

शामशरा

AC FALLA PLAÇA RODRIGO

2025

Edita

AC Falla Plaça Rodrigo
Port de Sagunt / 2025

Equip de Coordinació

Laura Madrid
Gaby Collado
Miguel Giménez
Ximo García
Cristina Plumed
Mar Lluca
Alberto Rey
Patricia Sánchez

Portada

Ramón Pérez-Colomer, dissenyador
gràfic (@perezcolomer)
<https://perez-colomer.com/>

Il·lustracions

Laia an
Elena Martínez
Iñaki Gotor
Juanjo Cholbi
Ximo Gramage

Equip de publicitat

Laura Madrid
Roberto Guiñón
Óscar Casado

Maquetació

Yogur de Fresa / yogurdefresa.com

Quantitat

950 exemplars

Depòsit legal

V-400-2001

El llibre ha participat en la convocatòria dels premis de la Generalitat per a la promoció de l'ús del valencià de l'any 2025.

Aquest llibret participa en els premis de les Lletres Falleres.

Aquest llibret participa en el PREMI PUNT VOLAT.

Aquest llibre ha estat revisat pel Gabinet de Promoció Lingüística de l'Ajuntament de Sagunt.

Equip de redacció

Acció Ecologista Agró

Adolfo Miravet

Adrián Piqueras

Albert Llueca

Alfonso Monferrer

APIPS

Avelino Vicente

Begoña Molla i Sanchis

Carles López i Cerezuela

Carles Ruiz

Carlos Segundo

Carmelo Almerich i Sola

César Guardado i Gil

Christian Pérez

Cristina Plumed

Edurne Rubio

Francisco Blázquez

Francesc Arnau

Gaby Collado

Gil Manuel Hernández

Ignacio Belzunces

Ignasi Corresa

Joaquín García i Casares

Josep Escandell

Juanfe Sanhauja

Juanjo Bonilla

Laura Méndez

Lluís Mesa

Manuel Girona

Manuel V. Gómez

Mar Chao

Mar Llueca

Maria Forner i Palanca

María Jurado

Mariola Corega

Mariola Plazas

Nelly Guimaras

Nuria Bueno

Pako Giménez

Patricia Campos

Pauleta Sancho

Rafael Muñoz

Ramón Ejeda

Ricard Català i Gorgues

Rosa Graells

Santiago Ríos

Sara Cardona

Sara Piangatelli

Sergio Artal

Sergio Villalba

Sonia Garcés

Toni Iborra

Toni Isach

Toni Rovira

Vanessa Garrido

Xavier Rausell i Arabella León

इसलइसारा, वै वा रदरदरदा वेदी नररराना

Samsara és el cicle o roda cíclica de naixements, vida, morts i renai- xements en la majoria de les tra- dicions filosòfiques de l'Índia. Se- gons estes religions, en el transcurs de cada vida, el *Dharma* (accions fetes per a bé o de llum) i el Karma (conseqüència del realitzat negatiu o de fosc) determinen el destí fu- tur de cada ser (evolució o involució).

Este procés cíclic del samsara acaba amb l'asso- liment del **Nirvana** (fa referència a un estat que pot aconseguir-se a través de la meditació i la il·luminació espiritual, i que consistix en l'alliberament dels des- sitjos, el sofriment, la consciència individual i el cicle de reencarnacions).

Totes les religions índies afirmen que és un estat de perfecta quietud, llibertat i màxima felicitat, així com l'alliberament de la inclinació i del sofriment mun- dà i la fi del samsara.

Victor Jiang / Shutterstock.com

En el budisme, es considera el *samsara* com una cosa negativa, on el sofriment és propi de la il·lusió del món, el qual s'alimenta dels estats mentals negatius, que impedeixen veure la realitat, i que es manifesten a través de les accions negatives o karma, que ens porten al sofriment. Però, segons estes religions, els éssers humans són els únics que han renascut i poden alliberar-se del *samsara* trencant les 10 cadenes per a poder aconseguir el *Nirvana*.

I vostés diran, què té a veure això amb un llibre de falla? Doncs molt senzill, per a nosaltres, la societat valenciana i falllera, les falles serien el *Nirvana*, la qual cosa ens dona la felicitat i ens permet deixar a un costat els nostres problemes diaris i les nostres accions negatives, que ens permeten veure aquesta llum

que ens dona aquesta alegria, aquesta força i vitalitat que fa que siguem una societat oberta i respectuosa, que acull a oriünds i visitants amb els braços oberts durant la festa marçera.

A més, com els hem dit, per a arribar al *Nirvana* (felicitat) a través de les falles necessitem trencar les deu cadenes que ens permeten poder celebrar i gaudir de cadascun d'aquests dies sense cap mena de condicionant negatiu o mal pensament i per a això, a través de les línies del llibret de l'Associació Cultural Falla Plaça Rodrigo i Adjacents 2025, pretenem veure l'evolució o la involució de cadascuna d'aquestes 10 cadenes de la nostra societat que ens permeta aconseguir eixir del *samsara*.

Les deu cadenes de la nostra societat que tractarem són les següents:

Vladimir Melnik / Shutterstock.com

- **La indumentària / la moda:** Aquesta vestimenta tradicional basada en els diferents estrats socials de la societat valenciana dels segles XVIII i XIX que ha anat evolucionant en dones i homes, i que en els últims temps s'està tornant a les recreacions fidedignes de l'antic i no a alguns invents d'unes certes èpoques més pròximes a l'actual. Farem extensiu el tema de la indumentària fallera al món de la moda.
- **La ciutat (Sagunt / Port):** L'evolució d'una ciutat marca la idiosincràsia dels seus habitants. Sagunt ha sigut poblada per moltes cultures i ha ressorgit sempre com l'au Fènix, i el Port ha passat de ser la zona marítima de la ciutat nascuda a l'empara de la fàbrica d'Alts Forns a principis del segle XX a créixer de manera exponencial fins a convertir-se en el que coneixem hui dia.
- **L'economia:** Hem de tindre clar que l'economia és la base de la societat actual, i la que permet que mitjançant l'avanç econòmic esta es desenvolupe.
- **L'art / la cultura:** Hem de saber de la nostra cultura, del nostre art i de les nostres tradicions, ja que un poble que no conega la seua història i la seua cultura, és un poble que no coneix les seues arrels.
- **Igualtat (inclusió):** Hem de tindre clar que la societat en la qual vivim i cap a la qual volem avançar. És per això que la igualtat hui dia no ha de visualitzar-se com un dret, sinó que caldria tractar-la com un fet.

- **Sostenibilitat:** Evolucionar cap a un planeta sostenible és possible. Únicament hem de veure tant la sostenibilitat ambiental com social com un camí cap a la innovació perquè siga l'estratègia del nostre creixement.
- **Ciència i tecnologia:** Els avanços en estes dos branques ens permeten tindre moltes coses que fa uns pocs anys eren inimaginables però que, hui dia, ens sabríem viure sense elles.
- **Multiculturalitat:** Hui dia la diversitat cultural és un fet en la nostra societat, que és un gran aparador per a poder aprendre d'altres cultures, perquè cadascuna d'estes cultures fa referència a la manera d'entendre el món en diferents llocs i la forma en la qual decidim viure i desenvolupar-nos.
- **Esport i salut:** Cada vegada tendim a ser una societat més activa, i l'esport és una part important de cada dia. No podem posar límits a res en la nostra vida, ja que a través de l'esport construirem el nostre esforç de superació, que revelarà el caràcter de cada persona.
- **Les falles:** Què seria de la societat valenciana sense les seues Falles. Aquesta expressió artística i crítica que ha evolucionat en els últims anys cap a unes falles diferents de les que van conèixer els nostres ancestres on un parot coronava aquests cadafals amb formes teatrals i quadrades. O aquesta crítica mordent que a poc a poc s'ha anat convertint en una crítica més blanca i menys agressiva.

Gràcies a tractar cadascuna de les deu cadenes al llarg de les pàgines del nostre llibre i la seua evolució o involució en els últims anys podrem arribar a eixir del *samsara*, comprenent la seua importància per a aconseguir el *Nirvana*.

इसलइसरा

Darío Moreno i Lerga

Alcalde de l'Excm. Ajuntament de Sagunt

Les Falles són el pols ardent de la nostra ciutat, un poema que cada any s'escriu amb foc, art i devoció. En cada espurna de la pólvora i en cada flor oferida batega l'ànima del nostre poble, unida per la tradició, la passió i el desig etern de compartir moments que transcendixen el temps.

Enguany, la Falla Plaza Rodrigo ens convida a endinsar-nos en el «Samsara», eixe cicle infinit que ens embolica en la recerca del Nirvana, la felicitat suprema. A través d'este llibret, reflexionem sobre les cadenes que ens lliguen, sobre les pors, prejuís i barreres que ens impediexen gaudir plenament de la vida. Entre estes pàgines trobem una cridada a alliberar-nos, a evolucionar, a retrobar-nos amb la llum que tots portem dins. I és ací on les Falles es convertixen en més que una tradició; són el reflex mateix d'este viatge. Cada monument que plantem és un crit de llibertat, una invitació a cremar allò que ens limita per a renàixer, com l'Au Fè-

nix, entre les cendres. Les Falles són l'expressió més pura d'eixe camí cap al Nirvana: l'art efímer que celebra la vida, la música que ens ompli d'emoció, la pólvora que desperta els nostres sentits i la unió que ens recorda que som part d'una cosa més gran.

Agraïsc a la comissió d'esta benvolguda Falla el seu esforç incansable, el seu amor per la nostra festa i el seu compromís amb les nostres tradicions. Gràcies a les Falleres Majors, per ser la representació més noble d'esta passió valenciana, i als seus presidents, pilars indispensables que guien i sostenen este gran somni.

Deixem arrere les cadenes que ens limiten i avancem, com a ciutat, cap a un Nirvana compartit, on la unió, l'alegria i la resiliència siguen les nostres guies. Que estes Falles siguen

un cant a la vida i un record inesborrable en el cor de cadascun de nosaltres. Permeteu que l'art efímer dels monuments us inspire, que la música i la pólvora us emocionen, que la tradició us abraçe i us faça sentir part d'una cosa eterna.

Visquen les Falles 2025!

la felicitat plena

Hugo Morte i Lorente

President Executiu FJFS 2025

El nostre somni de segur, també és el vostre, somiem que les Falles del Camp de Morvedre siguen un referent a tota la Comunitat Valenciana, açò ens anima tots els dies a la junta directiva de Federació Junta Fallera de Sagunt a continuar treballant per vosaltres.

Perquè nosaltres ja hem aplegat a la felicitat, ja hem gaudit d'èxits personals i col·lectius, de moments únics i irrepetibles, d'emocions i records per a tota la vida, de molts anys de treball per la festa fallera, de ser faller o fallera, tota la vida. Per això, volem unes Falles solidàries, inclusives i diverses, que respecten el medi ambient i escolten a la xicalla. Que les persones siguen valorades com a persones., sense etiquetes. Volem un espai sense fòbies, un espai lliure, de convivència, de felicitat , d'intercanvi d'experiències, de compartir, de gaudir, de somiar i de riure. I sobre tot, de viure en família i transmetre de pares i mares a fills i filles les nostres tradicions i la nostra cultura popular valenciana.

Perquè per nosaltres, la felicitat plena s'aplega treballant per al col·lectiu faller, col·laborant amb entitats sense ànims de lucre i ajudant a les persones. Això és per a l'equip de FJFS, el Nirvana o la felicitat plena.

Qualitats i indicadors que em duen a recomanar-vos la lectura d'este llibret, un interessant estudi que no deixarà indiferent.

I tornant als llibrets, sempre ha estat un gran treball el vostre, al voltant de la literatura festiva. Uns llibrets que tenen el seu origen a la fi del segle XVIII i segle XIX, més concretament el 1850, amb una estructura que simulava les antigues «parades de canya i cordell», obra de l'erudit i doctor en lleis, Josep Bernat i Baldoví.

Per això no vull deixar passar l'oportunitat de felicitar-los, recordant-vos que enguany com-

plim 175 anys de sàtira i literatura festiva al voltant de les Falles.

Un abraç a tota la bona gent de la Falla Plaça Rodrigo, referent en Falles i Llibrets, que tanta estima tinc. Una salutació molt especial als quatre representants 2025, Laia, Delia, Anaïs i Manel. Gaudiu molt del vostre any!

Gràcies per tot, bona lectura i unes inoblidables falles!

Salutació de la presidència

Manel Sánchez i Rosillo

Presidència AC Falla Plaça Rodrigo

Benvinguts fallers, veïns del nostre poble, familiars, amics i institucions públiques. És un orgull alhora que una il·lusió feta realitat poder representar a esta comissió que m'ha vist créixer en el món faller, per descomptat, és una cosa que ha rondat el meu cap durant tota la vida però que este exercici ha arribat a ser realitat.

Deixem arrere un any 2024 extremadament complicat on hem tingut el pitjor incendi de la història de València, en Campanar, i després va arribar el fatídic 29 d'octubre amb el "tsunami" de la DANA que ha provocat una tragèdia humana i patrimonial mai coneguda a Espanya. Cal destacar que són moltes les persones afectades dins de la nostra festa, fallers, familiars, amics...

Han sigut moments durs i difícils que mai oblidarem, però al seu torn, han servit per a demostrar la força, unió i solidaritat del poble valencià. Aprofite este moment per a agrair tota l'ajuda prestada als afectats

de la DANA, així com a la nostra comissió que ha estat per a ajudar a qualsevol petició solidària, moltes gràcies.

De la mateixa forma, van passant els anys i anem deixant persones molt importants de la nostra comissió que, no ens abandonen, sinó que des de dalt enfortixen la flama de les falles, un bes al cel.

Tots ells ens ajuden a enfocar este 2025 amb la major positivitat possible per a poder traure al carrer el treball de molts anys arrere, i de tot un exercici faller, on totes i cadascuna de les delegacions han deixat la seua pell en què tot esquera tan bé com siga possible, les que es veuen i les que no tenen una visibilitat directa, però totes juntes són imprescindibles per al correcte funcionament de l'exercici faller.

M'agradaria agrair a totes les persones que m'acompanyen en este camí, els meus representants, Anaïs, Delia i Laia i, per descomptat, a fallers i amics, però sobretot a la meua família que, sense tindre sang d'esta festa, estan donant tot d'ells perquè siga un any perfecte.

Ara, és el moment de donar pas al mes més bonic de l'any on aprofite per a convidar a veïns, amics i fallers a viure l'experiència des de dins, la Rodrigo sempre tindrà les portes obertes a tots.

Per unes falles plenes de respecte, amor, amistat i germanor.

Introducció

004

Samsara, a la recerca del Nirvana

Darío Moreno

Hugo Morte

Manel Sánchez

**La indumentària /
lamoda**

018

**Arabella León
i F. Xavier Rausell**

Sara Cardona

Carles Ruiz

Sara Piangatelli

**La ciutat
(Sagunt / Port)**

038

Albert Llueca

Manuel Girona

Carles López

Sonia Garcés

Ignacio Belzunces

María Forner

APIPS

Joaquín García

Sostenibilitat

178

Jose Vte. Aparicio (Agró)

Gaby Collado

Francesc Arnau

Laia An

Adolfo Miravet

Vanessa Garrido

Carmelo Almerich

Toni Isach

Josep Escandell

Rafael Muñoz

Ciència i tecnologia

236

Avelino Vicente

Pako Giménez

Mariola Plazas

Juanfe Sanahuja

Begoña Molla

Multiculturalitat

270

Ximo Gramage

Rosa Graells

Elena Martínez

L'economia

088

Cristina Plumed
Manuel V. Gómez
Toni Iborra
Toni Isach
Sergio Villalba
Mar Chao

L'art / la cultura

112

Ignasi Corresa
Antoni Rovira
Nelly Guimaras
César Guardeso
Adrián Piqueras
Sergio Artal
Maria Jurado

Igualtat (inclusió)

166

Juanjo Cholbi
Nuria Bueno
Edurne Rubio
Alfonso Monferrer

Esport i salut

280

Mariola Corega
Francesc V. Blázquez
Patricia Campos
Pauleta Sancho
Cristian Pérez
Ramón Ejeda
Laura Méndez

Les Falles

302

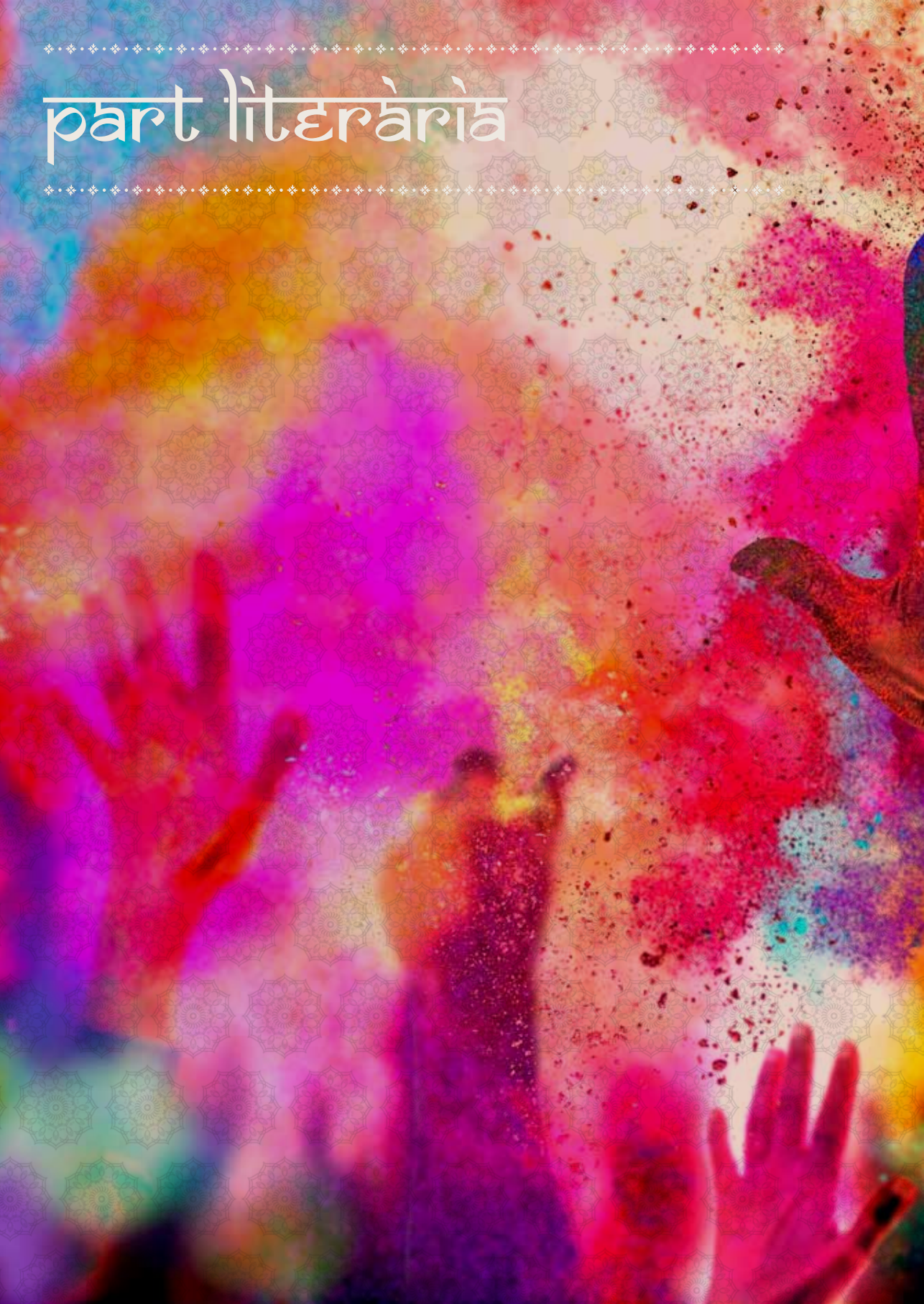
Gil-Manuel Hernández
Ricard Català
Lluís Mesa
Juanjo Medina
Iñaki Gotor
Carlos Segundo
Santiago Ríos
Mar Llueca

Part Fallera

356

Anaïs García FM 2025
Falla gran
Comissió adulta
Presidència Infantil
Delia Ripoll
Laia Collado FMI 2025
Falla infantil
Comissió infantil
Recompenses
Sòcies i socis
Anuari faller

part literària

୧

ୱା ଇନ୍ଦୁଲେନ୍ତାରିଶ
ୱା ଲତ୍ତେଶ

018 / 037

020 — Arabella León Muñoz
i F. Xavier Rausell Adrian

028 — Sara Cardona

032 — Carles Ruiz

034 — Sara Piangatelli

દો વાલોર પાત્રિલોનોલો
 વેદ લેડ પારાપોલેડ
 રલોલોનોલોલેડ કલો લા
 ઇલેલો િ લા ઇલુલો િનિલુલેનલોલો
 દન લા લોનલેલોલોલોલો
 વેલો પાત્રિલોનો લુલોલુલોલો.
 દો નોલુલોલોલો વેલ લા ઇલેલો

Arabella León Muñoz i F. Xavier Rausell Adrian
 Experts en indumentària

La seda ha estat històricament un material de gran valor econòmic i cultural, especialment en regions com Àsia i Europa, on la seua producció i comerç han influït profundament en les dinàmiques socials i culturals, fins a deixar empremta en el llenguatge mateix i els costums.

Les paraules i els termes associats amb la seda formen part del nostre patrimoni cultural. Els cuscs de seda, els telers, les rutes, les cançons o els refranys són sens dubte part del corpus d'elements que València, per exemple, conserva en el seu patrimoni cultural immaterial. És per això que, el llegat de la seda transcendeix l'àmbit material, estenent-se també a un vast univers de paraules i expressions que estan profundament arrelades en la història de la seua producció i comerç. Des dels primers usos a la Xina fins a la Ruta de la Seda que va connectar Orient amb Occident, el vocabulari relacionat amb aquest teixit ha jugat un paper crucial en la construcció d'identitats

clickedbynishant / Shutterstock.com

culturals, preservació de sabers tradicionals i transmissió de valors patrimonials.

L'origen de la seda es remunta a l'antiga Xina, on va ser considerada un bé preuat per la noblesa i un pilar de l'economia nacional. Amb el temps, l'expansió del seu comerç a través de la famosa Ruta de la Seda va integrar una sèrie de termes i conceptes en diferents cultures. Les paraules relacionades amb la seda reflecteixen no sols tècniques i productes tèxtils, sinó també aspectes socials i econòmics, és a dir formen part de les maneres de viure i sabers d'aquelles zones en les quals es va desenvolupar no sols la producció de filatura, sinó també la manufactura de teixits.

La preservació d'aquest lèxic és fonamental per a entendre l'impacte històric i econòmic

de la seda, així com per a mantenir viva la tradició de la seua producció. A més, suposa una altra manera de conservar un patrimoni molt peculiar com és el de la seda.

Les Paraules com a Element del Patrimoni Cultural Immaterial

La Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de la UNESCO subratlla la importància del llenguatge en la transmissió de tradicions (UNESCO, 2003). Les paraules relacionades amb la seda, com «filat», «tenyit» i «teixir», no són mers termes tècnics, sinó que tanquen coneixements ancestrals transmesos de generació en generació. Aquestes paraules són dipositàries de pràctiques socials, coneixements tècnics i valors comunitaris. Però, a més, aquestes paraules

també inclouen instruments, maquinària o tipus de teixits que han anat variant, modificant-se o fins i tot perdent-se amb el pas del temps.

Els relats sobre la producció de seda en textos antics, o en poemes i cançons que celebren la bellesa de les sedes teixides o la manera de produir, no sols preserven la tècnica, sinó també el significat cultural del procés i com les diferents generacions s'han relacionat amb els teixits.

Aquestes paraules, quan s'usen en contextos educatius o divulgatius, ajuden a valorar el treball artesanal i fomenten l'interès per la conservació del patrimoni tangible i intangible que acompanya a la seda.

Conservació Lingüística i Material del Patrimoni de la Seda

La preservació de les paraules relacionades amb la seda és crucial per a la conservació del patrimoni tèxtil. Moltes d'aquestes paraules estan directament lligades a tècniques i processos que, si no es documenten i conserven, corren el risc de desaparèixer (Gaitán et al. 2019). Això es torna especialment crític en un context globalitzat, on les tradicions tèxtils artesanals estan amenaçades no sols per la industrialització, també per la reutilització, el canvi d'usos i els canvis socials que perceben aquest patrimoni d'una manera distinta.

Per exemple, els termes específics per a tècniques de teixit, per a acabats, per a tipus de teixits. A vegades els noms es corresponen amb l'origen històric dels teixits derivant finalment en una tècnica, unes altres els noms són fruit de la tradició

o de l'ús popular. La documentació d'aquest vocabulari en arxius i diccionaris especialitzats, així com el seu ús en la formació de nous artesans, assegura que aquestes tècniques continuen sent practicades i no queden en l'oblit. Encara més, l'ús correcte de la terminologia garanteix la conservació i divulgació correcta en museus, per exemple, garantint així que els investigadors i investigadores accedisquen a una informació i permeten que les persones interessades mantinguen el coneixement sobre aquests complexos processos vius. L'impacte del lèxic en la conservació material es reflecteix també en la creació de museus i exhibicions centrades en la seda. Aquestes institucions no sols preserven les peces tèxtils, sinó que contextualitzen la seua producció, destacant els termes tècnics i culturals associats amb elles, facilitant la comprensió del visitant sobre el valor patrimonial de cada objecte.

No sempre la terminologia és correcta, això es deu a l'heterogeneïtat de peces, tècniques, sabers... i als canvis socials, de producció i de territori que fan encara més complicat que els termes es mostren equivalents entre llocs, a vegades fins i tot pròxims. La raó és que, al llarg de la història, les paraules relacionades amb la seda han trobat el seu camí també en la cultura popular. Des de cançons tradicionals que narren el cultiu del cuc de seda fins a refranys europeus que destaquen la importància de la seda com a símbol de luxe, aquest lèxic es converteix en un recordatori constant del valor d'aquest material en la vida quotidiana.

Per exemple, el proverbi «No hi ha seda sense cuc»

s'utilitza en diversos contextos culturals per a simbolitzar la interdependència entre esforç i recompensa, referint-se no sols a la producció de seda, sinó a la vida mateixa. Aquest tipus d'expressions reforcen la connexió emocional i cultural amb el material, ajudant a assegurar la seua continuïtat en les societats contemporànies.

La preservació del vocabulari associat a la seda enfronta desafiaments en el món modern, on la industrialització i la globalització han reduït l'ús de termes tradicionals en favor de paraules més genèriques. No obstant això, iniciatives com la digitalització de textos antics, la creació de bases de dades lingüístiques especialitzades i els programes educatius que promouen l'aprenentatge de tècniques tradicionals juguen un rol fonamental en la revitalització d'aquest vocabulari. D'altra banda, és fonamental l'ús dels experts de vocabularis controlats o tesaurus amb termes correctes que estandarditzen les tasques de catalogació i registre de les peces i servisquen per a l'estudi d'aquestes (Lleó et al. 2019; Alba et al. 2024).

Projectes com *SILKNOW* (Alba et al. 2018) o *Silk Road Project* (Hansen, 2012). No sols busquen preservar els objectes materials relacionats amb la seda, sinó també les històries, els termes i les tècniques associades a la seua producció. D'aquesta manera, les paraules que han acompanyat l'evolució d'aquest material durant segles continuaran connectant a les comunitats amb el seu passat i la seua identitat cultural.

Les principals variants de seda teixida en la indumentària tradicional

La seda ha tingut un paper important en la història de la moda i els vestits tradicionals a Espanya. Des de l'antiguitat, la seda s'ha utilitzat com una matèria de luxe, molt valorada per la seua textura, brillantor i capacitat per a ser teixida en gran quantitat de colors. La producció va ser introduïda pels musulmans durant l'edat mitjana. Ciutats com València o Granada es van convertir en centres de producció de seda, amb tècniques que es van transmetre de generació en generació. L'evolució de la teixidura ens mostra una gran riquesa i varietat d'aquests teixits que es presenten destacadament en alguns dels nostres vestits tradicionals. Vellut llis o llaurat, espolins, brocats i domassos seran els més desitjats, utilitzant-se en la confecció de gran varietat de peces com a faldilles, cossos, davantals, mantellines, jupetins, faixes, calces, etc.

De la gran varietat de vestits tradicionals espanyols observem com alguns d'ells es confeccionen principalment amb teixits de seda, destacant aquells de disseny floral, i altres usen alguna de les peces confeccionades amb aquesta fibra, generalment llisos, brocats o domassos.

Els principals teixits de seda usats són:

- **Espolí:** Del occit. espoulin 'canilla de teixidor', i aquest del gòt. spôla; cf. a. al. *ant. spuolo*, islandés *spôla*. Teixit elaborat mitjançant la tècnica de *brochar* o *espolinar*. Aquest terme és molt em-

prat en determinades zones d'Espanya per a referir-se als teixits resultants d'aquesta tècnica.

- **Brocatell:** Del *lat. brocatell*. Teixit de seda que es caracteritza pel relleu de les zones de decoració, produït per trames de fibres vegetals, especialment el lli, però també amb cànem o cotó que queden ocultes en el dret de la tela. Originàriament, era un teixit de cànem i seda a manera de domàs. Generalment amb dos ordits i mínims dues trames.
- **Damasc:** De Damasc, d'on es van importar aquests articles. Tela de seda composta d'un efecte de fons i un altre de dibuix constituïts per la fes d'ordit i la fes de trama d'un mateix lligament. Amb una sola ordit i una sola trama, formades per fils del mateix gruix, co-

lor i qualitat. L'efecte és pla, i el dibuix és reversible. Els domassos antics s'executen amb un cos de mallones i dos lliços (el d'alça i el de rebatén). Inicialment teixit que procedia de la ciutat siriana de Damasc.

- **Tafetà:** Del *cat. o it. taffeta*, i aquests del persa *tāfte* 'teixit'. Teixit de seda en el lligament de la qual, els fils d'ordit i trama es creuen d'un en un, alternant els fils pareixes i imparells en cada passada. Si el tafetà està realitzat en lli, cotó o qualsevol altra fibra, se'l denomina simplement tela.
- **Vellut:** De terç 'tercer' i pèl. Teixit de superfície pilosa o bucles obtinguts a base d'una tela de sustentació i un element suplementari, que generen una superfície *velluda*. Hi ha moltes varietats de velluts i poden ser per trama o per ordit, sent aquests últims els més freqüents i benvolguts.

Conclusió

El valor patrimonial de les paraules relacionades amb la seda no resideix únicament en el seu significat tècnic, sinó en la capacitat per a transmetre coneixements, valors i tradicions culturals. Aquestes paraules actuen com una connexió viva amb el passat, jugant un rol essencial en la preservació del patrimoni cultural material i immaterial. La revitalització d'aquest lèxic, tant en l'àmbit acadèmic com en el popular, és fonamental per a assegurar que les tècniques, històries i valors associats amb la seda continuen sent part del patrimoni cultural global.

Fonts

- Alba, E., Gaitán, M., León, A., & Sebastián, J. (2018). SILKNOW, tejiendo el pasado hacia el futuro. *Interaction*, 2(2), 1-11.
- Alba, E., Gaitán, M., León, A., & Sebastián, J. (2024). Best Practices for Textile Collections About Documentation and Digital Data Curation. *Collections*.
- Gaitán, M., Alba, E., León, A., Pérez, M., Sevilla, J., & Portalés, C. (2019). Towards the preservation and dissemination of historical silk weaving techniques in the digital era. *Heritage*, 2(3), 1892-1911.
- Hansen, V. (2012). *The Silk Road: A New History*. Oxford University Press.
- León, A., Gaitán, M., Sebastián, J., Pagán, E. A., & Insa, I. (2019). *SILKNOW. Designing a thesaurus about historical silk for small and medium-sized textile museums*. In *Science and Digital Technology for Cultural Heritage-Interdisciplinary Approach to Diagnosis, Vulnerability, Risk Assessment and Graphic Information Models* (pp. 187-190). CRC Press.
- UNESCO. (2003). Convención para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial. [<https://ich.unesco.org/>]

l'evolució de la indumentària tradicional valenciana

Sara Cardona

Propietària Indumentaria Valenciana Lledó

L'esperit de les falles és dinàmic i renovador (afortunadament per a molts). És per això que dins de la festa, la indumentària vaja evolucionant. No significa inventar ni disfressar, sinó més bé adaptar... Sempre, en perfecta harmonia, en el que tots els complements estiguen fusionats a la perfecció.

M'agradaria començar aquestes línies separant el que és la roba tradicional valenciana, però sense deixar al marge la mirada folklòrica de la nostra indumentària, ja que les modes evolucionen al ritme de la història i defineixen la classe social, la cultura i inclòs l'economia.

No van haver d'arribar les falles perquè València tinguera un vestit regional, no. Va començar sent el típic vestit de treball de les «llauradores» i «llauradors» valencians.

Amb el pas del temps se'n va anar transformant i es va derivar en una indumentària més ele-

gant. I que s'usava en ocasions més especials.

Les classes més populars admiraven als burgesos, aquests al mateix temps als aristòcrates, copiant molt de les seues formes de vestir... i aquests últims estaven molt influenciats per la moda que es marcava des de París o Londres.

A la fi la moda sempre és inspiració. Totes les peces que s'usaven tenien un sentit i s'utilitzaven per a alguna cosa.

Hui en dia poden parèixer mers adorns, però encara així imprescindibles per anar vestits correctament, sempre ben col·locats i com toca, ni qüestionar-ho cap.

«Vestir-se és distingir-se»

Ara marcaria un punt de partida de la indumentària tradicional del segle XVIII com la coneguem en l'actualitat.

Un segle que es va considerar de màxima esplendor quant a la indústria sedera, i en molts altres gremis relacionats.

Va ser una època molt important en el desenvolupament a la ciutat de València.

La roba més a l'antiga es va mesclant amb peces de diferents estaments socials de l'època i de diferents usos.

La seda és la base que defineix per excel·lència la nostra indumentària. València és un punt de referència a aquest sector.

El que em va cridar l'atenció, és que un dia el vellut llaurat era més estimat que un espolí o un brocatell.

Estaven els models més afrancesats amb cossets molt cenyits, manegues al colze en varats amb espart o branca d'olivera.

Les faldes solien estar confeccionades amb la mateixa tela

que el cos o almenys molt acord, també es forraven ja les sabates a conjunt.

Aquests models són les que hui en dia més coneixem i més lluim les dones que vivim aquesta festa.

Se suposa que per a les èpoques més estivals s'utilitzaven els justets (també tots en varats) que deixaven veure la mànega de la camisa interior, que normalment solien ser de lli.

En este cas les faldes solien emportar-se diferent de la tela del cos, duguent «guardapeus» o algunes cintes (randes) com adorn.

Aquesta indumentària molts solen denominar (uns altres per descomptat no) vestit de *huertana*.

Quan les falles van començar la seua existència (que se sàpiga en el s. XVIII) eren un simple festeig en la vespa de Sant Josep que organitzaven grups improvisats de veïns.

Aquests solien ser homes que anaven vestits com qualsevol dia o com a molt en el vestit dels diumenges.

Aquest vestit de «faller» no és que ha evolucionat és que ha desaparegut (*panderola*).

Doncs hui en dia els homes. I xiquets van vestits d'una manera molt fidedigna a allò que és la roba tradicional d'home valencià.

S'han recuperat els mocadors de cap, barrets, mantes, espadenyes de treball, reliquiariis, amulets, bosses.

I moltíssims complements que lluïen els homes a segles passats.

Els vestits de fallera van a eixir més o menys l'any 1920 any en què la dona ja comença a tindre un caràcter més vi-

sible dins de la festa, encara que només fora d'una manera més honorífica.

Sobre l'any 1929-1930 pareix que és ja quan s'implanta un vestit més folklòric per a la festa fallera. Pepita Samper seria la primer dona en dur el títol de Reina Fallera.

El vestit de valenciana és un conjunt en molta varietat de dibuixos, teixits, adorns i brodats, dins de la linea clàssica, que fan que el vestit no siga com un uniforme carent de personalitat.

Aleshores, les dones han anat decantant-se per vestir-se dins de la festa de dos corrents, la que està de moda en eixe moment dins de la festa, o d'una manera més tradicional i més fidedigna al que és el vestit tradicional valencià.

Per això cal ser rigorosos (almenys és el que diuen els més experts) i no mesclar conceptes.

I així arribem al vestit mal denominat del segle XIX. A mi m'agrada més cridar-lo de fanal o tal vegada de «fallera».

I, d'on ve la mànega de fanal? Diuen els entesos que és una interpretació de la mànega típica de la camisa interior de la dona, que es veia sobreeixint del justet.

Ara és una mànega curta abullonada de la mateixa tela de la falda, la mànega adornada en randes de valencià, aleçon o xantillí (aquestes són les més transparents) també estan les de tul de vidre que solen ser les més assequibles per a les butxaques.

Per a mi personalment el vestit de fanal és per excel·lència el traje d'una Fallera Major, sobretot per a lluir-ho el dia de la seua exaltació.

En aquesta època pense que estem en un punt d'inflexió meravellós per a allò que seria la nostra vestimenta tradicional, cada vegada els fallers i falleres s'interessen més per anar correctament vestits i això es nota. Crec que hem arribat al Nirvana en este aspecte.

És meravellós viure en una terreta on la tradició, la cultura i els costums les duquem molt dins del cor.

Gràcies també de tindre una festa fallera on podem allargar i palpar molt més de prop tota la nostra història.

Jo definiria en general(des de la meua humil opinió)...

Que la roba tradicional valenciana és un present fet amb tradició i amb expectació de futur.

pentinat i fallera

Carles Ruiz

Estilista i perruquer

en moltíssimes ocasions de les FMIV i FMV

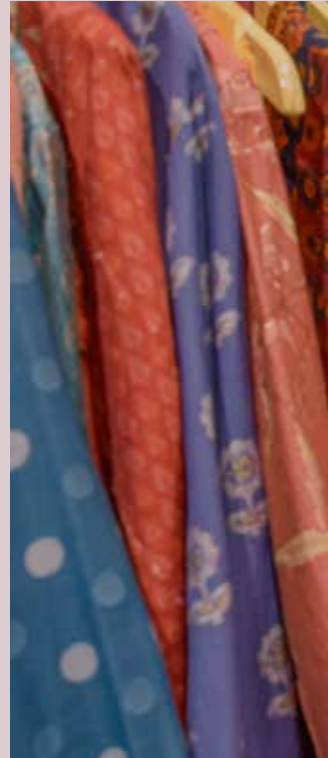
La dona valenciana i fallera sempre ha destacat per les sedes i joies que al llarg del temps ha lluit, però si hi ha alguna cosa en la seua rica indumentària que la definix és el seu pentinat. Un pentinat que ha marcat molt en la nostra cultura i tradició.

Des del segle XVIII la dona valenciana s'ha pentinat convertint el seu cabell en un art conjugat i decorat amb pintes i agulles, el que hui en dia la xiqueta i la dona fallera lluïx cada vegada que es vist recordant temps passats.

El pas del temps ens ha demostrat i ensenyat com ha evolucionat este pentinat i com sempre s'ha adaptat a cada dècada que he viscut.

Al segle XVIII la dona sempre es pentinava en un monyo que donava forma a una pataqueta, i al que l'adornava agulles i pinta, i segons l'ocasió també portava flors.

El temps avança, i a principi del segle XIX, naix en este pentinat tan nostre les tres ratlles. Aquestes tres ratlles creen Dalt del cap una «T» i a poc a poc,

a l'únic monyo s'adapten els talps laterals «rodetes».

El pentinat també s'ha adaptat segons la vestimenta que la dona lluïx, engalanant la seua figura en la més rica indumentària existent. Sempre, i més hui en dia, a la Fallera se la reconeix sempre pels tres monyos, sense oblidar-se mai de l'únic monyo nascut del segle XVIII. En l'evolució del pentinat, també s'ha evolucionat en adreços i pintes, i si fem memòria, recordarem molts tipus de pintes i adreços que mai han perdut la nostra essència valenciana i fallera.

La manera de pentinar hui en dia a una valenciana ha canviat molt. Les modes canvien al mateix temps que els monyos de fallera. Tot està adaptat a la dècada i segle que hem viscut, però sentir-se sempre molt orgullosos de les arrels que els

nostres avantpassats ens ha deixat com a herència. Cada pentinat requerix les seues pintes i les seues agulles com també el vestit que l'acompanya.

I amb aquesta combinació perfecta mostres al món sencer com són les nostres festes. I les xiquetes i dones que desfilen pels nostres carrers llúixen amb gran estima i orgull aquesta indumentària i pentinat, demostrant que valència sempre ha sigut i serà rica per molts motius, però més per un conjunt de sedes i joies que l'adornen com història, cultura i la nostra més digna tradició.

la indumentària valenciana i el vestit de les falles de València

Sara Piangatelli
Dissenyadora de moda

Amb immens plaer i orgull em trobe escrivint aquest pensament personal per a ‘Samsara, a la recerca del Nirvana’, compartint la reflexió que trasllada la filosofia índia al món de les Falles.

Soc Sara i conec les festes falleres des de fa més de 10 anys, quan vaig veure València per primera vegada i em vaig quedar embadalida per l’ambient que es respirava durant eixos dies als carrers. L’atmosfera que es crea és única, viva, genuïna, la quotidianitat torna a ser la d’estar en grup, al carrer, gaudint del temps junts i tornant a la convivència real, aquella de la qual les pantalles dels nostres telèfons intel·ligents semblen haver-nos allunyat un poc.

En el centre de tot estan els fallers, que visten la indumentària tradicional valenciana en les cercaviles. Potser ells no s’adonen perquè és una realitat en la qual han nascut i crescut, però la gent queda encantada amb els seus vestits regionals i admira el seu pas amb la boca oberta (no diguem ja un amant de la moda i la cultura artesana).

Hatem Alrashdi / Shutterstock.com

Després d'haver viscut aquesta festa durant tants anys, la idea que tinc és que la confecció constitueix un valor indispensable per a la identitat valenciana, no sols en un sentit estètic, sinó també en un sentit molt més ampli. La bellesa i l'encant de les peces tant femenines com masculines són inqüestionables, però encara més important és el paper «conservador» que aquesta tradició comporta. La investigació i recuperació de pintures i imatges antigues condueixen a la preservació de la cultura del poble valencià, prestant especial atenció a la investigació sobre la qualitat dels materials i la fidelitat de la reproducció històrica, elements que en si mateixos afegien un gran valor al bé material però que també condueixen a una mentalitat de qualitat. La persona que dona valor a aquests aspectes

de la investigació desenvoluparà inconscientment una sensibilitat cap a la cerca de la bellesa i la qualitat, i aquesta manera de pensar i triar es reflectirà en tots els àmbits d'elecció de la seua vida.

Un altre element que em porta a afirmar que les peces són essencials per a la identitat valenciana és el seu valor econòmic-artesanal. El que m'agradaria destacar és que aquesta tradició ha donat lloc a la creació d'un sector econòmic únic, que no existeix en altres llocs, i que ha donat lloc a un veritable segment de mercat amb una important vessa econòmica pròpia.

A més, en el pla de la producció, cal destacar el paper que exerceix aquest sector en la conservació i la continuació de tècniques artesanals, que ara s'estan perdent a causa dels ritmes de producció cada vegada més ac-

celerats. Veure a un artesà teixir una seda per a donar vida a un espolí té un valor únic, com també el té veure a una brodatora creant una manteleta, veure a una costurera donant vida al vestit somiat, veure a un orfebre creant des de zero una pinta amb un disseny personalitzat, i així fins a l'infinit amb tots els professionals que fan que les peces valencianes brillen amb llum pròpia. Aquest és realment el patrimoni immaterial de la humanitat, és la riquesa de la qualitat i el 'savoir-faire', que se sustenta i potència gràcies als fallers i la seua empresa.

Quant a les tendències de les peces falleres, probablement són com les tendències de la moda, segueixen el flux de la societat i evolucionen amb ella. En la moda podem veure veritables cicles, és a dir, períodes en els quals evolucionem, innovant i experimentant fins a un punt que ens sembla extrem, per a després retraure'ns i tornar al punt de partida, retinent d'eixa evolució només alguns detalls o elements que s'adapten millor a la moda quotidiana.

Aquests cicles són un símptoma de l'evolució dels temps, i poden produir-se canvis que cal agrair o sobre els quals cal reflexionar distanciant-se o millorant, però no cal témer si la base entorn de la qual giren aquests cicles és sòlida i està ben establida.

Concluc dient que el món de les Falles és realment una societat oberta i respectuosa, que acull amb els braços oberts a locals i visitants durant les festes de març, i amb orgull com a responsable de l'agermanament entre Targa i FJFS (Federació Junta Fallera de Sagunt) puc dir que al llarg dels anys s'ha creat una connexió real i concreta entre Targa i FJFS, que al meu entendre

és l'essència d'una Europa unida, no sols en la realitat governamental sinó també i sobretot en el vincle afectiu.

Vull agrair a l'AC Falla Plaza Rodrigo l'oportunitat de publicar aquest article i per fer-me sentir sempre acollida per persones que s'han convertit en amics.

02

la loutat
(इबगुंत / port)

038 / 087

Finn stock / Shutterstock.com

- 040 — Albert Lluca
- 046 — Manuel Girona i Rubio
- 052 — Carles López i Cerezuela
- 056 — Sonia Garcés
- 062 — Ignacio Belzunces i Muñoz
- 068 — María Forner i Palanca
- 072 — APIPS
- 082 — Joaquín García i Casares

इसगुंत पोळिइ

Albert Llueca

L'Arxiu - Camp de Morvedre

Sagunt, una ciutat amb una història rica i diversa, ha experimentat una evolució fascinant des dels seus orígens ibers fins a l'actualitat. Aquesta ciutat, situada a la província de València, ha estat testimoni de nombrosos esdeveniments històrics que han modelat la seua identitat.

Els primers habitants de Sagunt van ser els ibers, un poble que va establir-se a la zona al voltant del segle V aC. Els ibers van construir una ciutat fortificada al turó de Sagunt, coneguda com a Arse. Aquesta ciutat es va convertir en un important centre comercial gràcies a la seua ubicació estratègica prop del mar Mediterrani.

Amb l'arribada dels romans al segle II aC, Sagunt va experimentar una transformació significativa. Després d'un setge famós durant la Segona Guerra Púnica, la ciutat va ser reconstruïda pels romans i rebatejada com Saguntum. Els romans van introduir infraestructures modernes, com ara teatres, temples i termes, que

travelwild / shutterstock.com

van contribuir al desenvolupament urbà i cultural de la ciutat.

Durant l'època medieval, Sagunt va ser un punt de trobada de diverses cultures. Després de la caiguda de l'Imperi Romà, la ciutat va ser ocupada pels visigots i, posteriorment, pels musulmans. Cada una d'aquestes cultures va deixar la seua empremta en l'arquitectura i la cultura de Sagunt, enriquint el seu patrimoni històric.

Amb la reconquesta cristiana al segle XIII, Sagunt va ser incorporada al Regne de València. Durant aquest període, la ciutat va experimentar un renaixement cultural i econòmic. Es van construir noves esglésies i edificis públics, i la ciutat va prosperar gràcies al comerç i l'agricultura.

En els segles posteriors, Sagunt va continuar creixent i adaptant-se als canvis polí-

tics i econòmics. Durant l'època moderna, la ciutat va veure un augment en la seua població i una expansió urbana significativa. La industrialització del segle XIX va portar noves oportunitats econòmiques, especialment en la indústria siderúrgica.

El segle XX va ser un període de grans canvis per a Sagunt. La ciutat va patir els efectes de la Guerra Civil Espanyola, però també va experimentar una recuperació econòmica i social en les dècades posteriors. La construcció de noves infraestructures i la modernització de la ciutat van contribuir al seu desenvolupament continu.

Avui dia, Sagunt és una ciutat vibrant que combina el seu ric patrimoni històric amb una economia moderna i diversificada. El turisme és una part important de l'economia local, amb visi-

tants que acudeixen per veure els seus monuments històrics, com el teatre romà i el castell.

La història de Sagunt és un testimoni de la seua capacitat per adaptar-se i evolucionar al llarg dels segles. Des dels seus orígens ibers fins a l'actualitat, la ciutat ha estat un punt de trobada de cultures i un centre de desenvolupament econòmic i cultural. Aquesta rica història continua sent una part integral de la identitat de Sagunt, fent-la una ciutat única i fascinant.

Però cal reflexionar sobre el fet que Sagunt ha experimentat una transformació notable en els darrers anys, especialment amb la construcció de la gigafactòria de Volkswagen. Aquest projecte ha portat una nova dinàmica econòmica a la ciutat, creant nombrosos llocs de treball i atraient inversions significatives. La gigafactòria no només representa un impuls per a l'economia local, sinó que també situa Sagunt com un punt clau en la indústria de l'automoció a Europa.

L'augment de la població és una conseqüència directa d'aquesta expansió econòmica. Moltes famílies i professionals s'han traslladat a Sagunt buscant noves oportunitats laborals i una millor qualitat de vida. Aquest creixement demogràfic presenta tant oportunitats com reptes per a la ciutat. D'una banda, una població més gran pot dinamitzar l'economia local i enriquir la vida comunitària. D'altra banda, cal assegurar-se que les infraestructures i els serveis públics estiguen preparats per a aquesta nova realitat.

Un dels principals reptes és la necessitat d'habitatge. L'augment de la demanda n'ha fet pu-

jar els preus, fent que siga més difícil per a alguns residents trobar una llar assequible. És crucial que les autoritats locals planifiquen i desenvolupen projectes que responguen a aquesta demanda creixent, assegurant que tothom tinga accés a un habitatge digne.

La infraestructura urbana també necessita adaptacions. Amb més persones vivint i treballant a Sagunt, és essencial millorar les xarxes de transport, tant públiques com privades. La construcció de noves carreteres, l'ampliació de les línies de transport públic i la promoció de mitjans de transport sostenibles seran claus per evitar la congestió i mantenir una mobilitat fluida a la ciutat.

Els serveis públics, com l'educació i la sanitat, han de ser reforçats per atendre una població en creixement. Les escoles i hospitals necessiten més recursos i personal per garantir que tots els residents reben una atenció adequada. Invertir en aquests sectors és fonamental per mantenir la qualitat de vida i el benestar de la ciutat.

La sostenibilitat és un altre aspecte crucial en aquesta evolució. La gigafactòria de Volkswagen, amb el seu enfocament en la producció de vehicles elèctrics, ja és un pas important cap a un futur més verd. No obstant això, la ciutat en conjunt ha de continuar implementant polítiques i pràctiques sostenibles per reduir l'impacte ambiental del creixement urbà i industrial.

La integració social és un altre desafiament important. Amb l'arribada de nous residents de diferents orígens, és essencial fomentar una ciutat inclusiva i cohesionada. Programes

Radiohafka / Shutterstock.com

d'integració, activitats culturals i espais de trobada poden ajudar a construir una societat més unida i diversa.

La cultura i el patrimoni de Sagunt també han de ser preservats i promoguts en aquest context de canvi. La ciutat té una rica història que és un actiu valuós tant per als residents com per als visitants. Iniciatives per protegir i fer valdre el patrimoni històric poden contribuir a mantenir l'essència de Sagunt mentre es modernitza.

La planificació a llarg termini és essencial per assegurar que Sagunt estiga preparada per als reptes futurs. Les autoritats locals han de treballar amb la ciutat i els sectors privats per desenvolupar estratègies que garantisquen un creixement sostenible i equilibrat. Això inclou la creació de plans urbanístics, la promoció de l'educació i la innovació, i la inversió en infraestructures resilents.

Sagunt està en un moment crucial de la seua evolució. La gigafactoria de Volkswagen i l'augment de la població ofereixen grans oportunitats, però també requereixen una planificació acurada i una gestió eficient per assegurar que la ciutat pugui afrontar els reptes i aprofitar els beneficis d'aquest creixement. Amb una visió clara i un compromís amb la sostenibilitat i la inclusió, Sagunt pot continuar prosperant i esdevenir un model de desenvolupament urbà per al segle XXI.

Però i el futur? Pensar en el futur de Sagunt per a les nostres netes ens porta a reflexionar sobre les accions que prenem avui i com aquestes modelaran la ciutat que heretaran. És una responsabilitat que ens obliga a considerar no només el desenvolupament econòmic, sinó també la sostenibilitat, la inclusió social i la preservació del patrimoni cultural.

En primer lloc, és essencial que deixem una ciutat sostenible. Això implica adoptar pràctiques ecològiques en tots els aspectes de la vida urbana, des de la construcció d'edificis fins a la gestió de residus. Les nostres netes mereixen viure en un entorn net i saludable, on l'aire i l'aigua estiguen lliures de contaminació i els espais verds siguen abundants.

La mobilitat sostenible és un altre aspecte clau. Hem de treballar per crear una xarxa de transport públic eficient i accessible, que reduïska la dependència dels vehicles privats i minimitze les emissions de carboni. Les nostres netes haurien de poder desplaçar-se per la ciutat de manera segura i còmoda, en bicicleta, a peu o en transport públic.

L'educació serà fonamental per al futur de Sagunt. Hem de garantir que les escoles i centres educatius estiguen ben equipats i preparats per a oferir una educació de qualitat. Això inclou no només les infraestructures físiques, sinó també l'accés a tecnologies avançades i programes educatius innovadors que preparen les nostres netes per als reptes del segle XXI.

La inclusió social és un altre pilar important. Hem de construir una ciutat on tothom tinga les mateixes oportunitats, independentment del seu origen o condició. Això significa promoure polítiques d'igualtat, oferir suport a les famílies més vulnerables i assegurar que tots els ciutadans tinguen accés als serveis bàsics.

La preservació del patrimoni cultural és essencial per mantenir la identitat de Sagunt. Les nostres netes han de poder gaudir de la riquesa històrica de la ciutat, des dels monuments

antics fins a les tradicions locals. Això requereix un esforç continu per protegir i restaurar els llocs històrics i promoure la cultura local.

El desenvolupament econòmic ha de ser equilibrat i sostenible. Hem de fomentar la creació de llocs de treball de qualitat que no només impulsin l'economia local, sinó que també respecten el medi ambient i els drets laborals. Les nostres netes mereixen un futur amb oportunitats laborals dignes i segures.

La salut i el benestar són fonamentals. Hem de garantir que els serveis de salut siguen accessibles i de qualitat per a tots els residents. Això inclou la construcció de noves instal·lacions sanitàries, la formació de professionals de la salut i la promoció d'hàbits de vida saludables.

La participació ciutadana és clau per construir una ciutat millor. Hem de fomentar la implicació dels ciutadans en la presa de decisions, assegurant que les veus de tots siguen escoltades i respectades. Les nostres netes han de créixer en una societat democràtica i participativa.

Hem de tenir una visió a llarg termini. Les decisions que prenem avui han de ser guiades per una estratègia clara i sostenible que tinga en compte les necessitats futures. Només així podrem assegurar que Sagunt siga una ciutat pròspera i vibrant per a les generacions futures.

Deixar un Sagunt millor per a les nostres netes implica un compromís amb la sostenibilitat, la inclusió, la cultura i el benestar. És una tasca que requereix la col·laboració de tots els sectors de la societat, des de les autoritats locals fins als ciutadans. Amb esforç i dedi-

cació, podem construir una ciutat que siga un orgull per a les generacions futures.

Sagunt és una ciutat amb una història rica i complexa, marcada per moments de gran esplendor i altres de dificultats. Des dels seus orígens ibers, passant pel setge d'Anníbal durant la Segona Guerra Púnica, fins a les diverses migracions i reconversions industrials, Sagunt ha demostrat una capacitat extraordinària per adaptar-se i renèixer de les seues cendres. Cada època ha deixat la seua empremta, contribuint a la identitat única de la ciutat.

El setge d'Anníbal és un dels episodis més emblemàtics de la història de Sagunt. Aquest esdeveniment va posar a prova la resistència i la determinació dels seus habitants, que van defensar la ciutat amb valentia. Tot i la destrucció, Sagunt va ser reconstruïda i va prosperar sota el domini romà, convertint-se en un important centre cultural i econòmic. Aquest esperit de resiliència ha estat una constant al llarg dels segles.

Durant els segles XIX i XX, Sagunt va viure importants transformacions industrials. La ciutat va passar de ser un centre agrícola a convertir-se en un nucli industrial, especialment amb el desenvolupament de la indústria siderúrgica. Aquest canvi va portar noves oportunitats econòmiques, però també va suposar reptes, com la necessitat de gestionar les migracions internes i adaptar-se a les noves dinàmiques laborals. La capacitat d'adaptació de Sagunt va ser clau per superar aquestes transicions.

En l'actualitat, Sagunt continua evolucionant. La construcció

de la gigafactoria de Volkswagen és un exemple de com la ciutat s'està posicionant com un centre d'innovació i desenvolupament tecnològic. Aquest projecte no només crea llocs de treball, sinó que també impulsa la ciutat cap a un futur més sostenible. No obstant això, aquest creixement també planteja nous reptes, com la necessitat de garantir infraestructures adequades i serveis públics de qualitat per a una població en augment.

Mirant cap al futur, és probable que Sagunt continue enfrontant-se a canvis i desafiaments. La història ens ensenya que la ciutat ha estat capaç de superar adversitats gràcies a la seua capacitat d'adaptació i a la determinació dels seus habitants. Aquesta mateixa resiliència serà essencial per afrontar els reptes del segle XXI, com el canvi climàtic, les noves tecnologies i les dinàmiques socials canviants.

Sagunt és una ciutat que ha sabut reinventar-se una vegada darrere l'altra al llarg de la seua història. Des del setge d'Anníbal fins a les reconversions industrials modernes, la ciutat ha demostrat una capacitat única per adaptar-se i prosperar. Aquesta mateixa determinació i esperit d'innovació seran claus per assegurar que Sagunt continue sent un lloc vibrant i pròsper per a les futures generacions. Amb una visió clara i un compromís amb la sostenibilitat i la inclusió, Sagunt està ben posicionada per afrontar els reptes del futur i continuar escrivint la seua història d'èxit.

l'origen del port de sagunt

Manuel Girona i Rubio
Excalcalde de Sagunt

Quasi totes les ciutats tenen un origen desconegut. Així comença Sanchis Guarner la seua monumental obra «La Ciutat de València». I no serà perquè no s'intenta. Quasi totes aquestes ciutats tenen entre els seus veïns algun amant de la història que ha indagat als arxius, i on ha pogut, per tractar de trobar aquest moment històric en el qual a un lloc on no hi havia res s'han instal·lat alguns pocs homes i dones i s'han fet un lloc on poder viure. Després en vindran d'altres.

Un bon exemple és el cas de Sagunt. Tots els historiadors romans han parlat de Sagunt, i al fer-ho no s'han limitat a parlar només de l'agressió del cartaginés Anníbal que fou motiu de la Segona Guerra Púnica, sinó que també han volgut contar l'origen de Sagunt. Així uns diuen que foren els grecs, altres els

Radiokafka / Shutterstock.com

fenicis, altres els ibers i també que Sagunt fou bastida per personatges mitològics com Hèrcules. Com resum cal admetre que no sabem exactament el primer moment de la nostra història. Sanchis Guarner tenia raó.

Del Port de Sagunt, en canvi, ho sabem tot. Sabem fins i tot el moment que uns homes del País Basc pensaren si era este el lloc adequat per al que volien fer: un punt d'arribada del mineral de ferro d'una mina que es trobava a més de 200 kilòmetres i un lloc de sortida per vaixells fins a qualsevol part del món. Meravellós.

Fou l'empresari basc Ramón de la Sota i Llano qui posà en marxa el projecte que es convertirà, ni més ni menys, en el que hui és el Port de Sagunt.

Tornarem a parlar de Sota, però volem conèixer la causa primera d'aquesta aventura

empresarial que s'anomenaria Compañía Minera de Sierra Menera (CMSM).

Si volem saber esta causa hem de remuntar-se cinquanta anys enrere de la constitució de la CMSM. Anirem a la ciutat anglesa de Cheltenham el 24 d'agost de 1856 on estava reunida l'Associació Britànica per l'Avanç de les Ciències on un investigador-inventor de moltes coses, anomenat Henry Bessemer (1813-1898), exposava a l'auditori que havia inventat un canó molt potent, però que quan el disparava es fonia per l'enorme temperatura que aconseguia. Per això mateix havia investigat per trobar la forma d'obtenir un acer de més qualitat que suportara temperatures molt més elevades.

Després de molts intents, explicava, havia insuflat un xorro d'aire al ferro fos per poder

Viaducte d'Albentosa. 1905.

eliminar el carboni que era el que feia trencadís el ferro. Va obtenir així un acer de molta qualitat i més econòmic. Una sensacional troballa, però quan es tractà d'aplicar el procediment a escala industrial no s'aconseguí el resultat esperat. Bessemer continuà investigant fins a descobrir que el seu procediment era correcte, però que calia utilitzar minerals de ferro que tingueren poc fòsfor.

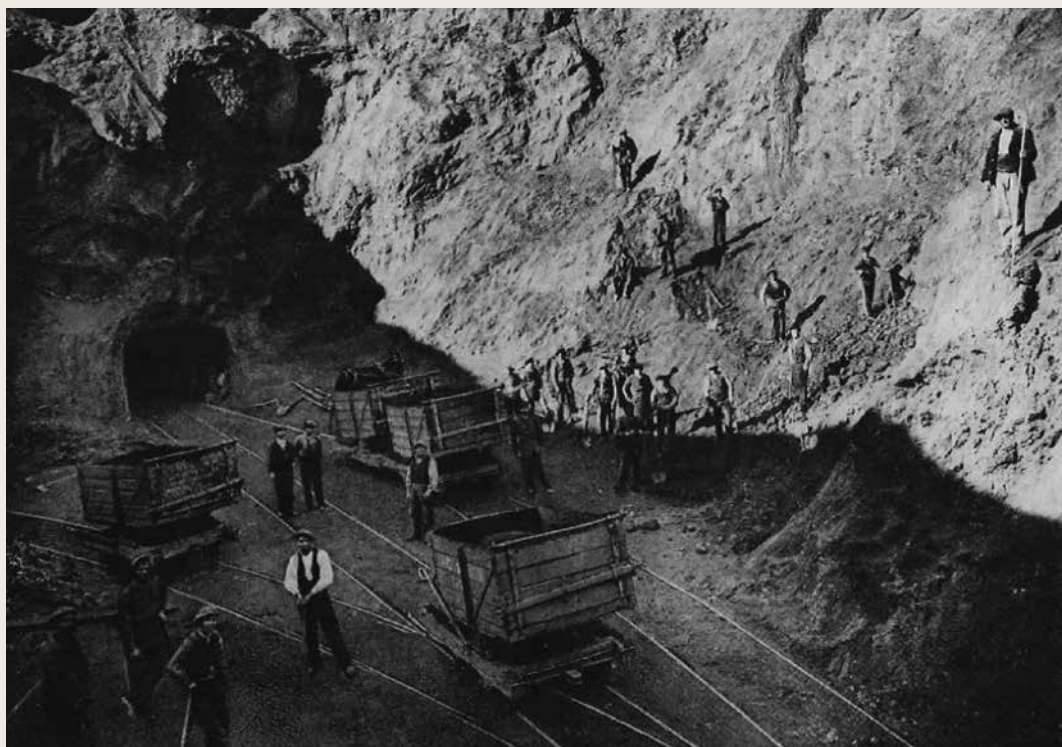
Quan açò es conegué dins del món de la indústria siderúrgica, la demanda d'aquest tipus de mineral es disparà de manera exponencial i els territoris on es podia trobar, les mines de ferro es convertiren en mines d'or apujant el preu de la tona tant com volia la demanda i fent rics o més rics encara als propietaris de les mines, i els que s'encarregaven

del seu transport cap a la mar per acabar fonamentalment a Anglaterra.

Compartint tanta riquesa estava Ramón de la Sota i Llano de família minera i propietari també de llanxes per transportar el mineral fins a les ferreries basques. Un negoci menut, però que molt prompte tindria 25 vaixells que proveïen del famós mineral allà on el demandaven.

Alhora que es guanyava tants diners les mines anaven esgotant-se i va caldre buscar-ne de noves. Sota les troba en Ojos Negros, una mina de gran potencial, però que mai havia estat explotada de manera intensiva donada la seua llunyania de les fàbriques siderúrgiques i sense possibilitat de transport.

I, en este moment, és quan comença realment l'epopeia

Mina Pilarica. Pedrera número sis. 1907.

del naixement del Port de Sagunt. Sota arrendà les mines d'Ojos Negros i ràpidament trobà socis per constituir una societat que tindria l'objecte d'explotar-les. Ho feu amb un capital de 32 milions de pessetes el 3 de setembre de 1900 i l'anomenà Compañia Minera de Sierra Menera (CMSM).

Sota ja té una Societat que l'avalua (CMSM) amb 32 milions i unes mines del mineral de ferro amb una cubicació de 93 milions de tones amb les característiques més buscades per totes les empreses siderúrgiques. Només li falta extraure el mineral (calcula 500.000 tones a l'any) i embarcar-ho. L'única opció possible és arribar al Mediterrani que està a 200 km. La línia fèrria de la Central d'Aragó passa a pocs kilòmetres de la mina, però després de moltes converses no arriba

a un acord per qüestió del preu del transport per tona.

Així que determinen fer un ferrocarril de 204 quilòmetres exclusivament per la CMSM. I ho faran... i després d'estudiar les ofertes dels ports que hi havia al Mediterrani, especialment Castelló, Borriana i València, decidiren fer l'embarcador en la costa de Sagunt que no tenia port. No tenia, però el farien igual que havien fet amb el ferrocarril.

Encara no podem dir que el Port de Sagunt havia nascut. Al llarg d'anys els treballadors de l'embarcador i altres tasques vivien a Sagunt i disseminats en alqueries i on podien. Hem vist a una carta de Sota a Aburto on li diu el 7-3-1907, quan l'embarcador ja funciona i s'han carregat alguns vaixells, que: «busque vivienda para los trabajado-

Vista parcial de l'estació en terme de Sagunt. 1907.

res de la playa, pero no para los 400 que hoy trabajan, como es natural, sinó para los que se crea puedan quedar» Aburto respon que quedaran uns 60.

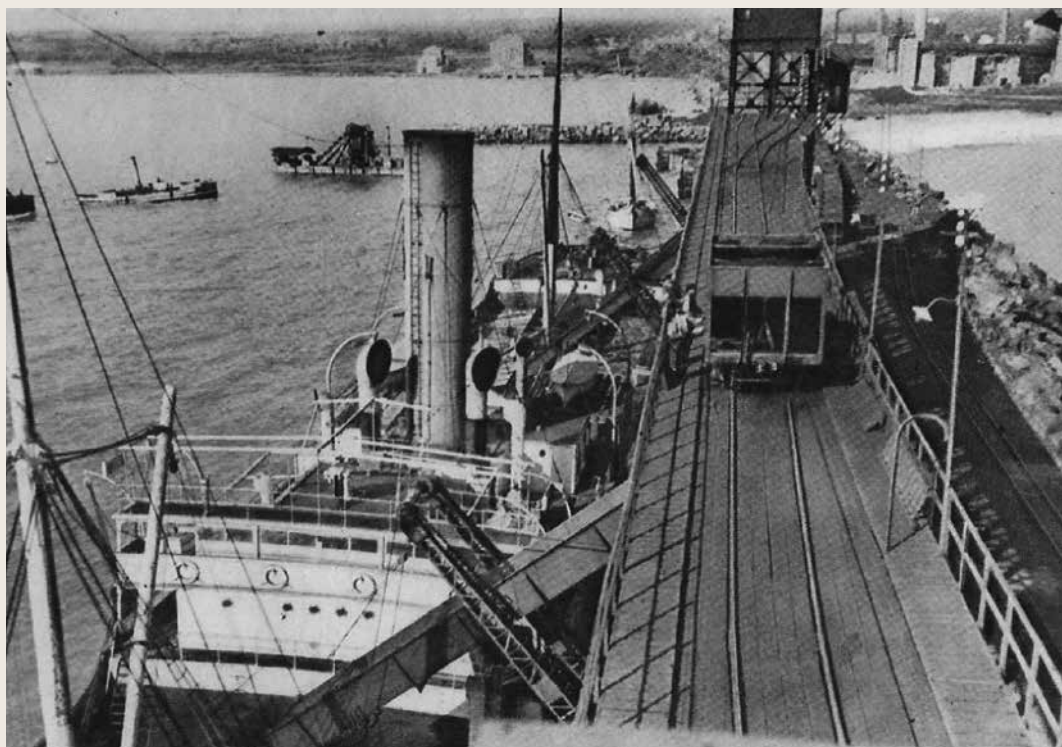
Sota i tot l'equip directiu que tantes coses planificaven, s'equivocaren perquè no pogueren preveure el que ara contarem.

Encara no estava finalitzat el ferrocarril i el 17-1-1907 ja se servia la primera comanda cap Anglaterra de 4.250 tones de mineral. L'embarcament es feu al vaixell Gorbea-Mendi. Sota volia aprofitar la forta demanda de mineral que hi havia en aquells moments i pactà amb la Central d'Aragó, amb la que tant havia discutit, fins i tot judicialment. A la part del ferrocarril on encara no podien circular els trens de la CMSM, s'utilitzaven els de la Central.

Sota, els seus socis i l'equip directiu veien amb satisfacció com 7 anys després de constituir-se l'empresa havien fet el primer embarcament. Quinze dies més tard, el 3 de febrer de 1907 es declarà la primera vaga dels treballadors que treballaven a l'embarcador i el que és pitjor, el client que havia rebut el primer enviament en el Gorbea-Mendi informà que el mineral li havia arribat massa pulverulent i no es podia treballar amb ell a l'alt forn.

Aquesta característica del mineral era una notícia molt roïna. Després de tants anys d'esforç i tants diners gastats el mineral era massa fi i embosava els forns.

I això que era una desgràcia, feu que a la fi poguérem celebrar el naixement del Port de Sagunt.

Vista des de la part alta de l'embarcador de mineral. 1907.

El que anava a ser un simple embarcador de mineral, punt d'arribada del ferrocarril, i res més, es va convertir en un lloc on ja hi havia instal·lacions d'aglomerat del mineral, primer en briquetes, més tard en nòduls i... cada dia augmentava la població. De 1900 a 1910 la població de Sagunt passà dels 7.139 habitants a 9.057. Un augment de 1.918 persones que suposava un 26,9% més d'habitants, quan a la resta del País Valencià l'augment era només del 7,3%.

Allò no eren els 60 habitants permanents que havia previst Aburto. Allò era l'inici indubtable d'un poble treballador format gràcies a les instal·lacions portuàries, els magatzems, la rentada i transformació-aglomerat del mineral. Un poble amb curta, però molt intensa vida que ani-

rà creixent amb milers i milers de treballadors arribats de tots els indrets. El Port de Sagunt. Un poble del qual podem saber exactament quan arribaren els seus primers pobladors, d'on procedien, com s'anomenaven i quins treballs feren, les seues primeres lluites pel salari i el lloc de treball. Ho sabem tot. No és fàcil trobar un altre poble igual. Per això ens agrada tant conèixer i contar la seua història.

una gran ciutat

Carles López i Cerezuela

Bunyol d'or en escepticisme.

Artista d'articles experimentals.

Segon premi d'enginy i gràcia. Per a sa mare.

Mantenidor de glòries Valencianes.

Autor de *Diari d'un jove enigmàtic*.

Dispers de professió.

També escriu en llibrets.

Passar per la política municipal de Sagunt marca per a tota la vida. El seu caràcter divers i -per tant- conflictiu, el seu grau d'exigència temporal, intel·lectual, social i emocional deixa una petjada -de vegades cicatriu- per a sempre. Per això la política és un parèntesi temporal en la major part de la vida de certes persones i en la major part de les institucions.

Som poc conscients de com els polítics passen, les polítiques caduquen i la força de la inèrcia administrativa inunda tot. La política té un component efímer que promet glòria però oferix només esperança i potser... record.

No vinc a queixar-me. El meu pas per la política va tindre moltes coses bones. Amb el pas del temps potser vaig ser un poc kamikaze social perquè la meua personalitat no està feta per a la política. Però va ser inevitable. No ho vaig decidir jo. La política em va atra-

travelwild / Shutterstock.com

par. Em va seduir. Era el meu pont cap al futur, el meu globus cap als núvols, la meua taula de salvació en l'oceà del dia a dia. Fins que es va acabar. Com tot.

La política és el substitut de la guerra. No tenim cap altra alternativa. Fer política o declarar-nos la guerra. Per tant, és un mal menor que participa de les característiques de la guerra: el fanatisme, la lleialtat, la traïció, la ferida, la mort, la primera línia, la trinxera, les aliances. Tot està copiat de la guerra.

En canvi, la meua mirada de la política era idealista, estratègica, comunicativa, negociadora, en definitiva, una mirada intel·lectual o intel·lectualitzada i un poc il·lusa per ingènua i per plena d'il·lusió. La política em permetia pensar sobre tot allò que no és quotidià. Especialment em va permetre pensar

el Port de Sagunt com a model antagònic d'aquell El Puerto que volia construir el segregacionisme. No vaig tindre sort en això; en seleccionar adversari. Tampoc crec que el seleccionara jo. Quan em vaig despertar, el dinosaure encara estava ahí. Però en l'esforç de pensar el Port de Sagunt era quasi únic. Ningú podia fer-ho amb la mateixa perspectiva ni dedicació. Una sensació de solitud que pot provocar una èpica inescotablement absurda. I això vaig fer: dissenyar un Port de Sagunt de laboratori, un bessó digital imaginari. Jo no tenia un amic imaginari. Tenia un poble imaginari al cap.

El Port de Sagunt és com una vall a l'ombra d'una muntanya. Genera un ecosistema tancat. Presumim molt del caràcter cosmopolita de la seua creació però l'essència portenya és

centrípeta i endogàmica. Probablement fruit de ser una ciutat factoria. No ho sé. Va haver una època en què quasi tots érem fills de treballadors de Fàbrica. Érem una societat homogènia dins la classe obrera. Teníem vides semblants, problemes semblants, visions semblants. Això genera també un pensament homogeni en el que jo no acabava d'encaixar, però respirava i assumia per osmosi.

La política sempre havia estat per casa. De ben menut recorde doblar paperetes de la Unitat del Poble Valencià mentre mirava la tele. Era una cosa estranya que jo encara no entenia. El pare s'encarregava d'introduir preguntes en la meua ment que hauria d'anar responent al llarg de la vida. L'ambient de casa era una barreja entre les tradicions d'Almeria i les tradicions de Xàtiva. Certament, les valencianes acabaren per ser més potents. Així, tota la vida m'acompanya una síndrome de no encaixar del tot en cap grup homogeni. La contradicció, la incoherència o -si es vol ser positiu- la incertesa o la divergència m'acompanyen tota la vida.

El pas de diferents persones i pensaments per la meua vida van fer de la responsabilitat col·lectiva un aspecte central. Del pensament crític al pensament col·lectiu hi ha un pas que no tot el món fa. Tanmateix, molts dels meus referents tenien una militància política. Eren persones que jo admirava i que van definir la meua trajectòria. La trajectòria és bàsicament allò que t'atreuixes a fer mentre estàs viu. Em vaig atrevir a fer política tot i que això no estava fet per a mi.

Fa una dècada que no visc al meu poble. Encara vinc ací

a posar gasolina al cotxe o rentar-ho perquè no he construït un vincle amb la capital. Ara visc en una gran ciutat i pense en aquella campanya que vam decidir usar l'eslògan «Per una gran ciutat». Era la primera campanya on jo tenia responsabilitat política i intel·lectual sobre el seu disseny. Hi havia dos vectors centrals: el problema de la divisió del municipi i el moment àlgid de la construcció.

Ara mire arrere i soc capaç d'entendre com el context et segresta i acabes en una caixa de pensament. Les coses de la vida m'han portat a viure en una gran ciutat. I no és el que volia ni el que m'agrada. Ser una gran ciutat no aporta felicitat ni benestar. Aporta diversió i oportunitats professionals. Això sí. Però el peatge és alt. Aquell desig convertit en lema de campanya ara m'acompanya dins del cotxe cada vegada que torne al meu poble. Quan entre per la IV Planta pense en què ja poca gent li dirà la carretera de la IV Planta i encara menys gent sabrà què era una IV Planta. Potser quedarà com una expressió sense sentit. Això que tot el món diu però ningú no sap per què.

Torne cada setmana o cada quinze dies. En estiu passe més perquè convisc a la mar. Cada vegada que torne veig nous canvis que de tan nous em conviden a pensar. Pensar una ciutat és un exercici interessant. Jo ho vaig fer durant quasi dotze anys. Fas un exercici de mirar la ciutat amb altres ulls i eixa mirada no caduca. La tens per a sempre.

Ara entre amb el cotxe al Port de Sagunt i de seguida note una calma que no tinc a València. La calma de tindre referències. El lloc on vaig nài-

xer, el descampat on vaig xafar un clau, el camí que feia a entrenar, la meua primera oficina bancària, el local on vaig fer el meu primer concert. Ací tinc sentit perquè el context em respon. Parla amb mi en una conversa reconfortant. El context em reconeix com la seua part. Em saluda pel carrer, em retroba amb vells amics. Ningú em saluda per València. En canvi, quan vinc sempre saluda algú. Algú que forma part de totes aquelles experiències compartides: anar a classe, jugar a futbol, anar al bou embolat, anar a Nova Canet, cremar una falla més.

El Port i Sagunt ja van camí de ser una gran ciutat. Aquell eslògan no era un desig, era un anunci. I ara que ho recorde no m'agrada. Tot canvia. L'única cosa permanent és el canvi constant. No sé si som de conscients del canvi que passa mentre sembla que no passa res. Persones nouvingudes que ja no venen d'Almeria. Ni de Xàtiva. Ara els altres no som nosaltres. Ara venen d'altres llocs. De sobte, un poble obrer lleig i brut apareix en un souvenir turístic, en un imán de nevera. El fum esdevé un souvenir. Les meues mans ja no són del mineral que treballí. Sóc de la generació dels fills de Fàbrica que ja no volia treballar en Fàbrica. Si em pare a pensar ja sóc part del canvi, de la desvirtuació de l'essència, de la mutació de la llegenda, de la dissolució de l'estereotip. El final de la història que ens hem contat per a comprendre qui som.

Per una gran ciutat. No recorde qui el va proposar -potser Manolo o Quico- però vaig dedicar tot el meu esforç a desenvolupar la idea. Volíem fer entendre que

la divisió del municipi sí que podia afeblir la capacitat per a pres-tar serveis bàsics i ens hem trobat amb un rebirthing col·lectiu. Quaranta anys fa del tancament de Fàbrica i una altra fàbrica sembla impulsar un nou renaixement contemporani. No sé si és un cercle. Potser siga un bucle imparable. Una rima.

En aquella època pensar la ciutat va ser imaginar-la. La conflictivitat i la intensitat que inoculava el segregacionisme convidava a la grandiloqüència. I la meua ment també té eixa tendència. Vam imaginar una gran ciutat però era una gran ciutat diferent a la gran ciutat que ara emergix davant nostre. Segurament era una gran ciutat amb les mateixes persones mirant cap al futur. I tots sabem que això no pot ser. Imaginar té un punt de somni. I somniar sempre crea espais idíl·lics. Vam canviar la perspectiva de futur, sense dubte, però no hi ha manera de domesticar l'horitzó. Tot és inestable, imprevisible per molt que intentem condensar un programa que proporcione una promesa de seguretat.

Cada vegada que vinc de visita sent que no vinc de visita. Sent que torne a casa d'un viatge en el qual encara estic. I em mire en l'espill del poble i em sent diferent. Molt prompte la gran ciutat m'engolirà globalment. Quan vinga em traslladaré d'una gran ciutat a una altra. No podré evitar pensar que un dia vaig intentar pensar la ciutat i que era impossible pensar-la.

टिच वेद patrimonni industrial i लदलठेरिा ठठेरठ वेद port वेद इठगुठ

Sonia Garcés

Gerent de la Fundació de la Comunitat Valenciana
de Patrimoni Industrial
i Memòria Obrera de Port de Sagunt

El patrimoni industrial és el conjunt de béns mobles, immobles i sistemes de sociabilitat relacionats amb la cultura del treball que han estat generats per les activitats d'extracció, de transformació, de transport, distribució i gestió generades pel sistema econòmic sorgit de la «revolució industrial».

Aquests béns s'han d'entendre com un tot integral compost pel paisatge on s'insereixen, les relacions industrials en què s'estructuren, les arquitectures que els caracteritza, les tècniques emprades als seus procediments, els arxius generats durant la seua activitat i les pràctiques de caràcter simbòlic.

A aquesta definició de patrimoni industrial s'adapta perfectament el concepte de ciutat factoria, un poblament que naix i creix arran d'una activitat empresarial o fabril i Port de Sagunt és un exemple paradigmàtic.

La Fundació de la Comunitat Valenciana de Patrimoni Industrial i Memòria Obrera de Port de Sagunt es

Denis.Vostrikov / Shutterstock.com

va constituir el 1994 amb el nom de *Fundación para la protección del Patrimonio Histórico Industrial de Sagunto* amb l'objectiu de conservar, difondre, estudiar i omplir de contingut els coneixements, els records, objectes materials, les imatges, els sons i qualsevol altre element que configurara les activitats d'origen siderúrgic que han tingut lloc a Sagunt des dels inicis del segle XX. Així com fomentar la protecció, la conservació i projecció social a futur del patrimoni industrial de la Comunitat Valenciana. Aquests objectius es fan ben palesos als dos principals projectes de la Fundació des de la seua creació i, podríem dir, els dos propòsits pels quals naix aquesta. El primer és la rehabilitació del Forn Alt núm.2, que es trobava en estat d'abandó després del tancament de la si-

derúrgia l'any 1984 i el segon és la creació del Museu Industrial i de la Memòria Obrera de Port de Sagunt.

Tot açò, afegit a l'Arxiu Industrial, ajuda a retre homenatge i donar testimoni de milers de treballadores i treballadors que contribuïren al funcionament d'una gran instal·lació industrial que determinava els ritmes vitals i la mateixa existència del nucli de població de Port de Sagunt.

Pel que fa als dos béns patrimonials de l'antiga siderúrgia gestionats per la Fundació; parlant concretament del més conegut, el Forn Alt núm.2, aquest és el bé més significatiu del patrimoni industrial de Port de Sagunt. No debades, és l'únic element productiu de l'antiga factoria que va sobreviure al desmantellament, símbol de la siderúrgia i a la memòria obrera.

Amb una alçària màxima de 64'20 metres, hem de tindre en compte que és el segon Forn Alt núm.2 que ha existit a la fàbrica, ja que el primer va ser enderrocat a l'arribar la seua vida productiva útil a la fi.

La finalitat d'un forn alt de tipus siderúrgic com aquest és la de produir ferro colat, material que posteriorment s'utilitzaria per fabricar acer a l'acereria. Per a l'obtenció d'una colada de ferro colat es necessiten tres matèries primeres: mineral de ferro, carbó de coc i fundents.

Les càrregues d'aquests materials s'introdueixen en tremuges que ascendeixen alternativament pel pla inclinat fins a arribar a la boca de càrrega, on es realitza l'abocament.

Simultàniament a aquest procés, s'injecta aire calent a l'interior del forn, la qual cosa assegura la reducció del mineral i la combustió del coc. L'aire es produeix en els bufadors, es condueix a les estufes i posteriorment s'injecta a l'interior per mitjà del tub anular d'aire i les toveres. La temperatura és variable i inversament proporcional a l'alçària, des dels 2000 °C al gresol fins als 300 °C en la zona superior del tanc, per la qual cosa és necessari un sistema de caixes de refrigeració per a refredar les parets de refractari del forn.

L'última fase es produeix al gresol, on es deposita el metall líquid a l'espera del sagnat del forn, una operació que es repeteix cada quatre hores i que consisteix a perforar els taps d'argila que obstrueixen els forats de colada.

El ferro colat s'extrau del gresol pel forat de colada, es recull en culleres i es transporta a l'acereria o es modela

en lingots. L'escòria, formada pels elements no aprofitables de les matèries primeres, s'extrau per la bigotera i s'utilitza en la fabricació de ciment.

El Forn Alt va donar la seua primera colada l'any 1964 i la seua vida productiva va finalitzar el 24 de març de 1984 amb l'última colada i el seu apagat, sent l'únic dels tres forns alts que sobrevisqué al desmantellament i enderrocament de la siderúrgia. Hui s'ha convertit en narrador d'aquest passat industrial i de la memòria col·lectiva.

La rehabilitació que nomenàvem va estar finançada pel Ministeri de Foment, la Conselleria de Cultura i l'Ajuntament de Sagunt i es va dur a terme en tres fases des del 1998 fins a la seua inauguració el 2012. La seua posada en valor com a element cultural i didàctic, té la responsabilitat de restituir el passat per crear un nexa d'unió amb present i futur. Aquesta intervenció va guanyar el Premi Europa Nostra en la categoria de conservació.

L'última fita del monument és la seua declaració com BIC (Bé d'Interés Cultural), màxim nivell de protecció del patrimoni a l'Estat espanyol, a febrer de 2024.

El segon bé propietat de la Fundació és la Nau Magatzem d'Efectes i Recanvis, un edifici de 1927 construït per la *Compañía Siderúrgica del Mediterráneo*.

Aquesta construcció va ser una mena de magatzem per efectes, recanvis de peces emprades a la maquinària de l'empresa siderúrgica i altres elements de tota classe. Podem dir que la Nau Magatzem funcionava com instal·lació i servei auxiliar de la factoria, en torn del qual es distribuïa, subministrava, es re-

dirigia o emmagatzemaven mercaderies de tota mena amb destí al seu consum en altres instal·lacions o per la pròpia plantilla de la siderúrgia.

Després del tancament d'*Altos Hornos del Mediterráneo*, l'edifici es va salvar de l'enderroc amb la finalitat de crear un museu que relatara l'origen i desenvolupament de la ciutat factorya. Encara en procés de creació, tindrà com a nom Museu Industrial i de la Memòria Obrera de Port de Sagunt.

Els objectius que ens marquem per al futur museu serien:

Fomentar el coneixement, la investigació i la difusió del patrimoni industrial i la història de la industrialització en Port de Sagunt.

Recuperar i valoritzar el relat de la memòria obrera de la ciutat.

Protegir i recuperar elements industrials, urbans paisatgístics i d'infraestructura procedents de l'activitat miner siderúrgica.

Contribuir a la dinamització cultural, cohesió social, formació i educació sobre els valors i significats del patrimoni industrial.

Col·laborar amb criteris de sostenibilitat amb el desenvolupament socioeconòmic de Sagunt, fomentant el turisme per mitjà de la divulgació dels seus valors culturals.

Vincular aquest patrimoni de la societat industrial al patrimoni de la societat contemporània, conformant-se com un espai de reflexió i interpretació.

I per últim, ser un museu inclúsiu tant en la dimensió física com en la dimensió social, a través dels valors d'equitat, accessibilitat i proximitat.

Per concloure, com a fundació de patrimoni industrial i memòria obrera, som conscients del nostre paper com a eina de difusió d'aquest llegat material i immaterial, llegat que tenim el deure de fer arribar a les generacions actuals i vinents i traslladar-los la rellevància que té aquest patrimoni, que és de totes i tots, per així poder protegir-lo i conservar-lo.

वेदतोडोठनइ वपुड लारवपुडन ही पवइ

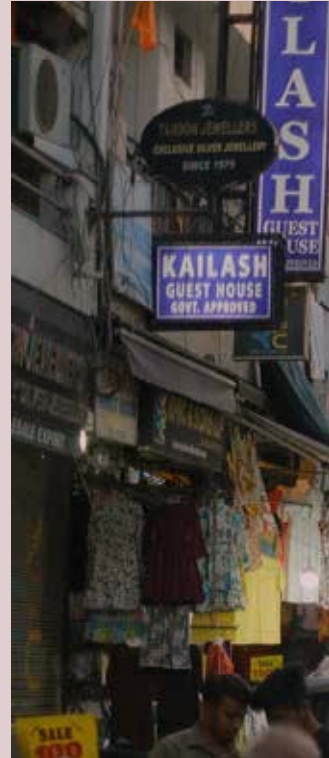
Ignacio Belzunces i Muñoz

Periodista, director del diari El Económico

El municipi de Sagunt, tal com el coneixem ara, està format per dos nuclis principals de població clarament diferenciats, Sagunt i el Port. Este ecosistema urbà dual es va posar en marxa a principis del segle XX, va ser la conseqüència d'una decisió empresarial, la que van prendre Ramón de la Sota i Pla i el seu cosí Eduardo Aznar i de la Sota.

Aquests empresaris bascos van connectar per ferrocarril la platja de Sagunt amb les mines del complex d'Ulls Negres, localitat de la província de Terol, i també de Setiles, població situada en el costat de Guadalajara de la Sierra Menera. Es tractava de donar eixida per mar al mineral de ferro que extreien en aquelles terres i que transportaven fins al Regne Unit en els vaixells de la naviliera Sota i Aznar.

Es van remenar altres punts del litoral levantí per a situar aquest embarcador, aquesta porta d'ei-

Ravi_Sharma1030 / Shutterstock.com

xida, però, donada l'orografia del terreny, la línia ferroviària entre Ulls Negres i la platja de Sagunt era la menys abrupta, és a dir, la més factible i, per tant, la de menor cost, tan econòmic com per temps d'execució. Així va nàixer la Companyia Minera de Sierra Menera que, lògicament, va donar peu al naixement del llavors denominat poblat del Port, quatre cases al voltant de l'activitat fabril que recordaven l'extraordinària pel·lícula de John Ford, rodada anys després, en 1941, «¿Qué verde era mi valle!».

Després de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, propiciat per l'enfrontament entre la potència hegemònica, el Regne Unit i l'emergent, Alemanya; la navegació marítima es va tornar perillosa i la demanda d'acer es va disparar, d'ací ve que els

empresaris bascos es proposaren escometre la quadratura del cercle. Dominant l'extracció del mineral, van entrar de ple en el negoci de la transformació, que donava suculents dividends, posant en marxa la Siderúrgica del Mediterrani en 1917. La florent indústria va incidir de manera decisiva en el desenrotllament i expansió del municipi, tant en l'àmbit econòmic com demogràfic, perquè es va convertir en un poderós pol d'atracció per a aquelles gents necessitades, vingudes d'altres regions d'Espanya a la recerca de treball i millors condicions de vida. No cal dir que aquella decisió empresarial i el seu posterior desenrotllament va posar a Sagunt en el mapa, que, fins a la data, havia gaudit d'un passat gloriós, però, no obstant això, el seu present passava sense pena

ni glòria, en ser molt similar al d'altres poblacions agrícoles del litoral valencià.

L'empori siderúrgic, instal·lació d'alt valor estratègic, va superar la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial, dos conflictes d'enorme calat que van transformar el Vell Continent, però, sobretot, Espanya, que va viure prop de quatre dècades sota un règim dictatorial, fins que el 20 de novembre de 1975 es va produir la mort del Generalíssim dels Exèrcits, cap de l'Estat, cap del Govern, cap Nacional del Moviment i Cabdill d'Espanya per la gràcia de Déu, Francisco Franco Bahamonde. Este òbit va propiciar la posterior reforma política, aprovada en el referèndum de desembre de 1976, que va donar pas a l'obertura democràtica i les primeres eleccions de juny de 1977. Però els fumerals dels alts forns, que no entenien de dictadures o democràcies, van continuar tirant fum, no vaig agafar els seus obrers, que van barallar molt durant els anys més durs del franquisme, jugant-se el tipus per aconseguir conquestes socials i drets laborals que ara, irònicament, es van perdent.

El fum dels fumerals i la pols del mineral de ferro, que s'amuntegava al parc de minerals, paral·lel al carrer Luis Cendoya, i volava capritxosament en els dies de vent, posant-ho tot perdut, no molestaven, tot el contrari, eren signes de prosperitat. Mentre emanaren aquells plomalls, l'ocupació estaria assegurada i, per consegüent, es garantiria el benestar d'un poble que va nàixer i va créixer a l'abric del desenrotllament industrial, impulsat per dos cosins: Ramón de la Sota i Eduardo Aznar.

Tot anava rodant amb alts i baixos, però rodant, fins que el 5 d'octubre de 1984, l'any passat es va complir el quaranta aniversari, el govern d'Espanya, presidit pel socialista Felipe González, va decretar el tancament definitiu de la fàbrica integral de AHM, amb el compromís de crear dues grans empreses en la zona i instal·lar en AHM una línia d'electrozincatge que, juntament amb les jubilacions anticipades, 'solucionarien' el problema d'ocupació sense baixes traumàtiques. Aquella decisió va donar pas a la coneguda com la 'Batalla de AHM', on tot un poble, durant catorze llargs mesos, li va plantar cara a l'executiu socialista espanyol que va iniciar a Sagunt el desmantellament industrial d'Espanya.

Aquella llarga lluita no va poder impedir el tancament de la capçalera siderúrgica integral, però sí que va aconseguir unes bones condicions per als obrers afectats per la salvatge reconversió. De fet, la lluita de Sagunt va ser l'espill en el qual es van mirar els assalariats d'altres centres de treball, en altres regions d'Espanya, afectats també pel desmantellament industrial. La 'Batalla de AHM' va ser, sens dubte, un exemple a seguir.

Passats els anys, està bastant estés en el municipi, fins i tot en la Comunitat Valenciana, que després del tancament de la capçalera siderúrgica integral i malgrat la política de pegats, Sagunt ja no és ni l'ombra del que va ser, després de perdre la seua esplendor industrial en 1984, que, lògicament, s'ha vist plasmat en un progressiu llanguiment de l'economia local i del seu entorn geogràfic més immediat.

ozer.ozyon / Shutterstock.com

Era evident que la vella fàbrica s'havia quedat obsoleta, però també era claríssimament clar que tancar-la va costar molt més que modernitzar-la i fer-la competitiva. El tancament de la capçalera siderúrgica va ser una decisió política, motivada també per qüestions econòmiques foranes, res a veure amb l'interès nacional. Espanya havia d'entrar en la Comunitat Econòmica Europea en unes determinades condicions, anàvem a ser el que som, un país que viu del turisme, amb ocupacions temporals, salaris baixos i condicions precàries, mentre que el paper protagonista, el de la locomotora industrial, se li assignava als teutons, el potencial dels quals encara seria major després del col·lapse de la Unió Soviètica, en 1991, i la posterior reunificació de la República Federal Alemanya i la Re-

pública Democràtica Alemanya. Encara que res és per sempre, com després veurem. Per cert, el llavors president del Govern, Felipe González, va ser distingit amb el Premi Internacional Carlemany de 1993, que des de 1950 ve concedint la ciutat alemanya d'Aquisgrà a la personalitat que més ha contribuït a la construcció europea. Revelador.

Són quatre dècades ja de travessia del desert, però la inigualable situació geoestratègica de Sagunt, amanida convenientment per una pluja de milions d'ajudes públiques, juga novament a favor nostre. En efecte, una altra decisió empresarial ha retornat a Sagunt la confiança i esperança en el demà. Em referisc, com hauran endevinat, a la futura fàbrica de bateries.

Va ser el 17 de març de 2023, en plenes falles, quan es va ce-

lebrar l'acte de col·locació de la primera pedra de la gigafactoria que el grup alemany Volkswagen construïx en els terrenys de Parc Sagunt II. No va faltar ningú, este acte va compartir amb la presència del rei Felip VI, així com del president del Govern, Pedro Sánchez; la ministra d'Indústria, Reyes Maroto; el president de Seat, Wayne Griffiths; el cap del Consell, Ximo Puig, i l'alcalde del municipi, Darío Moreno, entre altres càrrecs. D'esta manera, la multinacional teutona manifestava el seu compromís ferm d'iniciar les obres de la megaplanta, molt motivada amb una pluja de milions en ajudes, perquè el Govern d'Espanya va aportar un total de 187 milions d'euros d'inversió pública a la Comunitat Valenciana, dels 800 milions mobilitzats per al PERTE del vehicle elèctric i connectat (VEC) per al desenrotllament de la cadena de valor, tant per a la gigafactoria de Sagunt com per a altres ajudes.

Es complixen, per tant, el març de 2025, dos anys d'aquell esdeveniment institucional, però en estos 24 mesos han passat moltes coses. La gran Alemanya, que en el disseny europeu anava a ser la locomotora industrial, després d'una cadena d'errònies decisions en matèria energètica, afronta una deslocalització industrial sense precedents i una recessió que arrossegarà a la resta d'Europa. La seua renúncia a l'energia nuclear, després de més de 60 anys utilitzant-la, li ha passat una immensa factura. El 15 d'abril de 2023 el govern de Berlín va desconnectar les seues últimes tres plantes d'energia atòmica: Isar 2, Emsland i Neckarwestheim 2, pese al sabotatge del Nord Stream 1

i Nord Stream 2, que es va produir uns mesos abans, el 26 de setembre de 2022. Tots dos gasoductes van ser construïts per a transportar gas natural, a preus molt avantatjosos, des de Rússia fins a Alemanya a través de la Mar Bàltica.

L'energia barata li proporcionava a la indústria teutona un clar avantatge, que ha perdut després d'estos esdeveniments, en haver d'adquirir el gas natural líquid, procedent dels EUA, a un preu molt més car, entre un 40 i un 50% més elevat. L'origen de la crisi es localitza en l'elevació dels costos energètics, un input clau per a la política industrial, per això les conseqüències no s'han fet esperar, la indústria alemanya es ressent i es deslocalitza. Amb esta situació, caldrà veure en què queda finalment el projecte de la futu-

Elena Ermakova / Shutterstock.com

ra gigafactoria de Sagunt, si es duu a terme íntegrament, només en una part, en fi, caldrà esperar esdeveniments.

Entretant, Sagunt ja registra les conseqüències de les expectatives suscitades per esta nova decisió empresarial, amb un increment de població, un augment dels preus de la vivenda, tant per a llogar com en venda, encara que la desocupació continua sent una assignatura pendent. El desembre passat de 2024 es va tancar en la capital del Camp de Morvedre amb 4.368 aturats. D'altra banda, ací tot està per fer, si això serà la 'bomba', com ens venen des del discurs oficial, caldrà resoldre els problemes de mobilitat, millorar les comunicacions, ampliar els servicis públics: sanitat, educació, seguretat ciutadana, el que s'ha dit, està tot per fer.

En definitiva i a manera de conclusió, s'evidencia novament que el municipi de Sagunt, feliçment, continua sent sorprès per importants decisions empresarials, la qual cosa tampoc és res nou, els romans ja es van fixar en este enclavament geoestratègic, i d'això fa ja més de 2000 anys.

દો ટોનેદટોપ પદો
 પાત્રોલોની ઇચ્છાનતી,
 લઈડ વેદ ઝો અપુડ
 રદોવેંદિકાંત દો નોડ્ટ્રદ
 પાત્રોલોની

María Forner i Palanca

Presidenta del col·lectiu pel Patrimoni Saguntí

El Col·lectiu pel Patrimoni és una associació cívica, plural, que va nàixer l'any 2003 gràcies a l'empenta d'un grup de ciutadans i ciutadanes preocupats per l'abandó i desídia en què es troba el vastíssim patrimoni en la nostra ciutat. Som una associació reivindicativa que busca sensibilitzar a la població i lluita per un patrimoni recuperat i digne.

El **nostre logo** és un disseny de l'artista local Sen-to Llobell, que l'any passat rebé la medalla de la Ciutat per la seua trajectòria professional. Representa una sandàlia clàssica que remet al nostre passat romà i posa de manifest el nostre desig de caminar endavant tots junts i avançar com a poble. De fet, el lema de les nostres visites guiades és **Pas a Pas**.

En el nostre **vessant reivindicatiu**, escrivim articles a la premsa, hem senyalitzat amb cartells el Castell i ens hem reunit amb diferents instàncies polítiques

Ravi_Sharma1030 / Shutterstock.com

al llarg d'estos anys. Recordem amb estima l'ocasió en què el Consell Valencià de Cultura es va reunir a Sagunt. En el nostre **vessant divulgatiu**, organitzem conferències i fem visites guiades gratuïtes i obertes a tothom. Sempre les anunciem per correu electrònic, mitjançant els nostres comptes de Facebook i Instagram, al nostre blog (<http://elpatrimonisagunti.blogspot.com/>) o bé a Onda Cero.

Però l'activitat que més ens caracteritza és la **Trobada al Castell** que convoquem cada any en el mes d'abril. Ja portem diuït edicions. Consisteix a pujar al Castell amb una pancarta un diumenge de primavera. Hem aconseguit congregar a moltíssima gent, acompanyats pel tabal i la dolçaina dels **Germans Caballer** i, estos últims anys, acompanyats pels amics de les associa-

cions de **recreació històrica** que li donen color i alegria a l'acte. A la Trobada sempre convidem a una persona de relleu que s'encarrega de fer un manifest. Hem comptat amb personalitats com Toni Gómez, Amadeo Ribelles, Xavier Vilaplana, Gemma López, Palmira Benajas o Fernando Delgado.

Com que no es pot estimar allò que no es coneix, en 2010 encetàrem «**Pas a Pas**», que consisteix en fer visites guiades a diferents elements patrimonials de la comarca alguns diumenges. Per a realitzar les visites, busquem persones que coneguen bé un lloc o un monument. Entre d'altres, hem fet la ruta d'Úrsula i la ruta literària Bru i Vidal i hem visitat la Juderia, el barri del Raval, la Via del Pòrtic i la Domus dels Peixos, el Grau Vell, el patrimoni industrial, les ermites, el Museu de l'Escena Grecolla-

El nostre logo.

La trobada de 2023.

Visita al Museu de l'Escena Grecollatina.

Visita a la Juderia.

Concurs de dibuix.

Concert educandos.

Cartell guanyador del II concurs de cartells.

Foto de grup de 2023.

tina, els banys àrabs de Torres Torres o el patrimoni de les Valls. Hem arribat a comptar amb més d'un centenar d'assistents.

Fa uns anys, començarem a fer una nova activitat. Organitzarem un concurs de dibuix per a xiquets de primària anomenat «**Dibuixa el teu patrimoni**». Sempre hi havia dos sessions per a fer els dibuixos *in situ*: una al nucli antic i una altra al Port de Sagunt, que es celebraven dos diumenges diferents. Cada any triàvem un motiu diferent per als dibuixos. Un any els temes foren Teatre Romà i Alt Forn, un altre Calvari i l'església de Begoña, un altre Porta d'Almenara i Tallers Generals i, finalment, església de Santa Maria i Antic Sanatori. Per a este concurs vam comptar amb la col·laboració de l'Ajuntament i d'algunes empreses.

L'any passat convocarem la primera edició del **concurs de cartells «Sagunt, un paisatge per a la història»** amb el suport de la Fundació Bancaixa. Ja portem dos edicions. Es tracta d'un concurs de cartells que han de reflectir d'alguna manera la importància de Sagunt al llarg de la història o elements patrimonials del municipi. Lliurem un únic premi de 600 €. El concurs està obert a persones de qualsevol edat i les obres es poden elaborar utilitzant qualsevol tècnica. Totes les obres participants s'exposen durant una setmana a la Casa de Cultura Capellà Pallarés de Sagunt.

Una altra de les nostres activitats són les **xarrades** d'experts que solem organitzar al mes de novembre. Hem comptat amb conferenciants com Carmen Morenilla, Lluís Mesa, Carmen Aranegui, Ester Alba o José Luis

Navarro. Este format ens permet aprofundir en aspectes del patrimoni i la cultura de la comarca.

També portem ja dos edicions del **concert dels educands del Conservatori Joaquín Rodrigo de Sagunt**. Es tracta de concerts pel patrimoni en un entorn patrimonial com és la Casa Berenguer de Sagunt. És un espai amb molt bona sonoritat i una ocasió d'aproximar-nos als més joves.

Avancem molt lentament, tot són obstacles i la manca de voluntat política és evident. Cal tindre molta paciència i invertir molta energia. De vegades, és difícil no decaure, però continuem endavant. Estem convençuts que l'esforç paga la pena. Estimem el nostre poble i volem que isca de la letargia i aprofite la seua riquesa patrimonial. Estem observant com ciutats amb un potencial patrimonial similar (per exemple, **Cartagena**) estan explotant els seus **recursos culturals**. Este podria ser el nostre cas. Però, per arribar-hi, cal fer una planificació seriosa, un **full de ruta** i un **consorci o patronat** que aporte part del finançament. És fonamental establir a l'ajuntament una **oficina de projectes** que estiga al corrent de les subvencions regionals, nacionals i europees i que elabore projectes i que hi haja una **coordinació entre les administracions**. És una qüestió de voluntat. Ens ajudeu a assolir el Nirvana?

la ciutat (Sagunt / port)

APIPS

Associació de Patrimoni Industrial de Port Sagunt

Sagunt i el Port de Sagunt, dos nuclis d'un mateix municipi fortament contrastats pels seus orígens i evolució. El primer, mil·lenari, i el segon amb poc més d'un segle d'història.

Sagunt, centre neuràlgic de comunicacions, tant terrestres com marítimes i nomenada en nombrosos textos de geògrafs i viatgers, que a través de la seua història van visitar este territori, compta amb una xarxa de camins privilegiada, ja que es troba emplaçat en l'eix vertebrador entre dos vies terrestres, la Via Augusta convertida en un veritable corredor mediterrani, i l'antic Camí d'Aragó, que des de Sagunt connectava amb la Via Cessar Augusta, endinsant-se en el territori pel nord-oest seguint la vall del Palància i del Jiloca¹, i, d'altra banda, la ruta litoral mediterrània, centre vital

1. Veure La carretera d'Aragó de SANCHIS DEUSA, Carmen. Les relacions entre Saguntum i Caesaraugusta conserva vestigis en l'Alt Palància i el corredor del Jiloca. La utilització d'esta ruta la trobem també en el Poema de Mío Cid.

Dzerkach Viktar / Shutterstock.com

del comerç marítim de Sagunt, sobretot en èpoques ibera i romana. Vies que 15 segles després, en 1546, coincidien amb els itineraris dels grans eixos terrestres en l'obra «Repertorio de todos los caminos de España» de Pere Joan Villuga, quedant constància de la utilització del port de Murviedro, Grau Vell, en 1459, després de ser atorgat el seu nomenament com a tal, per Joan II. En segles posteriors, amb els avanços en la construcció de vaixells, el vell ancoratge va quedar relegat a la navegació de cabotatge.

La posició estratègica que ha ocupat sempre la ciutat, li ha propiciat el protagonisme de múltiples fets històrics, destacant entre ells, per la seua aportació a la remodelació del territori, les Guerres Púniques, l'expansió romana, la invasió dels pobles bàrbars, el domini àrab, la Guer-

ra de les Germanies... successos i cultures que han aportat cadascuna d'elles una baula de la cadena que ha anat construint l'espai del seu enclavament i d'ací els diversos noms que la ciutat va adquirir al llarg de la seua dilatada història (Arse, Saguntum, Murbyter, Murviedro). Baules que es poden trobar sota el sòl de la ciutat i de les aigües del seu port històric, el Grau Vell, ratificats en estudis arqueològics com els duts a terme per la catedràtica i arqueòloga Carmen Aranegui.

Si atenem el paisatge, que des de la falda del castell es visualitzava entre les descripcions de l'historiador grec Políbio en el segle II aC i les realitzades per Antonio José Cavanilles i Antonio Chabret entre els segles XVIII i XIX respectivament, el territori es projectava amb una mateixa imatge: des de la llo-

Des del castell de Sagunt. Davant Sagunt.
Al fons Port de Sagunt. Fotografia 2016.

ma del castell, es podia apreciar el camí que unia el Grau Vell amb la falda del castell, el Camí Vell de la Mar. Sobre l'horitzó, s'estenien marjals, vinyes², (posteriorment tarongers), alqueries i l'immens blau del Mediterrani. No obstant això, esta estampa estava a punt de canviar.

Sagunt, a mitjan segle XIX, es trobava en una llarga letargia

econòmica. És en estos moments quan van començar a produir-se una sèrie de canvis que van activar lleument la seua activitat econòmica, dirigida principalment a l'explotació i comerç agrícola. Començaren amb l'aparició d'una artèria més ràpida, la d'un ferrocarril valencià, el d'Almansa-València-Tarragona (AVT) que, seguint el recorregut de l'antiga artèria romana, Via Augusta, va establir a Sagunt una estació ferroviària en la segona mitat del segle XIX, que donaria una important eixida al cultiu predominantment en estos moments de cítrics. No obstant això, la ciutat hauria d'esperar l'entrada del segle XX per a veure un veritable despertar i una completa transformació del seu terri-

2. En l'època de Políbio el cultiu predominant era la vinya des d'almenys el segle V aC, els vins del qual s'exportaven. Podem trobar documentació en l'obra de Chabret. Posteriorment va passar a ser predominant l'explotació de cítrics sobretot a la fi del segle XIX i començament del XX.

El Port de Sagunt des del Castell de Sagunt.
Zona industrial, port marítim i població.

tori sobre el qual es va obrir pas una nova línia fèrria, el Ferrocarril Central d'Aragó, que dibuixaria el seu recorregut seguint l'antiga artèria, el corredor cap a Aragó amb la via romana Cessar Augusta. Este camí de ferro juntament amb l'AVT, van ser la porta d'enllaç de Sagunt amb França i la resta d'Europa. Els corrents culturals i els viatgers, ara es multiplicaven per la facilitat dels nous mitjans de comunicació, molt més ràpids que els anteriors de tracció animal, diligències, carros... Però la veritable metamorfosi de la ciutat va vindre de la mà de dos industrials bascos, Ramón de la Sota i Pla i el seu cosí Eduardo Aznar, que ja posseïen una incipient naviliera, que van decidir introduir-se

en el negoci miner. Per a això van arrendar el vedat de Sierra Menera, constituint-se a Bilbao el 3 de setembre de 1900, l'empresa Companyia Minera de Sierra Menera (CMSM). Des dels seus inicis, els seus objectius van ser: l'extracció de mineral de les mines d'Ulls Negres i Setiles (Terol i Guadalajara), el seu transport fins a un port de mar per a la seua exportació, amb la seua naviliera, i posteriorment la construcció d'una siderúrgica a Sagunt. La nova empresa, com ja anteriorment havia fet amb altres explotacions mineres, va estudiar el territori per al transport del mineral fins a la mar, decidint construir un embarcador, ja que l'històric no tenia calat suficient, i un ferrocarril propi, el ferrocarril

ril Ulls Negres-Sagunt (204 km), prenent com a referència el recentment inaugurat Ferrocarril Central d'Aragó.

A partir d'este moment Sagunt va patir una veritable mutació i se'n va pujar al tren de la producció industrial, i l'antic ancoratge del Grau Vell caigut en desús, segons podem veure en el «Derrotero general del Mediterráneo», redactat pel tinent de navili de l'armada Sr. Pedro Riudavest, en 1860³, es veia eclipsat per un nou port⁴ on grans vaixells, de 10.000 tones, atracaven per a la càrrega de mineral que, transportat pel ferrocarril miner, era introduït en els vaixells a través d'una imponent estructura de metall que servia de carregador, per a ser facturat a altres ports europeus.

El nou recinte portuari es va ampliar amb nous dics i l'abric del moll va oferir major protecció enfront del temut temporal de Llevant, que ja en 1911 havia ocasionat catàstrofes com

el de l'Abanto. Prompte es van alçar edificis industrials amb les seues xemeneies fumejants i una incipient població emergia canviant de manera radical l'horitzó, i Sagunt renaixia amb una nova societat que s'obria pas, la classe obrera dedicada a la indústria. Este nou nucli poblacional establert en zona agrícola en les partides agràries de la Vallesa, La Palmereta i el Fornàs, terrenys que constituïxen hui el nucli urbà i el parc industrial de Port de Sagunt, va anar forjant-se al voltant d'una indústria miner-siderúrgica, contrastada esta en la seua estructura i població amb la històrica Sagunt, sobrepassant-la demogràficament en poques dècades.

En la seua curta vida, la ciutat forjada en el despertar d'una mobilitat sense precedents, tant pel ferrocarril com pels avanços tècnics en la creació de grans vaixells i en una economia sorgida de la Revolució Industrial, la miner-siderúrgica, escriu la seua història al començament del segle XX. La nova indústria va ser el reclam per a l'assentament de famílies a la recerca de treball que procedents de nombrosos punts de la nostra geografia, bascos aragonesos, andalusos, valencians..., van conformar grups de convivència amb una important idiosincràsia sociomulticultural concebuda des del respecte i tolerància, però amb un mateix sentiment de pertinença al territori d'acolliment el de ser «Portenys» i valencians, sentiment que va donar com a resultat la «Plantà» de la primera falla de Sagunt en 1927, moment en el qual apareixen les falles en el registre de la nostra història local i dins del nostre patrimoni cultural.

3. Fa referència a l'escàs trànsit de vaixells de cabotatge. Anys més tard al començament del segle XX, Martínez Aloy, geògraf valencià, feia referència a este port descrivint-lo amb un trànsit pràcticament nul.

4. Creació d'un nou port a la Platja de Sagunt. Inaugurat en 1909, la construcció del qual va vindre de la mà de la Companyia Minera de Sierra Menera (CMSM), després de ser autoritzada la seua construcció per Reial orde en 1902, estant lligat el nou port a les activitats miner-siderúrgiques. Funcionant des de 1907 seria utilitzat a partir de 1917 per l'emergent Companyia Siderúrgica del Mediterrani (CSM) i posteriors Alts Forns de Biscaia (AHV) i Alts Forns del Mediterrani (AHM).

Zona industrial i port marítim de Port de Sagunt.
Des del castell de Sagunt.

La seua creació, allunyada 6 km del pròxim nucli urbà de Sagunt, respon a un model d'iniciativa privada de caràcter empresarial i es va convertir en un laboratori urbanístic amb tipologies arquitectòniques de caràcter industrial, a causa de la inexistència d'instal·lacions i infraestructures anteriors a la instal·lació al complex siderúrgic, que van conformar el que coneixem com a «Ciutat Factòria», harmonitzada amb una diversitat cultural que es fa patent en l'actualitat. En principi, els nouvinguts es van acomodar en les alqueries i pobles pròxims. En principi i de manera precipitada a causa de la necessitat, s'alçarien vivendes construïdes sense llicència, situades en sectors

Grau Vell. Fotografia presa en el 2016 abans de la restauració de la torre.

pròxims a la platja i a l'horta, configurades com a accions privades i de caràcter individual sense cap traçat urbanístic previst.

No obstant això, prompte es va fer patent el sentit paternalista de l'empresa que, en simbiosi amb els seus treballadors, va respondre davant la seua necessitat d'allotjament i dels mitjans indispensables pròxims al complex siderúrgic, amb la creació de vivendes, escoles, economat, hospital, església i altres mitjans d'oci i al qual progressivament se li unirien tota classe de serveis necessaris, inexistents fins a l'època, per al desenrotllament de la vida urbana, suscitat per la creixent activitat industrial i l'arribada massiva de migrants a la recerca de treball. Entre les primeres construccions residencials de les primeres èpoques, podem destacar els barris de les Cases de la Companyia (Barri Obrer), Xalets Blaus, la Ciutat Jardí, Cases de Menera, els grups Girón, Salas Pombo, Churruca,

Ciudad Dormida, Triano, Goyoga..., vivendes que van anar conformant la trama urbanística de l'actual municipi de Port de Sagunt. També podem destacar els col·legis: Sota i Aznar, com a escola d'Aprenents (hui desapareguda); Begoña, María Inmaculada i Enseñanza Media (actualment Tinença d'Alcaldia).

La vida a la ciutat es desenvolupava amb una certa normalitat i la «Fàbrica» marcava el ritme amb la seua potent sirena, «El Xiulet de Fàbrica», que indicava l'entrada i eixida dels torns i al mateix temps, sobretot en fosquejar, indicava el moment de recollida als joves que convergien en l'Albereda o a la platja, gaudint de les seues estones d'oci després de les jornades d'estudi, ja que des del principi, les famílies van buscar en l'educació un futur millor per als seus descendents que van passar a formar part de l'alumnat dels nous centres docents, en els quals l'esport es va incloure com a part important de la seua cultura, destacant l'atletisme, l'handbol i el futbol (Sporting club - C.D. Acero)⁵. L'empresa va buscar en els joves treballadors qualificats, formant-los en ciència i tecnologia i al mateix temps va forjar a grans esportistes.

Però com en totes les històries, va haver-hi moments de tensió i desgràcies. La perillositat del treball i la pràcticament inexistència de seguretat, podien en escassos segons causar la mort, com es pot con-

trastar en el monument situat en l'Albereda. D'altra banda, devindres de la nova era van portar moments de lluita, vaques i altres moviments socials, èpoques de crisis econòmiques i temps de guerra, fins a arribar a la gran decepció i derrota quan, en 1984, va tancar la capçalera d'esta indústria a l'ombra de la qual, va nàixer i va créixer el Port de Sagunt. Com a conseqüència, en 1985, el port marítim va passar a formar part de l'àmbit de gestió del Port Autònom de València, hui Autoritat Portuària de València. Però el sentiment de tornar a alçar-se i renàixer, actitud específica dels éssers humans, és el d'este poble obrer, es va alçar i va iniciar un nou cicle, a la recerca d'un nou futur.

Nosaltres, descendents de les successives generacions d'aquells primers pobladors, co-neixedors de les seues històries viscudes, ens alcem amb una veu, perpetuar i donar a conèixer el llegat que va formar part dels nostres avantpassats, una cultura i uns vestigis forjats en una nova era, la industrial. I igual que les falles que projecten la seua acció cap a una fi cada vegada més àmplia, expandint la seua cultura a través del temps i de l'espai, des dels primers arrelaments arcaics, basats segons el Marqués de Cruïlles en el gremi de fusters, o de la primera evidència documentada de la primera Falla com a tal la coneixem, referenciada en 1777, l'Associació de Patrimoni Industrial (APIPS) es dirigix amb la mateixa fi i amb un principal objectiu, la salvaguarda i posada en valor del nostre Patrimoni, fonamentalment el miner-siderúrgic, tant material com immaterial. Defensora dels escassos vestigis d'una

---

5. Veure, «El futbol en Port de Sagunt. L'Sporting Club - C.D. Acer, Complix 100 anys». Veure també en el canal de vídeos de APIPS del 12 del 2019.

història recent i per això fràgils de desaparèixer, sorgits de la cultura del treball, aspira preservar per a generacions futures les restes que escriuen l'esdevindre de la nostra ciutat factoria, després del tancament i desmantellament de la miner-siderúrgica, que es va alçar en 1917 en Port de Sagunt. I al mateix temps donar a conèixer el nostre patrimoni soci cultural de caràcter industrial a generacions futures, perquè agafen el testimoni i no deixen perdre el que amb tant de sacrifici es va aconseguir construir.

BIBLIOGRAFIA

- AAVV. «Las Observaciones de Cavanilles: doscientos años después», Bancaja, Obra Social. València, 1997.
- ARANEGUI GASCÓ, Carmen. *Oppidum, emporio y municipio*. Ediciones Bellaterra, Barcelona, 2004.
- ARANEGUI GASCÓ, Carmen. *Las excavaciones del Grau Vell y el puerto de la ciudad de Arse-Saguntum*. Saitabi XXVI, València, 1976.
- BOLINCHES MARTÍNEZ, Laura. «La opción transversal. Una vía entre el Camp de Morvedre y l'Alt Palància. La Compañía del ferrocarril Central de Aragón. Historia e Infraestructuras», en *Historia del Ferrocarril en las Comarcas Valencianas. El Camp de Morvedre*. Coor. Inmaculada Aguilar Civera. Generalitat Valenciana, València 2012.
- BOLINCHES MARTÍNEZ, Laura; CARRERES RODRÍGUEZ, Manuel. *Les Obres públiques en les comarques valencianes. Indrets i paisatges. El Camp de Morvedre*. Conselleria d'Habitatge, Obres Públiques i Vertebració del Territori, València 2017.
- CAVANILLES, A.J. *Observaciones sobre la historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*. Imprenta Real, Madrid, 1797.
- CHABRET FRAGA, A. *Sagunto su historia y sus monumentos*, 1878. Tomo II. Confederación de Cajas de Ahorros. Caja de Ahorros y Socorros de Sagunto. València, 1979

- COSTA SANZ, Joan; ORTIZ LÓPEZ, Antonio y PRATS ESCRICHE, José María. *Patrimonio Industrial de Puerto de Sagunto. Itinerario Didáctico Multidisciplinar*. Martínez Impresores, Port de Sagunt, 2023.
- GIRONA RUBIO, Manuel; VILA VICENTE, José. (1991). *Arqueología Industrial en Sagunto*. Alfons el Magnànim, València, 1991.
- JÁRREGA DOMÍNGUEZ, Ramón. «Las vías de comunicación de época romana en el Alto Palancia. I y II». Instituto de Cultura Alto Palancia, Segorbe, 1996 y 1997.
- MARTÍNEZ ALOY, José. *Geografía general del Reino de Valencia. Provincia de Valencia*, (vol. 2.). Establecimiento Editorial de Alberto Martín, Barcelona, 1900-1914.
- ORTIZ LÓPEZ, Antonio y PRATS ESCRICHE, José María. *El Puerto. Crónica de un siglo. 1902-2002*. Martínez Impresores, Sagunt, 2002.
- RIUDAUVETS, Pedro, Teniente de Navío de la Armada, *Derrotero General del Mediterráneo*, Depósito Hidrográfico, Madrid, 1860.
- SANCHEZ CEREZUELA, Fernando. Cuadernos de fútbol, Revista de CIHEFE, nº 115, 2019
- SANCHIS DEUSA, Carmen. *La carretera de Aragón. (Sagunt-Teruel): 1791-1862*, Cuadernos de Geografía, 67/68. València, 2000
- VILLUGA, Pedro Juan. «Repertorio de todos los caminos de España», Medina del Campo, 1546.

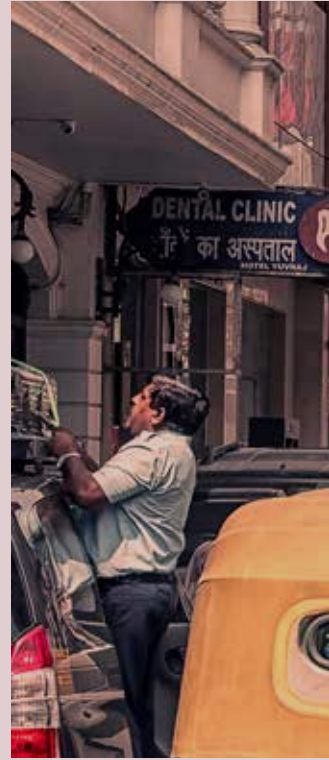

इसबेरोत ते दौ इद्यु
 पत्रिलोनी इन्दुइतरोत.
 रदइइतरग्रोत
 वेद तेइ तन्दरदइ

Joaquín García Casares
 Doctor en geografia i història

Des de la nostra «ciutat factoria» ens referirem a un poble, una miqueta allunyat dels nostres limítrofs, que va tindre la seua pròpia «ciutat factoria»; sense pretendre fer comparacions incòmodes, per més que siguen il·lustratives, les similituds i les diferències, entre Sabero i El Port, es manifesten expressament o tàcitament.

Es tracta de Sabero, un poble de la província lleonesa, situat entre les seues intricades muntanyes, repletes de materials carbonífers que, durant dècades, si no segles, van ser la font de la seua economia i el pa de molts dels seus habitants; un poble que, en l'actualitat, compta amb poc més de 1.000 habitants, i alguns centenars més si afegim els nuclis de població pròxims; molt lluny dels nostres quasi 70.000 habitants de Sagunt i El Port o, deixem-lo només, en els 45.000 del «nucli» del Port, per a evitar un possible major

Stockbym / Shutterstock.com

greuge. Una espècie de David i Goliat, per utilitzar una imatge coneguda, pel que fa a la població i a la significació de les instal·lacions. Un Sabero que, en els anys 60 del segle passat va arribar a tindre uns 5.000 habitants i hui únicament el miler abans esmentat; en tant que El Port ha mantingut la població i fins i tot l'ha incrementada.

En Sabero es vivia de la producció de carbó des de feia moltes dècades i també, posteriorment, des de mitjan segle XIX, de l'activitat metal·lúrgica, arribant a funcionar dos forns alts en la «Ferrería de San Blas»; pel que se sap, els primers que van fer servir carbó de coc en la Península, amb la finalitat de millorar la producció de ferro destinat a la seua transformació en la Nau de Forja i Laminació; mentre que, a la fàbrica del Port, amb la cons-

trucció d'un ferrocarril de més de 200 quilòmetres, després de l'exportació de mineral de ferro, es van construir tres forns alts en diferents dates del segle XX, a més de les instal·lacions necessàries (forns de coc, estufes, sintering, planxes de colada, sistemes de transport, etc.; el lingot de primera fusió del qual es processava en els forns d'acer, primer Martin-Siemens i, més tard, en els convertidors LD (a l'oxigen) i altres instal·lacions com els forns de fossa, el tren blooming, la fàbrica d'oxigen, la «colada contínua», etc.

Tant en Sabero com en El Port es va desenvolupar una sort de «ciutat factoria», que responia a cànons industrials i socials del segle XIX; la qual comptava, en les proximitats de les instal·lacions industrials, tant amb els edificis de caràcter administra-

Sabero, des de la carretera

Un aspecte de Sabero

tiu com residencials, així com d'assistència mèdica, educativa, esportiva i, és clar, de caràcter residencial, per a donar resposta a una peremptòria necessitat de la població treballadora, immigrada en la seua gran majoria, moltes vegades procedent de regions distants; arribada després de les possibilitats d'ocupació, que suposaven les instal·lacions industrials, i el desig d'eixir de la misèria dels seus llocs d'origen.

Salvada sempre la distància, en el cas de Sabero i del Port, respecte a les dimensions i el nombre d'instal·lacions, la xifra de treballadors incorporats al procés i el d'habitants que un i un altre complex industrial van atraure.

Prop de les instal·lacions primàries de producció de «La Ferrería», els forns alts, destacava una esplèndida i bella nau principal, d'estil neogòtic, construïda a mitjan segle XIX; era la «catedral» que concentrava les principals màquines ferramentes de les instal·lacions de forja i de laminació, on es produïa la transformació del ferro en productes i objectes comercials; la qual, cap a finals del segle XIX, ja es trobava abandonada i en males condicions de conservació; mentre que els forns alts van ser totalment desmantellats (encara que, en l'actualitat, un d'ells està en procés de «museïtzació»); l'esmentada Nau de Laminació es va mantindre precàriament en peus, sent declarada BIC l'any 1991 i procedint-se a la seua restauració posteriorment. No obstant això, la producció minera va continuar fins a l'última dècada del segle XX.

Tant la producció carbonífera de Sabero com les instal·lacions siderúrgiques localitzades

en El Port (i les d'altres nombrosos llocs del país) van patir, durant els anys '80 i '90 del segle passat, les dures conseqüències dels processos econòmics i polítics, localment negatius, que van implicar la incorporació d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea. Encara que es puga admetre, d'altra banda, que foren positius per a la globalitat de l'Estat; va ser una dècada dolorosa en la qual, amb pocs anys de diferència, va arribar a produir-se la parada definitiva de la producció siderometal·lúrgica i minera, primer en El Port i, després, en Sabero; malgrat les vagues, les multitudinàries manifestacions, la repressió policial patida, etc.; amb el tancament total, el gradual desmantellament de les instal·lacions fabrils i el dur trauma social i econòmic que allò va significar, tant per als treballadors i les treballadores directament afectats i per a les seues famílies, com per a les empreses que prestaven diferents servicis en les diferents fàbriques, els seus empleats i les respectives famílies.

Doncs bé, fa quasi 20 anys vaig tindre l'oportunitat de conèixer Sabero, en l'estiu del 2006, quan encara tenia uns 1.500 habitants; en aquelles dates estaven parcialment restaurades diferents instal·lacions i edificis de la «ciutat factoria»; el que cridava l'atenció era, sobretot, «La Ferrería», perquè l'elegant edifici ja havia sigut ben restaurat, estava visitable i descobria davant el visitant el bell espectacle de la seua altura, els seus espais diàfans, els seus arcs neogòtics i de mig punt i els buits amb restes metàl·liques i constructives de les potents màquines que allí havien estat instal·lades;

Restes dels Alts Fornos

Aspectes de la «Nau de Forja i Laminació»

Locomotora «El Esla»

Aspecte interior de «La Ferrería»

Arxivadors d'expedients

Arxivador de plans

un espai on estava projectat crear un museu sobre la mineria i la siderúrgia.

Des de llavors no havia tingut ocasió de tornar per Sabero. Coneixent que havia sigut inaugurat el museu, en nombroses ocasions em vaig preguntar com hauria resultat d'aquell projecte museístic. Este estiu, de nou, he tingut l'oportunitat de tornar a Sabero i visitar el seu Museu de la Siderúrgia i de la Mineria, justament instal·lat en «La Ferrería».

En la mateixa plaça on es troba el Museu, a l'aire lliure, s'observa una locomotora (anomenada «El Esla»), torns, laminador, bolquets i altres màquines utilitzades en la indústria minera i la metal·lúrgica; en el seu interior, a part de panells descriptius, vídeos il·lustratius, instruments de treball, plànols, objectes de la cultura local, etc., han instal·lat elements originals o reproduccions a grandària real de les grans màquines que s'utilitzaven en el procés de laminació i de forja, situades en els seus propis llocs; com ara martell piló, vagonetes, forns, campana, etc.; tot això dona una imatge clara de com eren les instal·lacions de «La Ferrería» en la seua època d'esplendor, allà per la segona mitat del segle XIX. Un ampli espai de la nau està ocupat per una representació orogràfica de la regió, amb la localització dels pous, les vies de comunicació, les rutes de transport, etc.; el que em recorda la impressionant maqueta de la nostra fàbrica, la seua localització i l'estat en què es trobe, mentre que el nostre «museu» segueix buit.

En l'endemig, el «cas porteny» ha hagut d'esperar desenes d'anys per a aconseguir al-

guns assoliments importants. Si bé es va restaurar «La Nau», dins d'un projecte fantasma, que es va abandonar posteriorment, de fet, necessita noves obres de restauració; decisions irresponsables i arbitràries van propiciar la destrucció de la «Escola d'Aprenentes»; en el seu lloc, i en l'espai que va ser de les oficines de la Companyia Minera, se sol gaudir d'un bon fanguer en èpoques de pluja. L'emblemàtic Forn Alt núm. 2, per fi va obtenir el reconeixement com BIC l'any 2024, malgrat l'aparent negligència d'alguns funcionaris i després de la dura batalla de nombroses persones; per esmentar només alguns exemples.

Sense deixar de reconèixer la restauració i el bon ús que s'està donant al «Sanatori» i al «Fornás», a les esglésies de Begoña, del Carmen i de San José; així com als centres educatius, pels respectius ens propietaris o responsables; i la recent recuperació parcial del «Pantallà», abandonat durant dècades.

En les dates de l'última visita, en el museu de Sabero s'exposava també una molt interessant col·lecció particular de minerals, procedents de tota la Península. El recorregut es completa amb una visita a la vella farmàcia de la fàbrica, una exposició de llibres sobre mineria i metal·lúrgia i una altra sobre nombrosos tipus de llanternes utilitzades pels miners durant els seus treballs en les entranyes de la terra.

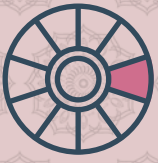
La visita pot continuar donant una ullada als edificis d'administració, a l'hospital, a les vivendes dels directius i a les dels empleats; estes són d'estructura senzilla, de dos plantes, amb dos vivendes en cadascuna d'elles; amb les seues galeries bellament

decorades amb flors. Ací, feliçment, es mantenen els «xalets blaus», les «Cases de la Companyia», els grups de vivendes, s'ha recuperat alguna cosa de «la Gerència», està en procés de restauració el «Casino», des de fa mesos paralitzat; llarg temps hi haurà per a parlar de «l'economat»; i com oblidar la «via verda» del ferrocarril, amputada en el seu recorregut i desviada del seu destí, pobra justícia es fa als creadors de tan capdavanter ferrocarril, als treballadors que ho van fer fructificar, al patrimoni industrial i a la nostra població.

Finalment, i ací està un altre «órdago» (la nostra gran assignatura pendent), es poden visitar les dependències del «Archi-vo Histórico Minero de Castilla y León», el qual consta de sales d'administració, despatx de tècnics, diverses sales d'arxivadors d'expedients, de documents i de plans, magatzems, etc.; tot això instal·lat en el que va ser «l'escola» de la ciutat factoria.

Els expedients i documents, una vegada identificats i catalogats, estan guardats en arxivadors o en caixes, el número de les quals supera les 10.000 unitats; com en altres llocs, es disposa d'un modern sistema d'arxius, que permet la ràpida localització, consulta i estudi dels fons, en cas de curiositat acadèmica o de necessitats d'investigació.

Finalment, des d'estes pàgines, agrai'sc l'amabilitat i l'atenció prestada, durant la meua visita, per part del personal del Museu i del tècnic de l'Arxiu; així com a la Falla Rodrigo, per l'oportunitat d'esta publicació.

୦୩

ଈକନୋମିଆ

088 / III

- 090 — Cristina Plumed
- 094 — Manuel V. Gómez
- 098 — Toni Iborra
- 102 — Toni Isach
- 104 — Sergio Villalba
- 108 — Mar Chao

इसलइसारा i नीरवारा दे ईटोनोलोइ इगुन्तीना i वलेंतीना

Cristina Plumed
Presidenta de ASECAM

Mai hauria escrit este article des de la mateixa perspectiva fa dos mesos i mig. Però actualment si parlem d'economia, hem de tindre en compte l'afecció que té a tota la província de València i fins i tot a la CV i la que tindrà a escala nacional els efectes de la DANA.

A Sagunt no podem creure que som una merla blanca que s'ha salvat d'esta terrible devastació.

En efecte, no hem tingut empreses situades en el nostre territori afectades, encara que sí, empreses que tenen seus en el nostre territori i tenen altres instal·lacions en les poblacions afectades, i fins i tot lamentem la defunció d'un empresari molt volgut que va fer una inversió important en dos centres d'educació infantil a Sagunt, Port de Sagunt i un col·legi i institut a Canet d'en Berenguer, apostant per l'educació privada a la nostra comarca, Don José Marín.

Les nostres empreses com no podia ser d'una altra manera el que han fet durant tot este temps és ajudar, en tot el que han pogut, han posat maquinària i cami-

Dinesh Hukmani / Shutterstock.com

ons a disposició, mitjans tècnics i humans. Perquè els equips de les empreses, bé a través de les mateixes fent voluntariat corporatiu, o bé de manera independent han estat treballant en la zona.

Si parlem de Samsara, com eixe cicle de devastació i després renaixement, sens dubte reflectix el que les nostres poblacions veïnes han patit i patixen i en el renaixement hem de treballar units, no sols la societat civil, que ha demostrat la solidaritat i la capacitat de mobilització.

Per a aconseguir alliberar-nos del Samsara i aconseguir el Nirvana, haurà d'haver-hi una unió de governs, locals, autonòmics, nacionals i fins i tot europeus, les empreses hauran també d'estar en esta unió i per descomptat la societat civil. Només esta unió i l'enteniment de la gravetat de la situació, ens

ajudarà a alliberar-nos i tornar a posicionar-nos com una potència econòmica de primer ordre a escala nacional.

Sagunt i la seua comarca tenen un potencial aclaparador, per les seues connexions, no és fútil que hi haja un encreuament de corredors ferroviaris com són el cantàbric i el Mediterrani. A més de tindre un port comercial referent al Mediterrani, que a la fi d'enguany estarà connectat directament per ferrocarril.

I en un futur estarà connectat amb el port de València.

La implantació de la gigafactoria és una realitat, PowerCo començarà la seua activitat entre el primer i segon trimestre de 2026, generant 3000 llocs de treball directes i tenint prop de les seues instal·lacions un centre de formació pioner, el Battery Campus.

Les nostres indústries ja consolidades tenen motius suficients, per a continuar a Sagunt i continuar realitzant inversions i modernitzant les seues instal·lacions.

Recolzats a Canet d'en Berenguer i en les dos mancomunitats, cada vegada tindrem més desenrotllament de vida i al seu torn, aconseguirem atraure un turisme de més qualitat, que s'iniciarà sobretot amb un turisme professional.

Sí, som una comarca d'oportunitats, que bé pot trencar amb eixe cicle maleït del Samsara, que reflexarà fidelment el nostre cicle econòmic, de creixement exponencial, deslocalitzacions o tancaments i instal·lació de nova indústria i volta a començar.

Treballarem sota el prisma de l'objectiu del Nirvana econòmic, un creixement continuat i sostenible, que només serà possible si aconseguim ser el poble Valencià unit que en tantes ocasions hem mostrat al món.

Sens dubte una de les nostres tradicions més conegudes mundialment són les Falles, no oblidem que són un motor econòmic molt important de la nostra economia i que hi ha molts comerços i indústries afectades per la DANA d'este sector. I, per tant, han de servir també per a donar visibilitat a la necessitat de suport que tenim.

Les Falles de 2025 mostraran segur la unitat del nostre poble i que l'esperit solidari que s'ha mostrat durant este temps ha de continuar, les Falles han de continuar sent eixa sàtira i crítica que posen en relleu el patit i com ressorgir, igual que en les cendres d'una falla hi ha un simbolisme de cremar tot el negatiu i ressorgir d'eixes cendres. El poble valencià i la nostra economia ressorgiran segur i seran més forts si cap.

inflació, veditos de fallera i deslocalització

Manuel V. Gómez

Periodista d'informació econòmica a El País

No és fàcil saber quant costava un vestit de fallera en 1925. Fins i tot ChatGPT, quan se li pregunta, advertix que facilita només una estimació. És a dir, un càlcul aproximat que no és totalment precís. I no respon a la primera esta ferramenta d'intel·ligència artificial, es resistix. Cal preguntar-li diverses vegades perquè acabe confessant que vindria a costar entre 500 i 1.000 pessetes, al canvi, entre tres i sis euros.

Tres euros?! Sis?! Barats, molt barats, es podria pensar d'entrada. Encara que, clar, en el càlcul que fa l'aplicació d'OpenAI no s'inclou ni la inflació ni tot el que han pujat els preus en els últims 100 anys. Quan es té en compte esta variable, la cosa canvia molt: una pesseta (o un euro, que per al cas és igual) de fa un segle equival a 3.500 o 4.000 pessetes. O siga, s'ha de multiplicar eixos números per estos últims. És

a dir, eixe mateix vestit costaria prop de dos milions de pessetes o 12.000 euros (que cadascun agafe la xifra amb la qual li siga més fàcil fer-se a la idea de quant puja la factura)..

Amb tots estos números, la conclusió arriba sola. En una Espanya pobra com la de 1925, comprar un vestit de fallera estava lluny de l'abast de la majoria de la població. Sedes, encaixos, brocat... I tot teixit a mà. Moltes despeses per a un país amb salaris que difícilment arribaven a 200 pessetes al mes i, com a norma general, només un dels membres de la llar el cobrava, l'home.

Però la tecnologia avança i les formes de producció es modernitzen -en pocs sectors com el tèxtil es veu tan clar, al cap i a la fi, per ací va començar la Revolució industrial- i els preus acaben per baixar. Produir

costa menys i això ho noten les butxaques finalment.

Les falades, els cossets de seda, els mitgets o les sinagües ja poden trobar-se molt més barates. I fins pot ser que no siguuen de seda i hi haja alguna altra tela sintètica que faça les vegades, fent-lo passar per autèntic. El preu mitjà ha baixat. Ja no cal deixar-se diversos sous mensuals. Eixir a una presentació o a l'ofrena amb un vestit de fallera pot costar una mitjana de 1.500 euros (segur que podran gastar-se més i fins i tot menys si li posen obstinació) i un sou brut són uns 2.200 euros al mes.

Tot això ve al cas, primer, que són falles, clar; però també servix per a posar una dosi d'optimisme en temps que no són fàcils, amb salaris que sempre es queden curts quan s'acosta el final del mes, amb la vivenda inas-

sequible per a molts, amb preus que han donat bastants disgustos en els últims anys o amb rebuts de la llum que han fet ennuegar a més d'un.

La inflació en els últims anys pot haver donat disgustos, però en mirar els preus d'estes robes en el temps llarg de la història sembla que la vida ha millorat. Les falles són més democràtiques, i no sols perquè a Espanya en 1925 hi havia una dictadura, la de Primo de Rivera, i ara es viu en democràcia i amb llibertat. També són més democràtiques, entre altres coses, perquè més gent té accés a eixos vestits típics tan indissolublement associats a estes festes com els monuments mateixos o la pròpia cremà.

દો ફલ્લફારા વેદ લેડ્ શીલેડ્

Toni Iborra
Regidor d'Industria

Les nostres Falles són una celebració que, com el samsara descrit en el pròleg d'este llibret faller, gira eternament entre la creació i destrucció, deixant darrere seu una petjada cultural, social i econòmica impossible d'ignorar. Però, a diferència del cicle de sofriment que busquen superar els budistes, les Falles són el nostre Nirvana terrenal: una despertà d'alegria col·lectiva que il·lumina tant el cel com les nostres vides.

En el pla econòmic, Les Falles són un masclet que fa vibrar l'economia valenciana. El seu impacte supera els 700 milions d'euros anuals, atraient turistes de tot el món i generant milers d'ocupacions temporals i permanents. Des dels artesans que constrüixen les colossals escultures fins als hostalers que omplien les seues taules amb visitants desitjant provar la nostra rica gastronomia, incloent-hi els xurros.

AbhishekMittal / Shutterstock.com

La festa dinamitza sectors claus de l'economia valenciana. És una roda que gira sense parar, deixant beneficis per a tots i totes al seu pas.

Però, Les Falles també són tecnologia, i no serien el que són sense els avanços científics que les sostenen. La pólvora, una barreja de sofre, carbó i nitrat de potassi, va ser creada en l'antiga Xina, en un intent de descobrir elixirs d'immortalitat. Eixa ironia històrica ens porta al present, on l'ús d'explosius en mascletaes i focs artificials continua sent part central de la nostra festa immortal. I encara hi ha més: els colors dels focs artificials, eixos centellejos que ens impressionen cada dia i cada nit, són una classe magistral de química. Cada tonalitat prové de sals metàl·liques específiques: l'estronci produïx

roig, el coure dona blau, el bari verd i el sodi groc. Els pirotècnics pinten el cel amb no tan xicotetes explosions de ciència.

I parlant de ciència, esta és un ingredient que definix Les Falles tal com les coneixem hui dia. Estes estructures, que poden aconseguir algunes desenes de metres d'altura, requerixen un nivell impressionant d'enginyeria. Antany fetes només de fusta i cartó, hui es beneficien de materials més lleugers i resistents, així com de dissenys assistits per ordinador i fins i tot tecnologia 3D. Això no sols garantix la seua estabilitat, sinó que també permet incorporar elements més creatius i sostenibles.

Les Falles són una barreja de tradició i modernitat, un reflex de com una societat pot evolucionar sense perdre

la seua essència. Són un recordatori que, encara que el cicle de creació i destrucció siga inevitable, sempre podem trobar en ell bellesa, aprenentatge i progrés. I si el samsara ens espanta a buscar el Nirvana, Les Falles ens l'entreguen en safata, almenys durant uns dies a l'any.

la transferència

Toni Isach
Docent

Paqui Aduara és la tresorera de la meua falla. És comptable de professió i treballa en una entitat bancària, de les poques valencianes que encara ne queden. Coneguda amb el malnom de «La Transferència», és tota una institució en la comissió, i la seua paraula màgica s'escolta constantment al casal, com si estiguérem a les coves de Sant Josep amb el seu eco sobrenatural.

«Encara no has fet la transferència de la disfressa»; «Per favor, la transferència del sopar de germanor»; «Per l'amor de déu, a 12 de març i la transferència de la quota sense fer...». Com podeu vore, tot un rellogte suís en economia fallera i un os dur de rosegar, a l'hora de traure endavant qualsevol despesa incrementada respecte a l'exercici anterior.

Però enguany, com a responsable de llibret que sóc, Paqui «La Transferència» tindria una cullera-

Rudra Narayan Mitra / Shutterstock.com

deta de la seua pròpia medicina. Molt pagat amb el llibret que prompte vorà la llum, hauria de justificar la pujada de pressupost com a conseqüència d'un major nombre de pàgines i una acurada maquetació.

Així va ocórrer a la reunió...

Com que havia de vendre el meu llibre, o dit d'altra manera, aconseguir els diners per a pagar-lo, amb fermesa em van eixir estes paraules: «Paqui, enguany tenim un bon llibret, el millor de la nostra història, el més complet i el més vistós, però també... el més car. Però no ho has de vore així, has d'entendre que un llibret faller és la millor transferència cultural que existeix i que amb la seua publicació es tanca un cycle orientat a l'enriquiment de la creativitat del món faller».

I els nostres amics de la Marduixa Làctia van cobrar!

इसलइसारा, वैश्वेदेवता वैश्वेदेवता

Sergio Villalba

Secretari general de CCOO
al Camp de Morvedre i Alt Palància

Les cadenes des del punt de vista de Comissions Obreres

**L'economia: En Comissions Obre-
res tenim molt clar que l'economia
té la seua base en la societat, ja que
l'economia és fruit dels intercanvis
que es produïxen en la societat i,
per tant, l'economia ha de contribuir
al benestar de la població.**

La riquesa es genera en societat i el desenvolupament econòmic és un resultat de l'esforç i la contribució col·lectiva per a satisfer les necessitats individuals, però també les socials i en este sentit, des de CCOO entenem que la nostra lluita contra les desigualtats socials i a favor de la redistribució de la riquesa, que malgrat ser generada entre totes les persones s'acumula en unes poques, ajudaria a alleujar el patiment de la majoria i a superar la consciència individual. Tots som coneixedors de l'impuls econòmic que experimentarà la nostra ciutat amb la tan anhelada arribada de la gigafactoria. Però tenint clar que la nostra Sagunt/Port

Francesco Lorenzetti / Shutterstock.com

és una ciutat eminentment industrial, i aquesta indústria ha de ser el motor econòmic de la ciutat, no podem oblidar altres sectors que també juguen un factor molt important en la nostra economia. Així podem parlar del món de les falles i el paper que juguen dins de l'economia de la ciutat, d'una banda, podem veure com han evolucionat fins a convertir-se en una expressió cultural que és una senya d'identitat la qual s'identifica mundialment al nostre territori i en la qual participen una gran varietat de professionals, alguns d'ells, totalment dependents d'aquesta festivitat, i altres relacionats indirectament com poden ser tots els relacionats amb el sector turístic, però que en tots els casos suposen un entramat de relacions laborals on les persones treballadores generem i ens veiem immerses.

La ciutat (Sagunt/Port): Les ciutats són el reflex físic de la idiosincràsia dels seus habitants i igual que els anells dels troncs dels arbres reflecteixen les condicions ambientals del moment en què van créixer, l'estructura de les ciutats reflecteix l'evolució de les activitats culturals, econòmiques, laborals i en definitiva, els valors i l'esforç col·lectiu dels seus habitants al llarg del temps. Espais en altre temps residencials, militars o fabrils passen a ser patrimoni cultural o administratiu, però els canvis no afecten només els usos sinó també al disseny i redisseny de la ciutat, reivindiquem un disseny intel·ligent de la nostra ciutat per a fer-la més sostenible i amable en tots els aspectes: apostar pel vianant, enfront del vehicle privat, millorant la mobilitat de la població;

reduir la contaminació de tota mena i la gestió dels residus; generació i consum energètic; la gestió de l'aigua; refugis climàtics per a la població en general i per als qui treballen a l'aire lliure; la creació d'espais verds per al gaudi de la població; vivendes dignes assequibles per a la ciutadania; serveis públics de qualitat. Aquests sens dubte, són els nous reptes que haurem d'afrontar a la ciutat de Sagunt i més, considerant el creixement poblacional que s'espera a la nostra ciutat en els pròxims anys. Però perquè Sagunt es convertisca en una societat moderna, haurem de tindre en compte totes les cadenes del «Samsara».

L'art/la cultura: L'activitat laboral és una expressió cultural i des de Comissions Obreres promocionem la protecció del patrimoni industrial però també advoquem per promoure en els centres de treball una cultura preventiva, participativa i democràtica. Igualtat (inclusió): cal defensar que perquè la igualtat (i la inclusió) siguen reals, no n'hi ha prou que aquests conceptes estiguen arreglats en l'ordenament jurídic sinó que s'han d'establir els mecanismes adequats perquè amb independència de la situació social, sexual, biològica, econòmica i cultural en què una persona nasca pugui tindre una oportunitat real de desenrotllar al màxim les seues potencialitats com a persona i d'integrar-se i contribuir socialment.

Sostenibilitat: Superar la consciència individual passa per ser conscients de com afecten les nostres conductes a la resta d'éssers que actualment poblen el planeta i el poblaran, això és,

superar la consciència individual passa per la protecció del medi ambient i de la vida en el planeta Terra, únic planeta conegut en el qual podem viure els éssers humans i la resta d'espècies. Cada vegada existixen més evidències respecte a l'impacte negatiu dels residus i contaminants en el medi ambient i al fet que des de 1880 s'està produint la major pujada de temperatura mai registrada en el planeta i que tot l'anterior, està associat a formes molt concretes de producció, consum i mobilitat i així mateix es coneixen també les solucions per això, instem que es transite de manera justa i solidària cap a formes de mobilitat, consum, producció... respectuoses amb el medi ambient en què vivim.

Ciència i tecnologia: Els avanços científics són reflex del consens aconseguit per a dotar-nos d'un mètode compartit per a comprendre la realitat més enllà de supersticions i creences no contrastables. Per la seua part la tecnologia contribuïx a l'avanç científic i es beneficia del mateix i tant la ciència com la tecnologia són utilitzades per les persones per a millorar les seues condicions i qualitat de vida i des de Comissions Obreres reclamem que siguen també utilitzades per a millorar les condicions laborals, no sols en la protecció de la salut sinó també per a guanyar en productivitat i així guanyar més temps per a conciliar vida familiar i laboral.

Multiculturalitat: Els beneficis de la multiculturalitat des del respecte, són un fet al llarg de la història totalment palpable en el patrimoni arquitectònic i industrial del nostre municipi però també en determinats elements que entenem com a indis-

solubles a la nostra identitat com són la producció de taronja (fruit originari de la Xina i del nord de Birmània), plats típics com la paella Valenciana que no s'entendria sense eixe cereal oriünd d'Àsia que és l'arròs o la pólvora inventada a la Xina. La multiculturalitat que ha deixat petjades d'altres cultures en les nostres senyes d'identitat i en la nostra llengua, sens dubte ha deixat empremta en la nostra manera d'entendre el món i ho continuarà fent i s'ha d'entendre que la interacció de les diferents cultures contribueix a la generació de nous desenrotllaments culturals, que reclamem siguen utilitzats per a benefici de la majoria de la població.

Esport i salut: Tenim clar que la protecció de la salut i la promoció d'hàbits saludables té beneficis individuals i socials que sens dubte passen per la pràctica esportiva i per integrar la Salut Laboral i la Prevenció de Riscos en l'activitat laboral a fi de garantir que les persones no perden la salut en el treball.

port de sagunt:
enclavament
mediterrani històric,
industrial i portuari

Mar Chao

Presidenta de l'Autoritat Portuària de València

El Port de Sagunt és un enclavament únic on història i mar Mediterrània s'abracen per a donar lloc a una urbs que va iniciar el seu creixement a principis del segle XX amb el desenrotllament d'un Port que, unit a la indústria siderúrgica, seran protagonistes del desenvolupament econòmic i social saguntí i valencià.

La neutralitat d'Espanya en la Primera Guerra Mundial va convertir al nostre país en proveïdor de subministraments a les nacions sumides en el conflicte. Això va suposar un espectacular creixement econòmic i també el despertar internacional dels sectors navilier i siderúrgic espanyols; un empenyiment que va trobar a Sagunt una de les seues principals puntes de llança.

La forta demanda de mineral de ferro va provocar l'increment del seu preu i va fer rendible l'explotació minera en jaciments situats a l'interior de la península, fins llavors sense activitat, a causa dels alts costos del transport. I en aquest context es constituïx la Com-

DANIEL CONSTANTE / shutterstock.com

panyia Minera de Sierra Menera que extrau el mineral d'Ojos Negros a Terol i l'exporta a través del millor traçat ferroviari possible i que el conduïx directament a la platja de Sagunt.

La companyia construíx un ferrocarril i un port d'embarcament «Al nord del Grau de Sagunt, a uns mil cent metres al nord de la casa de la finca que es coneix amb el nom de la Valllesa, a uns mil dos-cents metres al sud del braç del riu Palància i a dos mil metres al sud d'este riu». Però no es conforma amb això, i desenrotlla un pla molt més ambiciós donant vida a una nova indústria siderúrgica al Mediterrani mitjançant la construcció dels Alts Forns de fosa de ferro.

Aquesta indústria de transformació i el port que l'acompanyava van marcar la història

dels saguntins i dels valencians des de 1.909 -amb la inauguració del moll- fins a 1983 -amb el tancament dels Alts Forns del Mediterrani-.

La història comença l'any 1907 quan salpà el primer vapor 'el Gorbea-Mendi' des del Port de Sagunt amb 4.200 tones de ferro provinents d'Ojos Negros i amb destinació a Maryport (Anglaterra). La Companyia del Ferrocarril Central d'Aragó va traslladar amb tren des de Terol tot aquest mineral.

A l'agost de 1917 es constituïx a Bilbao la Companyia Siderúrgica del Mediterrani, amb un capital social de cent milions de pessetes i entre 1923 i 1926 es posen en marxa els Alts Forns la producció dels quals quedarà interrompuda durant la Guerra Civil. En este període, igual que el ferrocarril, el port va patir grans danys

pels bombardejos aeris. No obstant això, l'interés d'apoderar-se del control de la factoria va evitar que els atacs destruïren les instal·lacions de la siderúrgia.

A partir dels anys 40, el Port de Sagunt, torna a agafar impuls, però no serà fins a 1973 i a conseqüència de l'evolució del mercat de minerals i els notables avanços en la construcció de vaixells de càrrega a granel de major calat quan la Companyia Minera de Sierra Menera millora les seues instal·lacions portuàries per a donar eixida al fort augment de producció.

La companyia va considerar tres possibles solucions, una, la d'adequar les instal·lacions existents, la qual cosa requeria la construcció de nous molls i realitzar costosos dragatges. Una altra, la consistent a ampliar el port cap a la mar. Finalment, la solució triada va ser la més econòmica i lleugera, i implicava construir un nou carregador en mar oberta que garantira la seua autonomia. Amb la tipologia tipus pantalà, es permetia, a més, mantindre la continuïtat del mitjà litoral.

La longitud total del pantalà va ser de 1.652 metres i tenia una amplària variable entre 7,2 m i 20,2 m. Permetia un calat màxim per a mar en calma de 13 metres. La Companyia Minera de Sierra Menera va arribar a operar 14,8 milions de tones de mineral i 4,9 milions de tones de ciment i clínquer durant els únics deu anys que va estar en servei, la qual cosa equival a 7.100 tones al dia laborable. Una vegada que va cessar l'activitat de la Companyia Alts Forns del Mediterrani en 1984, la Companyia Minera de Sierra Menera va concloure també la seua activitat en perdre el seu principal client (en 1987).

I és ací quan la ciutat i el seu Port comencen un procés de transformació cap al que és hui, una urbs de serveis i indústria que ha deixat enrere la seua etapa siderúrgica però que continua tenint al seu Port com a punta de llança de la seua activitat econòmica. Un Port que és node industrial fonamental del Mediterrani i pol logístic clau a Espanya i a Europa.

En els últims anys, s'ha reactivat el seu espai empresarial, una àrea que disposa d'una connexió intermodal privilegiada: Sagunt connecta amb el corredor Mediterrani, amb la línia de mercaderies amb Saragossa, amb les autovies del Mediterrani i disposa d'un Port habilitat i preparat per a l'intercanvi modal de mercaderies. Un Port que recorda el seu passat però que mira al seu futur amb optimisme renovat, i com un node logístic de rellevància i de referència internacional.

I com a homenatge al que ha sigut, al que és i al que serà Port de Sagunt, hui ciutadans i turistes poden gaudir del seu nou passeig marítim que transcorre per la part terrestre de l'antic pantalà i l'essència del qual és representar la connexió que existix entre el port i la ciutat, una zona comuna on els veïns poden interconnectar amb l'activitat que dia a dia es desenvolupa als molls saguntins. Una activitat que és l'essència del caràcter saguntí i que mira a la mar amb gran gratitud.

04

l'art / la cultura

112 / 165

- 114 — Ignasi Corresa i Marín
- 142 — Antoni Rovira
- 146 — Nelly Guimarães
- 150 — César Guardado i Gil
- 154 — Adrián Piqueras i Sánchez
- 158 — Sergio Artal
- 162 — Maria Jurado

la lúçeta, di gòlde i di renaixement continu de l'èsser humà

Ignasi Corresa i Marín'
Llicenciat en Història de l'Art

***Lacrimosa dies illa,
qua resurget ex favilla
judicandus homo reus.
(Seqüència gregoriana)***

***Dia de llàgrimes serà aquell/ en què
ressuscitarà de la pols / l'home reu
per a ser jutjat. Aquesta és la traduc-
ció d'aquest penúltim vers d'una se-
qüència llatina del rèquiem gregorià
que tothom coneix, no tant per la se-
qüència, si no per l'arranjament que
W.A. Mozart va fer en la seua obra
K.626, més conegut com a Rèquiem
en Re menor.***

I no tinc altres paraules per començar perquè hui, dia 30 d'octubre de 2024, em trobe a casa quan deuria estar a l'escola, com a conseqüència d'una maleïda DANA, gota freda o ciclogènesi explosiva –ja no sé els

Sanjiv Raj / Shutterstock.com

noms que li han posat en aquests últims anys– que ha devastat algunes comarques valencianes i d'altres del territori espanyol. Llagrimós, doncs, és el dia i llas-timós allò que ha ocorregut.

Amb l'ànima dolorida per causa ben justificada, la història ens ha volgut ensenyar – però sembla que ho hem oblidat– que la fertilitat de les terres valencianes prové de devastacions d'aquest tipus, dels desbordaments dels rius valencians, de les de les rambles i barrancs que aporten el llim regenerat a aquestes terres tan productives. Desgraciadament, les riuades i la feresa dels torrents que busquen la mar sempre s'han

portat per davant vides –amb una amplitud conceptual més enllà de la biològica– d'animals, plantes i humanes que, a dia d'avui, per la massificació de l'àrea metropolitana del Cap i Casal ha sigut la més dramàtica de la història coneguda. Tanmateix, els valencians per les nostres arrels mediterrànies, però també perquè ací culturalment ens ho hem treballat al llarg dels segles, acostumats a eixes riuades i a eixe esperit treballador, llaurador, patidor, proper a la terra, sacrificat i comunitari –no dic que altres pobles no ho siguen– hem sabut eixir dels nostres drames amb un esperit fort i unitari que ha quedat palès en la ràpida resposta del poble, amb eixa frase de «el poble salva al poble» que a les imatges de les xarxes socials anaven penjant-se; també amb eixe esperit festiu, inclòs burlesc, amb el qual

---

1. Màster en Gestió i Conservació del Patrimoni Cultural.

tractem de fer front a la quotidianitat rient-se de nosaltres mateix, en una espècie de catarsi comunitària que ens fa renàixer de les cendres. Curiós que la festa més coneguda de València, les falles, –però també altres molt arrelades, com la de sant Antoni– tinga el foc i la cendra com símbol característic de renaixement, del tornar a créixer, de rebrotar, en aquest cas no de la cendra, sinó del fang, de la terra arrossegada, del llim tan important per a la nostra horta, però tan desastrós per al nostre asfalt.

La recomposició com a poble s'esdevé després del caos causat, quan la beneïda rutina, torna a harmonitzar la vida, amb totes eixes coses que detestàvem però que, veritablement, ens deixaven viure amb certa tranquil·litat i pau. Una tranquil·litat i pau que trenquem de quan en quan, intencionadament, cada cop que les festes s'ensenyoreixen del nostre temps; tanmateix, aquest temps festiu, més caòtic que el laboral, acaba sent també un temps, d'una manera o altra, organitzat, planificat i esperat. Doncs quan hom mamprèn quelcom quefer, ha d'organitzar-se i planificar-se per què el resultat siga el més perfecte possible; inclòs quan allò que es busca és eixir-se'n de la rutina, de la quotidianitat, tothom s'organitza per aconseguir els resultats més òptims i en el temps, quan allò estrofolari o excèntric es perpetua i es temporalitza en períodes repetitius, allò que havia començat sent una originalitat, possiblement estrambòtica *ab origine*², deixa de ser-ho quan es normalitza o regula.

Ab origine

He de confessar que, amb data de 24 de desembre de 2023, vespra de Nadal, mentre feia temps per baixar a sopar un dia tan entranyable com aquest a casa dels meus pares –una tradició molt estesa en occident gràcies al cristianisme– vaig esclaiar-me al sentir un baluern produït per alguna espècie de traca o trons seguits. Tot seguit, me'n vaig recordar quan, en Petrés, setmanes abans de les festes de nadal, els joves replegàvem i guardàvem pots de llanda –aleshores molt habituals– per foradar-los, lligar-los i arrossegar-los pel poble pegant-los amb vares o gaiatos dels nostres avis pels carrers del poble; l'objectiu era fer soroll. En aqueix temps –d'això no en fa tants anys– els veïns t'obrien les portes de les seues llars i et mostraven el betlem o el naixement que havien muntat, si cantaves una nadala, et donaven diners a mode d'estrena –encara que les estrenes bones i suculentos eren les familiars– excusa perfecta per quedar una vesprada-nit a berenar-sopar amb els amics durant les festes de nadal.

És curiós que eixe record em portara el següent pensament: *aquesta tradició que poques generacions posteriors a la meua han conservat, hui en dia no tindria sentit. I ben cert és que l'esperit comunitari que ens identifica culturalment s'ha vist afectat amb l'auge de les noves tecnologies de comunicació, que han afavorit l'homogeneïtzació cultural que ens ha obligat a modificar les celebracions populars pròpies d'un territori –entenenent com a pròpia eixos elements distintius que d'una mateixa tra-*

2. Locució llatina que significa en origen.

dició es festeja d'una manera o d'altra en diferents llocs³. Així doncs, el cinema i les televisions, però també les xarxes socials amb major virulència i les millores econòmiques de la societat occidental han fet possible que eixes tres grans revolucions de les quals parlava Moisés Naím en 2013⁴ –la revolució del més, de moviment i de mentalitat– deu anys després, ho evidencien en molts àmbits, especialment en el cultural que afecta també al sentiment d'identitat i pertinença a una societat o grup comunitari, encara que amb mati-

sos que no exposaré ací, perquè em desviaria de la temàtica.

La desvinculació del medi natural, *autoctonia*⁵, explica perquè moltes tradicions vinculades a un lloc concret es queden obsoletes. Tanmateix, tornant a l'origen d'aquest article, als sons culturals, aquest costum de fer soroll les vespres de les festes o en les celebracions més importants és ancestral i no és propi només de la cultura occidental. En qualsevol comunitat social, quan el grau d'excitació és màxim en una xicoteta reunió d'amics, familiars, de companys..., fem soroll, cridem, xiulem, aplaudim, colpegem objectes.... I així ens ho demostren, com herència viva d'un passat més llunyà els avisos a festa amb campanes i trons d'avís, les traques corregudes, *mascletaes*, focs d'artifici, salves d'honor, revetles, danses... Totes aquestes manifestacions sonores han perdurat fins als nostres dies gràcies a que han format part de la identitat cultural–hui diríem de l'ADN– com a poble valencià, conservant l'acte en sí, però sumant els additius culturals propis de cada època viscuda.

---

3. Mentre revise l'article, llig en alguns diaris, que aquesta tradició roman en algunes zones d'Andalusia. Pot ser també en altres llocs de la península ibèrica, inclòs de la mediterrània, però allò que em crida l'atenció és com ha derivat cap a la creativitat. Ja no es fan fileres de llandes i pots, sinó que es cusen estructures que dibuixen formes conegudes, per exemple automòbils o personatges de videojocs o dibuixos animats. El que cal subratllar és que la tradició ha sigut adaptada per sobreviure i que, tot i que no s'arrosseguen la vespra de nadal, és a dir, la vespra de la hierofania de Nadal (manifestació d'allò sagrat en un lloc profà), com ocorria en Petrés, sí ho fan la vespra de l'altra hierofania principal del Nadal, la que nosaltres els catòlics coneguem com l'Epifania (manifestació de la divinitat) o dia de reis. Justament els cristians ortodoxos li donen més importància al dia de l'Epifania que no a la Nativitat, perquè commemoren amb major rellevància la revelació manifesta a la humanitat de l'encarnació de Déu en un nadó que el propi fet de nàixer, tenint com a testimonis als savis d'orient.

4. Vid. NAÍM, Moisés: *El fin del poder*, Barcelona, Debate, 2013.

La música com element festiu

El soroll és una realitat intangible pròpia i natural doncs tothom assumeix –a excepció dels qui pateixen sordesa– que el silenci no existeix com a tal a no ser que el creem.

---

5. El filòsof i estudiós de les religions Mircea Eliade diu que l'experiència religiosa crea el que ell anomena «autoctonia», el sentiment de pertinença a un lloc. Vid. ELIADE, Mircea: *Lo sagrado y lo profano*, Barcelona, Paidós, 2020, p.104.

Xiquets arrossegant pots i llandes en Màlaga (Diario Sur 404-1-2024)

És més, el silenci ens atordeix, de fet és tan inusual que la primera vegada que em vaig posar uns auriculars d'última generació que creen el silenci per escoltar bé la música, el moment de silenci total em va sobreposar, per tant, des d'aquesta perspectiva natural, com un so fort sobtat acaba esglaiant-nos.

Però què és la música? Quan estudiava música a la Lira Saguntina, en classe de teoria ens deien que la música era «l'art de combinar els sons amb el temps». Clar que, eixa combinació està subjecta a una sèrie de regles estètiques –i per tant culturals– que responen a processos biològics ancestrals que ens dis-

tingeixen com a espècie⁶. Així doncs, la música està considerat un llenguatge complex, d'igual manera que el llenguatge que ara mateix empre per comunicar-me amb el lector i, a més a més, la música transmet sentiments i hom té la capacitat, siga de la cultura que siga, de sentir-se envaït pels seus sons. Altra

---

6. La pregunta de si els humans som els únics animals musicals, té diferents respostes molt interessants, tanmateix compartisc la teoria d'Elizabeth Hellmuth que ve a afirmar què, malgrat la capacitat biològica existent en diferents espècies –com també la humana– per usar ritmes i sons, inclòs que poden atendre, ballar o diferenciar tipus de sons i melodies, allò ben cert és que la música, amb un component també cultural, es per tant una concepció inequívocament humana. Vid. HELLMUTH MARGULIS, Elizabeth: *Piscologia de la música*, Madrid, Alianza, 2020, Pp. 54-60.

Cant de les tradicionals *Salves de malalts* en Petrés (08-12-2024)

cosa és si tothom és capaç d'interpretar, cantar o compondre, amb estructures musicals convencionals una obra o una peça, bé siga per formació cultural o per amúsia⁷.

Elisabeth Hellmuth, per tractar el tema de la universalitat de la música, posa un exemple què és bastant aclaridor: les cançons de bressol, un gènere que segons l'autora es comparteixen en totes les cultures del món⁸; altra cosa és si les estructures musicals pròpies de cada cultura són tan homogènies com les cançons de bressol. Aquesta autora menciona com en la presó de *Guantánamo* es torturava als presos musulmans amb música de *Metallica* i això vol dir què,

llevat el component cultural que li aporta a la música un estil que l'eleva a la categoria d'art, l'home, d'igual manera que és musical per naturalesa, és també religiós. Més endavant aprofundirem en aquesta afirmació que, al cap i a la fi, és una opinió personal amb molts matisos que, òbviament el progrés i la ciència van escatant i, tal i com afirma Yuval Noah Harari, polint a un nou ésser diví, creador i alhora destructor del seu hàbitat i de sí mateixa⁹: l'ésser humà.

Eixe procés creatiu, inspirador, de superació i egocèntric donà lloc a l'home religiós, *homo religiosus*, que ha cercat l'espai sagrat en vida, mitjançant les manifestacions culturals de dife-

7. Patologia que consisteix en la dificultat de reconèixer les melodies.

8. HELLMUTH MARGULIS, Elisabeth: *Op. Cit.* p.44.

9. Tot i que no està intrínsecament relacionat amb aquest article, recomane la lectura de HARARI, Yuval N.: *Homo Deus*, Barcelona, Edicions 62, 2016.

Orquestra festes en Petrés

rents índoles. Aquest espai sagrat al que ens acabem de referir és, sense cap dubte, la intersecció o la visió del temps de la divinitat en la Terra, que té com a vincle o interconnexió amb la divinitat la celebració festiva i tot allò que l'envolta: litúrgia, arts, sacrificis... Cada època, cada moment, ha anat adaptant eixos espais sagrats fins allò que avui celebrem en les festivitats, en les quals es va perdent, cada vegada més, l'essència místic-religiosa *ab origen*.

En eixe temps sagrat que celebrem, com en totes les activitats humanes dedicades a la divinitat, trobem la música, com element comú en la majoria de cultures. Com a manifestació cultural que és, la música expressa el sentiment col·lectiu de la comunitat a la que pertany, una comunitat cada vegada menys uniformada i més diversa. Però d'on surt, quin és el seu origen i la seua funció?

Òbviament hem d'endinsar-nos en l'etapa més llarga de la història de la humanitat, en el Paleolític. Molts foren els avanços que encara formen part del nostre ADN humà d'eixe procés d'humanització constant i continu, però dos són essencials: el descobriment del foc i del llenguatge. Amb el llenguatge verbal, també aparegueren altres com el figuratiu o el musical i, com no podria ser d'altra manera, el culte als morts i als déus que podien presentar-se mitjançant hierofanies en mig de la natura. Aquestes manifestacions sagrades aniran convertint-se en déus que, a la fi, caldrà mantenir contents, que coneixerem mitjançant els mites com a mitjans de transmissió de de la història sagrada i transposició de la realitat celestial en la terra a través de narracions i altres creacions que tenien com a funció posar en hora el cronòmetre anual dels períodes festius com a models d'orga-

El cor cantant els motets tradicionals en la pujada del calvari en Sagunt el Divendres Sant de 2022

nització social i moral¹⁰. En eixe posar a punt, trobem la música, com element sobrenatural que acaba encantant a la humanitat que és capaç, per la seua transcendència, de provocar sensacions als humans, calmar-nos, afligir-nos, enrabiar-nos...

Alguns estudiosos ens diuen que es descobreix, com els grans descobriments humans, per atzar i com a imitació de ritmes i sons naturals. Haja sigut com haja sigut, com el teatre o la litúrgia, en els seus inicis té un component mimètic força important, que ens subratlla que la nostra espècie és «religiosa» i musical per naturalesa. Fent una ullada amb perspectiva històrica veu-

rem que la música està present sempre en totes les activitats humanes, sobretot en les celebracions festives i amb ella, les danses, doncs no coneguem qualsevol festivitat humana, ni antiga ni contemporània que no estiga lligada, d'una manera o altra, a un tipus de música.

En la prehistòria la música, el ritme, els sons servien com sistema de comunicació terrenal però també com a llenguatge capaç d'establir relacions en el més enllà; des dels egipcis fins a l'actualitat la festa i la música estan intrínsecament relacionades, tant a les celebracions més protocol·làries, com a les vetlades (revetlles) nocturnes populars. Un clar exemple són la quantitat d'actes musicals que es celebren en Espanya i la proliferació de professionals dedicats a la música i increment de companyies que van haver de 2008 a 2018. Què anem a dir

10. Sobre la crítica a la moralitat imposada per la religió Vid. DREWERMANN, Eugen: *Sendas de salvación*, Bilbao, Desclée de Brouwer, 2010.

d'aquesta festa fallera què té com a elements principals al foc i la música –sense oblidar-nos del monument, què deixà de ser des de principis del segle XX un trasto vell per convertir-se, a poc a poc, en el què és en l'actualitat, passant de l'estoreta vella a un monument pròpiament dit.

Història, música i festa tenen un mateix inici que els determina i els identifica, tanmateix els canvis estructurals que han afectat a la societat amb l'auge de les comunicacions durant la revolució tecnològica i digital del segle XX, han estat en detriment de la identitat cultural. L'aculturació és un procés que ha existit des de sempre, cada cop que hi ha hagut un contacte entre pobles diferents, de vegades ens ha abocat cap a la desaparició de cultures o identitats que es trobaven en situació minoritària front a altres cultures; és llei de vida; res és immutable, i més en el món actual, on el contacte, dinamisme i, per tant, conflicte, estan garantits. Per posar un exemple, és per tothom conegut el cas en terres saguntines de la Confraria de la Sang que no permet la incorporació de la dona com a membre de la confraria¹¹. Avui en dia, la valdesa de l'argument

tradicional de la Festa¹² i del segle de vigència d'aquesta normativa en la confraria és surrealista i jurídicament –també moralment– obsoleta, com ho és que en temps de dejú, d'oració i dol remarcats pel silenci de les campanes per la mort de Jesús¹³, les bandes de cornetes i tambors –ara més bé bandes simfòniques amb excés de percussió i els aguts cornetins militars– toquen el pasdoble *Amparito Roca* del mestre Jaume Teixidor o un *remix* de Pirates del Carib del compositor Hans Zimmer. Això fa uns anys, en una època en la que encara hi existia certa uniformitat religiosa en les ciutats i pensament comunitari dels ciutadans, aquests sons musicals

12. El lector s'haurà adonat a partir d'ací, quan em referisc a la «Festa» de Sagunt la inicial la pose en majúscula perquè faig referència al nom en la que es coneix aquesta festa de celebrar la setmana santa saguntina: la Festa.

13. Les campanes han estat sempre els instruments de bronze que han organitzat la vida quotidiana tradicional de la ciutadania com veurem més endavant. Tota aquesta ciutadania depenia de les hores del rellotge o rellotges municipals que els ajuntaments mantien, bé a les sues torres o a les torres campanars; tanmateix, la vida dels ciutadans quedava interrompuda un temps a l'any, les campanes deixaven de sonar per la mort del fill de Déu, el creador de tot, inclòs del temps i en senyal de dol es silenciaven, per tant ja no marcaven ni organitzaven les pregàries ni les feines rutinàries. No sols les del campanar, també la dels ramats, per exemple, eren llevades del bestiar per a que no sonaren i es col·locaven després de Pasqua, una vegada Jesús havia ressuscitat i la vida tornava a la normalitat.

11. Cal aclarir que la dona por participar-hi de la festa en sí, pot eixir en les processons en els llocs que estime oportú i s'establisca en el reglament, tanmateix no pot vestir la vesta de confrare al no ser admesa com a tal.

n'hagueren estat prohibits. Tanmateix, continuant amb la Setmana Santa a Sagunt, o inclòs a la comarca, ara no només es toca aquesta música, sinó que les bandes de tambors i cornetes actuals res tenen que veure amb les de fa quaranta anys, però tampoc res a veure amb els acompanyaments musicals de la Festa a principis del segle XX. Des d'una perspectiva musical, el canvi cultural que s'ha produït en la Festa en els últims quaranta anys, és major a la produïda en tota la seua existència. I jo em pregunte, com eren els motets tradicionals valencians o llatins que es cantaven darrere d'algunes andes¹⁴ que ara porten acompanyament musical però què en aquells primers temps segurament eren veus humanes que les acompanyaven amb cants populars o cants litúrgics específics?

Què ha sigut dels cants populars? Generalment els cants populars són melodies a una o dues veus amb consonància i harmonia que hom coneixia o taral·larejava usualment en diverses situacions o celebracions i, a més a més, tenien certa importància en moments determinats de l'any. Per exemple, villancets populars

o nadales¹⁵ pròpies de cada poble com la que es coneix de Petrés sobre sant Josep i que enregistrarà a finals del segle XX Lo Rat Penat en un CD de nadales valencianes tradicionals¹⁶. Com les rondalles que tenien una estructura prosòdica molt estructurada i amb una cadència pròpia gairebé musical, que la feia així, junt a repeticions intencionades de frases i gestos, una forma de fer que el receptor no perguera l'atenció i fora més fàcil de memoritzar-les¹⁷. No sé com aprenen ara les taules de multiplicar, però quan jo era menut ens l'ensenyaven, si més

---

15. Cal diferenciar la nadala del villancet. Un villancet és, com hem dit, una cançó popular molt coneguda i una nadala és un villancet amb temàtica de nadal, és a dir, una cançó popular de nadal. En castellà ho existeix eixa diferència i les cançons populars (villancets) que ens han arribat són pràcticament nadalenques, però no sempre ha estat així. Jordi Savall recuperarà i enregistrarà els villancets populars de Juan del Enzina en un disc: Enzina: Romances & Villancicos (1988).

16. Alguns vells del poble recorden la nadala, jo vaig escoltar cantar-la a la meua àvia Vicentica i a la meua besàvia Vicenta. Ambdues també en recitaven aquell poema, molt melòdic de «*la mare de Déu quan era xiqueta, anava a costura amb una cistelleta, la mestra li dia Senyora Maria, quina randa fa, la randa més fina, qui la cosirà, la mestra santa Anna que te bona mà, que té un Jesuset tancat en la caixa, la caixa és d'or, el pany és de plata, tot el que hi ha dins, l'hòstia consagrada que cura els pecats i dona la gràcia*».

---

14. Es sap que darrere de l'Ecce Homo baixaven dos homes de Petrés a cantar el motets, el *tio Quico* i el *tio Pepino*, però què es diu que aquella imatge era de Petrés i es baixava a la processó del Sant Soterrar de Sagunt.

17. Avui en dia en algunes escoles religioses s'ensenyava la història sagrada mitjançant el mètode *Godly Play* que conjuga la posada en escena, la prosòdia i els gestos per ensenyar la història sagrada mitjançant narracions adaptades.

no, amb una tonadeta específica molt característica que ajudava a memoritzar-les amb fluïdesa. Per tant, la prosòdia, eixa part melòdica del llenguatge verbal, ens ha acompanyat i ha estat un element bàsic per a la memorització al llarg de la història, sinó, per què els primers escrits mitològics o religiosos –com l'antic testament– estan escrits en vers, però també els mites grecs extrets de la *Ilíada* o l'*Odissea*? La raó és ben clara, perquè les primeres civilitzacions tenien un grau d'analfabetisme molt elevat i les seues pregàries, les seues llegendes i històries sagrades es recitaven als nadons per a que, escoltant-les, els fora més fàcil memoritzar-les; en un moment determinat s'arregleguen totes aquestes narracions de transmissió oral en textos per a que perduraren en el temps.

El fet és que, tal i com afirma Walter Benjamin¹⁸, quants més sentits participen de l'obra d'art més es gaudeix, i millor s'interioritza i es coneix. Avui en dia tot ho enregistrem, perquè l'escriptura, que en un moment determinat pot servir-ne per conservar de forma descriptiva un fet o un fenomen, deixa constància d'eixe fet però no sempre s'és capaç d'aprehendre. Els museus concebuts com a contenidors d'obres d'art, permeten gaudir de l'obra d'una manera asèptica, quasi com si ens trobarem un laboratori on tot és perfecte, allunyat de la realitat o naturalitat que, per exemple un temple gòtic, enriqueix l'obra amb la seua

llum reflectida pels daurats dels retaules en els seus murs, ja de per si acolorits pels vitralls; també l'olor a encens, l'ombria i la gelor pròpia d'aquelles moles que pretenien reproduir la Jerusalem celeste en la terra, la veu dels rectors fent homilies que ensenyaven allò que les taules gòtiques representaven, els cants en llatí propis de litúrgies que han perdurat pràcticament fins fa mig segle... Tots aquests elements que envolten les obres d'art en un museu no hi són, i, per tant, es perd part del context, es queden, doncs, incompletes. I tanmateix, continuem museitzant llocs i, en conseqüència, llevant-los l'embolcall que fa encara més saborós el caramel de l'element cultural viu en el seu context o entorn natural.

La música com element festiu

En música ocorre el mateix, la reproductibilitat tècnica ens l'apropa, ens fa gaudir de les composicions en la més pura intimitat, però què entenem per intimitat? El poder escoltar-la en la nostra casa o gaudir-la en directe amb eixe embolcall sòcio-cultural del qual parlàvem adés? No sona tan estrambòtic afirmar que, tot i que puguem entendre que la intimitat estiga relacionada amb la solitud o amb un espai, en realitat estem parlant de l'aflorament de les emocions o sentiments més profunds que u sent i que comparteix, en aquest cas a l'escoltar-la en un entorn social acceptat voluntàriament. La música, en aquest sentit, és hui en dia un element individual i alhora cultural, capaç d'identificar-nos amb un grup social concret. Com un credo que ens identifica com a membres d'una religió; un him-

18. Vid. BENJAMIN, Walter: *L'obra d'art en l'època de la reproductibilitat tècnica*, Barcelona, Edicions 62, 2010.

Vista de la Lira Saguntina des del campanar anant a Santa Maria per a la processó dels Sants de la Pedra

ne que ens identifica com valencians, valencianistes o membres d'una falla o qualsevol associació. Així doncs, com afirma el músic i assagista Ramón Andrés¹⁹, la música és un fenomen col·lectiu ja què, com confirma la psicòloga musical Elizabeth Hellmuth, té sis funcions bàsiques: el moviment, el joc, la comunicació, els vincles socials, les emocions i la identitat²⁰, com és per exemple la interpretació del pasdoble València en qualsevol acte faller o altre esdeveniment que obri o tanca un acte no protocol·lari en el Cap i Casal o qualsevol poble valencià (ofrenes, premis, cremà, *replegà* de les falleres

o clavaris i clavariesses als pobles...); mentre que quan acaba un acte protocol·lari s'interpreta, o sona, l'himne de la Comunitat Valenciana, de la mateixa manera que sona la marxa reial quan algun membre de la família reial fa la seua entrada en un acte.

Tornant al món faller i a la festa en sí, la música és l'element fonamental que amenitza el dia i la nit. La proliferació de bandes de música en les últimes dècades del segle XX en la Comunitat Valenciana, en comparació en el que ocorre en altres comunitats autònomes espanyoles, és un cas singular però alhora també de preocupació, en tant en quan, les bandes, que absorbeixen temps i dedicació per als músics i els educands, han arribat al seu punt d'inflexió per diversos motius: el més obvi el de la natalitat i l'envelliment poblacional, és a dir, la demografia. Però altre punt important és

19. Recomane llegir el seu assaig. Vid. ANDRÉS, Ramón: *El mundo en el oído*, Barcelona, Acantilado, 2023.

20. HELLMUTH MARGULIS, Elizabeth (2020): Op. Cit. p. 170.

el sòcio-cultural, és a dir, els canvis de tendència tan disruptius en els que ens hem trobat de ple en aquesta era de la globalització, de la comunicació fluïda i la tecnologia²¹. Tanmateix, l'estructura i cultura *bandística* és tan important i està tan arrelada en terres valencianes que continuem sent l'autonomia amb major nombre de bandes, no obstant, molts dels nostres músics i intèrprets, emigren a altres llocs, bé de l'estat espanyol o europeus, per fer-se amb places de músic en orquestres o conservatoris. També és curiós què, sent la comunitat autònoma amb major número de bandes i que aquestes són un signe d'identitat de la nostra comunitat –concretament 533, més del doble de la que ens precedeix, Andalusia (245); en el lloc setè del rànquing Catalunya amb 52 bandes i en el dotzè Euskadi amb 37– segons les dades de 2021 del Ministeri de Cultura del *Gobierno de España*, en publicacions en valencià estàvem a la cua de les altres comunitats autònomes amb llengua pròpia fins a 2020 que es sextuplicà, un fet també per analitzar²².

Pel que fa a la nostra comarca, a excepció de Segart i Benavites, tots els municipis del Camp de Morvedre tenen una banda de música i òbviament el cap i casal morvedrí en té dues: la Lira Saguntina –històricament «*ànima mater*» de la resta de bandes pel que fa a l'educació reglada i actualment amb un conservatori de grau mitjà– i la *Unión Musical Porteña*. Totes les bandes de la comarca, a més a més, nodreixen un bon nombre de xarangues que amenitzen les falles i els moments musicals menys protocol·laris de les festes dels pobles; també, molts músics morvedrins formen part de grans orquestres de reconeixement nacional i internacional. Gairebé un alt percentatge d'aquests músics, al estar formats en bandes de música, els instruments en els quals destaquen són percussió, fusta i metall, al cap i a la fi, els instruments més emprats en les bandes valencianes.

Música i festa estan intrínsecament relacionades en molts aspectes, sobretot amb allò que es refereix al culte i, en conseqüència, a les danses o balls. Totes les societats han festejat a les seues divinitats –o els seus temps sagrats– amb música vocal, percutida, de corda o vent. De la prehistòria s'han trobat restes d'instruments com xiulets en les proximitats de les coves que els servien de refugi als homes del Paleolític o altres elements buits als que segurament se'ls percutia. D'aquells xiulets que en principi servien

---

21. Torne a fer referència al magnífic llibre de Moisés Naím que tracta tota aquesta temàtica a partir de tres grans revolucions que desenvolupa en el llibre: la revolució del més, de la mobilitat i de la mentalitat. Vid: NAÍM, Moisés (2013): *Op.Cit.*

22. <https://www.cultura.gob.es/dam/jcr:6026b0d6-8642-4e22-ac11-329425205f6b/artes-espectaculares-y-musicales-2021.pdf> (16-01-2024). A no ser què, de les publicacions en català que es la segona llengua amb major publicacions de l'Estat, incorpore algunes publicacions en valencià, doncs el Ministerio de Cultura, diferencia el valencià del català. Obviaré la meua opinió sobre aquest tema del nom de la llengua tan polititzat que ha generat discrepància social en certa part de la població de la província de València, tan anormal en altres parts del món com grotesc des del punt de vista de la filologia.

per fer senyals acústiques, són hereus els instruments que els pastors fabricaven per comunicar-se o per distraure's; són xiulets i flautes fetes a mà amb pedres o branques amb diferents sonoritats que tenen inclòs, com els trobats de l'època prehistòrica, diferents eixides d'aire que serveixen per donar notes diferents. Aquest tipus de flautes o xiulets, elaborats rudimentàriament s'han continuat elaborant pels pastors o artesans del món rural en la península Ibèrica fins a un passat no molt llunyà. A tot-hom ens sona els famosos aulos (αὐλός) grecs, dels quals descendeixen les flautes dolces; a casa nostra, afegint la canya tradicional o banyes d'algun animal per fer l'embocadura –amb llençüeta doble– que transmet el flux d'aire per l'instrument, donarà lloc, almenys des del segle XIII-XIV a les dolçaines o xirimites²³ que d'una manera o altra han evolucionat a l'instrument que ara coneguem. Aquest instrument, unit al tabal, sembla que era emprat en l'edat mitjana com instrument per amenitzar processons i cants cortesans, passant a un segon pla en l'actualitat –sobretot des de l'augment exponencial de principis de segle XX de les bandes de música que va traslladar aquests conjunts des de la presidència cerimonial a encapçalar les processons cíviqües, religioses o festivitats més populars.

El fenomen musical està arrelat a l'essència humana i a l'esperit festiu en totes les societats. La música –i també la dansa–

està present en tota la nostra vida en els moments més importants, sobretot en aquells que celebrem comunitàriament, tot i que alguns, s'han reconvertit. Tanmateix la seua presència continua significa que tot i els canvis tecnològics, de poder, històrics, culturals... la música roman en la vida comunitària, renaix en qualsevol de les èpoques, com roman la celebració de les falles o les fogueres en la nostra societat actual, desvinculada dels lligams *ab origine* en èpoques molt llunyanes de la nostra història i persistents en el món rural preindustrial.

Les festes, com hem dit adés, formen part d'eixos moments «sagrats» en els quals la vida renaix; eixos moments en els quals la rutina es trenca, el ritme de la vida s'atura per agafar forces fins el nou temps sagrat que tot ho atura i tot ho arregla. Quan José Ortega y Gasset diu la seua frase més cèlebre «*jo soc jo i la meua circumstància, i si no la salve a ella no me salve jo*»²⁴ està fent menció, entre altres coses, al món individual que percep i aprehèn cadascú de tal manera que, vist des d'una perspectiva festiva, les circumstàncies en temps festiu allunyen els maldecaps de la vida quotidiana i són l'esperança que encén l'ànim i l'esperança per a un nou ritme de vida, fet i fet, la festa amb el seu comboi acaba atrapant i emmascant la rutina desinhibint l'indi-

23. Tot i que aquest instrument ja es coneixia.

24. ORTEGA Y GASSET, José: Meditaciones del Quijote, <https://demiurgord.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/09/meditaciones-del-quiote.pdf>. (14-11-2024).

vidu, perquè eixos moments són compartits en comunitat (amics, família, companys...).

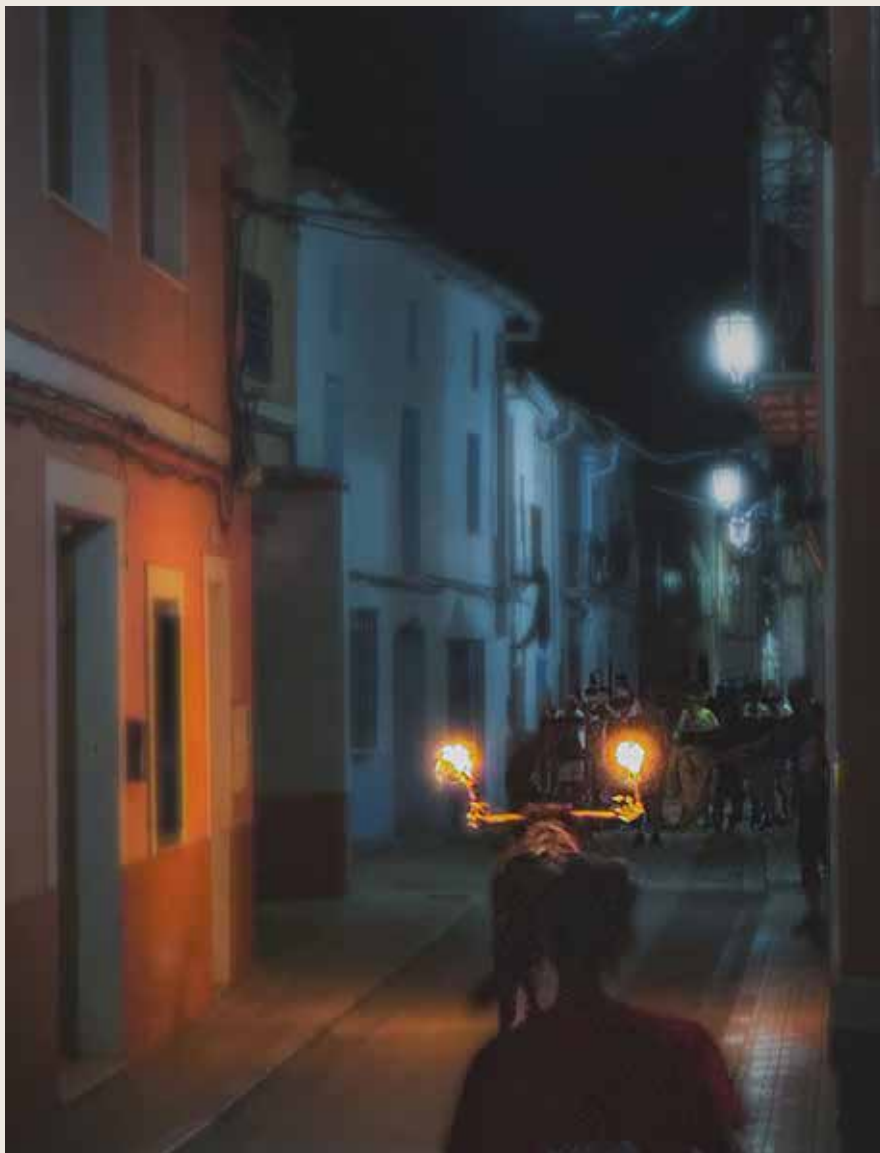
El ritme

El concepte ritme prové de la paraula grega *rythmós* (ῥυθμός) i significa moviment –originàriament córrer. Tot en la vida és moviment, intercanvi, dinamisme... El ritme és essencial per a que hi haja vida, d'ací la importància biològica de mantenir el cor, el qual amb el seu bon ritme ens manté vius, per contra les arrítmies (el no ritme) són una patologia del cor que pot causar la mort. El ritme de la vida, ha estat històricament fonamentat pels ritmes biològics de la natura que, a la vegada, estan adequats a les diferents posicions –moviments– de la Terra respecte al sol: les estacions, la durada del dia i la nit, els processos agrícoles, de reproducció... La vida, doncs, té eixe component periòdic al compàs d'un ritme comú *supracircunstancial*, és a dir, més enllà de les nostres circumstàncies a les que es referia Ortega y Gasset, al qual com a societat particular en un entorn concret hem sabut adaptar-nos. L'observació de la natura, la proliferació del llenguatge, el foc com a element socialitzador, cultural i cultural²⁵, l'experiència front als fenòmens naturals... ens han fet arribar al que avui som. Tanmateix, la nostra història està farcida de fracassos que són causa i conseqüència del nostre

avanç. Front a cada pèrdua o fracàs, hem renascut com a societat de les nostres cendres, com l'au fènix –i que excel·lentment exemplifiquen els monuments fallers que, cada any, en acabar la cremà torna a renàixer l'esperit faller que esgotat pel calendari i els sacrificis que s'esdevenen de la causa, és a dir, les implicacions de tot tipus que comporta comprometre's al formar part d'una falla. El cicle faller amb la festa de les falles com a zenit del mateix –igual que el moviment de translació amb els seus solsticis, un moviment musical amb el seu *bis* o la Història pròpiament dita– ens ha permès reviuire elements culturals del passat en cada època, adaptant-los a les circumstàncies viscudes en cada societat, desfent-se d'aquells obsolets i creant-ne també de nous. Aquest reviuire o adaptació cultural mitjançant la festa ha estat acompanyat sempre de música i dansa, perquè la música i la dansa formen part, com ja s'ha dit, de *l'homo religiosus*, és a dir, de l'essència humana.

Música i religió estan relacionats des dels inicis de la humanitat, de la mateixa manera que la capacitat de conèixer. Fet i fet, des d'abans de la invenció de l'escriptura, entre els 4000 -3000 aC, inclòs molt més enrere, l'única forma de transmetre coneixements era de forma auricular, és a dir, per tradició oral. Aquests coneixements que es justificaven mitjançant mites i creences sobre divinitats sobrenaturals que controlaven l'ordre establert, el cosmos, i que podien provocar el caos quan s'irritaven. La paraula cosmos prové del grec (κόσμος) i significa sistema ordenat, harmònic i està en constant

25. CORRESA I MARÍN, Ignasi: «El focs, les bèsties i els dijous llarders» en *Alimares*, Associació Cultural Falla Santa Anna, Sagunt, 2017, pp.112-118.

El foc com a símbol salvífic, de redempció i de renaixement, perviu en terres valencianes en molts models, entre altres, en la modalitat del bou «embotat» que, a més a més, porta un collarí de campanetes que ressonen al seu pas pels carrers.

moviment, per tant també manté un ritme. La música va ser, doncs, un element que provenia de les diferents divinitats, no sols amb els grecs, també en cultures anteriors –i no sols en les nostres occidentals sinó també en les orientals. Si el coneixement suprem és diví i la música

prové del món dels déus, d'eixe cosmos harmònic, és natural que aquells primers humans cregueren que amb ella es transmetia el coneixement diví i que, per tant, estiguera emparentada amb el món sobrenatural; no és doncs estrany que la primera paraula de la fe jueva siga *semà* que

vol dir «escolta»²⁶, ni tampoc eixa essència religiosa de l'home de la que s'ha parlat.

Com el foc –que és llum i és propi de la divinitat creadora de vida– la música té una empremta creadora que moltes vegades passa desapercebuda, doncs la música està *ab origine* de la humanitat. Les religions indoeuropees ho mantenen en els seus mites de la creació que ens han arribat mitjançant escrits o d'imatges i, en certa mesura, biològicament també té una relació en el nostre origen com a espècie, en tant en quan el so està arrelat a l'inconscient i en relació a la memòria atàvica.

Des de temps immemorials, es creu que l'ésser humà està format pel cos, part física, i l'ànima, part etèria o immaterial de l'ésser humà. L'ànima està relacionada amb l'esfera religiosa i espiritual de l'individu, capaç de percebre allò que físicament el cos no pot però que els sentits ens ajuden a descodificar. La música és un d'eixos elements – en els primers temps xiulets fets amb cranis, ossos, fusta, pedra o fang... – arribaven a l'ànima. El crepitat del foc, el vent xiulant entre els arbres o en les concavitats de les cavernes, eren sons que provenien del cel, com l'ésser humà, que fet de fang se l'in-

sufla vida mitjançant l'exhalació d'aire de Déu. Si som temples de l'Esperit Sant, com diu la litúrgia de difunts del cristianisme, ho és perquè la nostra ànima és l'alè diví *in initio*, d'origen, en la majoria de les religions²⁷. Per aquesta raó, si la flauta i els instruments de vent van ser dels primers instruments litúrgics era per eixe simbolisme, com ho és en la tradició cristiana la veu, que al cap i a la fi és l'exhalació d'aire que permet pregar a Déu cantant, és a dir, recitant o fent música²⁸.

27. Fet i fet, el mite grec pelàsgic de la creació narra com del ball d'Eurínome, deessa de totes les coses i que va sorgir del Caos, sobre la terra que havia creat per poder recolzar els peus, sorgí el vent del nord, Bòreas, el qual, al fregament entre les seues mans, va fer sorgir a Ofió, la gran serp que deixà prenyada a Eurínome i que aquesta, assumint la forma d'una paloma, posà l'Ou Universal, d'on van eixir totes les coses. Bòreas, el vent del nord, s'encarregà d'expandir les llavors. Vid. GRAVES, Robert: *Los mitos griegos*, Madrid, Alianza Editorial, 1997.

28. Com la música, el coneixement és diví, i en temps d'Homer (segles IX -VIII aC) es pensava que la intel·ligència residia en el diafragma. El famós metge grec Hipòcrates (segles IV - III aC) ho desmenteix, però fa referència a una antiga teoria que relacionava cor i oïda doncs existeixen unes «parts del cor anomenades aurícules, malgrat la seua contribució a l'oïda és nul·la». També en eixe estudi de les malalties sagrades, Vid. <https://raco.cat/index.php/EstudiosHelenicos/article/view/268640./5318-Text%20de%20l'article-8598-1-10-20121217.pdf> (30-10-2024), fa referència al pensament del cor, a les afliccions i preocupacions. Tanmateix, és cert que el caràcter psicagògic de la música està relacionat amb aquesta idea.

26. Si «semà» (*shema*) és la primera paraula perquè és l'inici de la tradició jueva que s'ha de transferir, és a dir, la llavor que garanteix la supervivència de la tradició mil·lenària jueva. Jo em pregunto, si l'arrel etimològica de «semen», que significa llavor i, per tant també l'origen de la vida, està emparentada amb la de *shema*.

Un Campaner de Morvedre repicant campanes en el Triduu dels Patrons de Sagunt (juliol 2023)

Com sinó s'explica el per què de la proliferació de la música instrumental en l'Europa protestant –degut a la idea luterana de la salvació per la simple justificació de la fe sense cap mena de ritu o litúrgia– i en canvi, en l'Europa del sud, més de tradició catòlica, la supervivència del cant?²⁹

Els primers humans ens han deixat restes de pintures rupestres de danses, això comporta gestos rítmics. Pot ser la música, que provenia del més enllà, d'eixe ordre primordial i original, mantinguera també una relació amb l'ànima dels difunts d'aquelles primeres societats tribals. Per aquells primers grups d'humans, la mort formava part de la vida quotidiana d'aquells homes, al contrari que en l'actualitat desvinculada de la pròpia vida, quan n'és part d'ella mateixa; Actualment l'amaguem, l'allunyem –a excepció de les pantalles de cine, televisió, xarxes..., és a dir, d'allò que no es viu, d'allò virtual– i la desterrem fora del món urbà, fent que tot allò que tinga que veure amb la mort siga realment un fet poc natural. La mort és atur, és parada eterna, és caos en els seus inicis –tant per al finat com per als seus estimats–, és aflicció, és per tant, allò contrari a la música. La música és temps i el temps no s'atu-

ra, és pur dinamisme, però n'és harmònic, rítmic, com les danses mímiques que s'adeqüen als entorns naturals de cada comunitat, als seus ritmes vitals³⁰. En aquest sentit, és important recordar com en la nostra societat, almenys en el món rural, encara les campanes, instruments de bronze afinats, marquen el ritme de la societat, o són reminiscència d'aquella societat preindustrial que, almenys des de l'edat mitjana, ha estat vigent fins al segle XX. Cal dir ací que les campanes servien per marcar l'inici del dia, el migdia i la seua fi, els torns d'aigua, els temps de celebració festiva, les defuncions dels seus veïns, les grans solemnitats, el temps de perdó... Les campanes eren instruments essencials en cada població, o barri, en aquella època de la tecnologia preindustrial, però també en la industrial i fins i tot en els inicis de la digital. Actualment el seu ús ha quedat reduït als tocs litúrgics i, en el millor dels casos, a algun toc d'inici de dia o de finalització, així com de clam pel finament d'algun veí. Sentir les campanes era símbol, per tant de que la comunitat continuava viva treballant en les seues rutines i, a l'espera, d'aquells tocs, que aturaven la marxa normal de la societat perquè arribaven les beneïdes

29. De la mateixa manera ocorre amb la pintura de retrats i l'aparició dels paisatges, bodegons, pintura costumista en els estats protestants, mentre que en la catòlica hi sobrevisqué la temàtica religiosa després de la Reforma Protestant (s XVI).

30. La litúrgia naix d'eixos gestos mímics de la natura que, dramatitzats, formen part d'un drama sacre que al cap i a la fi donarà lloc, en època clàssica al teatre, separant-se de la seua vessant religiosa ritual.

festes³¹ marcades pel sons diferents de les campanes.

Aquests instruments tenen un origen oriental i el seu ús és molt característic en les cultures budista i hindú. Les campanes són emprades pel seu so còsmic, ço és un *mantra*, com és l'*om* harmònic que roman en la campana després de ser percutida pel seu batall o un martell – per exemple d'un gong. Aquesta vibració sonora és per als fidels d'aquestes religions un so provinent de l'origen de l'Univers, és a dir, procedent de l'*ab origine*, per tant un so sagrat, per la qual cosa amb la intenció de relaxar l'ànima, meditar i apropar-se a la divinitat des de la pau i harmonia interior, es repeteix sovint³². L'*om* de les campanes està deixant-se perdre en la nostra societat que cada vegada es queixa més de tota estructura anquilosada en un passat que puga limitar-nos de llibertat i les campanes pertanyen, en la lamentable memòria històrica que tenim, a eixos símbols que, en primer lloc, per estar relacionades amb els oficis religiosos –cosa que ja hem vist que no és solament així– tenen connotacions sobre la llibertat de l'ésser humà; en segon lloc, perquè amb el seu so han estructurat el temps –que no mesurat–és adir, han sigut les transmissores del seu mesurament i per la qual cosa, aquesta

societat cada vegada menys comunitària³³ i més individualista comença a menysprear tot allò que d'alguna manera l'obliga o entén que li restreny llibertats. Per contra, l'*om* de les campanes s'ha regenerat en activitats psico-físiques importades de l'espiritualitat oriental que donen llibertat d'esperit –cada vegada més comuns, de coneixement interior, fruits d'una mancança de religiositat popular tradicional i d'una recerca de l'espiritualitat interior diferent a la que la religió catòlica ens ofereix en l'actualitat–i un reconfort anímic a aquells que les practiquen en aquest món on, sense campanes però amb alarmes en els nostres dispositius, es manté un frenètica i intensa vida amb un ventall de possibilitats que, això sí, cadascú elegeix. Heus ací altre exemple de les tres revolucions de Moisès Naím citat amb anterioritat.

---

33. Tot i que de vegades front a esdeveniments adversos massius, la societat que no ha perdut la capacitat empàtica cultural, s'humanitza i s'organitza també de forma massiva per ajudar als seus germans afectats, com ha ocorregut amb l'ajuda massiva de milers de voluntaris als afectats de la DANA que devastà els pobles valencians fa unes setmanes. Ha sigut i és emocionant veure totes aquestes mostres de solidaritat recordades amb imatges de la gent creuant la passarel·la que uneix el Cap i Casal amb el barri de la Torre i que ja es comença a anomenar-se, amb tot el seu sentit, de la *Solidaritat*. També amb eslògans com «*el poble salva al poble*» o lectures de versos de Vicent Andrés Estellés que, justament enguany, feia el centenari del seu naixement: «*assumiràs la veu d'un poble*».

---

31. Les campanes que ordinàriament repiquen per marcar les hores o fer els tocs ordinaris, és a dir, es colpeja el batall contra la campana, en temps festius, voltegen trencant el costum sonor rutinari, per altre que, per motius culturals, nosaltres percebem com festiu.

32. ANDRÉS, Ramón (2020): *Op.Cit.* P. 49.

Ritmes, sons i trons

La religiositat de l'ésser humà no és que s'haja anant apagant, sinó que s'ha anat transformant al mateix temps que la ciència ens fa comprendre la vida, el món, l'univers... La resposta a moltes preguntes que la ciència va responent, de forma equivocada o no, doncs la història ens ha ensenyat que les idees i les hipòtesis donades per bones en un moment determinat, a bou passat han sigut donades per errònies—per emprar l'argot taurí tan en desús actualment. Cal puntualitzar, doncs, que al cap i a la fi, som fills d'un temps determinat i hereus d'una societat en la que hi ha un substrat cultural-religiós, que ens agrada o no ens afecta i ens determina en funció de molts factors —memòria atàvica. A qui no li agrada el so de la mar? I el d'un riu cabalós? I el d'una mascletà? Generalment, ens agraden els sons i les coses que ens proporcionen records, plaers als quals estem acostumats. A ningú, des de menut, ens agrada el soroll aterrador d'una mascletà, tanmateix, amb els anys, per simpatia cultural, ens acaba agradant i, en la majoria dels casos, també disparar-los en falles o en les festes. Fet i fet, els forasters que ens visiten per primera vegada acaben atabalats dels coets i els seus rostres, reflex de les seues ànimes, es desencaixen quan viuen de prop una mascletà per primera vegada, tot i que el contagi

emocional de la resta els calma en mig d'un baluern propi d'una ciutat —salvant les distàncies— que sembla estar en guerra.

Al País Valencià, encara queden alguns municipis que han salvat la tradició coetera i celebren la *cordà* com és el cas de Paterna i de Bétera amb els seus recintes protegits. Quan jo era menut, tothom tenia accés als coets borratxos i femelles³⁴ que es llançaven no només en les tradicionals *cordaes* dels pobles sinó en qualsevol moment festiu. A la nostra comarca, en Petrés es realitzaven corades la matinada del dia de la festa més grossa, la dels Fadrins en honor al Salvador, encara que com era de matinada, es col·locava en el programa festiu el dia de la vespra, seguint el refranyer valencià: *de la festa, la vespra*. La gent que no volia participar però volia veure-la, es col·locava en la *pujaeta* la part amb pendent de l'antic carrer dels Cavallers que unia l'església amb el castell senyorial i els participants, en mig del carrer esperant que els festers repartiren els coets i s'encenguera la corda que donava inici a aquest espectacle pirotècnic fins que s'esgotaren els coets. També a Quartell la *cordà* durava tota la nit i el recinte s'estenia pels carrers, és a dir, no estava tan limitat com en Petrés, tanmateix en Petrés, en la vespra de qualsevol festa on s'erigia un arc de murta, era costum tirar-ne coets mentre amics, familiars i convidats, degustaven

---

34. Tipus de coets que repton per terra per la força que els exerceix l'eixida de la pólvora cremada.

els dolços típics amb mistela³⁵. Recorde encara quan els joves apuntàvem pels cantons on hi havia un d'eixos arcs i al crit de «els coets estan banyats» o «canya verda»³⁶ incitàvem als presents a que se'ns tiraren coets borratxos. Actualment, els arcs de murta de les festes de Petrés, s'han reconvertit en grans sopars a la porta de casa, ja quasi més protocol·laris que no de treball, on s'aglutinen amics i família per sopar la vespra de la festa i on, en lloc d'amollar els coets borratxos que actualment causen tanta por i perill, es disparen castelletes de focs artificials indicant que l'arc –o el sopar– s'ha acabat. Aquest nou model del gran sopar a la porta de casa té com a conseqüència que el dia gran que sempre ha sigut la vespra de la festa, com els festers s'hi troben en les seues cases, la programació festiva del poble decau en comparació a la resta d'actuacions programades, tornant a prevaldre en aquest sentit l'individualisme, o xicotet grup, sobre la comunitat. Les modes,

els canvis d'hàbits culturals, afecten, d'aquesta manera, les celebracions festives dels nostres pobles, que com tot, acaben adaptant-se a les noves circumstàncies abans de desaparèixer.

La cordà, els pots arrossegats per terra de llanda que colpejàvem la vespra de Nadal amb els quals ha començat aquest article i típic també en altres llocs, la «despertà», les «tamborrades» de setmana santa o de resurrecció, els trons d'avís de les festes en la majoria de pobles que encara no han perdut la tradició de disparar-los, o les *mascletaes*, traques corregudes o *tronades* com les de Catalunya, traques, o trabucades dels moros i cristians... són alguns dels elements culturals sonors que encara romanen entre nosaltres des de temps immemorials. Però què vol dir des de temps immemorial?

Abans de la invenció de la pólvora (S. IX), l'*homo religiosus* ja feia ús del soroll, doncs, l'home que sempre ha volgut afavorir els déus i mimetitzar la natura, des dels inicis –*in initio*– percutí materials creant sons i ritmes naturals, provinents del Totpoderós creador de les seues pròpies epifanies (com els trons d'una tronada). Just la vespra de Nadal o la nit de la Vigília Pasqual, eixos colps als pots arrossegats, o eixos trons o *masclets* ensordidors, o llargues «tamborrades», són el preludi sonor, en el nostre àmbit cristià, del naixement del Nostre Senyor o de la seua resurrecció, ambdues epifanies més importants de la cristiandat³⁷.

35. Els arcs encara s'erigeixen en la casa des d'on ix el fester o festera. Més informació sobre aquestes festes en Vid. CORRESA I MARÍN, Ignasi: «Aproximació a les festes de Petrés des d'una perspectiva i anàlisi històrica, antropològica i cultural» en *Braçal, Revista del centre d'Estudis del Camp de Morvedre*, n. 67, Sagunt, Centre d'Estudis del Camp de Morvedre, 2023, Pp. 62-86.

36. Em contaven que aquesta dita feia referència a que antigament s'emprava la canya per fer els coets borratxos i si la canya estava verda, al tindre major massa, el coet pràcticament no es movia del lloc, significat això que era de mala qualitat i, per tant, més barat.

37. ELIADE, Mircea (2020): *Op. Cit.* P. 90.

Per a nosaltres els valencians la pólvora és sinònim de temps sagrat o, almenys, de celebració, doncs estem acostumats a celebrar-ho amb tragues i trons, amb focs i animals com el bou. El nostre temps sagrat ve interromput pel trencament de la quotidianitat. Les campanes tenien la funció d'avisar-lo amb l'anunci passat el migdia de la vespra amb vols de campanes acompanyats de trons d'avís, repetint-se just abans del toc d'oració de poqueta nit. Aquest anunci amb trons i campanes té una funció *ab origine* salvífica per una part, mimetitzant l'epifania amb el soroll del tro, d'igual manera que en l'antiguitat el so del tambor, com element de percussió primitiu emprat per multitud de cultures, sembla tenir un origen sanador, ja que tant el soroll com els ritmes estableixen relacions entre la terra i el cel, una espècie de concordança còsmica mitjançant el seu so, com les danses al seu ritme seguint un patró mimètic natural. El seu so, com el dels trons i les campanes, era emprat pels xamans primitius que invocaven a través d'ell uns poders per espantar esperits malignes³⁸. Ço era possible gràcies a que tant la música com el ball eren capaços de fusionar el cel i la terra,

doncs la música provenia de la divinitat, era inspiradora i creadora; el ball mimetitzava la natura a mode de gestos que, *ab origine*, eren litúrgics on la música tenia un paper fonamental. Així doncs l'ús del tambor en les diferents civilitzacions és antiquíssim i s'arregla en diferents mites i escrits de l'antiguitat, doncs al seu ritme es dansava en les celebracions festives. Fet i fet, una de les celebracions festives més conegudes en el món occidental és la del Míriam –o Maria de Moisés– en el desert durant la fugida dels israelites d'Egipte de tornada cap a Israel. El fet que es narra en el llibre de l'Èxode de l'Antic Testament (Ex. 15, 1-36), pot contemplar-se en diferents obres artístiques que tracten el tema de la salvació, i gaudir-lo en la nostra comarca en un fresc de la Capella de la Puríssima de Petrés, on en tambor en mà i mirant al cel celebra l'ajuda divina d'haver salvat al poble hebreu de les xarxes del faraó i de la fam del desert³⁹.

Al so del ritme, descriu el text bíblic, es dansà, ço és celebrar amb goig una festivitat. Fa uns anys llegia en un llibre que les danses autòctones, al cap i a la fi, manifestaven o expressaven els gestos més usuals en la recol·lecció durant els treballs agrícoles,

39. L'escriptor Robert Graves, gran coneixedor dels mites, la mitologia i l'espiritualitat antiga, defèn que el que es coneix com «manà» bíblic era en realitat una melassa que al deixar-la fermentar produïa un fong que té propietats al·lucinògenes. Segons aquest autor, la base de l'àcid lisèrgic (LSD). GRAVES, Robert: *Los dos nacimientos de Dionisio*, Seix Barral, Barcelona, 1984, p. 49.

38. ANDRÉS, Ramón (2020): *Op. Cit.* P. 121.

Ball de plaça la vespra dels Sants de la Pedra (29-07-2023)

és a dir, repetien els moviments quotidians. De la mateixa manera, José Ortega y Gasset, en el seu llibre sobre la caça, els bous i el toreig, al referir-se als diferents tipus de bous en Espanya i, alhora, els diferents modes de torear-los afirmava que «siendo las corridas de toros de origen popular, los andares, posturas, gestos del torero son la proyección espectacular del repertorio de movimientos que los hombres de su comarca ejecutan en su vida cotidiana»⁴⁰. El fet és que també el toreig és una dansa dins d'una celebració festiva en honor a una divinitat o, en l'actualitat, a un sant, amb una litúrgia pròpia i que, transformat en el temps, la tauromàquia s'ha desvinculat de tot el caràcter simbòlic i sa-

grat que li donava un sentit. El vincle amb la terra, la fertilitat, la virilitat, la proximitat a la mort –doncs és una dansa de la mort que pretén dominar la bèstia– la sang vessada tocant terra, l'estoc erecte esguitat d'eixa sang purificadora... tot forma part d'un antic ritual, amb litúrgia pròpia que ha esdevingut com espectacle, on el ritme i la música no hi falten, ni la mort s'amaga.

Si el ritme forma part de la vida, també la mort té els seus ritmes i els seus temps. A ritme es ballava la «*dansa del vetllatori*» fins a mitjans del segle XX, davant el cadàver d'un *albat*, és a dir, eixe xiquet mort de curta edat. Aquesta dansa, conservada al País Valencià en la comarca de la Vall d'Albaida, ve a demostrar que també la mort es celebrava. El fet és, com ja s'ha explicat abans, que la mort en les societats anteriors a la nostra estaven familiaritzades amb la mort, convivi-

40. ORTEGA Y GASSET, José: *Sobre la caza, los toros y el toreo*, Alianza Editorial, Madrid, 2007, p. 132.

en amb la mort i, per tant, formava part de la vida. Fins a mitjans del segle XX les campanes, que marcaven el ritme de la vida, sonaven a difunts quan algun veí moria, en canvi, no sonaven a festa quan algun nadó naixia, pot ser perquè no volien il·lusionar-se en una època d'una mortalitat infantil elevada, és a dir, es celebrava comunitàriament la mort però no un naixement. Quan el finat era un *albat* la campana xicoteta o triple voltejava, tècnica de toc que sols s'emprava en les festes majors o menors, mentre que si moria un jove o adult les campanes repicaven normalment, a ritme diferent, per fer els tocs. El perquè d'aquest vol que la gent coneixia com el *cel - cel*, tenia un sentit d'alegria al reconèixer que un ésser innocent no podia anar mai a l'infern ni al purgatori, raó per la qual, la campana voltejava. Gràcies a Déu l'avanç de la ciència i la tecnologia ha fet quasi desaparèixer l'elevat percentatge de de mortalitat infantil en els països desenvolupats, així i tot, per baix que siga, la mort d'un nen o una persona jove, és dolorosa per a tothom. Cal subratllar ací la celebració «festiva» de la dansa del vetllatori, ja que al mateix temps que es feia davant el cadàver del xiquet, la família organitzava un àgape en el propi vetllatori per a les persones que acudien.

De la mateixa manera que abans comentava el cas dels motets de setmana santa, desapareguts en l'acompanyament de les andes durant la processó i ressorgida aquesta música en format de banda militar, molt més marcial que no pas religiosa, les danses del vetllatori, el cant d'estil valencià, el cant pla medieval i altres melodies pròpies de les tradicions culturals i culturals de les nostres poblacions han donat lloc a marxes fúnebres o altre tipus de cançó homenatge. La música festiva popular s'ha reconvertit en l'actualitat en les tradicionals revetlles d'estiu, en música electrònica on el component digital amb el famós «*autotune*» que estilitza i afina la veu a uns nivells increïbles i mai pensats, és un exemple clar de com l'home busca la perfecció en totes les seues creacions, desnaturalitzant la perfecció natural de l'individu que és la seua pròpia imperfecció. A dia d'avui, els cants d'estils, rondalles, tan les que es canten com, desgraciadament les rondalles típiques de cada poble, van deixant pas a la música comercial que va uniformant-nos més en aquest món tan globalitzat -malgrat la varietat-, un model que repercuteix severament en el concepte d'identitat des d'una perspectiva comunitària. Ço vol dir, que no s'ha de menysprear allò nou, però tampoc s'ha de deixar perdre i oblidar la nostra història com a poble. Com a curiositat, les nades que al voltant de la taula es solen cantar en la majoria de pobles valencians, no són les pròpies de la nostra terra, sinó que han sigut introduïdes pels mitjans de comunicació massius i/o escoles. Recorde que, quan era menut la meua àvia cantava alguna nadala en valencià, però les que s'escoltaven per tot arreu, les enregistrades i difoses eren els típics villancets castellans que, encara a dia d'avui, es canten, deixant perdre les pròpies típiques de les nostres poblacions, com per exemple és la de *sant Josep com és fuster* que era pròpia de Petrés. Salvant les distàncies, amb el futbol ocorre el mateix, hui en dia el percentatge d'alumnes en secundària que són del Barça o del Madrid, superen als del València CF, cosa que

Masclèt nocturna en Petrés (agost de 2023)

fa uns anys enrere no ocorria⁴¹. Tanmateix, Mestalla, segueix tenint un percentatge elevadíssim d'aficionats que, com a socis o abonats, van al camp malgrat els resultats.

Aprofitant l'estel del futbol, que és un esport de masses, cal referir-se a l'ús dels petards i pólvora per part dels aficionats. És cert que en l'actualitat està regulat i prohibit el seu ús en els camps, però recorde quan en Mestalla es prenia la metxa d'una traca que explotava en mig de la grada nord, on no hi havia seients i la gent estava dreta. Ara els aficionats empen altres artefactes per fer-se denotar com són les botzines, altaveus... i com si fora una masclèt, per simpatia, es creen cançonetes amb rit-

mes fàcils d'entonar o de fer que acaben sonant a l'uníson i són un esclat d'alegria i d'unitat per als aficionats. No podem dir que són les noves *masclètaes* del segle XXI, però tenen una estructura similar que esclata per simpatia, començant per que contemplar un partit de futbol forma part del trenca-ment rutinari propi d'una festa: encara que siga quinzenalment, es celebra eixe temps seguint uns rituals establerts on, com en el temps festiu on l'autoregulació es desinhibeix, són capaços de maleir i soltar impropis en un estat d'èxtasi que generalment en la vida quotidiana no s'ho permetrien.

El soroll és, doncs, l'element que caracteritza el temps festiu. Tot comença i acaba en avisos: de campanes, de trons... Les *masclètaes* i els castells de focs d'artifici no són més que eixos moments de baluern de màxim esplendor d'aqueix temps de ce-

⁴¹. Aquesta dada és per observació directa en les aules des de que soc professor (2008 fins l'actualitat).

lebració on s'anuncia, de vegades la fi d'eixe temps permissiu. És curiós com la pólvora, com element dins la festa, és considerat un patrimoni exclusiu per als valencians, que no dels valencians. Unes línies amunt, reflexionàvem sobre cants i danses que han deixat de fer-se en València i com ha esdevingut la nova música festiva, arraconant la tradicional a una espècie de museu amb la interpretació de grups folklòrics que han recuperat la música i dansa popular com element patrimonial i, per tant, allargant l'angúnia, de les danses típiques pròpies d'aquesta terra, que ens han identificat com a valencians, però que per uns motius o altres, com a societat, hem volgut arraconar com la nostra llengua. Tanmateix, no ocorre el mateix amb la pólvora, doncs València és terra de grans i bons pirotècnics, els encarregats de fer art i música amb el soroll. Tot i que pensem que és un patrimoni molt valencià, cal dir que també a Catalunya hi ha una gran tradició a la pirotècnia, amb documents de l'any 1374⁴². D'ençà fins avui, campanes, trons i música són símbols d'autoc-tonia, segueixen sent elements patrimonials en temps festius, per tant, símbols de la regeneració de la identitat comunitària. Tanmateix, la nostra societat més urbanita i cosmopolita que abans, està arraconant –com ha fet amb la mort– eixos sons que ara comencen a ser pertorbadors perquè cada vegada més, la diversitat que és conseqüència

del canvi de mentalitat que afirmava Moisés Naím i que té el seu origen en la coneguda societat líquida que definí Zygmunt Bauman en la que les estructures fermes bambalegen, ens apropa cap a l'individualisme i, per tant, cap al respecte a totes les sensibilitats possibles, provocant, per exemple, la implantació d'horaris per a campanes, trons i música.

Les campanes, els trons i la música, sons esdevinguts del cel durant els inicis de la humanitat continuen formant part de la cultura festiva patrimonial de la nostra societat, reminiscència d'aquella societat heretada que, a hores d'ara, per alguns sembla elements emergents de l'inframon. La religió, ara tan desprestigiada, ha servit com nexa comú que ha fomentat la difusió i ús històricament d'aquests elements culturals, adaptats a cada etapa històrica, a les modes, a les noves tecnologies... Dèiem abans que la religió és la forma comunitària amb la que la societat es relaciona amb la divinitat –també amb la humanitat, degut a que *in intio* les seues normes són també lleis– però que els canvis substancials del món en el qual vivim ens allunya d'eixa relació on les normes comuns són imperatives i, per tant imposades, fet que permet el distanciament entre allò diví i l'home, és a dir, d'aquell temps sagrat, *ab origine*, i l'ha transformat en temps de l'home per a l'home, de recerca d'un mateix, és a dir, en com m'entenc jo i m'entenc amb la divinitat, una espècie de religió personalitzada i adaptada al meu jo en un moment i lloc determinat que s'allunya d'allò establert en a tradició. Tanmateix, malgrat els canvis

42. Vid. ILLARRÚBIAS CUADRAS, Daniel: *La pólvora com a senyal de festa*, Ajuntament d'Igualada, Igualada, 2015.

estructurals de la societat, com s'entén i interpreta el món, la festa perdura i fa renàixer l'esperit de l'ésser humà, amb sons que encara identifiquen culturalment als diferents grups que comparteixen nexes comuns, com ara són en les falles de València, la música, la dansa i els trons.

इसलइसरा

Antoni Rovira
 Escriptor
 A Àlex Barrio *ad memoriam*

Sam arribà al món en silenci, sense plorar i amb uns ulls oberts que esguardaven el voltant de cap a cap, com si el mateix primer minut de vida ja servira per a resoldre un enigma, una comanda o una endevinalla. La mare i la matrona restaren absolutament bocabadades. Un xiquet que no havia necessitat una palmadeta al cul per a demostrar afecció vital! Increïble!

El pare, però, pensava que no era seu. Un nadó massa especial. Ell era un home senzill i fet a l'anti-ga –amb tot el que això suposava a les acaballes dels anys 60– i, òbviament, tant eixelebrat com irreflexiu. La qüestió és que ben aviat li agafà por i això, a poc a poc, provocà un abisme que els separà completament. Sam era un xiquet d'allò més sensible que sentia un amor desmesurat per la mare, la qual feia de mare i pare alhora. Les veïnes se'l rifaven i molt sovint l'ajudaven a su-

raetana / Shutterstock.com

plir qualsevol mancança d'afecte i, en alguna ocasió, de diners.

Amb el decórrer dels anys, Sam esdevingué un adolescent ben educat, un estudiant excel·lent, un xicot afectuós i empàtic, un amic divertit i generós, un esportista fort i temprat i un fill insuperable. No tenia germans i potser per això s'havia fet tan assenyat. Volia estudiar Medicina i, de moment, estava cursant 2n de Batxillerat i 4t de francès a l'EOI, per si li donava la dèria d'anar-se'n a treballar a l'Àfrica quan acabara la carrera. Sam era així. Planificava les coses de bes-treta i sempre pensant en els més desvalguts. Si haguérem de fer-ne una descripció ràpida, amb només dues paraules n'hi hauria prou, «bona persona».

Tot pintava d'allò més bé. Els amics havien organitzat una festa en un xalet de Gilet per a pren-

dre el pols a l'estiu que prometia molta diversió. Sam estigué a punt de no anar-hi: a sa mare no li agradava que tornara tard a casa, però Arnau va insistir tant que finalment hi va acceptar la invitació. El xalet tenia piscina, barbacoa i jardí, on havien instal·lat una carpa enorme amb una barra lliure. Sam feu una excepció i aquella nit begué tant com els seus amics. Quan es feren les cinc del matí es va adonar que no tenia les condicions per a agafar la moto. Arnau, que era abstemi per una medicació que prenia, li digué que no patira, que ell el portaria a casa. Sam, resignat perquè mai havia anat de paquet a la moto, n'acceptà l'ofertament.

Eren les cinc del matí, la redona de dalt era el començament d'una davallada trepidant, digna d'una bona pel·li de Holywood, tipus «Missió Impossibile».

–Agarra't amb força! –li amollà Arnau, mentre comprovava que estava ben assegut.

El brunzit del motor, encara en punt mort, semblava demanar un descens a la màxima velocitat i Arnau, encisat per aquella musicalitat, el feu cantar sense adonar-se que a mig camí hi havia un ressalt mal senyalitzat. La moto va fer un bot imprevisit i descontrolat que llançà pels aires Sam i el projectà de tos contra el ferm. En veure'l estès a terra tan llarg com era, Arnau se'l llançà al damunt amb el pitjor presentiment al cap. Portava el casc, però no respirava. Telefonà a emergències i es posà amb el massatge cardíac a tota màquina. Malauradament, tampoc els sanitaris pogueren fer res per salvar-li la vida.

Amb l'última sacsejada del desfil·lador, Sam obrí la boca i expulsà una esfera translúcida, gairebé invisible que contenia l'essència del seu ésser. Podia veure's fora del cos i, certament, no li agradava gens ni mica. Jeia inert i sense vida. Arnau plorava sense consol i els infermers cobriren el cos amb un llençol. Malauradament, no era un viatge astral. «I ara, què?» es preguntava, absolutament perdut. «Ja he plegat?»; «He de marxar així; sense acomiadar-me de ma mare?»; «I què faig de tots els estudis i la preparació acadèmica que he tingut?». Unes reflexions que no podien caure en sac foradat.

De sobte, la foscor de la nit se li començà a il·luminar. Era com si les estrelles baixaren del cel i li obriren un passadís cap a una llum redona com la lluna, però amb una mena de vòrtex intern que feia feredat. Sam, reduït a una esfera, sentia por i no havia de sentir-la, perquè mai havia fet mal a ningú, però considerava que abandonar-se al més enllà sense haver posat en marxa cap dels projectes que tenia al cap era un autèntic malbaratament.

Quan estava quasi en el llindar del cercle de llum, s'adonà que la pressió que l'havia conduït fins allà minvava molt, com si volguessin donar-li l'oportunitat de girar cua i recomençar en un altre cos i amb un altre nom. No s'ho pensà dues vegades. Alçà el vol en vertical cap amunt, fins que albirà l'Hospital del Camp de Morvedre. Una energia, aquesta vegada més lleugera, el va atraure envers la sala de maternitat. L'esfera s'obrí camí entre arbres, carreteres, redones i jardins. En arribar a l'hospital, pujà la rampa d'urgències, travessà

la porta principal i trencà a la dreta fins a arribar a l'habitació 232 de Maternitat.

La futura mare dormia. Tot i això, la infermera entrà amb una carpeta per a prendre les dades de la pacient abans del part.

-Com es dirà el nadó? -preguntà al pare.

-Sara, com la mare -respongué amb un somriure.

Sam s'apropà a la cara de Sara i en un sospir se li ficà dins i de la gola li baixà a la panxa, a un nou ésser especial i tan extraordinari com ell.

la por

Nelly Guimaras

Maquilladora, guanyadora d'un premi Emy

Per a tota evolució, per a aconseguir qualsevol meta que ens proposem en la vida i ser feliços, tots hem de superar obstacles. Algunes són dificultats exteriors i moltes altres són cadenes interiors que deriven d'una major, l'arrel de totes elles: la por.

El món del cinema, vist des de fora, sembla molt atractiu i solem idealitzar-ho. La realitat és diferent i resulta ser un món molt competitiu. Per a arribar a treballar en projectes importants, un sempre ha de donar el millor de si i mantindre este nivell al llarg de la seua carrera, ja que les places estan comptades.

En el meu recorregut professional com maquilladora d'efectes especials, he hagut de superar les pors que representen cada etapa del meu samsara personal:

- 01.** Por de triar un camí diferent de l'establitzat, a desviar-me d'una formació més convencional per a assolir la meua pròpia veritat i felicitat. Esta por es pot trencar si creiem profundament en el camí que hem triat.
- 02.** Sent els efectes especials una disciplina artística i tècnica molt especialitzada, la tasca d'aprenentatge pot donar vertigen. En el meu cas vaig haver d'aprendre no un, sinó cinc oficis alhora: escultora, pintora, motles, còpies i, com a última fase, l'aplicació de pròtesis en rodatge. Com tot en esta vida, els resultats no són immediats: la paciència i l'esforç continuats són l'única guia a seguir per a arribar al més alt possible.
- 03.** Por al fracàs, al «no estar a l'alçada». La por a no estar al mateix nivell de qualitat que el dels teus companys, a la comparació i a la crítica poden ser terribles enemics.
- 04.** Por d'haver d'adaptar-se en cada nou projecte a un nou equip i al desafiament d'haver d'eixir-se'n en dos mons diferents que són, d'una banda, el dels tallers i, d'altra banda, el del rodatge.
- 05.** La por inicial a haver d'eixir a treballar a l'estranger: trobar-se amb altres cultures, maneres de pensar i enfrontar-se a un idioma diferent. En el meu cas i després de fer el primer pas, l'experiència va ser molt positiva: res millor per a obrir la ment que viatjar i veure altres maneres d'entendre les coses.

06. Por de triar una carrera en la qual les places estan comptades i resulten cada vegada més cares segons un avança i va superant cada etapa.
07. Por d'haver d'assumir l'alt sacrifici personal que representa una vida solitària allunyada de la família, dels amics, de la parella i del país. El desarrelament és un pesar que mai abandona a l'expatriat, però és un preu que estava disposada a pagar.
08. Por a la inestabilitat laboral i haver de patir la constant incertesa i espera del següent projecte.
09. Por d'haver de barallar contra l'esgotadora síndrome de l'impostor, per molt que passen els anys i un aconseguisca premis i reconeixements. La inexorable busca de la perfecció, impossible per la seua pròpia naturalesa, sempre li portarà al patiment per saber-la inassolible. La lluita interna de l'artista contra els seus propis dimonis i inseguretats sempre l'acompanyarà.
10. Sacrifici del temps: és molt comú, per no dir norma, sobretot en rodatge, que les jornades laborals siguen d'unes catorze o setze hores. La falta de somni i el treball a la intempèrie són factors que no són fàcils de portar.

NIRVANA: Totes estes cadenes, estes pors, se superen si un sap que està en el camí que li correspon, si exercix l'ofici que li fa feliç, li motiva... Si un viu la seua passió.

El viatge, replet de dificultats, però també de reconeixements, és ardu i sovint aclaparador, però si un posa tota la seua obstinació i entusiasme acabarà arribant al seu nirvana personal. Els assoliments, com en el meu cas ser capaç de treballar en projectes destacats o guanyar premis rellevants, són importants, però només acaricien l'ego; el realment fonamental és el camí, l'aprenentatge i ser conscient del privilegi que suposa dedicar una vida sencera a la seua passió.

Esta és la meua definició de la felicitat, del nirvana, i qualsevol pot aplicar-la des del respecte i l'esforç constant. Esta és la meua definició de la felicitat, del nirvana, i qualsevol pot aplicar-la des del respecte i l'esforç constant.

વલેન્સિયનઝ, en પદ્મ શોટદલ-ઝદ

César Guardeno i Gil

Guia de Turisme i gerent de Caminart
Camins de Cultura i d'Art

València és una ciutat que sempre ha renascut de les seues cendres, malgrat haver sigut colpejada i arrasada per la guerra, la fam, el foc, les pandèmies i les riuades del riu Túria al llarg de la història.

Els quatre genets de l'Apocalipsi que va retratar perfectament l'escriptor valencià Vicente Blasco Ibáñez, en la seua novel·la més coneguda i internacional, portada al cinema en múltiples ocasions.

Passats només 63 anys des que els romans van fundar la ciutat de Valentia, l'any 138 a.C, la ciutat va ser destruïda per primera vegada durant la Batalla de València, dins de les guerres Sertorianes que es van produir a la Península Ibèrica. Vam haver d'esperar al segle I d.C, entre els anys 1 i 10, perquè la ciutat fora refundada i ressorgira de nou com l'Au Fènix.

A partir d'eixa data, la ciutat ha caigut a la lona i s'ha alçat en innombrables ocasions, com ho va fer el gran campió de boxa Muhammad Ali (Cassius Clay). No hi ha hagut civilització, ni cultura, que haja passat la nostra antiga illa fluvial, situada en el marge

Dmytro Giliutikha / Shutterstock.com

dret del riu Túria, que no haja patit els envistes de la història. Els van sucumbir als musulmans que van arribar l'any 713-714, i aquests al seu torn van caure davant Rodrigo Díaz de Vivar, el Cid, en el 1094 i davant el rei Jaume I en 1238.

En aquests més de dos mil anys d'història, València ha patit guerres, rebel·lions i conflictes urbans com la que va haver-hi entre Pere I de Castella, anomenat el cruel, i Pere IV el Cerimoniós, amb l'assetjament que va patir la ciutat en 1363; la rebel·lió de les germanies (1519-1522) entre els gremis i els oficis i el rei Carles I; la guerra de successió espanyola (1701-1713) entre els partidaris de l'arxiduc Carles d'Àustria, els maulets, i de Felip d'Anjou, els botiflers, fet i fet Felip V, el primer rei Borbó; la guerra contra el francès, coneguda

com la guerra de la independència espanyola, contra les tropes de Napoleó I, entre 1808 i 1812; les guerres carlistes; la revolució de 1868, anomenada la Gloriosa; o la guerra civil espanyola (1936-1939), entre altres tants conflictes armats, les cicatrius i les ferides dels quals són encara visibles a la nostra ciutat.

Les pandèmies també han fet acte de presència en incomputables ocasions. La pesta negra o pesta bubònica va ser l'autèntic malson durant segles i especialment en la gran mortaldat que va assolir València entre 1647 i 1648, emportant-se per davant a un 25% de la població de la capital, aproximadament.

El còlera va colpejar durament el nostre territori entre 1834 i 1890, comptabilitzant sis epidèmies que van provocar milers de morts. Especialment viru-

lenta va ser la de 1885, en la qual van morir prop de cinc mil persones en la capital i trenta mil en tota la província. La mal anomenada grip espanyola de 1918-1919 i la tuberculosi van ocasionar també nombrosos morts en el nostre territori. I l'última i fatídica epidèmia que ens va colpejar va ser la del coronavirus, al març de 2019, i que ha suposat la primera prova de foc de la nostra generació, perquè els nostres pares i els nostres avis ja la van tindre l'any 1957.

Precisament en eixe any 1957, va ser quan vam tindre l'última gran avinguda del riu Túria en la matinada del 13 i del 14 d'octubre, deixant una xifra oficial de huitanta-una víctimes mortals, encara que segurament serien molts més, i més de trenta poblacions afectades a la província de València.

El nostre riu Túria, que rep el nom Guadalaviar des del seu naixement en el Queixal de Sant Joan, en la Serra d'Albarrasí (Terol) fins a la seua unió amb el riu Alfambra, a la mateixa Terol capital, ha sigut el protagonista silenciosos de la nostra història. Un riu el cabal del qual al pas de la ciutat de València podia semblar tranquil i fins i tot escàs en comparació amb l'abundant cabal d'altres rius espanyols. Però res més lluny de la realitat.

La història ha documentat, entre els anys 1321 i 1957, almenys vint-i-dos desbordaments del Túria, sent considerades aquestes com a riades catastròfiques o molt catastròfiques, onze crescudes i quinze notícies d'inundacions, sense que tinguem més referència sobre la magnitud o abast d'aquestes.

Precisament va ser l'última riuada, la de 1957, la que va su-

posar un punt d'inflexió que va culminar amb el Pla Sud i amb el desviament del llit a la ubicació actual, deixant l'antic llit com un gran jardí i pulmó verd que travessa tota la ciutat.

No obstant això, pocs anys abans, va haver-hi una altra gran riuada que sembla oblidada i eclipsada per aquesta última i catastròfica avinguda del Túria. El 28 de setembre de 1949 el riu Túria va créixer de manera sobtada a causa de les pluges torrencials, arrasant com un tsunami tot el que va trobar al seu pas, colpejant directament a aquelles persones que vivien en barraques en el llit del riu, en un moment de postguerra en què la situació era d'extrema pobresa. Es calcula que vivien en aquesta situació entre huit mil i deu mil persones i les víctimes mortals, de manera oficial, van ser quaranta-una, amén de vint-i-dos pobles del nord-est de la província greument afectats.

La història sempre es repeteix i ve a la nostra trobada, una vegada i una altra, com el Samsara, amb la seua roda cíclica de naixements, vida, morts i renaixements. I aquesta mateixa història ens ha tornat a colpejar, injusta, dura i cruelment, deixant un rastre de mort i destrucció en més de setanta poblacions de la província de València, amb el desbordament del riu Magre i del barranc del Poio. La capital, en aquesta ocasió, s'ha salvat gràcies al Pla Sud i al desviament del llit del riu Túria. Però no han corregut la mateixa sort els Pobles del Sud com Faitanar, La Torre, Forn d'Alcedo, Castellar-Oliveral, Pinedo, El Saler, El Perelló i El Palmar. Ni tampoc amb els nostres germans de Benetússer, Sedaví, Alfafar, Albal, Paipor-

ta, Catarroja, Aldaia, Picanya, Xiva, Alaquàs, Massanassa... en una llista interminable de poblacions que han patit aquesta terrible DANA.

En aquests moments tan durs, cal recordar l'Himne de la Comunitat Valenciana, compost per Maximiliano Thous Orts en 1909, i amb música de José Serrano Simeón, que arreplega en una de les seues estro-

fes el sentir i l'esperit del nostre poble: 'Valencians, en peu alcem-se'. Sempre ho hem fet i sempre ho farem. Per més durs que siguen els colps que rebem, els valencians mai ens quedarem tirats en la lona, ni tampoc ro-mandrem de genolls. Ens alçarem i ens posarem de nou en peus junts i units. Som el mateix poble i renaiixerem de les nostres cen-dres, sempre.

દોડે લઠલદનદે વુદ વેઠનદન દેદનદે બા લદુ દકલકારા

Adrián Piqueras i Sánchez
Animador *Stop Motion*

Dotar de vida a elements inanimats en un procés lent i tediós, seria la forma en què jo represente el Samsara i Nirvana en el meu dia dia.

Quan et passes hores enfront d'un ninot, objecte o tros de plàstic, realitzant xicotets i subtils canvis en la seua anatomia i posició, o simplement treballant en un gest determinat que represente l'energia o emoció que tractes de transmetre a la teua audiència; t'adones que has aconseguit un nivell de passió per la teua professió que molt pocs tenen la sort d'aconseguir en les seues vides.

Jo vaig començar explorant aquesta passió molt molt primerenc. Ja als meus onze anys vaig tindre la sort de comptar amb unes certes eines audiovisuals que em van permetre explorar la tècnica de l'*stop motion* i les possibilitats que aquesta m'oferia per a contar les meues pròpies històries. Hui dia, realitzar aquestes xicotetes peces audiovisuals és més senzill que mai, ja que quasi tots comptem amb un telèfon intel·ligent que ens permet descarregar aplicacions de captura de moviment i experimentar aquest estil d'animació; però quan jo vaig començar amb l'*stop motion* em-

AbhishekMittal / Shutterstock.com

bardissar-me durant hores i posar-li absolutament tota la meua atenció al que estava fent era fonamental. Crec que és per això que l'*stop motion*, i la improvisació teatral, són dos de les meues passions més grans, i de les poques coses que em permeten estar ancorat en el moment present. És veritat que la tecnologia i els telèfons intel·ligents fan de la nostra vida una experiència més senzilla i faciliten molt els nostres «quefers» diaris, però al mateix temps ens trauen cada dos minuts del nostre focus i acabem perdent moltíssim temps comprovant nous comentaris, missatges, *followers*...

Per a mi, seguir connectat a l'animació i les arts tradicionals suposa un grau de concentració i unió amb el present que molt poques altres experiències em donen. Tractar de desbloquejar

el que funciona i el que no en les meues animacions, revisant fotograma a fotograma, sempre requereix el 100% de la meua atenció. De la mateixa manera que quan m'anime a dibuixar o a esculpir una cosa nova, la rotació del model esculpit és part fonamental per a entendre la seua composició, el pes, equilibri i les diferents textures i volums que he anat col·locant en un lent però enriquidor procés de creació que, en general, es tradueix en dolors d'esquena i cap. Hui dia, no he trobat activitat que em reporte més pau o connexió amb el meu propi «soroll mental». Eixe soroll que, en general, distrau; però que en moments molt concrets d'inspiració, poden desembocar en la creació d'una peça animada, il·lustració o escultura noves que m'ajuden a donar forma a eixos intricats pensaments que suren

pel meu sorollós cap. A vegades és la pròpia animació la que em porta de la mà quan «per error» col·loque al personatge en una posició que no és 100% la que estava buscant, i no obstant això em comença a dir una cosa nova... Cal ser acurat, no obstant això, perquè pots acabar perdut en una infinitat de possibilitats, sense arribar a ser capaç de contar la història que estaves buscant. He de recordar-me constantment que soc jo el que dona vida al personatge i no al revés; encara que confesse que les marionetes em fan sentir molt viu i em reporta molta alegria quan, per un segon, crec haver vist vida real en alguna de les meues animacions.

Quan una broma arranca riallades, quan una seqüència manté a la teua audiència immersa en la història que estàs contant; quan tens l'oportunitat de xerrar amb el públic sobre el que acaben de veure, i pots intercanviar impressions, tant del procés de creació com del resultat final i la seua intenció. Quan el teu treball inspira a noves generacions de creadors, o toca sensibilitats convidant al diàleg, la reflexió... per a mi aquests moments (el meu Nirvana), són els que doten de sentit a tot l'esforç i atenció dedicats durant innumbrables hores enfront de l'ordinador, el paper, l'escultura o l'escena; o, el que seria el mateix, el meu samsara.

त्रिंशत् षोडशः ठठलुनिका!

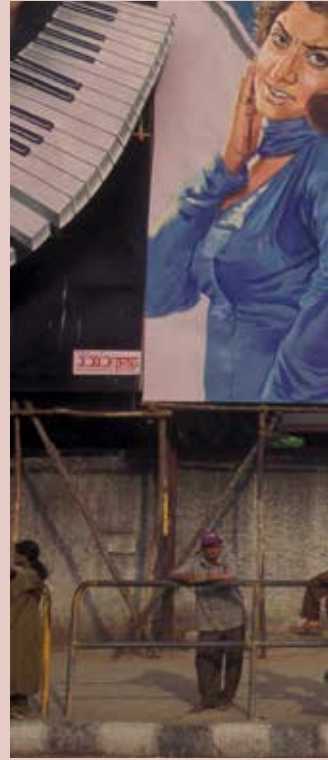
Sergio Artal

Efectes especials cinema

En el passat i durant molts anys, quan em passava una cosa dolenta, em refugiava en l'escriptura. M'entusiasma el cinema en tots els seus aspectes i escriure idees per a curts era un bufit d'aire fresc per a mi i el començament perquè les meues idees es materialitzaren. Una de les assignatures que més m'agradaven en el doctorat era la de guió literari.

Amb aquesta i altres assignatures més vaig aconseguir donar forma a les idees que voletejaven pel meu cap. D'aquesta manera de refugiar-me han eixit guions per a projectes que, hui dia, estan parats. Alguns són una simple redacció en brut, uns altres són un guió 100% estructurat i per a uns altres tinc fins als personatges construïts (per a *stopmotion*) i fins i tot les veus gravades.

Realment l'única raó que aquests s'hagen quedat en eixe punt és perquè tots ells comporten molts

aimnat30 / Shutterstock.com

costos i moltes hores de treball. D'una banda, podria gestionar-ho tot jo mateix, però comportaria un temps extremadament extens. Per una altra, podria comptar amb companys de professió, però tots sabem el que comporta muntar una empresa d'aquest tipus.

Hui dia, els llig, i percebo eixe baix estat d'ànim en el qual em trobava en aquella ocasió. I, ara mateix, em fan venir ganes de retocar-los. En estar arribant a la meua maduresa, he aconseguit crear escrits, guions i coses similars amb un cert nivell artístic i, el millor de tot... en qualsevol estat d'ànim!

Tot aquest aprenentatge ha vingut acompanyat d'inconformisme. Hui dia, considere que cada cosa dolenta cal substituir-la per una bona o, més aviat, ajuntar el bo i el dolent. Les sensacions optimistes també po-

den generar. Potser no arribant tan profund com amb les sensacions negatives, però, al final, són sensacions.

I és que, eixa és una altra, cal tindre en compte com influeixen els ànims tant per a generar un treball creatiu com per a tindre les forces de tirar-lo endavant amb tota la seguretat necessària. Dit d'una altra forma i, tornant a això d'abans, els treballs es van quedar parats més aviat per falta de ganes. Es van fer en un moment trist i això del temps i això dels diners són únicament excuses per a no continuar el que podria ser una bona faena (o un treball de merda... segons es mire).

Si ara tinguera (que la tinc) la possibilitat de retocar eixos guions, probablement els milloraria, però perdrien la seua essència original ja que, ara tindrien una actitud més positiva,

o més mordaç, o més crítica... no sé, segons m'exampe. Potser el millor és buscar eixe equilibri entre els estats d'ànim.

Perquè, al final, el que importa és la manera de comptar les coses, la comunicació i, quan un estat d'ànim és baix, pots arribar a molta gent. Amb l'estat d'ànim alt tens la seguretat per a fer-ho. No obstant això, amb la sensibilitat d'un i la força de l'altre, pots arribar a tots.

amnat30 / Shutterstock.com

જાન દો બેકઅપ નો સીપોર i દો વેડફાઈન્ટ દર્શોરોર

Maria Jurado
Compositora i cantant

No entenc l'alliberament ni el backup com a renaixement artístic. Sempre he pensat que, per a tornar a començar, es requereix de totes les experiències positives i negatives. Jo, per exemple, en els meus pitjors moments soc més sensible creativament. Em mou la ràbia, el dolor, la tristesa...

Jo crec que la raó resideix en el meu caràcter alegre, la meua necessitat de converses plenes de bromes, siguen amb qui siguen. En definitiva, la broma és el meu manteniment. Per a mi, un dia sense riures és un dia perdut. I quan estic feliç aprofite per a consumir art de manera rutinària: escolte música, llig llibres, veig pel·lícules, sèries...

Evidentment, a més d'això treballe, però també toque el piano i trec algun cover, però tot això per a passar l'estona, sense cap profunditat. Triant els temes segons em venen o m'abellenen lleugerament.

Muslimshah Masrie / Shutterstock.com

No obstant això, les males notícies em porten a un estat de descontrol emocional per fases que, curiosament, comença per convertir-me en una oïdora, lectora i espectadora que es va tornant més alternativa. De fet, la meua última baixada grossa m'ha portat a llegir la meua primera novel·la de ciència-ficció o a escoltar rock italià i japonés. Jo, que sempre he sigut de plorar amb Alicia Keys i Christina Aguilera.

La segona fase es basa en anàlisi profunda de tot. Escenifique el nivell:

«Buah! Aquesta sèrie no pot haver tingut un final més èpic, el prota té raó, jo també ho donaria tot per perdut en la seua situació. Què hauran volgut expressar amb l'últim *flashback*? I el compositor, quin joc d'acords, com integra els violins simulant

el frec dels metalls de les armes. I no sabia que aquest cantant era tan fan de la sèrie! És tot tan jo...».

La fase final arriba un dia, de sobte, en el qual torna la Maria que riu de tot i es troba amb l'escriptori ple d'idees que li ha anat deixant la Maria de baixó i... la vol matar. Però no la mata. Perquè la Maria riallera també és comprensiva (encara que cabuda i un poc ratllada) i té la capacitat d'agafar aquests projectes, llevar-los la morralla i convertir-los en treballs més sòlids i «vendibles».

Aquest és el punt al qual jo diria renaixement, al qual he arribat, no sols no alliberant-me de les males energies, si no prenent-les com a font d'energia. Tampoc deixant de costat els antics estils, alguns dels quals, negaria que m'hagueren pertan-

gut. Però és que, a més, cadascuna d'aquestes baixades em porta a adoptar per sempre els nous estils que he anat descobrint en les meues crisis. Tant que arriben a formar part dels nous projectes.

I puc dir que són projectes dels quals acabe estant molt orgullosa perquè aquesta inspiració m'allunya de buscar recursos en xarxes socials o les meues pròpies llistes de reproducció, la qual cosa em porta a crear treballs més similars entre si. D'aquesta manera, em sent més original. Al final, tampoc vull que qui llija això es quede amb la idea que necessite ser una ànima turmentada per a tindre un resultat amb millor qualitat.

El que m'ocorre és que, encara que em considere una persona creativa, també soc «massa pràctica» per al que m'agrada. Pense massa en el resultat, en l'opinió de la gent i en el rendiment que tindrà. Per alguna cosa em vaig acabar graduant en la facultat d'Economia i no en el conservatori de Música.

Ara que ho pense... i si el que em salva de la baixada és l'art i no al revés?

OS

igualtat (inclusió)

166 / 177

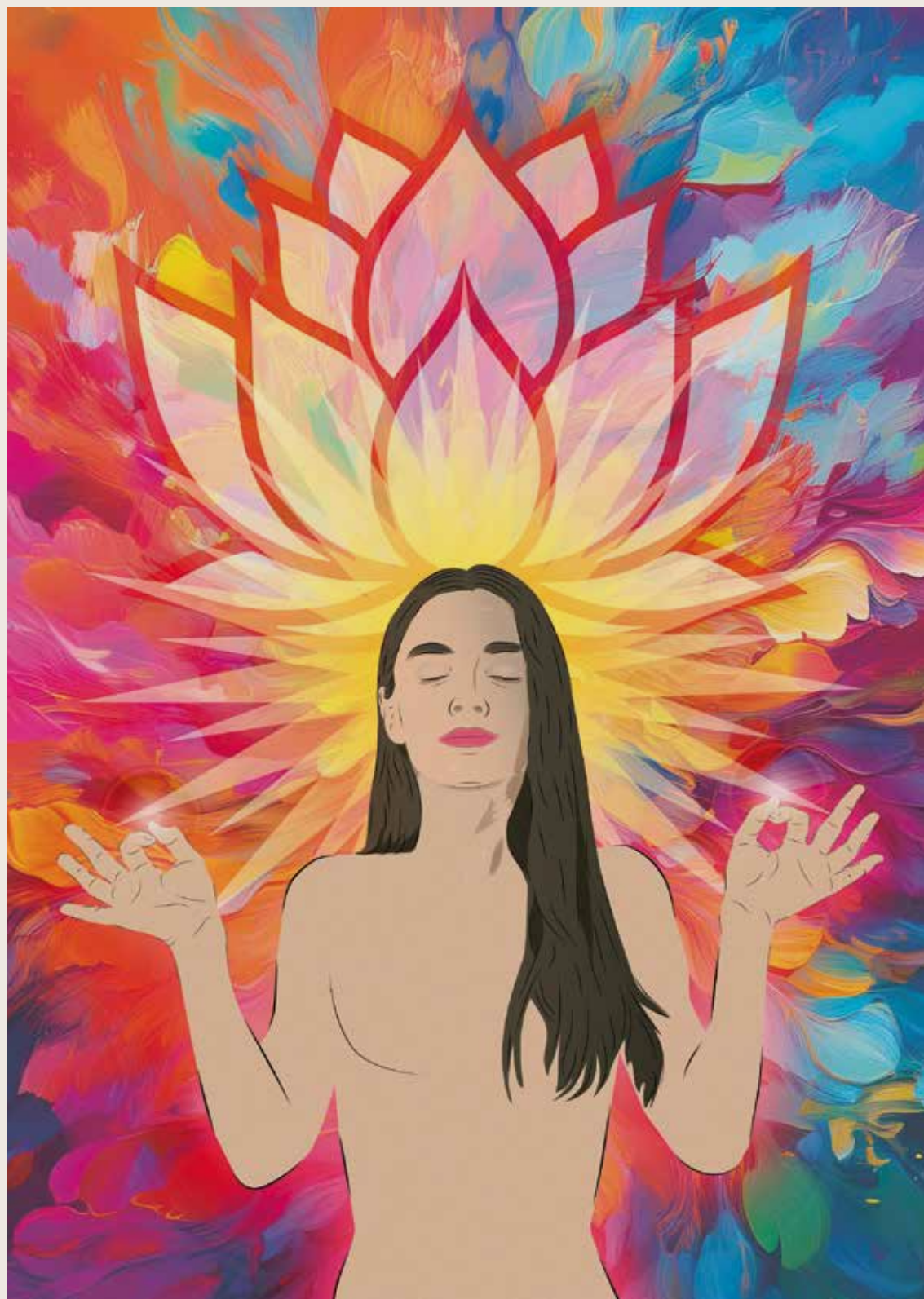
- 168 — Juanjo Cholbi
- 170 — Nuria Bueno
- 174 — Edurne Rubio
- 176 — Alfonso Monferrer

karma

Juanjo Cholbi
Dissenyador

igualtat

Nuria Bueno

Fallera Major de Federació Junta Fallera de Sagunt 2024

Des d'aquest lloc privilegiat com són les pàgines del llibret d'una comissió ben nombrosa i amb gran solera com és l'Associació Cultural Falla Plaça Rodrigo, vull reivindicar un dret fonamental de totes les persones pel simple fet de ser-ho: el dret a la IGUALTAT.

Encara que fa més de dos segles (1789) que el terme d'igualtat s'arreplega com un dret natural, inalienable i sagrat de l'Home en la Declaració Solenne dels Drets de l'Home i del Ciutadà, redactada per l'Assemblea Nacional del poble francès, fa només 50 anys (1974) que es va establir la igualtat jurídica entre homes i dones en la nostra Constitució. El dret a la igualtat significa que tot ésser humà, des del seu naixement, és reconegut com a igual davant la llei i per part dels Estats, és a dir, tots els éssers humans poden gaudir de tots els drets sense que hi haja cap distinció per motius d'origen, raça, color, sexe, idioma, religió, opinió política o de qualsevol altra índole, po-

sició econòmica o qualsevol altra condició. Per tant, és inadmissible crear diferències de tractament entre éssers humans, ja que la nostra naturalesa és única i idèntica. És inadmissible tota situació que, per considerar superior a un determinat grup, conduísca a tractar-lo amb privilegi; o que, al revés, per considerar-lo inferior, el tracte amb hostilitat o de qualsevol forma el discrimine de gaudir dels seus drets.

Una vegada establert el «marc legal» que possibilita i garanteix el dret a la igualtat, perquè aquest siga una realitat, crec que és fonamental prendre consciència i acció com a ciutadans i ciutadanes d'un Estat garant dels nostres drets i exercir la nostra capacitat per a fer-los valdre. Cada persona, cada individu, ens convertim en defensors i guardians de la nostra lli-

bertat i de la dels altres i perquè el dret a la igualtat siga una realitat, no és suficient únicament amb l'acció dels Estats, és necessari fer front a la discriminació al carrer, en el treball, a l'escola, en la llar, en l'oci, en la festa, en les tradicions...i, per descomptat, en les falles.

Les falles, com a escenari on es teatralitza la vida, des d'eixe pensament crític que les inspira, amb eixe sentit de l'humor i tarannà tan propi dels valencians que ens identifica, ens diferencia i ens fa únics, es converteixen en un potent i reconegut altaveu on manifestar la nostra ferma voluntat d'una societat plenament igualitària.

Eixe anhel d'IGUALTAT no és una cosa nova. Als últims anys del segle passat, diferents ciutadans van emergir a la llum pública perquè sorgiren conflictes

socials als seus espais festius. Aquests es van iniciar quan les dones van reivindicar la seua voluntat de participar de manera igualitària en tots els àmbits festius. Paradoxalment la dona participa en la festa de manera protagonista y visible, representada per la Fallera Major i la seua Cort en tots els actes importants de la festa, però per a la plena IGUALTAT no és suficient amb això, ja que en altres àmbits del món faller, la participació d'homes i dones no es desenvolupa equitativament i que, malgrat els avanços dels darrers anys, les dones continuen, segons el **Pre-informe d'anàlisi de les Falles de la ciutat de València des d'una perspectiva de gènere**, realitzat en 2018, «encotillades com a «reines fantasmes» perquè tot i que regnen a la festa, no governen».

Des d'aquest lloc, breu i emblemàtic, de les pàgines d'aquest llibret, vull rendir tribut a totes les persones que, des dels seus orígens, han promocionat la nostra festa i han fet d'ella la gran celebració que és hui. I em permetreu que ho faça, especialment, a les dones pioneres, ja que elles van obrir camins per a participar, avui dia, junt amb els homes, en condicions d'igualtat en tots els àmbits d'organització i gestió de l'entramat faller.

Totes elles, i totes les persones que ens declarem defensores del dret fonamental d'igualtat, han sigut i som essencials perquè el món de les falles siga cada vegada més transversal i modern.

Com a dona, valenciana i fallera, em sent orgullosa que als darrers anys s'hi haja incrementat un 31% el nom de dones als espais de màxim poder de la festa. Encara que sóc cons-

cient de la tasca que encara queda per fer en tots els àmbits de l'entramat faller i en la societat en general perquè la igualtat no ha de ser només igualtat de gènere. Cal desterrar qualsevol classe de desigualtat i fer de la societat i, per tant, de la festa fallera un espai d'inclusió, de modernitat, de respecte mutu, una celebració de la diversitat, una oportunitat per reconèixer i valorar el paper de cadascú, donant idèntic tracte, des d'organismes, empreses, associacions i grups, a totes les persones sense que medie cap mena d'objecció per la raça, sexe, edat, classe social o una altra circumstància plausible de diferència. Cal esborrar qualsevol mena de discriminació. Són inadmissibles les agressions físiques i verbals que amb massa freqüència són notícia. Exercim els nostres drets i assumim la nostra responsabilitat com a societat i com a individus en el compliment d'ells.

Celebrem el tarannà acollidor del poble valencià i de la nostra festa i garantim mitjançant l'activisme col·lectiu i individual l'avanç cap a un món més igualitari i inclusiu, qüestionant els estereotips de gènere i denunciant qualsevol classe de discriminació. Formem un exèrcit nombrós i popular compromés en la transformació del món fent d'ell un lloc més habitable, més amable, més igualitari on ningú habite amb inseguretat, desigualtat i por.

Fallers, falleres, visitants i veïns, gaudim d'aquesta festa màgica que són les falles, una festa que, formant part d'eixa roda de samsara que és la vida, mor cada any per a ressorgir de les seues cendres en cada nou exercici i «reencarnar-se» en una millor versió d'ella mateixa. Una

festa vibrant, acollidora, reflex de la societat actual compromesa amb l'evolució i el progrés. I no hi ha societat que es pugui reconèixer progressista sense una defensa dels drets bàsics i irrenunciabls de l'ésser humà com és el dret a la igualtat. Reencarnem-nos cada dia en una millor versió de nosaltres mateixos.

ਇਫ਼ ਫ਼ੀਏਫ਼ इँन टलunitat

Eduarne Rubio

Periodista i Activista pels drets humans

Em fa molta il·lusió escriure en el llibret d'aquesta falla que cada març ens reuneix a tantes veïnes i veïns del Port de Sagunt, en una proposta d'activitats que combina la diversió amb la celebració del barri com a espai de convivència.

Encara que sóc del Port de Sagunt, fa anys que el treball em va portar massa lluny i torne cada 15 de març seguint l'olor de la pólvora. Quan era xicoteta, el millor de les falles era estar de vacances i passar el dia sencer al carrer. Hui, crec que el vertaderament revolucionari de les festes és que, durant una setmana, retornen a les veïnes el seu dret a gaudir amb tranquil·litat i seguretat de l'espai públic que normalment ocupen els cotxes.

Les falles són festa i són sobretot comunitat. D'això, sabeu molt en la Plaça Rodrigo i per a mi, que sempre m'he sentit part malgrat no haver sigut mai fallera, és un valor a protegir en un món en el qual cada vegada costa més sostindre vincles. Enfront del desig individual, l'interés col·lectiu. Enfront de la rivalitat,

la cooperació i el desplegament de l'enginy, tan propi dels monuments fallers, per a imaginar i posar en pràctica noves maneres d'estrènyer relacions, millorar els nostres barris i en definitiva construir una ciutat més vivible. Ho vam veure amb la COVID i ho hem tornat a veure amb el pas de la DANA per València. En els moments més durs, la força col·lectiva i la calor de la solidaritat és el que de veritat ens sustenta.

En els últims 20 anys, he treballat en organitzacions activistes com Amnistia Internacional, Greenpeace i ara Oxfam Intermón. Totes elles enfocades en el propòsit d'aconseguir canvis que milloren la vida de les persones mentre fem les paus amb el planeta. D'aquesta experiència, he après que, si ens unim i col·laborem, podem assolir el que ens proposem. Per això,

amigues i amics de la falla Plaza Rodrigo, us felicite sincerament per l'obstinació que poseu durant tot l'any a teixir xarxes.

Us anime a seguir unides pels valors i el compromís, i us desitge una altra setmana fallera inoblidable per a totes.

l'evolució del pàdel adaptat: un camí de superació

Alfonso Monferrer

President de la Federació de Pàdel de la C. Valenciana

En la Federació de pàdel de la Comunitat Valenciana, hem sigut testimonis d'una transformació significativa en l'esport, una evolució que recorda al cicle del Samsara, etern fluir de la vida que travessa obstacles i renaix de noves formes. A través del pàdel adaptat, han trobat no sols un espai per a practicar esport, sinó un camí cap a la superació personal i la plena inclusió en la societat, per a la persona amb discapacitat.

Cada entrenament, cada partit, és una xicoteta batalla amb i contra les dificultats imposades per la vida, en uns casos físiques i en uns altres cognitives i en alguns en ambdues.

L'esforç i la seua tenacitat, porta a estos jugadors a enfrontar-se cada dia amb els reptes que, a més de la vida els planteja l'esport en si mateix, convertint-los en vehicles per a una constant evolució per-

sonal, transformant les dificultats en possibilitats i ensenyant als altres que es pot.

«Vull guanyar, però si no ho aconsegueisc deixeu-me ser valent en l'intent»

L'adaptació dels esports a persones amb discapacitat els facilita l'intent, acostant-los l'esport, que es converteix en la clau que obri una de les portes per a l'accés a la inclusió i proporcionant ferramentes molt valuoses per al seu desenvolupament personal, social i la seua qualitat de vida.

Dia rere dia observem, que els esportistes amb discapacitat entrenen, que s'esforcen per evolucionar, per ser millors, i que ho assolixen, marcant-nos el camí i deixant un deixant d'ensenyances que ens aporten més a nosaltres que nosaltres a ells.

୦୬

ଇଓଇନିଭିଟାଟ

178 / 235

Finn stock / Shutterstock.com

- 180 — Jose Vte. Aparicio i Ferri (Agró)
- 186 — Gaby Collado
- 198 — Francesc Arnau i Laia An
- 200 — Francesc Arnau
- 202 — Gaby Collado
- 206 — Adolfo Miravet
- 210 — Vanessa Garrido i Murciano
- 214 — Carmelo Almerich i Sola
- 220 — Toni Isach
- 224 — Josep Escandell
- 228 — Rafael Muñoz i Soria

nòmades de l'aire

Jose Vte. Aparicio i Ferri
Membre d'Acció Ecologista Agró
del Camp de Morvedre

«Les aus són notaris que donen fe de l'estat de salut de l'Aire i de l'Aigua, del Bosc i de la Terra».

LA BIODIVERSITAT: Què és i quins avantatges aporta?

L'anomenada «**xarxa de la vida**» es pot interpretar com **l'entretèixit de seguretat que ajuda a garantir la supervivència i benestar de tots els éssers vius del nostre planeta: animals i plantes.**

Quan tot aquest entretèixit funciona de manera equilibrada, conjuntament, ell sol i sense ingerències, **s'encarrega de netejar l'aigua, purificar l'aire, mantenir el nostre sòl, regular el clima, aturar els brots de malalties, reciclar els nutrients i proporcionar-nos aliments. És a dir, ens dona la VIDA.**

Per contra, quan una espècie (animal o vegetal) desapareix, comença una reacció en cadena que va formant forats al sistema de seguretat del planeta.

A aquest entretèixit, elaborat per la pròpia Natura fruit d'evolucions de milers de milions d'anys, ens referim quan parlem de **BIODIVERSITAT** i que es basa en la diversitat **d'ecosistemes**, diversitat **d'espècies** i diversitat **genètica**. Com més diversos siguin aquests sistemes, més garantida estarà la salut del nostre planeta.

Fotos593 / Shutterstock.com

Els humans som part de la natura, no n'estem separats i, com a tal, estem afectats directament per les alteracions que es puguen donar als ecosistemes i a les espècies. Encara que som nosaltres, els humans, els autodenominats «sapiens», els que «gràcies» a l'ús abusiu que fem dels recursos del planeta i a la manca de respecte pels ecosistemes que ens envolten, som els majors responsables de la destrucció de la biodiversitat ... i a una velocitat de vertigen.

Com a exemple, només cal recordar quan, els que tenim certa edat, encara podíem mitigar la set a qualsevol de les sèquies de regadiu i, en ficar la cara a l'aigua, podíem apreciar caragols de diverses formes i colors, gambetes de riu i una infinitat de microfauna, a més de la vari-

etat de flora que exercia, també, d'element purificador. Avui, és impensable per a les noves generacions poder fer-ho i, si ens aturem a observar no apreciarem més del 10% de la fauna que aleshores existia. Dècades després de l'ús de productes químics com herbicides, plaguicides o adobs, gairebé hem arribat al punt d'enverinar l'aigua, element base per a la vida. Cal tenir en compte que «tots, animals i plantes, som aigua atrapada en un embolcall determinat».

He posat l'exemple de l'Aigua per ser l'element, juntament amb l'Aire, que manté la VIDA, però en podria posar altres de «xicotets» plaers perduts en pocs anys, com poder menjar un fruit directament de l'arbre, o una verdura acabada d'arrancar de la terra... i no només menjar-la... ja és estrany, fins i tot,

que un xiquet haja vist una fruita o una verdura en el seu medi natural, fora del que és un supermercat; i ací entrariem en un altre problema existent en una societat urbanita com la nostra: la manca de contacte amb la naturalesa que, inevitablement, ens porta a no conèixer-la, oblidar-la i, per tant, a no donar-li la importància que té.

Tan sols recordar que, al **nostre ÚNIC planeta que TOTS compartim**, LA VIDA depèn, únicament, de la salut del medi que ens envolta... NO depenem de PIB's, ni de rendes per càpita, ni de les evolucions borsàries, ni extraccions petrolieres, ni producció de vehicles... **Sense planeta no hi haurà economia; sense planeta no hi haurà res.**

Què fer?

Fa temps ens va cridar l'atenció, a l'entrada d'un comerç, una frase que deia: **«molta gent anònima, en llocs menuts, fent coses xicotetes, pot canviar el món».**

Amb aquesta idea, a Acció Ecologista - Agró fa anys que lluitem al Camp de Morvedre per aconseguir que es respecte el nostre entorn natural, **pam a pam i dia a dia**, de les agressions urbanístiques i industrials i conscienciant la ciutadania dels avantatges de conservar els ecosistemes que encara ens queden: les nostres **marjals**, el nostre **llit i ribera del riu**, les nostres **platges**, la nostra **costa**, el nostre **mar**, les nostres **muntanyes**, els **terrenys agrícoles...**, etc., així com el manteniment de la biodiversitat pròpia de cada ecosistema. Tot per aconseguir envoltar els nostres nuclis urbans dels elements necessaris per a tindre una vida més saludable.

Els temes són molts i complexos, per això pensem que ens hem de centrar en coses concretes, pròximes i palpables, per aconseguir que amb «la nostra gent petita, en espais petits, fent petites coses, puguem canviar el món». Aquest és el motiu pel qual, des de fa tres anys i paral·lelament a altres projectes, ens hem anat centrant en la fauna urbana i, més concretament, en aquells **«alats aliats»** que solquen el nostre cel i que, per la seua aparició temporal venint de terres molt llunyanes (les aus, igual que l'aire, no entenen de fronteres), donen nom a aquest article: **«Nòmades de l'aire».**

Per què?

Permeteu-nos que en posem un altre exemple: La mineria ha estat una de les activitats dels humans des de fa milers d'anys però que, amb la industrialització, va tenir la seua explosió a finals del S. XIX i que, amb un cost terrible per al planeta, perdura fins a l'actualitat. Fins a principi del S. XX, l'alarma que es tenia per detectar les fuites de grisú (compost principalment per metà i diòxid de carboni - CO₂-) i evitar la gran quantitat de morts per la seua inhalació, era el que els miners baixaren amb la companyia de canaris que, per la seua alta sensibilitat a la contaminació de l'aire, s'esvaïen al menor símptoma, moment que aprofitaven els treballadors per a abandonar immediatament la mina.

«Les aus són notaris que donen fe de l'estat de salut de l'Aire i de l'Aigua, del Bosc i de la Terra. Les seues actes estan escrites amb tinta invisible sobre la pàgina més gran que hi ha: la que

llegim aixecant el cap (...). Si allà dalt falten els aletejos podem estar segurs que aquests llocs estan ferits de mort».

Són, també, element clau i natural en la lluita contra determinades plagues (un sol falciot menja al voltant de 800 insectes cada dia, principalment mosquits), en la pol·linització dels cultius, en la dispersió de llavors... i no parlem dels beneficis que suposen per al nostre esperit els seus trins, els seus colors i els seus vols.

«Alleuja saber que el vol de qualsevol ocell resulta centenars i fins i tot milers de vegades més eficient que el dels artefactes voladors construïts pels humans. I, a més, no fereixen la transparència».¹

Com?

Per tot això, per la seua funció en la biodiversitat, la importància en l'eliminació de plagues, ser indicatiu de la qualitat de l'aire, per la bellesa visual i auditiva, etc., l'any 2021, des d'A.E. - Agró i dins de la defensa de la fauna urbana, vàrem preparar un projecte dedicat a conscienciar la ciutadania en general, i els joves en particular, sobre el valor i la importància de les aus «mosquiteres» urbanes (falciots, orenetes i avió comú) a les quals afegim un mamífer volador: els ratpenats.

Amb la creació d'un lema simple però fàcilment comprensible (+ **oronetes** = - **mosquits**), un díptic explicatiu de les característiques de cada espècie i els seus avantatges, i la confec-

ció d'un vídeo per distribuir-lo en xarxes socials, sumat a la implicació de desenes de professors i el coneixement i enginy de l'educador mediambiental municipal, es van fer xarrades adaptades al públic infantil amb contacontes i cançons a més de 3.000 alumnes de primària.

Amb aquesta experiència inicial i des de finals de 2022, es van incorporar a la campanya grups de joves dels cinc IES del municipi promoguts per les seues professores, que van aportar profunditat a la campanya en poder realitzar accions que van des de la confecció i col·locació de caixes nius per ratpenats, a la realització d'un cens de nius d'avió comú (oronetes de cua blanca) als nuclis urbans de la ciutat, mitjançant una aplicació («app») amb geolocalització i imatges. Els més de 200 alumnes participants van presentar les seues conclusions de la campanya «**Mosqueters**» (2023) i «**Aliats**» (2024) en uns esdeveniments («**Mostres**») plens de música, audiovisuals, «performances» i entrevistes. De les conclusions del cens local de nius, destaquem:

- Es van comptabilitzar **2.300 nius** dels quals **1.200 estaven en perfecte estat, 300 parcialment deteriorats i 800 destruïts**. Davant d'açò últim, cal recordar que la destrucció dels seus nius està penalitzat per llei amb sancions severes.
- La zona amb **la colònia més nombrosa de tot el municipi està ubicada a «Les 500 Vivendes»** del Port, seguit de les zones més properes al riu del nucli històric. Quant a la seua distribució

1. Reflexions de Joaquín Araújo (naturalista, escriptor, emboscador i camperol).

entre els dos nuclis de la ciutat, cal indicar que el 40% s'ubiquen al Port i el 60% al nucli històric.

- El nombre d'avions comuns existents, segons el cens, se situaria al voltant de les 1.500 parelles reproductores. Aquests 3.000 individus consumirien més de 2.500.000 insectes CADA DIA. Sobre aquesta xifra caldria tenir en compte que fa 30 anys, amb un cens estimat de 5.000 individus (aplicant els estudis comparatius a escala nacional, que donen una reducció del 40% des de llavors), el consum DIARI d'aquesta espècie, a la nostra localitat, se situaria en 4.000.000 insectes.

En pròxims cursos anirem avançant amb nous censos per constatar l'evolució del nombre d'exemplars a la nostra ciutat, ampliant-lo a falciots, orenetes i ratpenats (els més efectius, ja que poden ingerir 3.000 insectes per nit).

Valorar la pèrdua del nombre d'aus com un fet aïllat seria un greu error. Igual que el canari a la mina, ens estan indicant que alguna cosa no va bé en aquest planeta que compartim; elles són molt més sensibles als canvis del medi que els humans: a l'aire (castigat per les emissions de CO₂,...) i a l'aigua (cada vegada més escassa i contaminada pels incessants abocaments). Són les primeres a notar-ho, però darrere hi som la resta.

Quan llegim aquestes línies estarem a prop de les nostres festes falleres, una època coincidint amb l'arribada d'orenetes, falciots i avions comuns després de recórrer milers de qui-

lòmetres; també els ratpenats despertaran de la seua letargia hivernal. Es quedaran amb nosaltres, treballant per un bé comú fins a finals de l'estiu. Siguem conscients del seu valor i alegrem-nos del seu retorn al mateix niu que van deixar el pasat any i que, per construir-lo, van necessitar més de tres mil viatges portant amb el seu bec el fang per al qual van barrejar terra i aigua. Cuidem els seus nius i, atenent els seus advertiments, de l'aire i l'aigua que compartim i que són els elements bàsics de la vida.

En aquestes pàgines ens hem centrat, principalment, en tres aus i un mamífer en concret, però volem fer una crida a la societat en general i als qui ostenten càrrecs públics en particular, sobre la importància dels avisos que ens estan donant tots els éssers vius que ens envolten (tant plantes com animals) i els ecosistemes que els creen i mantenen. Sent important els suports financers a empreses que prometen un nombre determinat de llocs de treball i que, segur, serà per temps limitat,..., sempre finit segons evolucione el cicle econòmic del sector a què es destine (els nostres Alts Forns en van ser un exemple), **és molt més prioritari i menys costós invertir en l'entorn que ens envolta.** De moment, comencem per no destruir més, cuidem allò que tenim i seguim pel camí de regenerar (o deixar que es regenere) allò que hem oblidat, menyspreat i maltractat: **la Natura. Aquesta serà l'única assegurança de VIDA que ens garantirà el futur com a espècie, la salut i l'harmonia com a societat..., per sempre. Comencem?**

d13 / Shutterstock.com

P.D.

Escrivint aquest article va ocórrer la major tragèdia produïda per fenòmens naturals al nostre país i que va afectar una àmplia zona de la nostra província: la DANA del 29 d'octubre.

Independentment dels errors i inoperàncies que han fet augmentar les pèrdues humanes, la DANA ha demostrat que la virulència d'aquests fenòmens està darrere d'una atmosfera que estem enverinant (emissions, desaparició de boscos...) i que, com a conseqüència, respira malament i fa pujar la temperatura de l'aire i de l'aigua.

A aquestes evidències, cal afegir un altre intrusisme dels «sapiens»: entorpir i obstaculitzar els llits i drenatges de rius; construir en barrancs, marjals i en zones inadequades els polígons industrials, urbanitzacions i infraestructures sense cap respecte a allò que la Terra va dissenyar i va crear durant milions d'anys d'evolució.

Que aprenguem dels senyals i evidències i no deixem per demà el que hauríem d'haver fet ahir. Hem de posar-nos en marxa TOTS i JA!

la sostenibilitat i els incendis als boscos valencians, una tasca del present per a un futur millor

Gaby Collado

Enginyer de forests, bomber forestal i docent

Per a parlar de la sostenibilitat i dels boscos de la nostra terra, primer de tot hem de posar en context el paisatge forestal que ens envolta. És per això que tirar la vista enrere, ens ajuda a valorar la importància del nostre entorn, el qual s'ha de protegir i gestionar d'una forma adequada i correcta, ja que l'acurada gestió de l'ecosistema és necessària per a continuar obtenint beneficis dels recursos naturals sense esgotar-los.

Així mateix, el manteniment de la biodiversitat és clau per a assegurar l'equilibri de l'ecosistema.

Vist açò, analitzant el paisatge forestal valencià durant l'últim segle, veiem que ha sigut modulats en gran manera per boscos de repoblació forestal, principalment al llarg del segle XX i tradi-

cionalment amb objectius protectors i com no, per la gran quantitat d'incendis forestals que han assolat la nostra terra. Ja que, únicament considerant que des de finals del segle XIX prop de 190.000 hectàrees van ser repoblades i que els incendis, tenint en compte només l'últim tram del segle XX i primers del XXI, han afectat a més de 350.000 hectàrees (en una o diverses ocasions), es pot dir per tant, que la quarta part de la superfície forestal autonòmica que ocupa 1,3 milions d'hectàrees (PATFOR) ha patit almenys un incendi.

Com hem esmentat abans, la diversitat en un ecosistema és clau per assegurar l'equilibri d'este, però la problemàtica dels nostres boscos va lligada a la seua falta de gestió, tant després de les grans repoblaci-

ons com després dels incendis forestals. Aquesta falta de gestió ha sigut l'origen de grans i contínues formacions monoespecífiques de pineda que han patit l'efecte dels incendis forestals, amb gran capacitat de propagació en estes zones per la inexistència d'un paisatge en mosaic, l'elevada càrrega de combustible, la falta de punts de control i l'homogeneïtat regnant. Una vegada afectades pel foc, en estes zones, depenent de la capacitat de regeneració del bosc existent, s'han arribat a aconseguir densitats de regeneració natural superiors a 100.000 peus ha⁻¹ (De les Heras et al., 2011), la qual cosa, davant la generalitzada falta de gestió d'estes masses, derivava en la presència de noves masses amb una gran susceptibilitat a cremar fora de capacitat d'extinció.

Vist ja la problemàtica que hi ha amb eixes grans formacions monoespecífiques, per a acabar de ficar en context totes les dades, vull esmentar que el territori valencià com hem dit té quasi 1,3 milions d'hectàrees forestals, és a dir, el 56% de la superfície de la Comunitat és terreny forestal. Esta superfície està en augment principalment per l'abandó de superfícies de cultius agrícoles i a la colonització d'estes per espècies forestals.

En moltes ocasions és present la idea que «la muntanya és de totes les persones», no obstant això, els terrenys forestals, igual que els rústics i els urbans són propietat d'una persona, institució o administració pública, entre altres.

En la Comunitat Valenciana el 55,2% dels terrenys forestals pertanyen a particulars, el 38,6% són de propietat pública i del 6,2% es desconeix la seua titularitat. La titularitat pública es repartix fonamentalment entre els ajuntaments, que posseïxen tres quartes parts dels terrenys forestals públics (76%), quedant una menor proporció en mans de la Generalitat (15,4%) i altres ens locals (8,5%). El terreny forestal de la Comunitat Valenciana es caracteritza per estar dominat per un minifundi privat (més de la mitat de la superfície privada està formada per explotacions inferiors a 1 hectàrea) que, a més, està fortament lligat i interconnectat amb l'ús agrícola.

Bo, ara tenint aquestes dades explicarem els incendis forestals i la presència de les espècies piròfiles, per a valorar la importància de la gestió forestal del nostre entorn i la seua sostenibilitat.

¿Què és un incendi forestal?

Els incendis forestals, segons els definix l'article 1º de la **Llei de Forests** (foc que es propaga sense control a través de terrenys en els quals vegeten espècies arbòries, arbustives, de matoll i herbàcies d'origen espontani o que procedisquen de sembra o plantació, sempre que estos no siguen característics de cultiu agrícola o siguen objecte d'ells) tenen lloc quan es reunixen una sèrie de factors com a condicions de severitat climàtica, ecològiques, socioculturals i demogràfiques, que en un moment donat generen les seues divergències, donant lloc a greus problemes ecològics i econòmics, pèrdua de la coberta vegetal, potenciant-se l'erosió i amb això el fenomen d'escorrençia, que implica la pèrdua per rentada dels estrats productius dels sòls, canvis microclimàtics, alteracions paisatgístiques, etc., sense oblidar que després d'estos sinistres es produïxen pèrdues de vides humanes.

Quant a les causes dels incendis forestals, estes poden classificar-se en dos grans grups. Un primer grup seria el de les causes estructurals, format per factors intrínsecs al mateix medi natural, és a dir, condicions permanents, ecològiques i socials. Mentre que les que deriven de comportaments antròpics es reunixen en les causes immediates.

A continuació, es descriuen cadascun d'estos grups amb més detall:

- Causes estructurals: Sequeres, altes temperatures estivals, forts vents, alta inflamabilitat de les espècies vegetals, gran acumulació

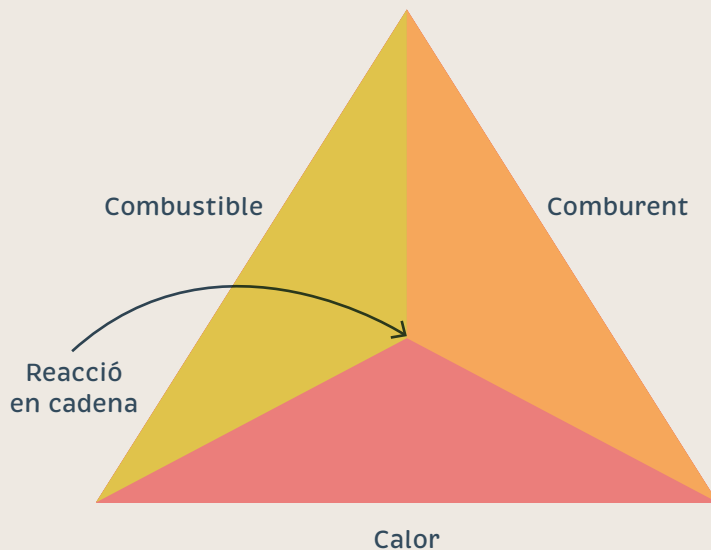
de càrregues de combustibles, topografia accidentada i relleus abruptes, ús estés del foc com a ferramenta tradicional de tractaments culturals, presència massiva de població en l'època estival, desconeixement per part d'esta de la fragilitat dels ecosistemes forestals davant un ús indegut del foc, el seu deficient esperit conservacionista. Una altra causa és l'existència de línia elèctrica al costat de la vegetació.

→ Causes immediates: Negligències ocasionades per descuits i actuacions que no perseguixen en cap moment l'aparició del foc com pot ser la crema de pastures, fogueres per a menjars, llum i calor, fumadors, cremes en escombriaires, l'ús de diferents tipus de maquinària, etc. Dins d'estes causes s'inclouen també les d'origen intencionat.

Els incendis forestals constitueixen un greu problema dins de la societat, sent en l'actualitat d'especial atenció en les zones mediterrànies, i especialment a la Comunitat Valenciana.

De manera recurrent, els incendis provoquen greus danys en les masses forestals amb la consegüent repercussió negativa sobre el medi natural, econòmic i social. Poden donar lloc a situacions de greu risc, catàstrofe o calamitat pública, tal com s'establix en la Llei 2/1985, de 21 de gener, sobre protecció civil, a més, al Pla Especial Davant el Risc d'Incendis Forestals de la Comunitat Valenciana, del qual la seua última revisió data de febrer de 2021 es definix les mesures a prendre per a arribar a realitzar una lluita eficaç contra els incendis forestals, intentant evitar i previndre la seua producció i a més organitzant la seua extinció pròpiament dita, una vegada s'ha produït.

Tetraedre del foc

Cal considerar que el 95% dels incendis tenen origen humà (negligències, accidents o intencionats). És per això que és de rellevància fer una bona gestió forestal sostenible dels nostres boscos.

¿Què és la Gestió Forestal Sostenible (GFS)?

Per a entendre que és la GFS primer de tot hem de saber que és la sostenibilitat. El concepte actual de sostenibilitat apareix per primera vegada en l'*Informe Brundtland*, publicat en 1987. Com a resultat, este document elaborat per a Nacions Unides va alertar per primera vegada sobre les conseqüències mediambientals negatives del desenrotllament econòmic i la globalització.

La sostenibilitat en paraules simples, és gestionar els recursos per a satisfer les necessitats actuals, sense posar en risc les necessitats del futur. Això considerant el desenrotllament social, econòmic i la cura del medi ambient en un marc de governabilitat.

La Gestió Forestal Sostenible (GFS), s'entén com un concepte multidimensional i multipropòsit. Les muntanyes poden exercir moltes funcions de manera simultània i oferir diverses combinacions de béns i servicis, que depenen de condicions locals i nacionals, canviant en el temps. Esta capacitat i flexibilitat exigix que es mantinguen a perpetuïtat els múltiples valors de la muntanya.

Així, des de l'entorn forestal, el concepte de sostenibilitat es va desenvolupar principalment per a assegurar la producció sostenible de fusta i garantir el compliment d'objectius econòmics. Però veient el canvi del panorama econòmic de les muntanyes espa-

nyoles i valencianes, en dècades recents, l'abast de la GFS s'ha ampliat per a abastar, a més, els valors socials, culturals i ambientals del bosc.

La percepció de la societat sobre els terrenys forestals ha canviat en les últimes dècades. Les muntanyes que anteriorment es percebien com a font de matèries primeres i com a recurs quasi il·limitat, en l'actualitat a causa dels canvis socioeconòmics, eixes mateixes muntanyes es valoren com a espais fràgils i valuosos que exigixen una nova gestió forestal. Tots estos canvis han generat al seu torn un augment de la conscienciació i la preocupació de la ciutadania sobre els incendis forestals, atés que la producció d'estos incendis forestals és una de les principals amenaces per a una massa vegetal, deguda a les mateixes característiques dels incendis, com són l'aparició sobtada en qualsevol punt, la qual cosa fa que augmenten els riscos d'este.

Els incendis forestals constitueixen actualment un dels factors de degradació més greus del patrimoni forestal i una amenaça per a béns materials i fins i tot vides humanes. Cal esmentar que són un fenomen complex, cíclic i recurrent, però que els escenaris confirmats de canvi climàtic, juntament amb el procés continu de transformació social, econòmica i ecològica del mitjà forestal, apunten a situacions d'emergència de major complexitat.

Com ja hem comentat, poden tindre un origen natural, arribant a jugar un paper important en els cicles ecològics, si bé l'origen antròpic dels incendis incrementa la seua freqüència, i reduïx el període de recurrència, la qual cosa, unit a un aug-

ment del combustible derivat de l'abandó de l'explotació tradicional de la muntanya, implica un major risc d'inici i perillositat dels incendis.

D'altra banda, el fenomen de l'incendi forestal també ha de ser tractat des de la perspectiva de la seguretat, ja que suposa una amenaça per a la població, les infraestructures i els valors històrics presents.

El foc com a ferramenta de gestió

La presència del foc està íntimament lligada al paisatge en multitud d'ecosistemes, en concret, la relació del paisatge

mediterrani amb el foc és especialment estreta i es remunta molts milers d'anys arrere. Esta presència ancestral ha tingut l'efecte de modelador del paisatge i ha provocat que multitud d'espècies hagen evolucionat modificant la seua morfologia i estratègies de creixement per a resistir millor la perturbació provocada pel foc o directament s'han convertit en espècies dependents d'ell, fins i tot afavorint la seua propagació, per a la seua supervivència. A la regió mediterrània estos focs naturals eren provocats únicament pels llamps produïts per les tempestes.

El paper del foc com a ferment de gestió del paisatge es va anar perdent coincidint amb l'abandó del món rural que va esdevindre a l'Espanya de mitjan segle XX. És en este període on van anar desapareixent multitud d'activitats tradicionals lligades a la intervenció en el paisatge i més concretament a l'aprofitament de productes vegetals. Estes activitats tradicionals que eren el pasturatge, l'aprofitament fuster i de resina, la recollida de llenyes per a ús domèstic i per a la indústria, el carboneig, l'agricultura a xicoteta escala i diversificada, etc.; van provocar que les muntanyes mediterrànies anaren acumulant biomassa i augmentant les càrregues de combustible.

Entorn de les últimes dècades del segle XX la societat, més urbana, va tornar a posar en valor les zones rurals i forestals i va voler tornar a habitar allò que va abandonar unes dècades arrere. Esta «revaloració» va estar plena de contrastos perquè mentre es creaven figures de protecció en enclavaments naturals amb valors d'especial rellevància per a protegir-los del creixement urbanístic, com va ser la creació dels primers Parcs Naturals de la Comunitat Valenciana, al mateix temps es van construir de manera desordenada i irracional projectes urbanístics per tot el territori.

És en este moment, on es produïx la trobada entre el món urbà i el món forestal, en el que ara coneixem com a interfície urbana-forestal. En esta nova estructura de paisatge falta un actor, el foc. Quan este fa acte de presència, com és natural i habitual en el paisatge mediterrani, es genera un conflicte que és vist

com una amenaça per la societat actual. Esta amenaça es va tornant més virulenta a mesura que passen les dècades i es va acumulant major càrrega de combustible, fet provocat pel ja esmentat abandó dels aprofitaments tradicionals i també per les polítiques públiques d'eliminació total del foc de l'ecosistema i amb això del seu inherent efecte modelador del paisatge i gestor del combustible.

D'altra banda, hem de situar l'actual context de canvi climàtic. En l'àmbit del Mediterrani i de la Comunitat Valenciana en particular, els efectes d'este canvi climàtic seran molt notoris, principalment en l'augment de la temperatura mitjana i en la major freqüència i intensitat en les sequeres. Este canvi tindrà, per tant, un efecte molt important en la vegetació; des de canvis d'estructura fins a l'augment de disponibilitat dels combustibles, amb el consegüent canvi a pitjor del comportament dels incendis forestals.

Si sumem els diferents factors socials ja enumerats (hàbits de vida, èxode rural, creixement de la zona d'interfície, gestió forestal deficient, acumulació combustible...) juntament amb les prediccions climàtiques més desfavorables, el resultat que s'obté és que la societat actual es troba davant un difícil panorama quant a la gestió dels incendis forestals es referix. A través de l'experiència, els professionals estan comprovant que en el futur (però també ja en el present) els incendis seran diferents; grans incendis forestals més freqüents, amb simultaneïtat i amb fases fora de capacitat d'extinció; són els denominats incendis de sisena generació.

I si hem tingut tants incendis als últims anys. Per què no disminüeixen les hectàrees forestals?

Per l'adaptació al foc de diferents espècies presents als nostres boscos, el que es coneix com a espècies piròfites o piròfiles, són espècies vegetals a les quals, com la seua etimologia diu, els «agrada el foc» (del grec *pyrós*, que significa «foc», i *philia*, que significa «amistat i afecte»). Això s'explica, bàsicament, perquè són capaços de suportar un incendi o tenen capacitat de rebrotar o reproduir-se després d'ell, la qual cosa suposa un avantatge en llocs i climes

on els incendis són recurrents. A més, les espècies que sobreviuen a esta pertorbació tindran a la seua disposició, per norma general, gran quantitat de nutrients procedents de les mateixes cendres i altres restes orgàniques cremades.

Dins de les piròfiles, tenim a un grup d'espècies germinadores o llavoradores que els seus individus sí que moren després d'un incendi, però que tenen unes llavors que aguanten perfectament els focs sense perdre la seua capacitat de germinació. Estes espècies són les que aguanten els incendis més forts, ja que

no els importa que tot quede arrasat. Elles confien que després de la mort de totes les espècies, les seues llavors seran les primeres a colonitzar, perquè ja són ací i no han mort amb el foc. Entre estes espècies podem trobar el romer (*Salvia rosmarinus*), les jares (*Cistus sp*), diverses espècies de pins com el Pi blanc (*Pinus halepensis*), etc.

Esta és la raó més important de què en comptes de disminuir, augmenten les hectàrees, però el problema com hem citat al principi d'este article és que als nostres boscos es formen masses monoespècífiques de pi blanc, que desplaça al bosc mediterrani, que és un ecosistema més variat i en mosaic.

Per a entendre este motiu, hem de saber que els pins es reproduïxen sexualment mitjançant estructures reproductives conegudes com a cons. Existeixen cons masculins i femenins, que es produïxen en el mateix arbre en branques diferents. Els cons masculins són molt més xicotets que els femenins, i és on es formen els grans de pol·len que s'alliberen en la maduresa. La producció de cons femenins s'inicia a l'hivern, preparant els òvuls per a la pol·linització durant la primavera següent. Quan els òvuls són fecundats, es formen les llavors que queden protegides a l'interior del con. Estos es desenrotllen durant dos anys, augmenten de grandària i s'endurixen, convertint-se en pinyes.

El pi blanc (*Pinus halepensis*) acumula les seues llavors en pinyes que pengen de les branques de la copa. Estes pinyes estan fortament tancades i solament s'obrin amb la calor de les flames. Per esta raó se'n diu pinyes seròtines, que són

aquelles que romanen tancades durant anys en l'arbre i només s'obrin quan són sotmeses a elevades temperatures, superiors als 45-50 °C. La seua presència i abundància està lligada a poblacions arbòries que han patit durant milers d'anys focs recurrents que afectaven les seues copes. En produir-se un incendi les pinyes s'obrin i dispersen les seues llavors, constituint d'esta manera el millor banc aeri de llavors que assegure la regeneració natural de la massa de la zona. Malgrat la seua facilitat per a regenerar després d'un incendi, en moltes ocasions esta regeneració pot resultar excessiva, per la qual cosa es necessitaran operacions silvícoles per a disminuir la densitat. Els tractaments més comuns són les aclarides, així es reduïx la densitat i s'aprofitarà la regeneració present facilitant l'establiment de la nova massa mitjançant una silvicultura menys intensiva. A més estos tractaments controlaran la continuïtat de combustible i, per tant, disminuirà el risc d'incendi

Perquè esta estratègia siga beneficiosa és necessari que els individus aconseguisquen la maduresa sexual i comencen a produir pinyes abans del següent incendi. L'edat de primera reproducció del pi blanc sol rondar els 10-15 anys, però varia entre individus; si açò no succeeix i es produïx la recurrència d'incendis abans que l'arbre siga madur sexualment, el terreny quedarà arrasat i desolat sense regeneració natural.

El caràcter pioner d'esta espècie i la seua bona adaptació a les condicions del llevant, han fet que estes pinedes siguen comunes en bona part de la geogra-

fia autonòmica (518.664 ha). Les masses més extenses apareixen en el sud de la província de Castelló, a l'interior de la de València i en el nord de la d'Alacant. Les formacions de *Pinus halepensis* són essencialment pures en més del 90% de la seua superfície i la major part (84%) es troba en estat adult (latizal o fustal).

Per concloure este article, m'agradaria dir que el foc es considera una pertorbació integrada en l'ecosistema mediterrani, on moltes espècies han evolucionat desenrotllant estratègies per a adaptar-se a ell, però el canvi climàtic global dels últims anys està afectant directament la dinàmica dels incendis forestals. A causa de l'augment de les temperatures i la disminució de les precipitacions, la humitat relativa serà menor i, per tant, el combustible forestal disponible estarà més sec, augmentant el risc d'incendi. A més es preveu un augment de la superfície cremada i de la intensitat dels incendis, així com la freqüència dels mateixos el que pot comprometre el futur de les masses mediterrànies ja que un període de retorn del foc inferior a l'edat de maduració pot provocar la desaparició de la massa.

Bibliografia i webgrafia

- Llei 43/2003, de 21 de novembre, de forests
- Curs Avançat d'incendis Forestals. Raúl Quílez Moraga, Agustín Cervera Montero
- Costa P. et al 2011. *La Prevenció de los Grans Incendis Forestals adaptada a l'incendi Tipo*. GRAF. Generalitat de Catalunya.
- De Las Heras, J. et al. 2011. *Restauración y manejo de pinares de pino carrasco*

tras incendio en el sureste de la península ibérica. Boletín del CIDEU 10: 63-79

- Inventario Forestal Nacional III (IFN3), 2008. *Tercer inventario forestal nacional en las provincias de Alicante, Castellón y Valencia*. Madrid: Ministerio de Medio Ambiente, Medio Rural y Marino de España. No publicado
- Reyna Doménech, S. y Fernández Guijarro., 2000. *Evolución histórica de las masas forestales en la Comunidad Valenciana del S.XVIII a la actualidad, la información de Cavanilles y Delacroix*. Ponencia en Mesa Redonda Sobre los montes valencianos ayer. Sociedad Económica de Amigos del País
- Serrada, R. 2000. *Apuntes de Repoblaciones Forestales*. FUCOVASA. Madrid. Vélez, R. 2000. *La defensa contra incendios forestales. Fundamentos y experiencias*. McGraw hill, Madrid
- <https://www.restauraciondeecosistemas.com/especies-pirofilas-pirofitas-adaptaciones-fuego/>
- https://www.elspanol.com/enclave-ods/historias/20240711/mosaicos-pastos-bosques-cultivo-protogen-montes-valencianos-grandes-incendios-forestales/869413146_0.html
- <https://mediambient.gva.es/es/web/medio-natural/el-territorio-forestal-de-la-comunitat-valenciana>

ਇੜ ਰੋੜ੍ਹਇੜ

Francesc Arnau

Faller

«Endavant pare, no es quede a la porta, és sa casa. Ací té de tot, una bona habitació amb bany complet, una bona cuina ampla, no li faltará de res. A l'estiu ja no passarà calor, té aire condicionat a tot l'àtic. Fixe's! Des del balcó pot veure l'horta de Vera, i encara es veu l'alqueria i la barraca de les cosines».

Prompte començaren les transformacions de les terres, les sèquies ja no portaven aigua, la terra coberta de formigó, màquines que arrancaren la soca del ginjoler, les palmeres, les moreres, les ombres fresques d'estiu. Una dolçaina d'aquell ginjoler a la vora de la tele, dos poals de llautó amb un poc de la última terra que es va sembrar, la certesa d'un amor trencat, una última saó que mai es va aprofitar, una memòria perduda.

El tio Pepe mai es va girar a mirar pel balcó.

**Laia An
Barraca**

Il·lustradora

...i tot per unq cotxes

Francesc Arnau

Faller

«I ací anirà un pàrking» Totes les vivències de joventut, els jocs amb les meues germanes, els records. Amagar-nos quan escoltàvem les sirenes en guerra, l'adéu a un germà que marxava «Churra» amunt cap al front, una bomba que caigué i trenca la palmera, però torta continuava creixent, com si res l'anés a parar i tot, per a ficar cotxes.

«El preu és just, ara ja no hi viuen, i pense que algun dia els seus nets estudiaran ací». El preu no va ser just, es canviaren diners per identitat, es canviaren diners per patrimoni col·lectiu, es canviaren diners per records, es canviaren diners per vides plenes, es canviaren diners per un futur incert, quan el present era viu. Vaig entrar, vaig xafar aquelles terres que ja no eren terres, i sempre pensava que just ací va estar la Barraca de l'Abuelita.

valència plora बले दी दर त्रेंतत

Gaby Collado
Docent

**Ens constreny un profund sentiment,
s'ha revelat en ràbia la natura,
i com a humans no hem pogut fer res,
per evitar aquesta situació tan dura.**

València, nostra terra, plora,
per la gent que ho ha perdut tot,
per la vida de cada persona,
que ha deixat de bategar el seu cor,
per cada casa que hui s'afona,
mostrem el nostre més profund suport.

Els carrers s'han tornat rius de llàgrimes,
la DANA ha arribat amb mà dura i ferma,
on l'aigua s'ha endut somnis i ànimes.
arrossegant vida, deixant l'ombra eterna.

València, terra de sol i alegria,
terra de riures i d'ambient festiu
hui plora en silenci, ferida i buida
per cada gota, un plany, un adéu viu,
perquè d'aquesta profunda ferida,
mai es podrà tancar la cicatriu.

Jakub Sisulak / Shutterstock.com

Udolava el vent, la pluja caiguda,
les cases enfonsades, els ponts trencats
la gent demanant ajuda,
dins dels seus cotxes atrapats.

És una situació tan dantesca,
que pareix una pel·lícula de terror,
però voldríem que així siguera,
doncs és real aquesta situació,
que tota la gent apareguera,
i que en realitat fora un malson.

Cal obrir els ulls, veure la realitat,
i donar la mà a qui ha quedat enrere,
els nostres veïns, germans de ciutat,
que hui necessiten ajuda de veres .

Que la mà es done, que cada cor brille,
cada gest és amor, suport i vida,
sabent que no és res que el dolor pal·lie.
però la unió és la millor guia,
per ajudar a qui ho necessite,
com a punt inicial de partida.

És necessari que es troben les mans,
que en silenci siguen ofertes,
que la col·laboració siga l'estendard,
per reparar els desperfectes.

Com foc que renaix quan la falla es crema,
encara que la perduda al cor pesa,
els valencians mai donarem l'esquena,
a una terra com aquesta,
que ha patit la gran condemna,
d'aquesta maleïda tempesta.

Que el silenci es faça lluita forta,
cada pas un sentiment en calma,
que el poble la seua emoció porta
d'aquesta pena que ens arma.

La pólvora és muda i la música calla,
l'alegria front al grandíssim dolor,
aquests dies perd la batalla,
governant-nos una profunda tristor,
i a la qual s'ha sumat tota Espanya,
expressant el més afectuós condol.

Salkat Paul / Shutterstock.com

ટલ અદિત્તા l'extracció વેદો ડુપરો ઓફ લોડિંગ વંઅલિનેડ ડુપરેડ?

Adolfo Miravet

President de l'Associació de Silvicultors de la Comuni-
tat Valenciana (ASILVAL) i Gerent d'Espadà Corks

**L'extracció del suro és un procés
que ha sigut practicat durant segles,
però quin és el seu impacte en els
bosc de sureres?**

L'extracció de suro

El suro s'extrau de l'alzina surera, un arbre que és natiu de la regió mediterrània i que es troba als països (en orde de producció): Portugal, Espanya, França, Itàlia, El Marroc, Algèria i Tunísia. Este procés mil·lenari es duu a terme de manera manual per experts coneguts com a «peladors», donada la seua semblança a pelar, com separant l'escorça de l'aliment. Utilitzant destrals especials, estos treballadors practiquen acuradament incisions en l'escorça de l'arbre, sense causar mal significatiu al tronc. La freqüència de l'extracció varia, però generalment es realitza cada 9 (suredes atlàntiques) a 16 anys (suredes mediterrànies), un interval que permet que la surera es regenere i produïska suro de qualitat novament. Este enfocament sostenible ha sigut practicat durant segles i és una part integral de la cultura i l'economia de les regions mediterrànies on prospera la surera.

L'impacte de l'extracció del suro en els boscos de sureres

L'extracció del suro pot tindre impactes tant positius com negatius en els boscos de sureres, principalment l'extracció afecta de la manera següent:

01. Beneficis econòmics:

L'extracció del suro és una important font d'ingressos per a les comunitats locals a les regions productores. Proporciona ocupació i contribueix a l'economia regional.

02. Conservació del bosc:

La pràctica sostenible de l'extracció del suro fomenta la conservació dels boscos de sureres. Els propietaris tenen un incentiu econòmic per a mantindre els arbres sans i protegir l'ecosistema circumdant.

03. Biodiversitat: Els boscos de sureres són hàbitats rics en biodiversitat, albergant una varietat d'espècies vegetals i animals. La gestió adequada de l'extracció del suro pot mantindre i promoure esta biodiversitat. Cal recordar que els boscos de suredes que existixen és degut a l'ús del suro des de fa segles (Villamalur S.XVI sol·licitud autorització pela a l'il·lustre governador de València) que d'una altra manera s'hagueren tallat i convertit en carbó per al ferrocarril. És gràcies als propietaris de sempre i el valor del suro per a pesca aïllant i per a tapar botelles de vi, el motiu que hui existisquen suredes.

04. Impacte ambiental: Encara que l'extracció del suro

és un procés sostenible, pot tindre impactes ambientals negatius si es realitza de manera inadequada. L'ús excessiu de maquinària pesant o tècniques no sostenibles pot danyar el sòl i la vegetació circumdant.

- 05. Regeneració del bosc:** L'extracció del suro, quan es realitza de manera adequada, promou la regeneració del bosc. En permetre que els arbres es recuperen entre les collites, s'assegura la salut a llarg termini del bosc.
- 06. Canvi climàtic:** Els boscos de sureres exercixen un paper important en la mitigació del canvi climàtic en absorbir diòxid de carboni de l'atmosfera. La conservació d'estos boscos és vital per a combatre l'escalfament global.
- 07. Prevenció d'incendis:** La silvicultura associada al cultiu i aprofitament del suro va íntimament relacionada amb el control d'espècies vegetals que competixen amb la surera, disminuint la quantitat de possible biomassa al mateix temps que crea discontinuïtats en esta.

L'extracció del suro és una pràctica arrelada en moltes cultures, però el seu impacte en els boscos de sureres és significatiu. És fonamental promoure pràctiques sostenibles que equilibren els beneficis econòmics amb la conservació de l'ecosistema, assegurant així un futur saludable tant per a la indústria del suro com per als boscos. A Espadà Corks realitzem el procés amb absolut respecte pel medi ambient i de manera tradicional, treballant des de fa 4 generacions, en el qual hui és motiu d'orgull, Parc Natural, Lloc d'Interés Comunitari Europeu i Zona d'Espècial Protecció per a les aus... I esta serra Espadà la podem gaudir tots hui gràcies als veïns de les 31 localitats i el seu llegat, que gràcies a l'ús del suro van evitar la fam en les seues famílies. El mateix va ocórrer en tots els boscos de suredes. Recordar això cada vegada que obriu una botella de vi o cava. I si és de plàstic...

cultivant la sostenibilitat

Vanessa Garrido i Murciano
Enginyera agrònoma

Quan vaig començar a escriure aquest text, orgullosa i agraïda de poder participar en el llibret de la Falla Plaça Rodrigo, a la que li tinc moltíssim carinyo, la idea era fer-ho sobre la sostenibilitat en l'agricultura i com obtindre la màxima producció agrària causant el menor impacte a les persones i al medi ambient.

Però arribà el 29 d'octubre, arribà la riuada, la devastadora DANA que va sofrir València i que va deixar tantíssimes víctimes.

Quan he començat a escriure aquest article, l'únic que tinc al cap són les conseqüències d'aquesta tragèdia. Així que he pres la decisió d'escriure sobre la sostenibilitat en l'agricultura i la seua relació tan directa, encara que de vegades no tan evident, amb la resiliència a la DANA.

Tampoc no podia deixar de mencionar als col·lectius que m'han deixat bocabadada durant aquest fàctic episodi: els agricultors, que foren els primers

Mahesh M J / Shutterstock.com

a anar amb els tractors mentre no arribava ningú; la gent jove, ells han demostrat que la generació de cristall és de ferro; els cossos de seguretat de l'estat, per descomptat; les comissions falleres, que diré que no sapieu! I, menció especial he de fer a un grup de dones, a *Mujeres que Suman*. 406 dones més que meravelloses que, amb cada acció, gran o xicoteta, hem demostrat, i ho continuem fent, que la solidaritat no té límits. El nostre compromís no ha sigut només amb la urgència del moment, sinó que és constant i s'està mantenint en el temps.

Ara, més que mai, és procedent parlar de l'Agricultura Sostenible, aquella que és respectuosa amb el medi ambient, rendible i social.

Es torna crucial adoptar pràctiques sostenibles per mi-

tigar els riscos dels fenòmens meteorològics extrems i per promoure la capacitat d'adaptació dels sistemes agrícoles davant el canvi climàtic. Les pluges intenses alteren la qualitat de l'aigua en les zones agrícoles, dificultant el reg i afectant la salut dels cultius. Com estem comprovant, aquest tipus de fenòmens meteorològics s'està tornant cada vegada més freqüent, cosa que posa en evidència la necessitat urgent d'una agricultura resilient.

L'Agricultura Sostenible busca maximitzar la producció d'aliments sense comprometre la capacitat de la terra per generar recursos en el futur. Això implica l'ús racional dels recursos naturals, la conservació de la biodiversitat, la gestió adequada de l'aigua, el sòl i els ecosistemes, així com la reducció de la petjada ecològica genera-

da per l'activitat agrícola en les pràctiques de producció, distribució i consum, minimitzant les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle i la contaminació del sòl i l'aigua.

L'Agricultura sostenible tracta de millorar la capacitat d'adaptació per fer front a canvis ràpids i imprevisibles, mantenint un balanç entre l'adaptabilitat a llarg termini i l'eficiència a curt termini.

Adoptar pràctiques agrícoles que promoguen la conservació del sòl, la diversificació de cultius, la biodiversitat i l'ús eficient de l'aigua no només ajuden a mitigar els efectes d'aquests fenòmens, sinó que també asseguren una producció agrícola més estable i rendible a llarg termini. A mesura que el clima continua sent més impredecible, la implementació d'una agricultura sostenible serà cada vegada més crucial per garantir la seguretat alimentària i la protecció dels ecosistemes en un context de canvi climàtic global.

Les pluges intenses i les inundacions arrossegueu la capa superficial del sòl, que és vital per al creixement de les plantes. És recomanable mantindre una òptima textura del sòl i no modificar els perfils, practicar la rotació de cultius, l'ús de cultius de cobertura i l'agricultura de conservació (com el cultiu sense conreu o amb mínim llavor), ja que estes pràctiques ajuden a protegir el sòl de l'erosió i a mantindre la seua estructura, fins i tot en condicions de pluges intenses. Aquestes pràctiques permeten que l'aigua s'infiltra de manera més eficient en el sòl.

La diversificació d'espècies permet que els agricultors mantinguin una font d'ingressos més

estable. A més, els sistemes agrícoles diversificats, que inclouen cultius perennes, arbres fruiters o plantes resistents a l'erosió, són més resilients a les fluctuacions climàtiques i al canvi climàtic en general.

La biodiversitat agrícola és un altre component fonamental que pot ajudar a mitigar els impactes d'estos esdeveniments. La presència de plantes autòctones i la integració de sistemes agroforestals ajuden a establir el microclima de les finques, protegeixen els sòls, poden actuar com a barreres naturals contra les inundacions i el vent i també contribueix a la conservació dels ecosistemes locals. És essencial fomentar l'ús de varietats de cultius locals per millorar la diversitat genètica i l'adaptació a les condicions biòtiques i ambientals canviants.

No podem deixar d'esmentar, per descomptat, la gestió de l'aigua: amb sistemes de drenatge adequats es poden prevenir els efectes tan destructius. A més, amb l'ús de tècniques de captació d'aigua de pluja i emmagatzematge es permet una major resistència durant períodes de sequera o quan les pluges no són tan freqüents.

També és imprescindible fer un ús productiu del capital humà en la forma de coneixements i habilitats científiques tradicionals i modernes per promoure innovacions i l'ús del capital social a través del reconeixement de la identitat cultural, mètodes de participació i xarxes d'agricultors per augmentar la solidaritat i l'intercanvi d'innovacions i tecnologies per resoldre problemes.

Les noves tecnologies aplicades són de gran ajuda per a l'agricultura, ja que permeten prendre

decisions informades sobre quan regar, quan sembrar o quan protegir els cultius. La tecnologia de reg intel·ligent, per exemple, ajuda a gestionar l'aigua de manera més eficient, fins i tot en situacions d'instabilitat climàtica.

Esta agricultura requereix una mentalitat reflexiva, un enfocament tecnològic i la col·laboració entre tots els actors involucrats. A través d'aquestes estratègies, el sector agrícola podrà prosperar i contribuir al proveïment segur i sostenible d'aliments per a la societat. És moment d'avançar junts cap

a un futur agrícola més resilient i pròsper i, naturalment, és fonamental la col·laboració de tots els esglaons de la cadena agroalimentària per seguir fent ús dels recursos naturals en el futur d'una manera més sostenible. Es necessita impulsar la innovació perquè l'agricultura pugui fer front al repte d'alimentar una població creixent que, segons dades de la FAO, serà propera als 10.000 milions l'any 2050.

Gràcies, Falla Plaça Rodrigo, per donar-me l'oportunitat d'escriure al vostre llibret.

Valencians: en peu alcem-se.

इएर बोट पर व इएर हुलानइ

Carmelo Almerich i Sola
Enginyer Agrònom i Paisatgista

La sostenibilitat ha arribat a les nostres vides. A hores d'ara tots hem sentit parlar d'aquest concepte que s'emmarca en el terme «sostenible». Segons el Pacte Mundial de Nacions Unides «treballar pel desenvolupament sostenible implica un enfocament integral i cooperatiu des del qual satisfer tant les necessitats presents com futures, per a garantir la prosperitat social, econòmica i ambiental».

En l'Informe de la Comissió Mundial sobre el Medi Ambient i Desenvolupament en 1987 es va definir com «el desenvolupament que satisfà les necessitats del present sense comprometre la capacitat de les generacions futures per a satisfer les seues».

Aplicat a l'àmbit empresarial sorgeix el terme de Responsabilitat Social Corporativa (RSC) i d'entre les

Mahesh M. J. / Shutterstock.com

diverses definicions existents vull destacar la de l'Associació Espanyola de Comptabilitat i Administració d'Empreses (AECA), que la defineix com «el compromís voluntari de les empreses amb la societat i la preservació del medi ambient, des de la seua composició social i un comportament responsable cap a les persones i grups socials amb els quals s'interactua»

Existixen massa matisos en cada descripció que trobem sobre la sostenibilitat i les seues derivades, encara que podem extraure un factor comú entre tots ells i és que el desenvolupament sostenible es basa en tres aspectes o pilars fonamentals: ambiental, social i econòmic. Però podem comprendre la sostenibilitat simplement mirant al nostre voltant? Existixen sistemes sostenibles en la naturalesa? La resposta és clara: sempre han sigut així.

L'ésser humà sempre ha observat la naturalesa, tractant d'entendre-la i imitar-la per a trobar solucions als nostres problemes, és el que es coneix com a biomimesi. Els arquitectes s'inspiren en els nius de tèrmit, veritables gratacels que mantenen una temperatura i humitat constants independentment dels canvis en les temperatures exteriors, la tela d'aranya va servir de base per a inventar el niló i la planta del card per al velcro, el sistema de guia que empen les formigues per a trobar la ruta més ràpida s'utilitza per a calcular els itineraris òptims dels vehicles a les ciutats i per a optimitzar les maniobres dels vaixells en els ports més concorreguts del planeta, les aus han servit d'inspiració perquè l'home aprenga a volar i per a millorar els dissenys dels trens d'alta ve-

locitat, les hèlices dels helicòpters són un fidel reflex del vol de les libèl·lules, el fototropisme positiu que empen els gira-sols per a seguir la trajectòria del sol i aprofitar al màxim la seua radiació ha servit per a dissenyar plaques solars amb el mateix comportament. I existixen molts altres exemples que han afavorit la creativitat de genis com Leonardo da Vinci o Gaudí en el disseny de les seues obres.

La sostenibilitat és un concepte global que inclou els aspectes ambiental, social i econòmic indissolublement interconnectats entre si i encara que es tracta d'un sistema complex, també podem trobar-la reflectida a la naturalesa. Els boscos són l'exemple a seguir quant a sostenibilitat es refereix. La biomimesi al rescat per a entendre la nostra realitat, una vegada més.

El bosc, com la nostra societat, és un lloc inhòspit per als seus habitants. Les similituds entre tots dos sistemes són nombroses. En el bosc, la competència pels limitats recursos també és feroç i impera la llei del més fort o la del més oportunista. Quan un arbre adult cau genera un clar de llum i les llavors latents que jauen en el sòl, algunes per molts anys, comencen a germinar iniciant una carrera vital a la recerca de la radiació solar. Només aquelles més vigoroses aconseguiran el seu objectiu, condemnant a l'ostracisme i a l'ombra perpètua a les de desenvolupament més lent. Sota terra la rivalitat no és menor, els nutrients retinuts en el sòl estaran disponibles per a qui haja assolit prèviament la seua quota de substrat. Com les ciutats per a nosaltres, el bosc serveix de recer per a innombra-

bles espècies animals vertebrades i invertebrades, a les quals també proporciona aliment, però només aquelles més adaptades al seu entorn obtindran aquest benefici, desplaçant a les més febles cap a l'escassetat i la desaparició. Convé no oblidar que va ser la nostra primera llar i que, durant algun temps, van ser les lleis del bosc les que van determinar el comportament de les primeres societats humanes.

Els boscos, com a sistemes naturals que són i a diferència dels éssers humans, apareixen indiferents davant la misericòrdia, el perdó o la compassió i no coneixen l'avarícia, la corrupció o el càstig. La seua aparent falta de justícia no els impedeix, com un tot que formen els seus components, ser un espill en el qual mirar-nos quant a sostenibilitat es refereix.

En l'aspecte ambiental són, al costat dels oceans, els déus de la sostenibilitat. Les espècies vegetals capturen el diòxid de carboni present en l'atmosfera i emprant l'aigua disponible formen les substàncies orgàniques necessàries per al seu desenrotllament, utilitzant una font energètica il·limitada que se situa a 150.000.000 km de la terra, el nostre sol. Aquest procés es coneix com a fotosíntesi i desprèn oxigen com a subproducte, el miracle de la naturalesa que permet la nostra vida en aquest meravellós planeta. Els boscos, simplement, sostenen la vida.

En termes socials, els boscos generen multitud d'associacions intraespecífiques com la que existeix entre els arbres, que es comuniquen i fins i tot intercanvien substàncies a través del complex d'arrels que les uneix, però també interespecí-

fiques com les micorrizes, simbiosi entre fongs i plantes, vital per a la supervivència d'aquests ecosistemes. Els fongs generen els seus micelis, equivalents a les arrels vegetals, sota terra i s'associen amb aquestes en una relació de mutu benefici, proporcionant aigua i nutrients a la planta a canvi dels seus sucres produïts mitjançant la fotosíntesi. Les relacions de mutu benefici que es donen en els boscos són innumbrables, des d'insectes pol·linitzadors que recol·lecten el pol·len de les flors i que empren com a font energètica a canvi de fecundar-les, la qual cosa els permet produir fruits que constitueixen el rebost per a nombroses espècies animals que, a canvi, escampen les seues llavors per a generar nova vida vegetal, fins a organismes resultants d'associacions entre fongs i algues o cianobacteris, parlem dels líquens, que exerceixen un important paper ecològic, ja que afavoreixen la formació de sòl, milloren la seua fertilitat, formen part de la dieta d'alguns animals i fins i tot són emprats per algunes aus per a construir els seus nius. En el bosc la col·laboració és la base de l'èxit.

Quan parlem de sostenibilitat econòmica adquireix gran rellevància el terme «economia circular», que segons el Parlament Europeu implica, en la pràctica, reduir els residus al mínim i la defineix com «un model de producció i consum que implica començar, llogar, reutilitzar, reparar, renovar i reciclar materials i productes existents totes les vegades que siga possible per a crear un valor afegit».

La sostenibilitat econòmica dels boscos són els recursos naturals que conté i la seua gestió

eficient. Un exemple el trobem quan arriba la tardor, moment en què es redueixen les hores de llum i la intensitat de la radiació solar, la qual cosa limita la capacitat dels arbres caducifolis per a realitzar la fotosíntesi i el cost energètic per a mantenir les fulles ja no els resulta rendible, i per això comencen a mobilitzar els seus nutrients per a emmagatzemar-los i reutilitzar-los en condicions més favorables. Només en este moment s'interromp el subministrament d'aigua i nutrients a les fulles per a acabar provocant el seu despreniment. Les fulles depositades en el sòl, juntament amb altres restes vegetals i animals són processats per microorganismes que afavorixen la seua descomposició i transformació en formes inorgàniques més simples mitjançant els processos de mineralització i humidificació. Aquesta transformació millora la permeabilitat, ventilació, retenció i captació de radiació solar del sòl, incrementant la disponibilitat dels elements nutritius per a les plantes. D'aquesta manera, el bosc genera els nutrients necessaris a partir dels seus residus i la col·laboració amb diferents organismes. El bosc no necessita contenidors ni abocadors.

Els boscos habiten la terra des de molt abans que nosaltres i han sigut, són i seran estructuradors del sòl, sustentadors de biodiversitat, productors d'energia neta, reserves d'aigua, fàbriques de transformació i reutilització de residus, bancs d'aliments, refugi, generadors de matèries primeres i també bellesa. I tot això ho aconseguen sense artificis, emprant els recursos que proporciona la naturalesa, sense generar desapro-

fitaments. Obtenen tot el que necessiten del mitjà on habiten sense sobreexplotar-lo i oferixen tot el que tenen a la comunitat que sustenten.

En definitiva, un bosc és un (eco)sistema que combina reeixidament els aspectes ambientals, socials i econòmics per a garantir el seu desenvolupament sostenible i ens proporciona una clara idea a què hem d'aspirar com a societat, combinant cooperació, prosperitat, compromís, preservació i responsabilitat.

La sostenibilitat, com hem vist, no és un terme nou, ha existit sempre, però en algun moment ens oblidem d'ella per a satisfer les nostres excessives necessitats. La sostenibilitat no és una opció, és una obligació. No podem viure en pau amb el nostre planeta i molt menys deixar cap llegat a les generacions futures si no som sostenibles. Nosaltres governants, ciutadans, empresaris, al cap i a la fi, éssers humans, tenim l'obligació de viure de manera sostenible per a cuidar d'aquest lloc anomenat planeta terra que alberga tots els nostres somnis i esperances, passats, presents i futurs. Observem el nostre entorn i aprenuem d'ell. Siguem bosc.

प्लुजा, फांग, टान्ढोनइ... i बाल्ढइ लाल्ढोनइ

Toni Isach

Enginyer, docent i ciutadà descontent

Finals d'octubre, és la meua data preferida per a començar a pensar i a escriure els articles de col·laboració en llibrets fallers. Malauradament, enguany, aquesta data va coincidir amb una de les majors desgràcies ocorregudes al nostre territori. No cal donar moltes més dades, ja que és ben sabut per tots i per totes que estic referint-me a la major tragèdia patida pel poble valencià.

Aleshores, immers de ple en l'intent de trobar un fil conductor per tal d'escriure sobre el «Samsara i la recerca del Nirvana» per a la falla Plaça Rodrigo, em va sorprendre, igual que a la resta del món, la desgràcia en forma de pluja, amb l'agreujaent d'haver-ne caigut a no més de 20 kilòmetres d'ací en línia recta. És per això, que la cabòria s'apoderà de mi i durant un bon grapat de dies, vaig estar recomponent-me de les seqüeles que tal devastació començava a deixar.

Dipak Shelare / Shutterstock.com

Potser la meua formació tècnica m'allunya de cicles filosòfics, espirituals i religiosos i també de meditacions i d'il·luminacions, tanmateix he hagut d'estudiar altres cicles com el de Carnot, Deming o les rodes cícliques del carboni i de l'aigua. I justament va ser al pensar en el cicle natural de l'aigua, quan em va vindre al cap que la pitjor vessant del cicle hidrològic també ens havia sacsejat de tant en tant als valencians en forma de riuada, pantanada o més recentment sota el nom de DANA, que fins i tot ja es recull al diccionari de la RAE. I va ser en aquest punt quan vaig trobar la vertebració d'allò que realment volia escriure, ja que teníem davant nostre l'existència d'un esdeveniment cíclic i que, a més a més, lluny de trencar algunes de les cadenes esmentades al pròleg, n'era

transversal a moltes d'elles: economia, sostenibilitat, cultura, inclusió i salut.

La gran riuada de 1957 a la capital del Túria, la pantanada de Tous en 1982, la macro-inundació d'Oliva en 1987 amb un registre històric de 817 L/m² i les inundacions de la Vega Baixa en 2019 constaten, juntament amb la DANA d'enguany, que les calamitats hidrològiques estan inscrites en la memòria de diferents generacions valencianes i tal volta, potser és aquest el motiu de la seua presència en pintures, novel·les, pel·lícules o cançons.

I com que la música ens acompanya en molts cicles de la nostra vida, siguen bons o no tan bons, algunes cançons assaltaren les meues cavil·lacions i ràpidament em vaig fer una composició del que havia

passat amb tres temes que per desgràcia eren la banda sonora perfecta per a tal infortuni.

No podent ser de cap altra manera, del primer raonament van sorgir els versos que Raimon va musicar en 1984 i que podríem dir que ja formen part de l'ADN de valencians i valencianes. «Al meu país la pluja» és molt més que una cançó, és una realitat, una aproximació a la natura i fins i tot un cant combatiu per tal de constatar que allò que ha passat no és inevitable i que les coses poden canviar.

**«Al meu país la pluja no sap ploure:
o plou poc o plou massa;
si plou poc és la sequera,
si plou massa és un desastre.
Qui portarà la pluja a escola?
Qui li dirà com s'ha de ploure?
Al meu país la pluja no sap ploure.»**

I vam portar la pluja a escola, a l'institut i fins i tot a la universitat, i no a qualsevol, sinó a la millor tecnològica d'Espanya, i se'n van fer seminaris, càtedres i projectes, però la gestió política es va apoderar d'àmbits que mai haurien d'haver sigut competència d'uns polítics nefastos, que juguen a la desinformació i a fer mentida de les evidències científiques i tècniques, afavorint els seus propis interessos i els dels seus partits.

Però tot açò encara és molt més lleig, quan la dimensió de la tragèdia és de tal magnitud que passem a parlar de víctimes mortals i acaba d'embrutar-se quan el poble damnificat és absolutament abandonat per les institucions governamentals, tant autonòmiques com estatals.

En aquestes circumstàncies, difícilment podem anar a la recerca del Nirvana, perquè tenim davant nostre un clar exemple d'involució, un desastre que a hores d'ara continua sense gestionar-se correctament i que no pareix que vaja a canviar a curt termini.

I d'aquesta desafecció entre poble i govern, afloren les notes i els sons

de «Corbelles», la cançó que la banda de Gandia ZOO componia allà pel 2014, sense saber que uns quants anys després, seria el millor acompanyament a la revolució social del poble de Paiporta davant la visita de Mazón, Sánchez i Felip VI.

**«Han olorat la sang, i ara té fam la fera
Les lleis ja no són lleis si sempre fallen
El rei ja no és el rei si el cap li tallen
Vinguen les armes als meus, plouen les pedres
El poble salva al poble d'eixos putos merdes
I saludant al nou segle, trenquen el guió i les regles.»**

La veritat és que no he trobat millor cançó per a combatre la immoralitat d'aquests tres responsables polítics que eixe diumenge en què la pluja tornava a la zona zero, van decidir xafar el fang sense botes ni pales. Poc els va passar... i que vaja per davant que no soc amic de la violència!

Mirant tot allò que s'ha perdut i tot allò que s'haurà de refer, les metàfores de la banda de La Safor, són les úniques que em transmeten l'esperança necessària per a canviar el present i superar les condicions adverses, que ara per ara, tenen en totes les poblacions devastades per la DANA.

I finalment, sort que va acudir el poble i d'entre el poble eixe voluntariat jove, molt jove, eixa joventut anomenada «generació de cristall» tan qüestionada per mi mateixa, des que vaig abandonar la indústria per a dedicar-me a la docència.

Tal volta ens hauríem de preguntar, si la transformació del vidre en ferro és una nova possibilitat de l'enginyeria de materials, ja que estos joves han demostrat tindre una gran força tant física com emocional, lluny de les «etiquetes» de fragilitat, inseguretat i inestabilitat que han dut des del primer moment.

I per tal de rendir un xicotet homenatge a tots ells, acabaré la trilogia d'aquest cicle musical amb **Raul Clyde** i el seu tema «**El poble salva al poble**» compost sota la mirada de la seua Aldaia natal en aquests moments tan durs i difícils.

**«Dos horas tarde pa' un aviso, cuatro días sin ayuda, eh
Pero el pueblo siempre ayuda
No hay maleta ni coche, pero la gente se muda
Da miedo ver lo que hay debajo de la escuba
Se necesita ayuda, se necesita comida, pero
Solo llegaron mentiras
Solo hace falta media hora pa' una despedida
Pa'l trabajo de una vida
Pero hay que mirar lo bueno
Estar en cero como el punto de partida.»**

Només espere que aquest recull de sentiments, esdevinga en el punt de partida d'un nou cicle en la recerca de la llibertat, i poder aconseguir així, el Nirvana desitjat.

la importància de la caça per als ecosistemes

Josep Escandell

President de la Federació Espanyola de Caça

No es pot estimar allò que no es coneix. El camí cap a la sostenibilitat comença amb la convicció de què és necessari protegir i conservar el medi ambient que ens envolta per a les generacions futures, i aquesta consciència sorgeix de conèixer i estimar la pròpia natura. La caça constitueix la forma més fonamental de relació entre l'ésser humà i l'entorn natural que l'envolta. Un vincle profund i simbòlic, basat en l'experiència en primera persona del cycle de la vida.

Caçar implica conèixer el medi natural, respectar-lo i adaptar-se a ell. Els caçadors són grans coneixedors del comportament de les espècies, dels cicles biològics i dels equilibris naturals. Aquest vin-

cle directe fomenta una consciència mediambiental arrelada, on l'observació, el respecte i la interacció amb la naturalesa són fonamentals.

El caçador estima la natura, perquè forma part d'ella, i perquè la necessita per continuar sent caçador.

Al llarg de la història, la caça ha permès la supervivència, l'equilibri i el desenvolupament de les societats, evolucionant fins a convertir-se, encara hui, en una eina clau per a la gestió i conservació dels ecosistemes.

Com a eina de gestió, la caça regula les poblacions d'espècies cinegètiques, evitant desequilibris ecològics que poden derivar en greus problemes ambientals.

En absència de depredadors naturals, espècies com el porc senglar o el conill proliferen de manera descontrolada, gene-

rant danys en cultius i hàbitats naturals. Però aquests desequilibris també suposen un perjudici per a altres espècies de fauna, i per a la pròpia seguretat i salut de l'ésser humà, que es veuen amenaçades per l'avanç d'epizoòties i l'increment d'accidents de trànsit provocats pels grans unglaats.

Enfront d'aquestes situacions, que no sols afecten la biodiversitat, però també a l'economia local i al manteniment de moltes comunitats rurals, la caça ordenada i regulada, sota criteris científics i tècnics, es perfila no sols com a una pràctica sostenible, sinó com l'eina capaç de garantir la sostenibilitat d'altres activitats tan essencials com la pròpia agricultura.

D'altra banda, la caça genera recursos econòmics que són reinvertits en la conservació

dels ecosistemes. Els caçadors, com a gestors, destinen milions d'euros al manteniment d'infraestructures i la implemenciació de millores relacionades amb la caça, que repercuteixen en la conservació d'hàbitats, la restauració de zones degradades i la protecció d'espècies amenaçades. En moltes zones rurals, l'activitat cinegètica representa una font d'ocupació i desenvolupament econòmic sostenible, ajudant a fixar població en el medi rural i evitant el seu abandó.

La caça és un esdeveniment cultural i patrimonial. Una manera de connectar amb les nostres arrels. Representa un mode de vida i una manera d'entendre el món natural des de la responsabilitat i el respecte. Una manera d'aprendre a estimar la natura i, per tant, l'inici del camí cap a la plena assumpció i comprensió del concepte de sostenibilitat.

ԷՏՔԵՏԻԷՋ ԷՃՕՏԻՂՍԷՋ ԻՆՎԱՋՕՐԷՋ

Rafael Muñoz i Soria
Llicenciat en Ciències Ambientals
Tècnic Superior de la CHJ

Per a saber de què estem parlant, definirem cadascun dels termes i els situarem en un context ecològic. El concepte d'espècie de manera intuïtiva, és un grup d'organismes que compartixen les mateixes característiques biològiques i que per això permet la seua classificació al ser diferent d'altres individus, podent produir descendència fèrtil, que al seu torn es pot tornar a reproduir.

Exòtica és un terme que fa referència a tot el que no és del lloc, que procedix de llocs llunyans. En este sentit es definix com a espècie exòtica invasora (EEI).

El terme que al meu paréixer no és fàcil d'encaixar és el d'invasor. Segons la RAE, envair és: entrar a un lloc per la força, ocupar algú o alguna cosa de manera anormal o irregular.

D'això el que es deduïx és que una espècie que no és del lloc ocupa un lloc de manera irregular. Però

no es dedueix que siga una situació perjudicial per a l'ecosistema.

Ara en parlar d'estes EEI, tots estem pensant que són espècies perjudicials, que produiran danys importants, arribant a destruir els ecosistemes.

De fet, així és com la legislació actual ho arreplega. La Llei 42/2007, de 13 de desembre, del Patrimoni Natural i de la Biodiversitat. Definix l'EEI com «aquella que s'introdueix o estableix en un ecosistema o hàbitat natural o seminatural i que és un agent de canvi i amenaça per a la diversitat biològica nativa, ja siga pel seu comportament invasor, o pel risc de contaminació genètica».

A més, l'any 2023, es va aprovar el Reial decret 630/2023, pel qual es regula el catàleg nacional d'espècies exòtiques invasores. En ell, s'arrepleguen els diferents

grups taxonòmics en els quals trobem espècies invasores, com són: fongs (1), algues (15), flora (68), invertebrats no artròpodes (18), artròpodes no crustacis (14), crustacis (12), peixos (21), amfibis (4), rèptils (7), aus (17), mamífers (16). Incloent una llista d'espècies preocupants per a la unió europea (ex., caragol poma).

A més a més, hem d'afegir les referències per part de la premsa que moltes vegades buscant notícies de repercussió social aborda la qüestió, amb opinions distintes segons els interessos de la persona entrevistada.

Al final, és clar que són espècies que produeixen canvis en els ecosistemes i danys que si són econòmics comencen a ser incòmodes per a la societat.

Són famosos l'aparició del mosquit tigre, la cotorra gris, el cranc americà, la tortuga

de florida, els silurs, la #clòtxina zebra, el jacint d'aigua i la canya comuna entre molts altres.

En aquest article tractaré dues espècies que afecten de manera singular a les zones humides.

D'una banda, la clòtxina zebra i per una altra la canya comuna.

La clòtxina zebra (*Dreissena polymorpha*)

És un mol·lusc de xicoteta grandària, d'1,5 cm de longitud màxima.

Originari de la mar Càspia, s'expandix per la resta del planeta principalment durant el segle XIX, a causa del desenrotllament de la navegació fluvial, s'adherix fàcilment al casc de tota mena d'embarcacions i viatja com a polissó per tot el planeta, envaint tota Europa i Amèrica del Nord principalment. El seu cicle biològic dona lloc a la producció de larves en un número d'1.000.000 per adult. Si d'estes

suposem només un 10% d'èxit, així i tot, la taxa de reproducció és de 100.000 nous exemplars per cada exemplar. Per això el seu nivell de reproducció és elevadíssim, creixen de manera compacta, podem arribar a trobar més de 40.000 individus per metre quadrat.

Això suposa que la seua presència col·lapsa instal·lacions, canonades, canals... els danys que ocasiona són elevadíssims i per això són motiu de preocupació per a les Confederacions Hidrogràfiques, Governos Autònoms, Ajuntaments i també instal·lacions de particulars.

A Espanya la seua presència es detecta l'any 2001, a l'Ebre, en el moment actual hi ha més de 65 embassaments afectats.

Les maneres de lluitar contra esta espècie passen principalment per la prevenció, evitar la seua arribada és l'acció més important, per a això es fan campanyes de divulgació entre els usuaris de rius i llacs, en concret pescadors, aficionats als esports nàutics (piragüismes, surf, submarinisme, ús d'embarcacions en general).

S'han desenrotllat protocols i per a les embarcacions (de tota mena) és obligatòria una autorització administrativa. Havent de procedir a la seua neteja cada vegada que són usades amb materials adequats.

A més, s'intensifiquen els controls i seguiment de zones afectades.

Canya comuna (Arundo Donax)

Planta herbàcia, si bé el seu port és molt resistent i dur, és la major gramínia de la regió mediterrània. Viu en zones amb aigües permanents, s'estén

per mitjà dels seus rizomes subterranis, ocupant grans àrees que les reblix per complet, impeding la vida de qualsevol altra espècie vegetal. Originària d'Àsia, ha colonitzat totes les zones de clima temperat, és considerada una de les 100 espècies més nocives del planeta.

En els rius mediterranis, a més d'impedir el creixement de les espècies autòctones, presenta problemes en els casos d'avingudes d'aigua, perquè impedeix el flux normal dels cabals, provocant inundacions en els llocs on és present, la ca-

Desbrossament tall canya

Col·locació de cobertura

nya no és flexible impeding el pas de l'aigua, fins a trencar-se, una vegada trencada tapa els rius al trobar algun obstacle com les piles dels ponts. Per això són una de les espècies que han de ser retirades dels rius. Per part de les Confederacions Hidrogràfiques es fan treballs de restauració fluvial, una part d'ells centrats en la retirada de canyes. Que consisteixen en diverses fases:

En primer lloc, es realitza un estudi de la zona a actuar. Amb l'elaboració d'un projecte d'actuació.

En segon lloc, se procedix al desbrossament amb maquinària pesant, amb suport de desbrossadores manuals en les zones on siga necessari.

En tercer lloc, es realitza una retirada del rizoma amb retroexcavadores i triturat d'estos juntament amb la canya, amb el posterior anivellament en talussos, en els marges del riu.

Després es procedix a la col·locació de la cobertura, una lona negra, que impeding el pas de la llum, no de l'aire. Esta cobertura ha de romandre dos estius, la seua finalitat és destruir

Abans.

Amb la cobertura.

Situació inicial
(setembre 2019).Període de permanència
del geotèxtil
(febrer 2020).Situació actual (maig
2024) després de la plan-
tació (hivern 2022)
i retirada de cobertura
(desembre 2023).

Imatge d'un riu recuperat, on s'ha sigut eliminada la canya.

la capacitat de rebrot dels rizomes, per això és important que en este període de temps roman- ga en la seua posició sense ser danyada, sent necessàries tasques de revisió i reparació en cas que n'apareguen trencaments.

Passats els dos estius, es comencen els treballs mixtos de retirada de la cobertura i repoblació amb espècies autòctones de ribera, és un període on la feina de manteniment és molt important, encaminada a la cura de les noves plantes i el control davant l'aparició d'alguna canya.

Tots estos treballs fan que estes actuacions siguen molt costoses, però així i tot es consideren necessàries tant des del punt de vista ecològic com de protecció enfront dels danys que ocasionen les inundacions resultat de tempestes i altres fenòmens meteorològics extrems, cada vegada més presents conseqüència del canvi climàtic del nostre planeta.

୦୭

୦୭
* * * * *
ଦୀର୍ଘତା ଓ ଚିନ୍ତାଶୀଳତା
* * * * *

236 / 269

- 238 — Avelino Vicente
- 244 — Pako Giménez
- 256 — Mariola Plazas
- 260 — Juanfe Sanahuja
- 266 — Begoña Molla

Եվոլյուցիոնա Լ'ունիվերս?

Avelino Vicente
Físic teòric

Les persones evolucionem. Des del nostre naixement fins a la nostra mort canviem tant físicament (creixem, madurem i, finalment, envellem) com psicològicament. Segur que més d'una vegada t'has sorprès per algunes de les coses que t'agradaven en la teua joventut o t'ha cridat l'atenció algun canvi en el teu cos amb el qual no comptaves.

La societat també evoluciona. Els valors, creences i hàbits dels nostres pares són diferents dels nostres i, per la seua banda, els seus eren diferents dels dels nostres avis. Algunes coses que hui en dia ens semblen impensables, fa només unes dècades s'acceptaven de manera natural i sense problemes.

Però, i l'Univers? També evoluciona? O és, al contrari, etern i immutable? La humanitat s'ha plantejat aquest interrogant des de sempre. Forma part de la nostra naturalesa, curiosa i previnguda, fer-

nos aquest tipus de preguntes. Ha sigut hui igual que va ser ahir? I, encara més important, serà demà com ha sigut hui? No podem evitar preocupar-nos pels canvis, que a vegades poden tindre efectes dramàtics sobre les nostres vides o sobre les vides dels nostres éssers estimats. De la mateixa manera, és natural preguntar-se si l'Univers, el «lloc» on ens trobem, ha sigut sempre igual o continuarà sent en el futur com el veiem hui.

En observar el cel estrellat cada nit, els éssers humans hem deixat volar la nostra imaginació, veient-hi històries de déus i herois, grans guerrers i batalles de llegenda. Però també hem registrat allò que observàvem i hem apreciat regularitats. La Lluna, gran protagonista de les nostres nits, es mostra de vegades més gran i brillant i de vegades

més xicoteta i fosca, amb cicles que duren al voltant d'un mes. Després de cada cicle tot torna al punt de partida, sense que res sembla haver canviat. De la mateixa manera, els planetes i les constel·lacions apareixen cada nit en punts lleugerament diferents i es desplacen lentament pel cel. A més, cada època de l'any ens permet gaudir de cels diferents, amb algunes estrelles que només es deixen veure a l'hivern o a l'estiu. No obstant això, de nou, passat un any tot es torna a repetir, en un cicle aparentment etern. Les pròpies estacions són un altre exemple d'això. Una segueix l'altra fins a tornar al principi i tornar a començar.

Per tot això, no és d'estranyar que moltes cultures pensaren que l'Univers és etern i immutable. No hi ha dubte que poden haver-hi canvis a xicoteta

escala. Per exemple, hui fa un sol que crema però demà potser plo- ga i hàgem d'agafar el paraigua. No obstant això, a gran escala res no canvia. La Plaça Rodrigo i el Port de Sagunt continuaran al mateix lloc, tal vegada amb algun toll que altre, però essencialment iguals. L'Univers, aquest gran «tot», tindria un comportament idèntic. Seria com un gran escenari en que es desenvolupen històries diverses, amb actors, actrius i llums de colors, però que al final de la funció se- gueix igual, immutable, preparat per a una altra gran obra. Moltes de les grans ments del passat també pensaven així. El mateix Albert Einstein, físic alemany i una de les figures més destacades del segle passat, tenia aquesta opinió. En la seua concepció del món, l'Univers era constant i no evolucionava de cap manera. Tindria raó?

La ciència va poder donar resposta a aquesta pregunta a princi- pis del segle XX. Va ser llavors quan va nàixer la cosmologia, la part de la física que estudia l'Univers en la seua totalitat. A diferència d'al- tres branques de la física, com l'òptica, l'astrofísica o la física nuclear, el principal objecte d'estudi de la cosmologia no són les entitats que habiten l'Univers, sinó l'Univers mateix. El propi Einstein, abans es- mentat, va contribuir notablement a crear aquesta nova disciplina, ja que els seus treballs teòrics van servir per a plantejar-se, per primera vegada en la història, quines matemàtiques podrien descriure l'evolu- ció de l'Univers. I en analitzar amb atenció les seues equacions es va adonar d'una cosa impactant: l'Univers podia créixer o contraure's, fer-se més gran o més xicotet. En definitiva, les seues equacions deien que l'Univers pot evolucionar. Contrariat davant d'aquest descobri- ment, va decidir modificar-les lleugerament, introduint un nou terme que, ajustat de manera adequada, feia que l'Univers quedara estable, quiet i immutable. Estàvem en la segona dècada del segle XX. Anys des- prés, quan l'evidència s'acumulava en contra seua, Einstein admetria que aquest va ser el major error de la seua carrera.

Lmpencer / Shutterstock.com

Aquesta evidència va vindre de la mà de l'astrònom estatunidenc Edwin Hubble. Hubble treballava a l'Observatori del Mont Wilson, un dels més importants del món en els anys 20 del segle passat. Els seus primers estudis es van centrar en el que llavors es coneixien com a «nebuloses», objectes celestes d'aparença difusa i de grandària estesa, molt diferents de les estrelles, puntuals i ben definides. En aquella època es pensava que aquestes nebuloses es trobaven dins de la Via Làctia, la nostra galàxia, i que bàsicament eren grans acumulacions de gas. No obstant això, Hubble i els seus col·legues van poder determinar, gràcies a les tècniques desenvolupades prèviament per l'astrònoma estatunidenca Henrietta Leavitt, que aquestes nebuloses es trobaven molt lluny, molt més enllà de qualsevol estrella de la nostra galàxia. Per tant, havien de ser objectes colossals, «xicotets universos aïllats» fora de la Via Làctia. Havíem descobert que la nostra galàxia no és l'única, sinó que n'hi ha moltes

(moltíssimes, de fet) més. Però Hubble no es va detindre ací. Es va dedicar a determinar la velocitat amb la qual es movien les galàxies del nostre voltant. Es mourien ràpidament? Lentament? S'acostarien a la Via Làctia o s'allunyarien de nosaltres? I ací va arribar el segon impacte. Tot s'allunya de nosaltres. I com més lluny està, més ràpidament s'allunya.

Com interpretar l'observació de Hubble? Tenim dues opcions. La primera és pensar que estem en el centre mateix de l'Univers, en un lloc privilegiat, i que la resta de galàxies ens tenen mania i no volen saber res de nosaltres. Com si fórem «uns empestats». L'altra possibilitat, molt més raonable, és que no som especials i que, en realitat, tot s'està allunyant de tot. Si seguim estirant aquest fil és immediat concloure que l'Univers està creixent. Hubble havia descobert l'expansió de l'Univers.

Un Univers que s'expandeix és un Univers que evoluciona. La seua grandària no ha sigut sempre la mateixa. En el passat

Finn stock / Shutterstock.com

va ser més xicotet i en el futur, si continua evolucionant com fins ara, serà més gran. Einstein podria haver anticipat aquest descobriment, però els seus prejudicis li van impedir pensar en un Univers que evoluciona i canvia amb el temps. Però també cal reconèixer que pocs apostaven per aquesta opció. L'Univers és tot el que existeix. No és natural pensar que sempre ha sigut igual? Que l'Univers siga un ésser que canvia és, sens dubte, un dels descobriments més fascinants de la història de la ciència.

Per cert, segur que has sentit parlar del famós «Big Bang». Sovint es diu que és una gran explosió amb la qual va començar l'Univers, una mena de mascletà sideral. El terme li'l devem a Fred Hoyle, un astrofísic britànic que bé podria haver sigut faller (de la Rodrigo?). En realitat, és una mica més complicat. Ja hem comentat que l'Univers va ser més xicotet en els seus orígens. De fet, es pot veure que com més rebobinem la cinta de la història de l'Univers, més xicotet es fa. Per tant, en algun moment del passat havia de ser diminut. A això és al que anomenem Big Bang, a aquests moments del nostre passat remot en què tota l'energia i la matèria existent es concentraven en un volum molt reduït. Hui dia sabem que això va succeir fa poc més de 13.000 milions d'anys. Costa dir què podria haver-hi abans del Big Bang, ja que les lleis de la física comencen a fallar quan ens remuntem tant en el temps i ens enfrontem a densitats i temperatures tan altes. Alguns afirmen que el nostre Univers podria haver-se originat a partir d'un altre Univers previ, en el qual un esdeveniment fortuït va donar lloc a tot allò que coneixem. Uns al-

tres opinen que no té sentit plantejar-se què hi havia abans del Big Bang, ja que no hi ha un «abans» del qual parlar. Siga com siga, és una pregunta a la qual encara no hem sabut respondre.

I què ens depara el futur? És difícil saber-ho amb certesa, així que només podem especular. Tot indica que l'Univers continuarà expandint-se indefinidament. Si és així, els grans cúmuls de galàxies es separaran entre si, per a donar pas després a la separació de les galàxies, i així successivament fins que l'Univers es convertisca en un lloc fred i solitari. Sona trist, però no és l'única possibilitat. Bé podria succeir que l'expansió es detinguera. Fins i tot podria haver-hi una contracció. En aquest cas, tot tornaria a reunir-se fins a implosionar en un col·lapse de tot l'Univers. I què vindria després? No ho sabem. Potser un rebot? Serà aquest l'origen d'un altre Univers? Tal vegada la física del segle XXI siga capaç de donar resposta a aquestes intrigants qüestions.

Que visquem en un Univers en constant evolució pot sorprendre'ns, però és un fet fermament constatat per la ciència. Les observacions realitzades en el segle que ha passat des d'aquest descobriment, amb telescopis cada vegada més sofisticats, no han fet més que demostrar una vegada i una altra que l'Univers està creixent. No coneixem com va ser el seu naixement ni el seu destí final, però alguns ho preferim així. Intentar esbrinar-ho és part de la diversió.

વેદ તત્ત્વેનદેવે વૈદ્યોત્તમો
 ષ્ઠાંદેવેનદેવે વેદોપલ:
 િત્ત્વેનદેવે વેદોપલ:
 ષ્ઠાંદેવેનદેવે વેદોપલ:
 િત્ત્વેનદેવે વેદોપલ:
 ષ્ઠાંદેવેનદેવે વેદોપલ:

Pako Giménez
 Faller

El Samsara de la Modernitat
 En el vertiginós món en què vivim, cada dia pareix una repetició interminable de l'anterior. Ens alcem, complim amb les nostres obligacions, afrontem els desafiaments del dia i ens rendim novament a la son, només per a començar de nou a l'alba.

Este cicle, tan propi de la nostra existència contemporània, té un sorprenent paral·lelisme amb el concepte de samsara, eixa roda cíclica de naixements, vida, mort i renaixença descrita en les filosofies orientals. En el context modern, el samsara es tradueix en les cadenes de la rutina, l'estrés, les desigualtats i la desconexió emocional.

No obstant això, igual que en les tradicions filosòfiques de l'Índia, este cicle no és ineludible. Així com el Nirvana representa l'alliberament del samsara en termes espirituals, en la nostra vida moderna comptem amb ferramentes que ens permeten trencar eixes cadenes que ens lliguen al sofriment i la repe-

tició. Entre estes ferramentes, la tecnologia emergeix com una de les més poderoses.

Des de l'accés instantani al coneixement fins a la capacitat de connectar amb persones a l'altra banda del món, la tecnologia ens ofereix solucions per a superar moltes de les barreres que afrontem com a individus i com a societat. Però, com tot poder, el seu impacte depèn de com l'utilitzem. Si bé pot ser un catalitzador cap a la il·luminació digital, també pot convertir-se en una trampa que ens atrape en noves formes de samsara, com la dependència excessiva o la desconexió amb la realitat.

Explorem com la tecnologia, quan s'utilitza de manera conscient i estratègica, pot actuar com una força alliberadora de les cadenes del samsara modern. Des de trencar la ignorància fins a fa-

cilitar una vida més sostenible i equitativa, estes ferramentes poden ajudar-nos a acostar-nos a un estat de benestar, plenitud i felicitat: el nostre propi Nirvana digital.

La ignorància (Avidya)

Des de temps immemorials, la ignorància ha sigut una de les cadenes més pesades que arrossega la humanitat. En el samsara espiritual, la falta de coneixement sobre la veritable naturalesa de l'existència perpetua el sofriment i ens manté atrapats en el cicle de naixements i renaixements. En el samsara modern, esta ignorància es manifesta en formes com la falta d'accés a l'educació, la desinformació i la incapacitat de prendre decisions informades.

La tecnologia, en este context, ha sigut una de les fer-

ramentes més revolucionàries per a combatre esta cadena. Plataformes com Wikipedia, YouTube o Khan Academy han democratitzat el coneixement, fent-lo accessible a qualsevol persona amb una connexió a internet. Hui, algú en un racó remot del món pot aprendre sobre física quàntica, història de l'art o tècniques d'agricultura sostenible amb tan sols un telèfon mòbil.

A més, els avanços tecnològics han permés la creació de ferramentes personalitzades que adapten l'aprenentatge a les necessitats de cada individu. La intel·ligència artificial, per exemple, pot analitzar el nivell de comprensió d'un estudiant i recomanar-li materials adequats, ajudant a superar les barreres que tradicionalment limitaven

l'accés al coneixement.

No obstant això, este accés massiu al coneixement porta amb si nous desafiaments. La desinformació, les notícies falses i els biaixos algorítmics poden conduir a una nova forma d'ignorància: aquella que no prové de la falta d'informació, sinó d'estar exposats a informació incorrecta o manipulada. Ací, l'ús conscient de la tecnologia es convertix en un acte crucial per a trencar esta cadena. És la nostra responsabilitat aprendre a discernir, qüestionar i buscar fonts fiables.

En este sentit, la tecnologia no sols ens allibera del samsara de la ignorància, sinó que també ens brinda les eines per a il·luminar el nostre camí cap al coneixement i la comprensió. Amb

una educació més accessible i personalitzada, estem més prop de trencar esta primera cadena i fer un pas ferm cap al Nirvana digital: una societat informada, crítica i preparada per a afrontar els desafiaments del futur.

La desconexió social

En el samsara modern, una de les formes de sofriment més comunes és la desconexió social. Encara que vivim en un món hiperconnectat, moltes persones se senten aïllades emocionalment, atrapades en una soledat que actua com una barrera per al benestar. La tecnologia, paradoxalment, és tant part del problema com de la solució: pot desconnectar-nos del món real, però també té el poder de reconnectar-nos de formes profundes i significatives.

En temps passats, mantindre una relació amb algú a centenars de quilòmetres de distància era un desafiament quasi insalvable. Hui, ferramentes com les videotelefonades, les xarxes socials i les aplicacions de missatgeria instantània ens permeten escurçar distàncies i mantindre llaços amb amics i familiars, sense importar on es troben. Durant la pandèmia de COVID-19, estes tecnologies van demostrar ser essencials per a preservar les relacions humanes enmig de la distància física

Més enllà de les connexions personals, la tecnologia també ha creat comunitats globals que transcendeixen fronteres. Des de fòrums de discussió sobre temes especialitzats fins a grups de suport emocional en xarxes socials, les plataformes digitals han facilitat la creació d'espais on les persones poden sentir-se escoltades i compreses. Estes

comunitats virtuals han ajudat milions a trobar un sentit de pertinença, malgrat les barreres geogràfiques o culturals.

No obstant això, este avanç també té la seua contrapartida. L'ús excessiu de les xarxes socials pot portar a una desconexió amb el món real, alimentant relacions superficials i sentiments de soledat. A més, el disseny d'estes plataformes sovint prioritza la quantitat sobre la qualitat de les interaccions, la qual cosa pot generar dependència emocional i ansietat.

Per això, trencar la cadena de la desconexió social no sols implica usar la tecnologia, sinó fer-ho de manera conscient. Significa valorar les interaccions humanes autèntiques, tant en el món digital com en el físic, i usar les ferramentes tecnològiques com un mitjà per a enfortir, no reemplaçar, les nostres relacions personals.

La tecnologia ens ha donat la capacitat de bastir ponts on abans hi havia abismes, de trobar suport en moments de dificultat i de construir comunitats que ens enriqueixen emocionalment. Si aprenem a usar estes ferramentes amb equilibri i propòsit, estarem un pas més prop d'alliberar-nos d'esta cadena i avançar cap a un Nirvana de connexió humana real i duradora.

El sofriment físic i mental

El sofriment físic i mental és una de les cadenes més antigues que l'ésser humà ha afrontat. Des de les malalties que limiten la nostra qualitat de vida fins als trastorns emocionals que enfosquixen la nostra felicitat, esta cadena ens manté atrapats en un cicle de dolor que és difícil de trencar. No obstant això,

la tecnologia ha emergit com una aliada poderosa per a alleujar este sofriment, acostant-nos cada vegada més a un estat de benestar integral.

En l'àmbit físic, els avanços en la tecnologia mèdica han permés diagnòstics més precisos, tractaments personalitzats i una major esperança de vida. Des de dispositius com els marcapassos i les pròtesis avançades fins a ferramentes de monitoratge com els rellotges intel·ligents, la tecnologia ens ajuda a detectar problemes abans que s'agreguen i a mantindre'ns saludables. Per exemple, un smartwatch pot alertar-nos sobre una arrítmia cardíaca o animar-nos a aconseguir els nostres objectius d'activitat diària, promovent una vida més activa.

A més, la telemedicina ha revolucionat l'accés a l'atenció mèdica, especialment en zones rurals o de difícil accés. Hui, és possible consultar un especialista des de qualsevol racó del món, trencant les barreres geogràfiques i econòmiques que abans limitaven la cura de la salut. Esta facilitat d'accés no sols salva vides, sinó que també reduïx l'estrés associat a llargues esperes o desplaçaments.

En l'àmbit mental, la tecnologia ha obert noves portes per al benestar emocional. Aplicacions de meditació i mindfulness, com Calm o Headspace, ofereixen eines accessibles per a reduir l'estrés i l'ansietat. Plataformes de teràpia en línia permeten a les persones rebre suport psicològic des de la comoditat de les seues cases, eliminant l'estigma que a vegades acompanya la cerca d'ajuda professional.

Els avanços en neurociència i tecnologia també han donat

lloc a tractaments innovadors per a trastorns mentals greus. Teràpies basades en realitat virtual s'estan utilitzant per a tractar fòbies, estrés posttraumàtic i ansietat, submergint els pacients en entorns immersius controlats que els permeten enfrontar els seus temors de manera segura.

No obstant això, encara que la tecnologia oferix solucions poderoses, també pot generar nous tipus de sofriment si no s'utilitza amb consciència. La sobreexposició a les pantalles, l'estrés digital i la dependència tecnològica poden tindre un impacte negatiu en la nostra salut mental i física. És vital trobar un equilibri, adoptant tecnologies que ens ajuden a sanar sense permetre que ens esclavitzem.

Trencar esta cadena significa usar la tecnologia com una ferramenta per a alleujar el sofriment i millorar la nostra qualitat de vida, sense oblidar que el vertader benestar sorgix d'una combinació d'avanços tecnològics i connexió humana. Si aconseguim integrar estes solucions amb un enfocament conscient i equilibrat, estarem un pas més prop d'alliberar la nostra societat del samsara del sofriment i avançar cap a un Nirvana de salut i benestar integrals.

La desigualtat d'oportunitats

La desigualtat d'oportunitats és una de les cadenes més difícils de trencar en el samsara modern. Al llarg de la història, factors com la ubicació geogràfica, el nivell econòmic i l'accés a l'educació han limitat les possibilitats de milions de persones, perpetuant un cicle de pobresa i exclusió. No obstant això, la tecnologia ha començat a desdibuijar aquestes fronteres, oferint

ferramentes per a democratitzar l'accés al progrés i crear un camí cap a una societat més equitativa.

L'accés a internet ha sigut un dels majors igualadors del nostre temps. Hui en dia, una persona en un xicotet poble rural pot accedir al mateix coneixement que algú en una gran metròpoli. Plataformes d'aprenentatge en línia, com Khan Academy o Coursera, han obert les portes de l'educació a milions de persones que abans no tenien aquesta possibilitat.

A més, les ferramentes digitals han permès que les persones treballen i col·laboren a escala global sense necessitat de desplaçar-se físicament. El teletreball i les plataformes de freelancing, com Upwork o Fiverr, permeten que talents de qualsevol racó del món accedisquen a mercats internacionals, tren-

cant les limitacions econòmiques i geogràfiques que abans els mantenien atrapats.

La inclusió financera ha sigut una altra revolució tecnològica que està ajudant a igualar el terreny. Aplicacions de microfinances, pagaments mòbils i banca digital estan portant serveis financers a comunitats que abans estaven excloses del sistema tradicional. Per exemple, a l'Àfrica, aplicacions com M-Pesa han transformat l'economia local, permetent a milions de persones realitzar transaccions, estalviar diners i accedir a microcrèdits.

Aquestes ferramentes també estan empoderant a xicotetes empreses i emprenedors, permetent-los competir en mercats globals, accedir a finançament i fer créixer els seus negocis.

La tecnologia també està ajudant a personalitzar l'edu-

cació i tancar bretxes d'aprenentatge. Plataformes basades en intel·ligència artificial poden adaptar-se al ritme i estil d'aprenentatge de cada estudiant, oferint un enfocament més inclussiu i efectiu. Això és especialment important en comunitats amb recursos limitats, on els professors poden usar aquestes ferramentes per a maximitzar l'impacte de la seua ensenyança.

No obstant això, a pesar d'aquests avanços, la tecnologia també enfronta els seus propis desafiaments. La bretxa digital continua sent una barrera real: aquells que no tenen accés a internet o dispositius adequats queden relegats, la qual cosa agreuja la desigualtat en lloc de reduir-la. Per això, la lluita contra aquesta cadena no sols depèn de crear ferramentes tecnològiques, sinó de garantir que aquestes siguen accessibles per a tots.

Trencar la cadena de la desigualtat d'oportunitats implica usar la tecnologia com un pont cap a l'equitat. Això requerix no sols desenvolupar solucions innovadores, sinó també garantir que arriben a qui més les necessita. Si aconseguim integrar la connectivitat, la inclusió financera i l'educació personalitzada en les nostres societats, estarem construint un camí cap a un Nirvana d'oportunitats per a tots, on cada persona pugua desenvolupar el seu potencial sense importar el seu lloc d'origen o les seues circumstàncies.

El consumisme desmesurat

En el samsara modern, el consumisme desmesurat s'ha convertit en una de les cadenes més difícils de trencar. La societat actual, alimentada per la pu-

blicitat i les xarxes socials, ens impulsa constantment a desitjar més: més roba, més gadgets, més experiències. Este desig insaciable ens atrapa en un cicle d'insatisfacció i acumulació que, lluny de portar-nos al benestar, perpetua la nostra desconexió amb l'essencial.

Encara que la tecnologia sovint s'associa amb el foment del consumisme, també pot convertir-se en una aliada per a trencar esta cadena. Aplicacions i plataformes com Vinted, Wallapop o eBay fomenten l'economia circular, permetent que els béns de segona mà troben una nova vida reduint la necessitat de produir i comprar coses noves. Este model de reutilització no sols alleuja l'impacte ambiental, sinó que també ens ensenya a valorar els objectes des d'una perspectiva més sostenible.

D'altra banda, les tecnologies emergents, com el disseny generatiu i la impressió 3D, estan permetent un enfocament més personalitzat i responsable en la producció. Estes ferramentes poden optimitzar l'ús de recursos i minimitzar el desaprofitement, acostant-nos a un model de consum més equilibrat.

El desig de posseir més sovint porta a una mala gestió dels recursos personals. Ací és on les plataformes d'educació financera i les aplicacions de gestió econòmica, com Fintonic o Mint, juguen un paper crucial. Estes ferramentes no sols ajuden les persones a controlar les seues finances, sinó que també fomenten una mentalitat més conscient sobre el que realment necessiten i valoren.

A més, les tecnologies de pagament mòbil i les criptomonedes estan promovent una economia

més transparent, on el flux dels diners pot rastrejar-se i comprendre's de manera més clara. Este coneixement ajuda les persones a prendre decisions més informades sobre els seus hàbits de consum.

No obstant això, la tecnologia també ha creat un nou tipus de consumisme: el digital. Des de la compra impulsiva en botigues en línia fins a l'acumulació de béns virtuals en videojocs, este fenomen ens enfronta a noves formes de desig insaciable. Per a trencar esta cadena, és crucial fomentar una cultura digital conscient, on l'ús de les ferramentes tecnològiques estiga alineat amb les nostres vertaderes necessitats i valors.

En el context de les Falles, este concepte adquireix un matís especial. Les Falles són un exemple únic de consum efímer i col·lectiu: creem per a gaudir i celebrar, sabent que tot serà reduït a cendres per a renàixer l'any següent. Este cicle ens convida a reflexionar sobre la naturalesa temporal de les nostres possessions i a enfocar-nos en el que realment importa: l'experiència, l'art i la comunitat.

Trencar la cadena del consumisme desmesurat no significa renunciar al consum, sinó aprendre a fer-ho de manera conscient i responsable. La tecnologia, si s'utilitza amb propòsit, pot ajudar-nos a redefinir la nostra relació amb el que posseïm, prioritzant l'essencial sobre el superficial i fomentant un model més sostenible per a nosaltres i el planeta. En este equilibri, trobem un pas més cap al Nirvana, on el desig insaciable deixa de ser un llast i es transforma en un impuls creatiu que ens connecta amb la nostra vertadera essència.

El canvi climàtic i la crisi ambiental

En el samsara modern, el canvi climàtic i la crisi ambiental s'han convertit en una de les cadenes més urgents i complexes de trencar. L'explotació desmesurada dels recursos naturals i l'impacte de les nostres accions han posat en risc no sols el nostre benestar, sinó també la supervivència del planeta. No obstant això, la tecnologia ha emergit com una aliada crucial per a mitigar els efectes d'esta crisi i avançar cap a un model de vida més sostenible i equilibrat.

Els avanços en les energies renovables, com la solar i l'eòlica, han reduït la nostra dependència dels combustibles fòssils, oferint alternatives més netes i sostenibles. A més, els sistemes d'emmagatzematge d'energia, com les bateries de liti i l'hidrogen verd, estan transformant la manera en què gestionem els recursos energètics, millorant l'eficiència i reduint l'impacte ambiental.

La tecnologia també ha permès el desenvolupament de sistemes intel·ligents de gestió de recursos. Els sensors IoT (Internet de les Coses) en xarxes d'aigua i energia ajuden a optimitzar l'ús d'aquests recursos, minimitzant el desaprofitament. A més, les ciutats intel·ligents estan adoptant aquestes innovacions per a millorar l'eficiència energètica, reduir emissions i promoure un estil de vida més sostenible per als seus habitants.

Un altre aspecte destacable és el paper de la tecnologia en la implementació de l'economia circular. Mitjançant ferramentes digitals, és possible rastrejar el cicle de vida dels productes, promovent pràctiques com el reciclatge avançat

i la reutilització de materials. Això no sols reduïx la generació de residus, sinó que també fomenta un canvi cultural cap a un consum més conscient i responsable.

La tecnologia, a més, ha sigut clau per a educar i conscienciar sobre el canvi climàtic. Aplicacions mòbils que mesuren la petjada de carboni, documents interactius i campanyes en xarxes socials han portat esta problemàtica al centre del debat públic, motivant cada vegada més persones a adoptar hàbits de vida sostenibles.

No obstant això, la tecnologia també presenta paradoxes en este context. Per exemple, la producció de dispositius electrònics, com panells solars o bateries, genera un impacte ambiental significatiu. La mineria de materials com el liti o el co-

balt és un clar exemple de com les solucions verdes poden vindre acompanyades de nous desafiaments que cal abordar amb responsabilitat.

En el marc de les Falles, el concepte de sostenibilitat cobra un significat especial. Els monuments fallers, encara que efímers, estan començant a integrar materials més respectuosos amb el medi ambient i tècniques innovadores per a minimitzar l'impacte de la seua construcció i crema. Això demostra que la tradició i la sostenibilitat poden anar plegades.

Trencar la cadena del canvi climàtic i la crisi ambiental no és només una qüestió tecnològica, sinó un esforç col·lectiu que requerix voluntat, innovació i consciència global. Si integrem la sostenibilitat en les nostres decisions individuals i col·lecti-

ves, estarem construint un camí cap a un Nirvana ambiental: un futur en què el progrés humà estiga en harmonia amb la natura, protegint el planeta per a les generacions futures.

Cap al Nirvana de la Societat Tecnològica

El samsara modern, amb les seues cadenes de sofriment, reflecteix els desafiaments d'una societat en constant evolució. Cada cadena –la ignorància, la desconexió social, el sofriment físic i mental, la desigualtat d'oportunitats, el consumisme desmesurat i el canvi climàtic– representa un obstacle que ens impedeix avançar cap a un estat de benestar i plenitud. No obstant això, la tecnologia, com a ferramenta creada per l'enginy humà, ens

oferix la possibilitat de trencar aquestes cadenes i transformar la nostra realitat.

En cadascuna d'aquestes àrees, els avanços tecnològics han demostrat ser una força alliberadora. Han democratitzat l'accés al coneixement, permès connexions més profundes a escala global, millorat la nostra salut i benestar, oferit noves oportunitats a comunitats marginades, promogut un consum més conscient i brindat solucions innovadores per a protegir el nostre planeta.

Però aquesta revolució no està exempta de responsabilitats. Igual que en la filosofia del samsara, on les accions negatives generen karma, un ús irresponsable o desequilibrat de la tecnologia pot crear noves cadenes:

addiccions digitals, desigualtats tecnològiques i problemes ambientals derivats de la innovació. Per això, el camí cap al Nirvana tecnològic no sols implica adoptar ferramentes avançades, sinó fer-ho des de la consciència i el propòsit.

Les Falles, amb la seua naturalesa efímera i la seua barreja de tradició i innovació, són un reflex perfecte d'aquest equilibri. Cada monument que s'alça i crema al març ens recorda la importància de crear amb intenció, celebrar amb passió i soltar amb gratitud. Si apliquem aquest esperit a la nostra relació amb la tecnologia, podem aprendre a gaudir dels seus beneficis sense perdre de vista l'essencial.

Les cadenes del samsara modern no són insalvables. Amb la tecnologia com a aliada i la responsabilitat com a guia, tenim l'oportunitat de construir una societat més equitativa, connectada, sostenible i plena. En aquest camí, no sols alliberem les generacions actuals, sinó que també preparem un llegat de benestar per a aquells que vindran.

El Nirvana no és un destí inabastable. És un procés continu, una cerca compartida d'equilibri entre el que som i el que podem arribar a ser. I si caminem junts, amb creativitat, innovació i propòsit, el camí cap a aquesta llum serà més clar i assequible que mai.

દો ટાનજો ટોલકોટ દેડ રદકો

Mariola Plazas

Investigadora científica

Benvolguts lectors, una reflexió necessària sobre la ciència i les falles. Estimades lectores, imagine la sorpresa que pot causar-vos el rumb que prendran aquestes línies. Abans de començar, he d'advertir-vos: hui no parlaré de falles ni de falleres. Hui parlarem de ciència, o almenys d'alguna cosa que se li sembla molt.

He reflexionat profundament sobre com afrontar este text i, sincerament, m'he preguntat més d'una vegada per què m'ha tocat escriure en el «llibret» d'una falla. Mai he sigut fallera, i admet que el que més gaudisc de les falles són les seues nits de festa. Supose que qui em va encarregar aquest text va pensar que tenia alguna cosa a dir, i ací estic, disposada a intentar-ho.

En aquest procés creatiu, he canviat de tema i enfocament en múltiples ocasions. Finalment, després de viure l'impacte devastador dels recents fenòmens meteorològics extrems, vaig comprendre que havia

de centrar-me en el canvi climàtic. Des de fa anys, el Panell Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (IPCC) ens adverteix sobre les conseqüències imminents de la nostra inacció (font). Si aconseguisc que una sola persona reflexione o canvie la seua percepció sobre este tema, em consideraré satisfeta.

No podem permetre que altres persones prenguen decisions per nosaltres basades en idees infundades i mancades de rigor científic. Eixa passivitat ens està portant, literalment, cap a la destrucció. La naturalesa és poderosa, i si la descurem, la seua capacitat de destrucció supera qualsevol cosa que puguem imaginar. Per als qui preferisquen dades concretes: el 99,9% de les investigacions científiques conclouen que el canvi climàtic té un origen humà

(font). Això, encara que descoratjador, també significa que la solució és a les nostres mans.

És vital que acceptem la realitat i assumim la nostra responsabilitat. El canvi climàtic és innegable, i el que va ocórrer el 29 d'octubre és un recordatori de les conseqüències d'ignorar els senyals i no actuar a temps. Deixem a un costat els interessos polítics per una vegada i pensem de manera crítica. Estos fenòmens meteorològics no són normals, i aquesta calor no és «el de sempre».

Cada xicotet canvi compta, i tots podem contribuir. Per exemple, estalviant energia, reduint l'ús d'envasos, demanant més cervesa de barril en lloc de botelles, o utilitzant menys el cotxe i més els nostres peus, descobrint així les meravelles de la nostra ciutat mentre pas-

segem. Si som part del problema, també podem ser la solució.

Per tant, benvolguts lectors, us convida a actuar. Les falles són una celebració de l'enginy humà; fem honor a eixe enginy per a construir un futur més sostenible.

Com sabem que el canvi climàtic és real?

El 99,9% dels estudis científics ho confirma:

ciència i tecnologia fallera

Juanfe Sanahuja

Enginyer informàtic i llibreter

L'objectiu de la ciència és entendre el món natural i traure conclusions mitjançant l'observació, l'experimentació. És com el cunyat savi de la taula, sempre teoritzant i buscant explicacions a tot. La tecnologia, per contra, és com l'oncle apanyat de la família, que amb quatre ferramentes i molta mà esquerra, t'arregla qualsevol embolic. És pura aplicació pràctica, solucionant problemes humans i, si pot ser, millorant la nostra vida.

En resum, encara que ciència i tecnologia semblen anar cadascuna pel seu camí, es fan l'ullet i treballen juntes per millorar el dia a dia de les persones. I, naturalment, també per millorar la vida dels fallers.

A més, les grans preguntes de la humanitat també ens les fem nosaltres, els fallers: Qui som? D'on venim?

I cap a on anem? I per tant, hem de recórrer a l'experiència i al coneixement de la festa per intentar respondre-les. I, per què no, també a la ciència i la tecnologia.

Què ha fet la ciència i la tecnologia per les falles?

Anem per parts, com diria *Jack el Destripador*, que organitzar-se ho portava bé. No faré una anàlisi exhaustiva de tots els elements que conformen la festa de les Falles (seria més llarg que un dia sense pa), però sí que pegarem una ullada a tres que, a parer meu, són més destacables des del punt de vista tecnològic i científic. En la part alta de la classificació de seccions afectades per aquest binomi, crec que la pirotècnia s'emporta el primer lloc. La falla ocuparia la part mitjana, i el llibret, per a mi, estaria en la zona baixa.

Pirotècnia: Petar-lo amb ciència, sempre ajuda

La tecnologia ha transformat la pirotècnia de les Falles des del segle XIX fins als nostres dies, i no parlem només de fer més soroll (que això també). Abans, la mascletà i els castells es muntaven amb quatre pólvores mal comptades i s'encenien a mà, cosa que, a més de ser més perillosa que posar un bou en una cristalleria, limitava els efectes visuals i la sincronització del soroll. Hui en dia, gràcies als químics, tenim un ventall de colors més ampli que mai, amb efectes visuals espectaculars que inclouen acceleracions i ralentiments dels llamps de colors al cel, fums de colors en les mascletaes, mascletaes musicals etc. aconseguint, any rere any, deixar-te amb la boca oberta.

Però la veritable revolució ha arribat amb els comandaments a distància i els ordinadors. Ara, la pirotècnia es pot sincronitzar amb la música, fent que les explosions ballen al ritme d'una banda sonora, com si els masclets i les carcasses les haguera ficat un DJ en comptes d'un pirotècnic. Aquest avanç, que és una meravella per a l'espectador, ho és encara més per a la seguretat dels operaris, els autèntics artífexs de l'espectacle. Ara poden treballar sense el perill que els esclate una carcassa damunt, perquè, per fi, es mantenen a una distància segura de la pólvora (És un descans per als patidors com jo, que em passava tota la mascletà patint per ells).

En resum, la tecnologia no sols ha fet que les mascletas i els castells siguin més espectaculars i segurs, sinó que ha aconseguit que continuen millorant amb versions noves i modernes cada any com si fora un iPhone. Això ha fet que els espectadors estiguin pendents de les novetats que la ciència i la tecnologia aporten a cada espectacle, fent-los veure coses que l'any passat encara no estaven al nostre abast i mantenint l'interès en l'espectacle pirotècnic.

La Falla: Del «al tombe» al CAD, passant pel porexpan

L'evolució dels monuments fallers gràcies a la ciència i la tecnologia ha sigut notable, afectant tant els materials utilitzats com les tècniques de construcció. A principis del segle XX, els artistes fallers feien ús de materials tradicionals com la fusta, el cartó pedra i, no podia faltar, la famosa pasta de paper, que va arribar pels anys 20 i 30. Aquesta pasta, una mescla

de paper triturat amb cola, va permetre crear formes més detallades i elaborades a menor cost. El resultat? Figures més complexes, realistes i, per què no, més barates!

A partir dels anys 80, la ciència dels materials va donar un bon impuls amb l'arribada del poliestiré expandit (el famós *porexpan*), que va revolucionar el món faller. El *porexpan*, lleuger com una ploma i fàcil de tallar, va permetre la creació de falles molt més grans. En les últimes dècades, l'ús de programes de disseny assistit per ordinador (CAD) i la impressió 3D ha permès crear ninots amb molta més precisió encara.

I no sols això, la tecnologia també va canviar la manera de plantar. Adeu al «al tombe» de tota la vida, on feia falta tota la comissió per alçar la falla. Ara, les grues i la maquinària pesant fan la faena, permetent plantar en temps rècord estructures més altes i complexes sense que ningú es jugue l'esquena a una setmana de falles.

Finalment, la sostenibilitat també ha entrat en joc. Diversos projectes, com el de la UPV amb la palla d'arròs, estan investigant maneres de fer les falles més ecològiques, reduint l'ús de materials contaminants. I sí, tot això sona molt bé, però encara hi ha reptes. Els nous materials ecològics encara no tenen la resistència dels tradicionals, i molts a més són molt cars. Però, malgrat tot, la comunitat fallera i els científics continuen treballant per fer les falles més sostenibles sense perdre ni un gram de la seua essència, i en eixa evolució haurem de tirar mà novament de la ciència i la tecnologia.

El llibret: Del paper a la paret a l'era digital... o quasi

Al principi, l'explicació de la falla es reduïa a unes senzilles fulles de paper pegades a les parets dels edificis que envoltaven el cadafal, explicant la sàtira i el missatge de cada ninot o escena. Més endavant, vam passar al típic fulletó amb diverses pàgines grapades. I, al final, el llibret va evolucionar fins al que hui coneixem: un xicotet llibre que, tot i aprofitar els avanços tecnològics en la producció editorial, continua molt lligat al paper.

I ara arriba el típic delegat de llibret a presumir: «No, si jo el penge a l'issuu!». Ah, molt bé, enhorabona! Però, per a la seua informació (i per a la teua també, ja que estàs llegint açò), eixe llibret digital en PDF el fullegen quatre friquis dels llibrets... com ell. Així que no, això no és el que

vull dir quan parle de digitalitzar el llibret.

Quan un visita una falla, el llibret físic no està al seu abast. Si estiguera disponible en format digital, accessible des de qualsevol dispositiu, l'experiència de visitar la falla seria molt més enriquidora.

Imagina poder escanejar un codi QR al costat del monument i tindre a la teua disposició explicacions detallades, vídeos, àudios i contingut multimèdia que t'ajuden a entendre millor el que estàs veient. Tot i els grans avanços de la ciència i la tecnologia, que ara ens permetrien explicar les falles a través d'aplicacions mòbils, pàgines web, realitat virtual i, més recentment, amb la intel·ligència artificial, el llibret - o millor dit, la seua funció principal i original d'explicar la falla - encara no ha fet

el salt a l'era digital. I ja va sent hora, que vivim en ple segle XXI!

Hui en dia, són molt pocs les comissions que fan ús d'aquesta tecnologia, que apropiaria les falles a més gent i mantindria l'essència de l'explicació de la falla, però adaptada al segle XXI.

Amb tot això no vull dir que s'elimine el llibret (que ningú s'espante), sinó que s'amplie el seu format per a aprofitar els avantatges que ens ofereix la tecnologia. L'explicació podria ser la mateixa poesia satírica valenciana, però en àudio, declamada pel mateix autor, o fins i tot cantada com una albà, ajudant així a més a donar a conèixer el cant d'estil, tan arrelat i a la vegada tan desconegut a la nostra terra. La tecnologia

pot fer que la nostra explicació de la falla apropie la cultura a més gent, unint modernitat i tradició.

Amb tots els recursos que la tecnologia ens ofereix, seria genial tindre un format que cobrira la funció del llibret, amb vídeos, contingut interactiu i multimèdia que explicara les falles de manera més atractiva i entenedora per a tot el públic. No obstant això, el llibret continua sent més de paper que de píxels, i estem deixant passar una gran oportunitat de modernitzar una part fonamental de la festa.

A més, pensem-ho un moment: si les falles començaren a afegir continguts digitals a les seues explicacions, això no sols enriquiria l'experiència de la festa, sinó que també contribuiria

a augmentar la presència de continguts en valencià a internet, que no ens vindria gens malament. Imagina't: vídeos, àudios i textos en la nostra llengua, circulant per la xarxa i deixant clar que el valencià no és cosa del segle passat, sinó del futur. Al final, faríem més soroll digital i, de pas, ajudaríem a posar la nostra llengua on toca: a l'avantguarda tecnològica.

Conclusió

En definitiva, les Falles han anat evolucionant gràcies a la ciència i la tecnologia, però encara queda molt camí per recórrer. És cert que fer el salt a la digitalització o adoptar noves tecnologies i tècniques no és senzill: aquestes sovint comporten un cost econòmic elevat i una corba d'aprenentatge que espanta. Ací és on tant les comissions com els científics i professionals han de treballar conjuntament per adaptar aquestes innovacions perquè siguen útils i accessibles per al món faller.

Des del naixement de les Falles hem passat de monuments de fusta i cartó pedra a gegants de porexpan tallats amb làser, i d'encendre mascletaes amb un misto a fer-ho des del mòbil, com si estiguérem programant una alarma. No obstant això, el llibret, que explica la nostra festa, continua resistint-se al canvi digital com un iaio davant de l'última aplicació del mòbil. També hauríem d'analitzar altres elements, com la indumentària fallera, que ha passat de fil i agulla a teles que necessiten més tecnologia que la NASA per ser confeccionades, o la il·luminació i la música, per veure quines aportacions tecnològiques i científiques han tingut o quines estem encara desaprofitant.

El que hem de tindre clar és que la tecnologia ens ofereix una oportunitat única per modernitzar l'experiència fallera, fent-la més accessible i visual. No es tracta de renunciar a la tradició ni de transformar la falla en una cosa diferent, sinó d'aprofitar el millor de cada món. Així, les Falles podran continuar mantenint-se al capdavant i guanyant-li la partida a altres ofertes culturals i d'oci que van apareixent.

દોષ પ્રોક્યુરેટોર

Begoña Molla

Degana de l'il·lustre col·legi de procuradors de València i fallera de la falla Ferran el Catòlic - Àngel Guimerà

Quan busquem què significa Samsara podem veure que, en algunes doctrines orientals, suposa el renaixement, la transformació causada pel Karma.

I mirant la vista enrere només puc pensar en una professió que ha renascut i que s'ha anat transformant des del principi, adaptant-se sense cap problema a les noves necessitats de la societat, i sobretot a les noves necessitats e exigències de la Justícia: Els Procuradors dels Tribunals.

La professió de Procurador data de l'edat Romana, quan el ciutadans necessiten acudir als tribunals i necessitaven que algú els representés i parlés per ells.

Aquesta essència de representació no ha canviat fins a l'actualitat, però sí que s'ha anat adaptant a la justícia tal com la coneixem hui. En un món on el digital va guanyat força sobre el paper, en un món on ja es pot demanar menjar, fer la compra o simplement anar a classe amb un sol clic d'ordinador, la justícia ha anat exigint que els diferents operadors vagen adaptant-se a aquesta digitalització.

Encara recorde quan fa 25 anys vaig començar la meua marxa pel món del dret... utilitzàvem una Llei d'Enjudiciament Civil de 1881, acudíem als jutjats presencialment perquè els advocats ens demanaven revisar els toms i toms d'expedients que en format paper, i en moltes ocasions deteriorats per l'ús, es trobaven als Jutjats. No existien ordinadors tal com els coneixem, no existien les fotocopiadores, i cada vegada que havíem de presentar un escrit o copiar-nos unes actuacions, havíem d'utilitzar les màquines d'escriure amb paper de calc, per a poder fer dues vegades el mateix escrit.

Els procuradors ens coneixíem tots, coneixíem a tots els funcionaris perquè acudíem si o si de manera presencial als Jutjats, però arribé un 31 de desembre de 1999, i fins

i tot recorde quan es van formar grans cues en els antics jutjats de Navarro Reverter de València per a poder presentar totes les noves demandes que ens havien donat els advocats, ja que l'1 de gener entrava en vigor la nova llei que anava a revolucionar la manera de veure la Justícia, i tots temíem aquest canvi (llei que per cert ha canviat massa vegades, i no per a millor en moltes ocasions per al meu gust, des d'aleshores).

Va ser en aquest moment, quan vaig començar a veure que els procuradors érem capaços de reinventar-nos, de renèixer davant els nous canvis. Però el nostre «Samsara» particular no va començar llavors, va ser quan se'ns va donar la notícia que la justícia anava a canviar, que ja no anàvem a necessitar acudir als jutjats a presentar els escrits,

va ser quan ens van anunciar que anava a ser necessari comunicar-nos amb els jutjats amb una plataforma digital que es diu Lexnet.

Se'ns va prometre la modernització de la justícia, se'ns «va vendre» que seria molt fàcil, però el que ningú ens va dir era que aquest canvi anava ser el començament del nostre renéixer com a professió. En aquest moment, en el qual veus a companys i companyes amb més anys en la professió que tu, que es posen al dia amb un obrir i tancar d'ulls, al contrari que altres operadors jurídics que directament van tirar la tovallola i van tancar el despatx o es van jubilar, és quan vam veure el que érem capaços de fer els procuradors.

Els primers dies, mesos i fins i tot anys van ser complicats i difícils, però vam saber adaptar-nos perfectament a les noves tecnologies, ressorgim de les nostres pròpies cendres i vam renéixer com a professió. Perquè vam entendre a la perfecció el que era adaptar-se o morir, la qual cosa era transformar-nos com a professionals del dret. Malgrat la desesperació que patíem i continuem patint, de veure que altres operadors jurídics, i fins als propis jutjats, han estat incapaços d'adaptar-se amb la mateixa rapidesa que nosaltres a les noves tecnologies, a les noves exigències de la societat.

Però aquesta transformació no ha canviat només aquí, ja que si fa uns anys em diuen que als judicis ja no faria falta anar de manera presencial, sinó que podríem fer-ho de manera telemàtica des dels nostres propis despatxos, el primer que li preguntaria és de quina pel·lícula de La Guerra de la Galàxies estàvem parlant...

Ja han passat més de 20 anys des que va entrar en funcionament la digitalització de la justícia, i ara podem dir, al contrari que molts operadors jurídics, que els Procuradors no sols manegem, coneixem i sabem utilitzar Lexnet, sinó que en l'actualitat utilitzem infinites plataformes digitals, acudim a les vistes de manera telemàtica i manegem l'expedient judicial electrònic com si haguérem nascut amb aquestes «modernitats».

En definitiva, si algú necessita saber com renéixer, com reinventar-se, ha de mirar als procuradors dels Tribunals, perquè nosaltres hem passat del paper i de la fulla de calc, a la signatura digital, a la presentació telemàtica, a la celebració de judicis telemàtics i a l'expedient judicial electrònic.

I aquesta transformació, aquest renéixer, no sols ho han superat amb escreix els mes joves, sinó que els procuradors mes majors, amb mes anys d'experiència, els que no coneixien res mes que el paper i que podíem arribar a pensar que d'aquesta es jubilarien, s'han adaptat perfectament a la nova realitat de la justícia (encara que en moltes ocasions reneguen i enyoren temps anteriors). En definitiva, el Samsara es fa present en la nostra professió, perquè no conec una altra que s'haja adaptat tan bé, i es puga adaptar també a les noves exigències de la justícia, que cada vegada són majors.

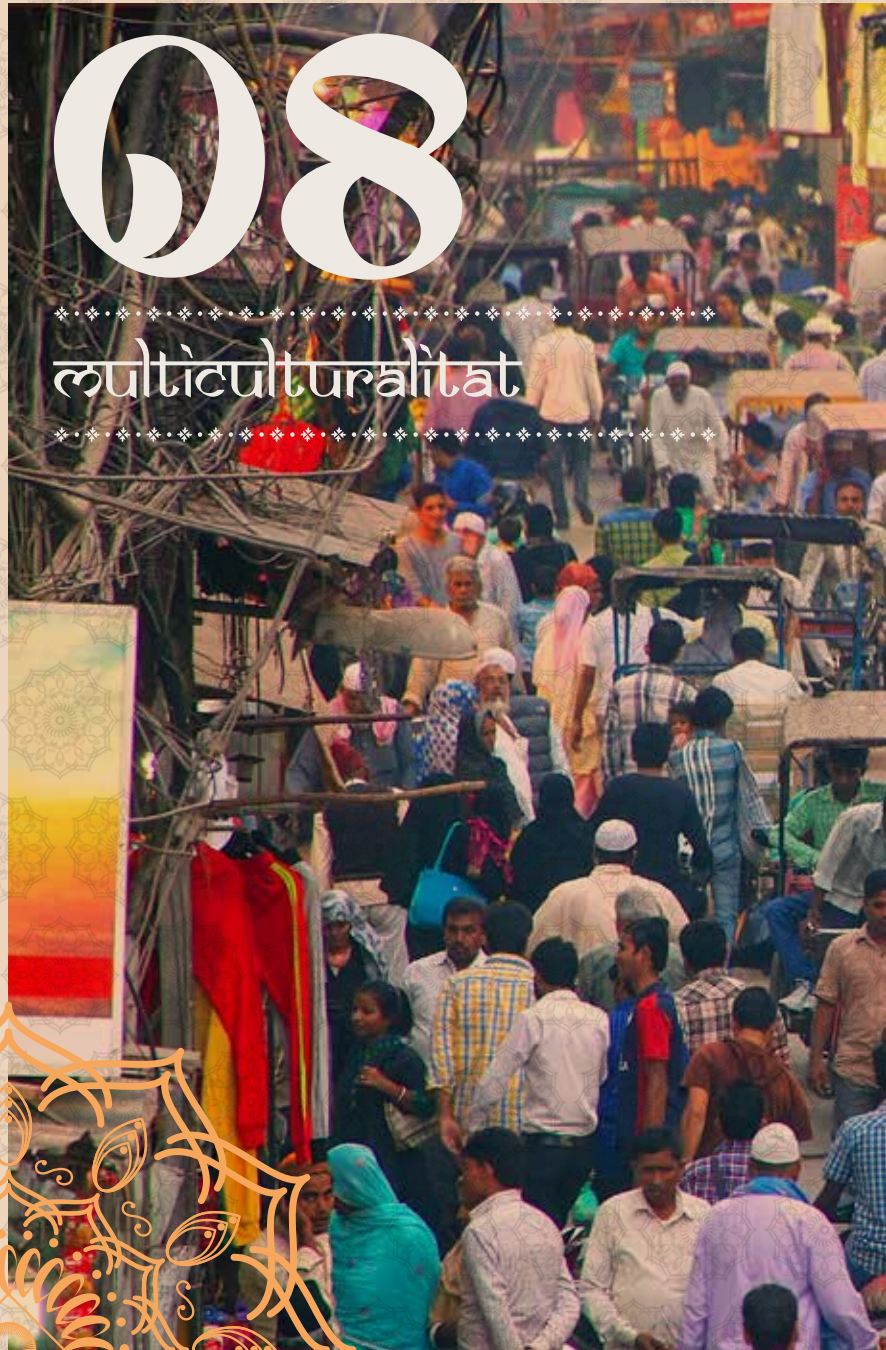

08

.....
Multiculturalitat
.....

270 / 279

Don Mammoser / Shutterstock.com

272 — Ximo Gramage
274 — Rosa Graells
278 — Elena Martínez

nirvana?

Ximo Gramage
Dissenyador gràfic

NIRVANA?

2025

En els primers 4 mesos de 2024 ha mort 47.000 persones, i si la tendència continua, estaríem parlant del major nombre de morts des del genocidi de Ruanda de 1994.

દિણ, તોર i ઘટલીલા

Rosa Graells
Movedre Acull

La repetició, els diferents actes concatenats que es produeixen en el procés d'evolució han anat configurant les societats fins el dia de hui.

Tenim dades que ens informen del trànsit personal i de col·lectius dels nostres pobles. Trànsits que han configurat les diverses expressions culturals, socials, creatives, en les diferents societats, dels continents. A xicoteta escala reconeixem la configuració com a poble el País Valencià, i en ell, altres més localitzades com és la comarca del Camp de Morvedre que reconeix a Sagunt com a nucli.

Un Sagunt que evoluciona constantment, a gran velocitat des dels inicis de la industrialització.

Atenent-nos a Samsara, una repetició d'actes fan possible un equilibri perfecte.

Les falles les podem considerar com a moviment reequilibrant de la societat valenciana.

Foc i festa, festa i treball, ens configura com a poble. Una confluència de diverses civilitzacions, amb les seues anades i vingudes.

El naixement dels Alts Forns configurarà el nucli industrial amb persones procedents de diversos punts de la geografia de la península. Festa-foc-color i treball estigueren presents des del primer moment.

La festa és un dels elements actius que reequilibra l'activitat col·lectiva. Reconeixem les grans capacitats creatives d'harmonia, interrelació comunitària, purificació de relacions amb malentesos.

El foc de la falla tot ho crema.

Les crítiques que ens mostren les falles es converteixen en cendra, per això la crítica és purificació, ja que genera l'assumpció de la cosa criticada i es tracta de superar-ho; d'acceptar també diversos comportaments socials generats per una evolució del pensament sempre apuntant al futur.

De les seues cendres renaixerà creativitat, reequilibri, satisfacció per l'esforç fet, empenya perquè el proper any serà millor.

En el primer quart del segle XXI irromp un altre moviment migratori, ara provinent de més lluny, de totes les parts del món. Per diferents motius anem i tornem de bell nou.

La sociologia ens mostra el gran moviment humà actual, a nivell planetari, el més ampli que tenim constància al llarg de la història l'estem vivint en aquest moment.

Moviments migratoris causats pels desequilibris que pateixen societats explotades amb subsistència baix mínims de dignitat humana. Viuen amb conflictes encastats en el temps, amb vulneració dels drets humans com de l'impac-

te del canvi climàtic, la degradació mediambiental, la crisi econòmica o l'escassetesa d'aliments amenacen la supervivència i la dignitat de persones en tot el món per a que altres visquem amb sobreabundància.

La tècnica ens dona les eines per a mesurar tots els esdeveniments en un temps real, podem conèixer el volum que comporta el fet del trasllat de persones d'un lloc a l'altre.

En l'actualitat, segons Acnur, més de 122 milions de persones viuen lluny de sa casa.

L'any 2024 han arribat 60.216 persones irregulars a Espanya.

Segons l'informe de l'associació 'Caminando fronteras', 10.457 persones han mort intentant arribar a la península per les diferents rutes marítimes, (quasi 30 al día).

La situació dels menors immigrants no acompanyats es vergonyosa, estem negant la dignitat d'unes criatures abandonades, fugint de guerres, fam, inseguretat, analfabetisme. Elles tenen dret a una acollida i formació dignes.

Morvedre Acull, denuncia les postures polítiques irresponsables que no recolzen l'acollida humanitària de menors. Només la ceguera de l'egoisme immediat pot amagar la realitat social. Som una societat envellida, que en un futur no té eixida sense joves i, a elles i ells, les nouvingudes, les necessitem. És urgent.

Un altre element de les falles es l'explosió de colors, i com no, és enriquidora la diversitat de cultures, ètnies, llengües i religions.

Així, lentament, com també a colps anem configurant una societat on l'intercanvi cultural, el treball i la festa, el color de la falla i la calor del foc amb les seues cendres continuen evolucionant donant forma a la nostra identitat.

La ONG Morvedre Acull treballa per a que el foc de la solidaritat, l'acollida, la justícia com també el compliment dels drets humans, en matèria d'immigració, es faça realitat ja.

Espiral daurada

Elena Martínez
Arquitecta

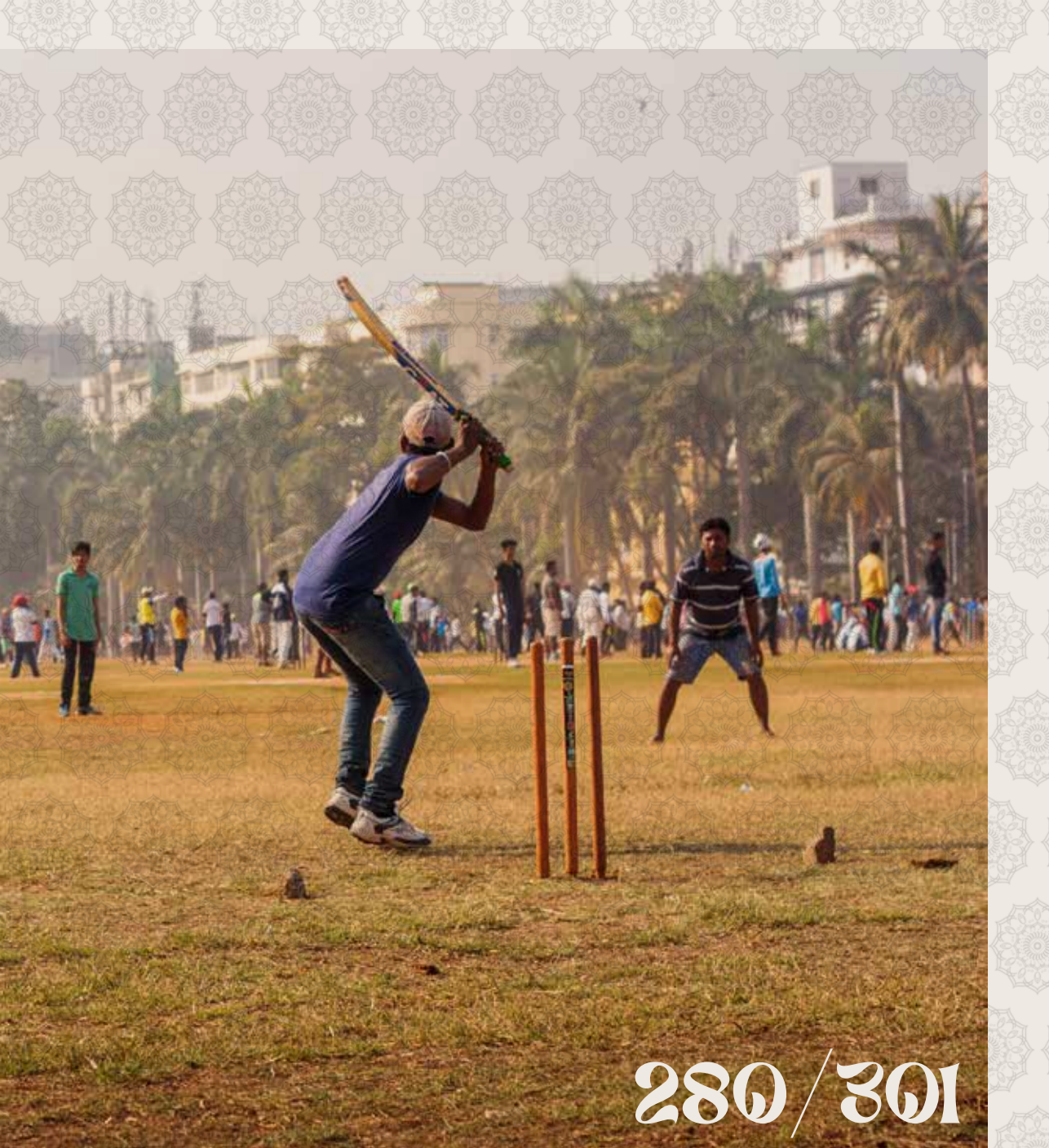

09

ईसपोर्ट ते इकालत

280 / 301

Snehal Jeevan Pailkar / Shutterstock.com

- 282 — Mariola Corega
- 284 — Francesc V. Blázquez
- 288 — Patricia Campos i Domenech
- 292 — Pauleta Sancho
- 294 — Cristian Pérez
- 298 — Ramón Ejeda
- 300 — Laura Méndez

L'esport, una ferramenta per a aconseguir el nostre nirvana particular

Mariola Corega
Esportista

Les Falles són una explosió d'energia en tots els nivells! Per a traure'ls el màxim profit, hem d'estar en plena forma. Si fem un paral·lelisme amb els valors de l'esport, ens adonem de la gran importància que té la salut en tota aquesta algaravia.

Les Falles nodriuen el nostre cos amb l'alegria de compartir la nostra identitat i tradició amb els nostres éssers estimats. Ens inunden d'oxitocina, serotonina, dopamina, endorfines. En abraçar-nos, fer broma, ballar, crear, compartir, ajudar, ser solidaris, generosos... Però tot això té un preu: l'estrés i la inundació de cortisol en el nostre cos. Per això, si cuidem el nostre cos amb la mateixa cura i determinació amb el qual preparem els actes i la roba, tot fluirà i la recompensa serà exponencial, el NIRVANA per excel·lència!

Les Falles, igual que l'esport, són pilars de la comunitat que ens brinden lliçons sobre cooperació, esforç, identitat, superació i celebració creativa.

És inqüestionable els beneficis de mantindre un bon estat de salut a través de l'esport, ja que ens aju-

Stefano Ember / Shutterstock.com

da en els moments de major intensitat. I això són les Falles: una explosió d'intensitat cultural i social. Impliquen moltes hores deserts, llargues caminades, balls, portar vestits pesats, mantindre una postura digna amb l'orgull de vestir les nostres vestimentes tradicionals i representar a la nostra Falla.

Així que cal enfortir-se i preparar-se físicament i mentalment per a poder donar-ho tot en aquests dies tan intensos que hem esperat amb tanta il·lusió durant tot l'any!

Preparem-nos per a brillar enmig d'esta meravellosa energia que són les Falles i que l'única cosa que es creme siga el monument com a símbol de renovació i que l'or del foc siga la nostra medalla, ja que un any més s'haurà emportat tanta bellesa, en tantes formes als nostres carrers!

પારાલેલિઝમ entre handbol i falla

Francesc V. Blázquez

President Federació Espanyola d'Handbol

Benvolguts amics i amigues de Sagunt i de la Comunitat Valenciana, per a mi, com a valencià, encara que establert a Madrid per la meua responsabilitat professional, és un orgull poder participar en aquest llibret de la falla Plaça Rodrigo a Sagunt.

Com a president de la Real Federació Espanyola d'Handbol, em sent feliç de ser natural d'una comunitat en la qual 'el meu' esport ha escrit, i continua escrivint, pàgines molt brillants, sent una referència, i convertint-se en una activitat essencial en la nostra societat. Bona prova d'això són els dos equips de la localitat, Port de Sagunt i Morvedre, que han competit i competixen en les màximes categories de l'handbol espanyol, masculina i femenina respectivament.

L'esport és una ferramenta integradora i formativa per als més joves, una solució saludable per a totes les edats, un vehicle de transformació social per a modelar una ciutadania amb major autoestima i més feliç. Els valors de l'handbol guarden molts paral·lelismes amb el món faller.

Gonzalo Bell / Shutterstock.com

La intensitat de l'activitat, la dedicació, el treball en equip, la solidaritat, l'entusiasme, la capacitat de superació, la creativitat, tot al servei d'un fi comú, en l'esport amb l'objectiu de fer gaudir a l'afició i poder brindar-los un triomf, en les falles, amb la finalitat de sorprendre i delectar a tots els visitants.

El resultat sembla efímer, un partit finalitza conclòs el temps, una falla es crema, però la totalitat del procés genera un grau de satisfacció de tal magnitud per als participants, que, des del xiulet final o l'últim caliu del foc, incita i estimula a treballar en el pròxim repte.

L'handbol espanyol té dos grans referents, 'Los Hispanos' i 'Las Guerreras', o, en altres paraules, les seleccions masculina i femenina, dues marques molt consolidades que l'afició identifi-

ca pels valors que irradien, més enllà dels seus resultats.

La nostra Comunitat també gaudeix del prestigi d'una gran marca, coneguda mundialment, i que s'ha convertit en un reclam turístic en el qual mostrar les senyes d'identitat de la societat valenciana.

Com a esport, ens sentim orgullosos dels èxits i medalles de les seleccions, erigint-se en autèntics ambaixadors de l'esport espanyol per tot el món, igual que totes les falles que poblen la nostra meravellosa costa levantina, icones per al món, cisellant eixe treball delicat, amb efímer final, sempre impregnat de sensibilitat i emoció.

L'any passat aconseguíreu la victòria en la Secció Especial de Sagunt, la qual cosa evidencia el vostre bon fer. Per a aquesta edició 2025, només vull

desitjar-vos que poseu el mateix cor i destresa, perquè la vostra falla, la terreta, lluisca com me-reix la Setmana de Falles i el Dia de la Cremà, i que eixe foc purificador us alimente el desig de mantindre viva una tradició que ha de perpetuar-se al llarg de la història del nostre país.

Paksongpob Kasempisaisin / Shutterstock.com

juguem?

Patricia Campos Domenech

Ex futbolista, pilot, periodista i escriptora

Quina és la millor manera d'aprendre i transmetre valors? Jugant. A Àfrica este sistema és revolucionari. Potser hi ha altres mètodes més innovadors, però este és el més efectiu. El meu objectiu és transmetre igualtat, afecte i respecte a través del joc.

És molt difícil perquè primer cal lluitar contra la pròpia cultura i tradicions. Ser dona en alguns països vol dir estar destinada a la discriminació i la violència. Per aconseguir que les dones i xiquetes practiquen esport cal convèncer al cap de la tribu i a la pròpia comunitat. Moltes dones a Uganda no poden anar a escola o fer esport, eixa no és la seua funció, no han nascut per fer això. Estan en este món, per a donar a llum com més fills millor, ser venudes com a esclaves domèstiques o ser prostituïdes.

Jo volia aportar en positiu a un país on les necessitats bàsiques no estigueren cobertes, on les dones i les xiquetes no tingueren una vida digna ni esperances de tindre-la i quan vaig descobrir esta realitat a Uganda, vaig decidir agafar una pilota, pujar-me'n

L.Mspencer / Shutterstock.com

a un avió i intentar repartir somriures a Uganda.

Quan vaig arribar em vaig trobar amb un paisatge desolador: fems per tots els llocs, xiquets bevent aigua estancada en terra, tristesa, pols, calor i tot això acompanyat d'una brutal discriminació cap a la dona. A Uganda les dones no som éssers humans, primer estan els homes, després els xiquets que no les xiquetes, més tard els animals i finalment les dones. Vaig pensar què podia fer per intentar millorar la seua situació i amb quines ferramentes i experiències personals comptava per fer-ho possible.

Abans d'arribar a Uganda, la meua vida es resumia en pilotar avions i entrenar a futbol. Com que no tinc un avió per ensenyar a totes a volar, vaig pensar que podia utilitzar el futbol

per acostar-me a elles i conèixer què estava passant. El futbol és un esport conegut mundialment que no necessita cap infraestructura. Fins i tot no necessites ni una pilota. Les meues dones ho feien elles amb bosses de plàstic o fulles de fibra de banana.

Quan vaig conèixer les meues jugadores per primera vegada, eren persones retretes, submises, sense iniciativa, resignades a la vida que els havia tocat viure, tristes, malaltes... I ara després d'haver jugat a futbol, de motivar-les, de fer-les sentir que formen part d'un grup i adonar-se que són molt especials per a algú, s'han convertit en dones amb somnis i amb ganes d'aconseguir-los.

És extraordinari el poder transformador de l'esport, usat com a instrument de cohesió social i d'escola de valors. És una

ferramenta molt útil i potent per ensenyar conceptes i obrir mentes. L'esport en general és un imant per a tot el món. Té un gran poder de convocatòria i el poden practicar tant les dones com els homes, persones de diferents cultures, religions i edats. Amb una pilota es trenquen barreres idiomàtiques i classes socials. A més, és divertit i es transmeten valors com l'esforç, el compromís, el treball en equip, la igualtat... Als meus equips hi ha jugadores de tribus rivals que aprenen a conèixer-se entre elles i a lluitar per un objectiu comú.

La fórmula és molt simple: com més hores passen jugant a futbol, més aprenen i menys temps estan soles o en perill. A més, és una manera de dirigir-les cap a l'escola. Una fórmula aplicable a Uganda i a tots els llocs del món.

Per poder començar a jugar, vaig mantindre moltes conversacions amb familiars, veïns i tutors, ja que moltes de les xiquetes no tenen família. Vaig

rebre molts «nos» i em sentia frustrada. Li donava moltes voltes al cap per a saber com els podia convèncer. Una dona, blanca, que jugava a futbol, aixecava moltes suspicàcies.

Amb insistència, amb paciència, sent conscient que hi ha canvis que requereixen temps, sabent que una llavor no germina l'endemà de ser plantada, vaig aconseguir convertir els «nos» en «veurem». Vaig organitzar tres equips de futbol: un de xiquets, un altre de xiquetes i un altre de dones amb VIH. Al principi va costar que se sentiren còmodes i motivades per jugar. A més, rebíem insults d'altres xiquets i adults que no havien vist mai dones practicant esport. A mi em deien: «You are a man, you are lying!» (Estàs mentint, eres un home!)

A poc a poc, amb molt d'afecte i esforç vaig aconseguir que se sentiren part d'una cosa bonica, d'un grup de persones que no les discriminen, ni les colpegen, ni les insulten per ser dones. Al contrari, les valoren pel que són: dones valentes i intel·li-

Soumyajit Bhowmick / Shutterstock.com

L.Mspencer / Shutterstock.com

gents a qui el destí els ha preparat una vida indigna, plena de violència i patiment.

Recorde a Olive, una de les meues jugadores. No entenia per què un home va violar a sa mare i li va contagiar la SIDA. Tot i això, el que més recorde d'Olive és la seua força i generositat, la seua senzillesa i alegria. O el cas de la meua amiga Betsy, que treballa al camp amb el seu bebè carregat a l'esquena i no sap que és la igualtat entre homes i dones. Li vaig preguntar per què les dones africanes, quan plora el seu xiquet l'atenen ràpidament, però si és la seua xiqueta la deixen plorar. Em va explicar que als homes cal donar-los sempre tot allò que demanen. En canvi, a les dones cal acostumar-les que mai aconseguiran res del que desitgen i cal ensenyar-les des de ben xicotetes.

La força d'Olive i Betsy compensen el dolor que sent per les dures realitats que segueixen existint a Uganda. Després de nou anys, si he après alguna cosa és la convicció que tots i cadascun de nosaltres podem ser una persona d'acció, podem contribuir

a millorar la vida dels altres i unir-nos a este corrent ple de vida i capacitat transformadora.

Sé que jugant a futbol no acabarem amb l'ablació, ni amb la SIDA, ni amb la fam, ni amb les morts, però estos moments de felicitat entre elles i nosaltres ens acompanyaran la resta de les nostres vides.

Hem de canviar la forma en què veiem el món i en què eduquem als nostres xiquets i xiquetes. Tinc esperança, crec que els humans tenim la capacitat de ser millors. Vull imaginar-me un món més just, amb homes i dones més iguals.

La igualtat està per fer-la realitat. Què bonic és viure una xicoteta part de la que disfrutem algunes, però què meravellós és ajudar a les altres a aconseguir la seua. L'únic problema amb la igualtat és enamorar-te'n i no parar fins a aconseguir-la.

A Uganda ho estem intentant a través de l'esport i amb l'ajuda d'una pilota. Vós imagineu un món on tots fórem éssers humans iguals i lliures?

Ara, la pilota la teniu vosaltres. Juguem?

jugant al·lò el tor: la història de pauleta sancho

Pauleta Sancho

Jugadora saguntina del VCF

Com era el futbol que somiaves i com el/et veus ara?

De xicoteta no somiava un futbol concret, simplement volia jugar, gaudia jugant i és el que feia. El meu somni era jugar al València CF i poder jugar a Mestalla i hui dia ho he aconseguit.

És veritat que el futbol femení ha canviat molt des que vaig començar a jugar fins ara, fins i tot el tipus de jugadora és molt diferent del de fa uns anys. Ara totes les jugadores tenen molt bon físic tant pel que fa a força com a resistència, la qual cosa fa que el nivell pugue bastant en la Lliga F.

Quines millores més importants destaqués?

Crec que a poc a poc s'està visibilitzant més el futbol femení, més gent el coneix i reconeix a les jugadores i això fa que més gent aposte per ell i cresca, encara que queda moltíssim camí encara al davant.

Fa uns anys era impensable que els partits es televisaren, que s'obriren estadis i fins i tot que hi haguera un conveni i es professionalitzara el futbol femení, si bé encara queda per fer.

Què queda per fer?

Queda molt per fer, començant per conscienciar a les persones, les empreses, les autoritats, etc. que queda molt per fer, que s'ha d'apostar més perquè això només és el començament i no crec personalment que

sigas suficient. Quan algú aposta pel futbol femení es nota i es trasllada en resultats, en audiència i en repercussió, però és important atrevir-se i fer-ho.

Responsables perquè continueu evolucionant?

Tothom és responsable en una certa manera. Perquè alguna cosa evolucione es necessita un poc de tot el món igual que passa en altres esports o en altres facetes de la vida. Per exemple, una empresa xicoteta recentment oberta no facturarà el mateix que una empresa amb molts anys de bagatge; però això vol dir que no puga arribar al mateix punt? La meua opinió és que es pot arribar al mateix punt si el treball és bo, si els treballadors s'esforcen i si a la gent li agrada el producte o el que ofereixen. El límit està on ens el vulguem o ens el vulguem posar.

Triatló: लईइ एनीलै देई रेप्टे

Cristian Pérez

Triatleta paralímpic

Com et dius?

Hola! Soc Cristian Pérez

Defineix-te com a esportista?

Triatleta paralímpic en categoria pts5, membre del grup promeses paralímpiques, soc pare de família i un amant de l'esport en si ,faig duatló/triatló i ciclisme, no conec una vida sense esport, motivació i, sobretot, sense amistat.

Com van ser els teus començaments en l'esport, i sobretot en el triatló?

Tot això va començar comprant-me una bicicleta, per a descarregar les cames en la meua època en la que feia carreres de muntanya; el meu entrenador em va proposar fer un duatló, perquè deia que em veia bé damunt la bici (riu), així comencem aquesta vibrant aventura.

Quin és el teu millor record o el missatge que no podràs oblidar mai dels anys que portes com a atleta?

Tinc records molt bonics de tots els entrenaments i vivències pel món que he tingut amb els companys de la selecció, cadascun m'ha aportat una manera diferent de sobreposar-se a les circumstàncies i dificultats.

La més significativa va ser les sèries mundials del Japó, que la vaig gaudir amb el meu entrenador, Edu Martin.

YAMOMOYA / Shutterstock.com

Quan fas vivències amb la selecció paralímpica de triatló veus amb diferents ulls la vida, és una cosa que en el teu dia a dia no t'adones i quan arribes a casa recapacites i comences a valorar-ho, és el que intente ensenyar-li a la meua filla; l'esforç, sacrifici i disciplina que és necessària per a poder rendir no t'assegura resultats, ni molt menys, però t'acosta més a ells, i sobretot et fa ser molt millor persona i atleta.

Com treballes el factor mental?

Un dels detalls que més vaig treballar va ser el factor mental; per a mi va ser molt important. Des que vaig començar a fer esport, després de tindre l'accident, en quedar-me sense un braç, em vaig proposar no sentir-me un discapacitat; vaig començar a competir contra gent sense discapacitat i la meua

meta era que no em veren així.

Quin ha sigut la teua millor marca personal?

Després, quan vaig començar a competir en modalitat paralímpica va ser com obrir-me el pit en dos i dir-li al món; soc Cristian Pérez i soc discapacitat. Vaig tindre una experiència molt rara i difusa en la qual va ser necessària l'ajuda d'una psicòloga; em sentia molt enfadat i frustrat, com si lluitara contra mi mateixa, fins i tot quan en la meua primera participació vaig ser subcampió d'Espanya en duatló paralímpic.

La meua família no comprenia molt bé perquè estava així i la veritat, que jo tampoc. Fins que ara en l'actualitat viu amb orgull l'haver viscut aquesta grandíssima experiència paralímpica.

Després, vaig començar a competir en triatló també, el meu millor lloc va ser segon

en un campionat d'Europa de triatló paralímpic i en duatló vaig ser Campió d'Europa.

Quant de temps dediques al dia en els entrenaments?

És necessària molta dedicació per a ser esportista d'elit, has de viure per a això, sense deixar de costat la família, encara que de vegades és molt difícil, pensa que cal entrenar 2/3 vegades al dia, el triatló és el que té.

I sobretot cuidar-se tant l'alimentació com la dieta, segons moments de temporada, i el descans tots dies.

M'agradaria tornar a viure això però sent més jove!!

Tindria una millor experiència esportiva, sobretot en el sector natació (riu), que és el que pitjor se'm dona.

Quina meta t'agradaria aconseguir ara?

Ara, després d'apartar-me un poc, m'estic plantejant entrenar i ajudar a les persones al fet que complisquen tots els seus objectius Esportius; és una cosa que em faria molt feliç.

Sobretot perquè els aconsellaria i ajudaria al fet que visqueren això més a poc a poc, que gaudisquen i que assaboriren tot això amb els familiars i amics, les càrregues; quan és acompanyat es porta millor .

fallas i esport

Ramón Ejeda
Triatleta

El meu nom és Ramón Ejeda. Sóc de Madrid i fa onze anys ja que visc en la terreta.

Gràcies al tipus de vida que he portat he conegut diferents llocs en els diferents continents, però no és menys cert la impossibilitat d'aprofundir en les arrels i profunditats culturals dels llocs visitats majorment per l'efímer dels viatges.

Hui, en la qual hui dia és la meua casa, sí que he aconseguit avançar un poc més en la idiosincràsia valenciana i des del primer moment em va sorprendre el món faller. Per a mi les falles era una festa que es donava per març i en la qual es cremava «alguna cosa» que havien creat per a l'ocasió. No sé si estava en la mitjana de coneixement nacional o alguna cosa per davall però la veritat és que les meues nocions eren ben vagues.

Com dic, en arribar i avançar en relacions vaig començar a comprendre que les falles i el món faller són molt més que eixos dies de març en els quals valència i voltants es visten de gala.

El meu món gira entorn de l'esport des que sóc ben xicotet. De comprar el diari esportiu per excel·lència amb 9 anys a representar el meu país en dife-

Massimiliano Finzi / Shutterstock.com

rents campionats del món i europeus vaig recórrer múltiples etapes en els quals l'esport va ser un pilar que va guiar cadascun dels meus passos vitals. Després de deixar el professionalisme continue trobant en l'esport la meua vida sent el meu treball actualment el d'entrenador del TriCanet d'en Berenguer i del Club Natació Màster Morvedre.

En definitiva, l'esport ha sigut la meua pedra angular vital sobre la qual s'ha consolidat la meua vida al complet. Però molt més important que això... l'esport va ser i és la meua passió. Esta passió em fa tindre reptes, il·lusions, emocions...

Tornant al món faller entenc este món com una cosa similar quant al significat per a diferents persones que estan hui dia al voltant meu i de la meua famí-

lia. Les falles són reunions, moments, reptes... i sobretot il·lusions. Per això, quan Alberto em va dir si m'abelliria escriure alguna cosa per al llibret, no ho vaig dubtar ni un moment i va suposar una gran il·lusió per a mi.

Per a acabar m'agradaria compartir que en el meu gremi sempre s'ha utilitzat la frase «l'esport com a filosofia de vida», no m'agrada massa, ja que la vida és canviant i hem de ser prou plàstics per a entendre que res extern ha d'interioritzar-se tant que l'absència d'això ens porte al descarrilament, però el que sí que tinc clar és que allò que ens aporta il·lusió ha de ser valorat i s'ha de tindre cura.

Felices falles i felix vida!!

Un èxolnol olímpic

Laura Méndez

Atleta olímpica

Defineix-te com a persona

Em considere una persona molt treballadora, constant, competitiva i tossuda.

Com van ser els teus començaments en atletisme?

Vaig començar corrent les carreres populars del meu poble, Almussafes, on sempre quedava en les primeres posicions i els del club del poble em van animar a apuntar-me a atletisme.

Quin és el teu millor record o missatge que no podràs oblidar mai dels anys que portes com a atleta?

El millor record és la meua primera marató on vaig aconseguir la mínima olímpica i com a missatge, quan va eixir publicada la selecció espanyola dels jocs olímpics i jo estava en ella.

Com treballes el factor mental?

He treballat amb alguna psicòloga que em va ensenyar diversos exercicis per a afrontar de manera satisfactòria diferents situacions.

Quina ha sigut la teua millor marca personal?

La marca de 2h29.28 de la marató que em va portar a les olimpíades.

Quant de temps dediques al dia en els entrenaments?

Faig doble sessió, una al matí i una altra a la vesprada, 5 hores al dia.

Dediques la teua vida al complet a l'esport o tens una altra activitat laboral?

RAMNIKAL MODI / Shutterstock.com

Compagine l'esport, treballant de coordinadora i entrenadora d'atletisme a les escoles esportives de Sagunt.

Realitzes alguna dieta especial a causa de l'esport que practiques? Quin és el teu menjar preferit?

Porte una dieta sana i variada. El meu menjar favorit el putxero de la meua mare, jejeje.

Quina va ser la teua experiència en els jocs olímpics? Com et vas sentir durant la preparació?

L'experiència dels jocs va ser increïble de les quals mai s'obliden. La preparació va ser bonica, però alhora molt dura.

Quina meta t'agradaria aconseguir com a esportista?

Per a mi ja he assolit la màxima que és estar en uns jocs olímpics.

Si hagueres de triar només una cosa. Què triaries? Batre el rècord del món o ser campiona olímpica?

Una pregunta complicada, però em quede amb ser campiona olímpica eixe títol no me'l llevarien i un rècord si, jejeje.

Qui és el teu referent en el món de l'esport i per què?

A Espanya tenim a grans esportistes, però em quedaria amb Rafa Nadal o Carolina Marín (vaig veure el seu documental que em va motivar molt just unes setmanes abans d'obtenir la mínima olímpica).

Quina és la teua meta en la vida?

Ara mateix una de les meues metes és ser mare.

Algun consell que pogueres donar per a les persones que vulguen iniciar-se en l'atletisme?

El primer és que es posen en contacte amb persones que entenen i tenen la titulació per a poder-los entrenar. I el segon tindre moltíssima paciència, es necessita molt de treball per a poder millorar.

10

गोड्डे फ्रीड्डे

302 / 355

Finn stock / Shutterstock.com

- 304 — Gil-Manuel Hernández i Martí
- 308 — Ricard Català i Gorgues
- 312 — Lluís Mesa
- 316 — Juanjo Medina i Bonilla
- 334 — Iñaki Gotor
- 336 — Carlos Segundo i Rajadell
- 342 — Santiago Ríos
- 348 — Mar Lluca
- 352 — Mar Lluca

લેડે ફાલેડે નૉ હાન
વેદ લોલેડેતાર

Gil-Manuel Hernández i Martí

Membre de l'ADEF

«Interessa que les Falles es puguem «vendre» en el supermercat de la cultura de consum ràpid, sense estridències, sense notes discordants ni resonàncies carnavalesques.»

Resulta sorprenent constatar com, mentre que les falles com a artefactes culturals molesten cada vegada menys, la festa oficial de les Falles molesta cada vegada més. Però esta asimetria remet a una lògica pragmàtica: la festa neoliberal vol fer de la cultura festiva una mercaderia, que necessàriament ha de ser innòcua en els continguts, encara que genere indesitjables «efectes col·laterals» com a esdeveniment de masses, ja que l'hedonisme nihilista consistent en atraure turistes i extraure valor econòmic de les ciutats en festes es considera una prioritat. Quan es tracta de lobotomitjar la festa per anul·lar el seu potencial subversiu i reconvertir-la en un «actiu» cotitzable, tot li val al neoliberalisme totalitari imperant. I les Falles no en són una excepció.

Per això s'ha anat imposant la regla no escrita que les falles no han de molestar. Perquè si són falles molestes, si són falles que incordien, si són falles que

George Trumpeter / Shutterstock.com

tracten temes delicats, expressen dissidències estètiques o aborden qüestions polèmiques, aleshores el que passa és que espanten, importunen, incomoden, ofenen. Sobretot a certs sectors polítics, però també als poders reals, i paradoxalment també a alguns artistes fallers, a no poques comissions falleres, a les elits festives i a la majoria de mitjans de comunicació. Així que tant l'autocensura com la censura oficiosa funcionen com a tallafocs profilàctics, mentre s'estén un vergonyós pacte de silenci per a evitar que les falles siguin fidels als seus orígens. Interessa que les Falles es puguin «vendre» en el supermercat de la cultura de consum ràpid, sense estridències, sense notes discordants ni inoportunes ressonàncies carnavalesques.

En conseqüència, hi ha una sèrie de qüestions que són tabú,

és a dir, que és convenient que no s'aborden en una falla, perquè aleshores la falla incordia, inquieta, transgredix, és a dir, és falla. I per això el que fan les falles actuals és tractar en superfície una multitud de temes alhora, com una xarxa inofensiva que ho atrapa tot a costa de no fer massa sang ni clavar-se en embolics. La màxima és evitar les qüestions realment feridores o candents. Prolifera, doncs, un tipus de falla anestesiada, amorfa, insípida, una falla zombi que no està ni viva ni morta, una falla que surfeja en un mar de banalitats quotidianes fent creure que està viva. Però no ho està, ja que un fum de temes vetats pels poders ho impedit. Això explica que, a l'hora de la veritat, no es puga parlar dels genocidis que assolten el món, especialment el de Gaza, ni tampoc es puga tractar la bru-

tal explotació dels recursos dels països empobrits pel nostre mode de vida occidental ni la depredació sexual, ni el maltractament contra les dones, ni les fosses del franquisme ni la pederàstia de l'Església catòlica, ni el terrorisme masclista, ni els diversos negacionismes, ni els plans bel·licistes de l'OTAN, ni els inhumans centres d'internament d'immigrants, ni les contínues agressions de l'extrema dreta, ni les condicions de quasi esclavitud laboral dels migrants, temporers, *kellys* i *riders*. Tampoc la pandèmia d'addiccions a drogues legals, ni els suïcidis, ni el racisme ni l'anorèxia, ni l'extermini dels majors en les residències perpetrat per polítics psicòpates en els temps de la covid-19, ni el cansament de tanta gent farta que li xuplen la vida dia rere dia en infames condicions de treball, ni les dones violades i assassinades, ni les mentides sobre falses energies renovables. Ni la gent sense llar, ni l'allau de desnonaments, ni el col·lapse energètic i cli-

màtic, ni l'expansió esgarrifosa del neofeixisme amb la complicitat dels «moderats», ni la cultura de la cancel·lació, ni la institucionalització de la intolerància, ni la riquesa obscena de tants milionaris i moltes altres qüestions el tractament de les quals fomenta, segons els guardians de l'ordre públic, conflictes innecessaris, «radicalisme», «incitació a l'odi» i l'alteració de l'armònica convivència ciutadana. En este sentit, els jurats, els premis, les capelletes dominants, certes directrius polítiques i els mitjans «responsables» tenen la missió de garantir la «pau social» en el món faller. S'imposa la tranquil·litat ansiolítica. I es decreta orwellianament una acumulació de perverses paradoxes: impressionar per a adormir, enlluernar per a ocultar, estimular per a desactivar. Tot ha d'estar sota control.

Ja ho sabem, no es tracta de prohibir res. Ja se sap que oficialment la llibertat d'expressió és sagrada. Cal, sobretot, mantenir les aparences. Però, de fac-

CRS PHOTO / Shutterstock.com

to, evitar les falles molestes s'ha anat convertint en una mena de missatge dissuasiu, sempre implícit o subliminar. Hi ha temes que no convé tractar perquè si es tracten, aleshores és com si es llancés una bomba en eixe paradís de respectabilitat que el poder vol que siguen les Falles: una festa bonica, turística, atractiva, agradable, simpàtica, sament humorística, que arribe a tothom, un producte de consum sense ambicions, vistós, colorista, espectacular, que no genere problemes. Perquè si els genera, aleshores s'activa un nerviosisme o una agitació generalitzada que es considera perniciosa per a la festa-marca de les Falles, que la pertorba com a patrimoni homologat, que la desvia de la diversió «despolititzada», que la sostrau al seu destí com a «cultura blanca». Per esta raó, aquells que es neguen a col·laborar ja saben que els espera l'estigmatització i l'ostracisme.

Les falles han de ser un ornament, una decoració pintoresca que ajude a representar el si-

mulacre del fet que es pot criticar qualsevol tema, però a costa que desapareguen els enfocaments realment impactants que facen pensar, reflexionar, que desvelen, assenyalen, denunciïn, subvertisquen, transgredisquen, que d'alguna manera commoguen. Parlar de les excepcions, com algunes falles en barris populars o falles experimentals, és parlar d'uns precaris oasis enmig d'un desert que avança a tota velocitat. El desert de l'enginy i la gràcia rebaixats al màxim, de la sàtira administrada en proporcions homeopàtiques, de la correcció política més covard elevada a tradició intocable. Res de molestar, res de destorbar, no siga que unes falles de veritat acaben per desbaratar el projecte autoritari d'unes Falles sense foc ni ànima.

la चोखोत इठोठपुत्रा एन दी लॉन वेड डेड् शोड्ड्

Ricard Català i Gorgues

Investigador de la cultura festiva

*Que les cadenes lliguen, ho saben tots;
Però dic que les cadenes de l'esperança són estranyes;
Els seus captius van amb els huracans
I sols s'assosseguen quan elles es trenquen.*

Estrofa de l'Oceà de la Renunciació

Cicle de la primavera (Rabindranath Tagore, 1916)

En els temps que corren, segons diu la gent més sabuda, experimentada i entesa, el món de les Falles no està passant el seu millor moment. Si peguem una ullada als diversos mitjans de comunicació i les xarxes socials, no deixen de publicar-se notícies gens favorables sobre el sector faller i la pròpia festa, més aviat ens situen en un escenari de futur amb molta incertesa, un devindre ple d'interrogants.

Com l'economia ho mou tot en una societat mercantilista i consumista com la nostra, les Falles tampoc es queden alienes de les perturbacions derivades del gran mercat que domina el món i amb tots els seus efectes ben dolents i que ens deixen encadenats, com un samsara de la tradició budista, sense massa capacitat de reacció, a l'albor de les contingències que es pogueren desencadenar.

Un dels efectes més dolents i roïns ho podem comprovar, precisament, en allò que li atorga a la festa

Nila Newsom / Shutterstock.com

de les Falles el seu tret més identitari, genuí, autèntic i singular com és la mateixa falla, el cadafal sobre el qual hauria de girar tot allò que moguem com a col·lectiu faller, des de l'organització de la festa fins a la seua celebració, amb un projecte ple de sentit i coherència que tinga com a referent discursiu la cultura festiva.

En este sentit, la cultura festiva s'ha d'entendre d'una manera dinàmica, flexible i complexa, on cal establir un diàleg constant entre la tradició i la modernitat, entre l'acció més d'àmbit local i l'acció de caràcter global, entre el patrimoni material i el patrimoni immaterial, exponents qualitatius per a donar un millor sentit i qualificació a tot allò que es pot emprendre com a entitat festiva i en el context de la festa fallera.

En l'actualitat, des del punt de vista econòmic, la capaci-

tat de poder plantar una falla amb plenes garanties suposa tot un repte per a una comissió fallera, ja que les despeses per disseny, projecte, maquinària, materials i, també, mà d'obra s'han disparat des de fa uns anys, damunt agreujada amb la incidència de la pandèmia de 2020, una situació de crisi que condiona i limita els pressupostos que es vulguen dedicar a la falla.

A més a més, per al gremi d'artistes fallers no es fa rendible el disseny i la construcció de falles segons hem pogut saber, des de temps enrere, a través dels comunicats i declaracions fetes pel mateix col·lectiu gremial, tot això agreujat amb l'abandonament progressiu de la professió, així com per la jubilació de tota una generació d'artistes fallers que van marcar diferents dècades deixant la seua empremta i,

a més a més, sense poder garantir un relleu generacional que molt bé es podria nodrir de l'alumnat matriculat en el cicle formatiu d'artista faller i escenogràfics, implantat des del curs 2011-2012 en l'àmbit de la formació professional reglada.

Des d'una altra perspectiva, allunyada de la visió més economicista, veure plantada una falla a un carrer o a una plaça de qualsevol municipi faller suposa trobar un sentit de plenitud a la festa de les Falles, no obstant això, les persones integrants d'una comissió fallera haurien de revisar com viuen el procés de creació i construcció de la falla, la temàtica que es va abordar, en la qual se salvaguarde un enfocament ben crític i mordaç, la interlocució i possible complicitat amb la figura de l'artista faller i el seu equip de treball, la composició dels ninots amb la seua transformació plàstica, l'experiència emocional de la nit de la plantà i, fins i tot, la seua implicació en tots els actes de la setmana fallera que haurà de culminar amb la catarsi ignia de la nit de la cremà.

A més de tot això, com a entitat associativa i ciutadana del món festiu, des de la comissió fallera s'haurà de promoure, al llarg de l'any, la sociabilitat festiva, més en concret la sociabilitat fallera, amb la generació i promoció d'un bon ambient de convivència, de trobada intergeneracional, de gaubança col·lectiva, de participació en la presa de decisions i, naturalment, de solidaritat compartida cap a una societat més altruista i en favor de la justícia social.

La dimensió sociocultural de la festa de les Falles hauria de tindre un lloc més preminent i rellevant, per damunt de tot

allò més vinculat als interessos dominants de l'economia, el consum i el turisme de masses, en la qual cobra el seu paper més protagonista el col·lectiu faller, amb la seua vivència conscient del calendari festiu com a patrimoni i tot el que comporta socialment i culturalment, la interlocució dialògica amb el seu entorn territorial més pròxim, el compromís progressiu cap a la sostenibilitat i, fins i tot, la capacitat d'una major integració en la xarxa associativa i cívica en els seus municipis de localització.

A través de la festa de les Falles també es pot construir ciutat, en este cas entesa com a ciutat per a la convivència, per a la participació individual i col·lectiva, l'acollida des del reconeixement i respecte, on hauria de prevaldre una major i millor consciència pel bé comú, la pràctica de l'alteritat on es pose en relleu els valors del reconeixement i la reciprocitat; així com, la promoció de la inclusió en totes aquelles iniciatives, projectes i accions de caràcter festiu i, també, sociocultural que s'emprenquen per part del col·lectiu faller al llarg del temps.

En esta perspectiva, les comissions falleres, associacions culturals segons consten en el Registre d'Associacions, conformen tot un potencial, viu i dinàmic, en la xarxa associativa del nostre territori i, per això, cal valorar totes les seues aportacions per a la promoció de la vida social i cultural d'un poble o ciutat, més enllà del seu vessant més festiu i faller, una contribució que moltes vegades queda amagada o invisibilitzada a la llum de l'opinió pública i, fins i tot, dels mitjans de comunicació, més interessats per la fanfàrria

que es deriva de tot allò que es mou al voltant de falleres majors i corts d'honor, moltes vegades amb massa superficialitat.

Uns quants anys han passat de la declaració de les Falles com a patrimoni immaterial de la humanitat per la UNESCO, amb la prèvia declaració com a bé d'interès cultural immaterial per part de la Generalitat Valenciana, i sembla que no s'ha acabat d'entendre del tot el que suposava esta declaració, com el reconeixement de tot un moviment festiu tan dinàmic i, a més a més, amb la confluència creativa dels diferents sectors que li envolten i sostenen, des del mateix col·lectiu d'artistes fallers, passant entre d'altres pels tallers artesanals de la indumentària i adreços, els de la pirotècnia i, fins i tot, per un altre moviment

tan referencial a casa nostra com són les bandes de música, a més de la música del país tan arrelada en el nostre imaginari col·lectiu a través de les colles de dolçaina i tabal.

La declaració de la UNESCO i els valors que es deriven de la mateixa pot ser el millor camí per a unes Falles amb futur, més enllà dels entrebancs econòmics que s'hauran de sortejar en el dia a dia, amb el trànsit de les mirades cap a un horitzó d'esperança, una línia argumental recurrent a través de les meues col·laboracions en els Llibrets de la Falla Plaça Rodrigo dels últims anys, on la vitalitat del moviment associatiu faller s'haurà de convertir en el major i millor repte, alhora que salvaguarda, per a la pervivència de la festa fallera.

દરબીપત્રો વેદો નિરવધાના શીલર: વેદોઝ ઠગીદુદનઝ ઢા ઈઅતુઅલિતઅ

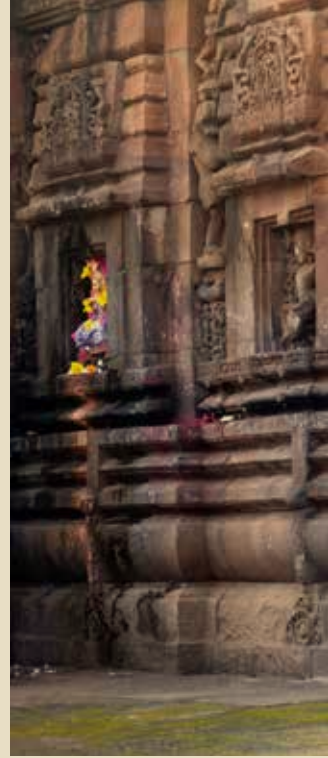
Lluís Mesa

Historiador i tècnic lingüistic

La societat necessita constantment motius que l'encoratgen a evolucionar i créixer. Els governants s'encarreguen de crear-los no solament per a buscar el progrés sinó per a frenar els impulsos populars. Els poderosos desitgen una població il·lusionada perquè aix  resulta m s fàcil de controlar-la i sobretot d'evitar les seues protestes.

El fet explica que al llarg de la història s'haja imitat la famosa romana de «pa i circ». Era la manera que tenien els emperadors de distraure el poble dels conflictes socials i els problemes polítics, ja que oferia bons resultats.

Però, més enllà d'eixa realitat, cal dir que la festa fallera, independentment que haja sigut aprofitada per les autoritats per a intentar alienar les classes humils, ha exercit de teràpia alliberadora i ha suposat un bon instrument per a assolir la felicitat, com si es

tractara d'un nirvana faller superador de tensions socials. Les falles significaven i signifiquen un punt de trobada on la societat convergix i troba l'equilibri. Són transmissores directes de tradicions que exalten sentiments i d'activitats lúdiques que alegren el cor. No es tracta d'un programa d'uns pocs dies sinó de 52 setmanes. En eixe temps, el casal és l'eix de la vida social dels fallers i de les falleres. Les activitats esportives o culturals, els actes solidaris o musicals marquen un calendari en el qual els protagonistes de les falles troben l'equilibri necessari.

Amb les falles, esta societat passa l'any, i no ho fa mal. Tanmateix, no sempre ho ha fet de la mateixa forma. En el segle XIX, quan nasqueren els festejos, van infondre l'harmonia necessària a les classes populars

per a articular les seues preocupacions i crear el seu peculiar nirvana. Fou l'únic espai on es va permetre l'oposició a les injustícies i a les males obres dels membres del veïnat o de les classes dominants. Encara que alguns anys foren prohibides, a poc a poc, superaren els entrebancs de les autoritats. També cal dir que al remat foren tolerades a costa de renunciar a algunes de les seues formes. L'oficialitat progressiva va aconseguir que aquelles falles anàrquiques i revolucionàries en molts casos es transformaren en cadafals més estètics i en activitats amb regles i pautes. No obstant això, continuaren com a festejos veïnals en els quals els botiguers i la població es retrobaven amb la mirada distant d'una burgesia que els vigilava des dels balcons quan pegaven foc als ninots

i remats. Aquells instants, menjant bunyols i aguardent, abans de donar protagonisme al poder de la flama, eren impagables. Produïen felicitat i alliberament entre les persones que el protagonitzaven els esdeveniments. Amb ella arribaven al nirvana faller o alliberament momentani dels seus problemes.

El creixement del nombre i volum de les falles va fer que s'entrara en un altre nivell. L'art popular passà a ser un ingredient destacat. El nirvana faller ja no va estar solament motivat per uns bunyols o una paella entre els membres de les comissions. Aparegué la visió d'una escultura efímera destacada on el remat pren un protagonisme especial. Estava construïda de bells ele-

ments que envaiïen les places per uns dies i que els permetia mostrar-ho tot distint. Aquelles belleses motivaven els habitants de les comarques a visitar el *Cap i Casal*. La llum fallera va il·luminar alegria i vitalitat. A més, va suposar que l'efecte nirvana faller es contagiara a unes altres poblacions. Eixa expressió festiva va volar cap a uns altres espais adquirint, progressivament, formes pròpies.

En el Camp de Morvedre, el nirvana faller va tindre també les seues pròpies expressions. La primera experiència fallera, l'ocorreguda a Estivella l'any 1924, va sorprendre els seus habitants. Ningú l'esperava. Fou capaç de traure rialles i d'entendre que la sàtira podia canviar el poble

per uns dies. En el cas de la primera falla del Port de Sagunt, l'ocorreguda l'any 1927, l'efecte nirvana fou més intens. En un nucli de recent creació on tot girava al voltant del treball en la fàbrica, la falla va alliberar-los de l'ambient laboral, portar-los a moments alegres i propiciar l'encontre entre els treballadors en un ambient relaxat i lúdic.

El final de la Guerra d'Espanya va canviar la forma d'entendre les falles. En una societat dominada per l'autoritarisme i el control de la societat, l'estructura organitzativa i les manifestacions públiques eren vigilades. En eixos anys, nasqué una programació diferent i va augmentar el preu de la religiositat. Així i tot, l'efec-

te de la flama i de la cremà continuà provocant un gran nirvana entre la població. La festa fallera, en dècades d'opressió, era un bon alliberador i una manera per a trobar-se feliços.

En arribar la democràcia, després de 40 anys, la festa fallera s'havia transformat. La monumentalitat, i l'excessiu creixement havia modificat aquell nirvana inicial. Ja res era igual, malgrat que es conservava l'essència. Encara que en principi va actuar com un búnquer protector de la tradició i enemic de la modernització, a poc a poc eixe discurs es va diluir. S'observen canvis en l'estètica i en la temàtica fallera. També en l'organització o en la recuperació de la indumentària. És de veres que la festa fallera tardà a transformar-se molt més que la resta de la societat, però ho va aconseguir.

El balanç que pot fer-se, després del temps passat, és que les falles han sigut un caliu on refugiar-se i trobar la felicitat. En les places on es plantaven i en els casals on es reunien fallers i falleres la societat va trobar-se feliç i alliberada. Així ha continuat per damunt dels canvis de governs o realitats. Seria difícil entendre ja la vida valenciana sense falles i sense el seu efecte terapèutic com a superador de problemes quotidians.

Altres societats i cultures troben el nirvana en l'espiritualitat. La valenciana ho fa en les falles. És un recer d'harmonia, reencontre i vitalització. Així que continuem vivint-les sense por a ser devorats per elles. Participant-ne, ens alliberem i entrem en estat de felicitat. La falla, doncs, és el nirvana més sincer per a gran part de la societat valenciana. Aprofitem-ho.

तानरोइ एन दी तवदेवतोइ
 शीएरइ. दइतेटेता
 ि तान्तिंगुतइ

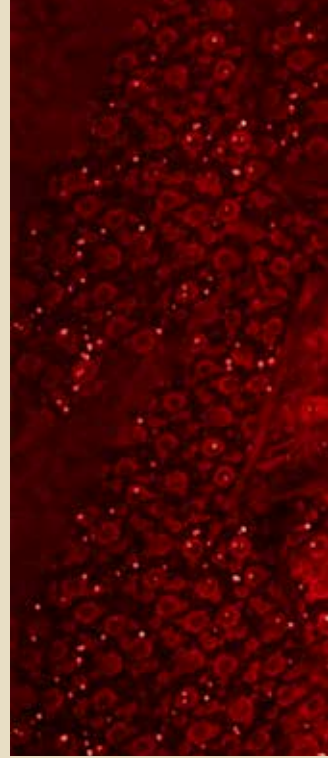

Juanjo Medina i Bonilla
 Revista CENDRA

Des que es planten, les falles han canviat prou la manera d'abordar les temàtiques triades i la forma d'expressar-se. Tant la part argumental com l'estètica, han anat absorbint les inquietuds de la societat en cada moment, de vegades sortejant les més fortes supervisions de la censura i altres quedant-se a meitat expressar-se per condicionants de diversa procedència. Vegem com han evolucionat estes variants dels cadafals.

De les falles primigènies a finals del segle XIX.

A finals del segle XVIII les falles van agafant forma, però encara no es poden denominar falles modernes, amb ninots, més o menys treballats. També es podien trobar versos satírics, adherits al repeu de la falla o a les parets dels voltants, ajudaven a entendre el significat de l'escena representada.

Almela i Vives (1949:14), cita a Rafael Gayano Lluch qui diu que en l'any 1788, la vespra de Sant Josep, en un carrer no identificat, es penjà un ninot de tir¹. Després de ser objecte de burles i escarni, fou cremat. El ninot sembla que representava l'advocat dels Reials Consells i polític En Joan Baptiste Nebot, que segons pareix no tenia un gran predicament entre els valencians. Segons Gayano Lluch, a este ninot se li dedicaren estos versos:

1. Fins a finals del segle XIX, dels balcons de la ciutat de València es penjaven amb el tir -nom de la corda que s'utilitzava per a baixar i pujar mobles i altres objectes dels pisos-, els ninots prenién el nom del sistema emprat per a la seua exhibició.

«A la nit voran vostés com ardix este judio que, dient-li tots nebot, cada volta es més tío.»²

Estos ninots agafarien les tècniques més simples i sembla que estarien fets reomplint roba amb palla i amb una carassa de cartó, feta de manera tosca, que permetia identificar el personatge. I a més, deixen clar que la crítica política estava present en les falles, quasi abans inclús de ser falles.

Estes *protofalles* incloïen també les primeres traces de què després es batejarien com a *falla eròtica*, o aquelles que criti-

2. En esta i les següents cites literals, he respectat l'ortografia original dels textos.

caven les relacions de parella. Un exemple el constituïx la ressenya al voltant de les falles, apareguda al llibre *Ocios entretenidos*, de José Calasanz Viñeque en l'any 1819, que descriu les falles i identifica alguns dels personatges fets ninots, i del que es poden intuir les temàtiques i alguns materials dels utilitzats en aquell moment:

«Es un tablado en el medio de las plazas unas figuras de paja o trapos, ya señoritos y señoritas, algunos novios burlescos, zapateros remendones y a otros sujetos a quienes se les quiere hacer asta burla.»

Però la temàtica principal, era a política, com la que contava la falla plantada en 1820 en el carrer de Saragossa. L'explica José de Orga a *Ensisam de totes Herbes* –publicació dirigida per Constantí Llobart–, es diu que l'italià, Félix Casalis, que tenia una cafeteria al mateix carrer, plantà un Faetó que escalava al Sol. Casalis, havia sigut partidari de Ferran VII, manifestant-se contra els francesos, per a més tard, passar al liberalisme, acabant empresonat per la falla. Sembla que, mentre estava pres a la presó de Sant Narcís, exclamava: «La maladeta fal-la m'ha perduto!»³.

Com a últim exemple de temàtica d'este període, agafem una notícia d'*El Diablo Predicador*, diari constitucionalis-

ta i liberal, que s'enfrontava als realistes, partidaris del rei i els absolutistes. Estos, tingueren la idea de fer un ninot del diari i cremar-lo la vespra d'aquell dia de Sant Josep. El diari agafà de broma la situació i es desdigué de tot el que havia publicat anteriorment, publicant este text:

«Ha llegado a mis oídos la noticia del auto de fe que se está preparando para el Domingo 18, en que se piensa poner en vergüenza en la calle o plaza un monigote que representa al Diablo Predicador, quemándole por fin de fiesta en la hoguera acostumbrada, y por ver si puedo aplacar la cólera de mis enemigos y librarme de la chamusquina que me amenaza me apresuro a presentar al público mis retractaciones.»

Algunes d'aquelles falles, tenien moviment, aconseguit –per mitjà de jocs de corrioles i cordes– donar un major «realisme» a l'escena representada. De factura molt senzilla, podem endevinar com eren, si fem cas d'una de les primeres descripcions de la Festa que es poden trobar, la de Laborde al seu *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne (1807-1818)*:

«Todos los años, el 18 de marzo, víspera de San José, los ebanistas y carpinteros realizan por las calles, cada uno delante de su obrador, unas representaciones verdaderamente teatrales.

Se trata de figuras de tamaño natural, vestidas con la ropa adecuada. Su estructura interior es de madera muy ligera, su cara una máscara de cartón, y los vestidos, peinado y adornos son de papel, a veces hechos con mucha destreza. Las figuras están sobre una gran pira, oculta

3. La comissió pl. de la Reina- Pau- Sant Vicent planta en 2021 una reproducció d'esta falla, commemorant el dos-cents aniversari d'aquesta, agafant-la com a referència per a datar l'activitat fallera a la seua actual demarcació.

por un espeso círculo que la rodea, formado por falsos adornos dispuestos artísticamente, que presentan, con cierta propiedad la figura de un teatro.

Frecuentemente se ven hasta ciento cincuenta representaciones de estas en un sólo año, y
Hay algunas muy logradas...»

D'esta crònica, que sembla que parla de les falles de 1803⁴, es poden extraure els materials, l'estructura, i inclús la quantitat aproximada de les falles que es plantaven a principis del segle XIX.

1850- 1936.

Naixement de la falla moderna.

La falla moderna està vinculada a la que s'ha denominat falla escenari, una falla ja en quatre cares i que es pot rodar i els ninots de la qual, comencen a formar escenes arribant inclús a tindre més d'un ninot, creant-se arguments més complexos.

Són falles que, a més, van guanyant en volum –algunes arribaren a tindre fins a una dotzena de figures i la premsa les va denominar com a monstruoses– i qualitat artística, estimulada pel treball de professionals artesans, que s'arrimaven a les falles per a quadrar els pressupostos dels seus obradors i que a poc a poc milloraren la manufactura dels cadafals, fins que aparegué la figura de l'artista faller. També influí en l'atenció a la qualitat

plàstica de les falles, l'aparició dels premis, primer des d'associacions o entitats que valoraven les falles i des de 1901 per la implantació dels premis de l'Ajuntament de València.

Entre 1850 i 1900, es poden diferenciar dos períodes pel que fa a les temàtiques falleres. Des de 1850 fins a 1870, la majoria dels arguments tracten la moralitat, amb dos línies principals, les relacions veïnals i les relacions de parella, també coneguda com a falla eròtica, representant quasi la meitat de les falles plantades. L'altra meitat, estava repartida entre les falles que feien crònica dels espectacles representats a la ciutat –teatre, bous o zarzuela–, i les que tenien crítica política.

El canvi en el percentatge del tipus d'argument, estigué influït, per la preocupació dels impulsors de les falles en les realitats socials i també, per la influència de la censura per la quasi prohibició per part de les autoritats de les falles amb crítiques veïnals, que arribaren a provocar conflictes en reconèixer-se en els cadafals alguns veïns, la qual cosa podia acabar en agressions físiques per part dels al·ludits, ja fora contra la falla –trencant-se alguna que altra– o contra els fallers. Falles com la de places de l'Espart de 1888, de Sant Bertomeu de 1893 o del carrer de Pascual i Genís de 1890, provocaren que la premsa exigira a l'alcaldia el mateix zel censor que demostrava davant falles de dura crítica política.

En l'última dècada del segle XIX, la crítica política arriba al 61% de les falles (Ariño: 1992), amb falles dedicades a la política nacional, amb més falles que aquelles que parlaven d'actua-

4. Podeu llegir l'article de Ricard Català Gorgues Visions sobre les falles del XIX en les cròniques viatgeres, dins Revista d'Estudis Fallers n°20, febrer 2015, València, Associació d'Estudis Fallers, pp. 67-89.

litat local, amb 97 falles –entre els anys 1890 i 1899– que critica-ven el sistema polític, els partits, el caos sociopolític a Espanya, les guerres colonials de Cuba, Filipines o el Marroc, o la situació de pobresa i d'explotació en què es trobava el país.

En este període, es passa d'aquelles falles molt bàsiques, de palla, paper i fusta, a les que ja tenen ninots millor vestits, amb roba vella o inclús cosida a posta i que guanyaren expressivitat al tindre mans i caps fets amb cera acabada amb pintura a l'oli. Estes tècniques es mantingueren als cadafals fins a la meitat del segle XX. L'introductor de la cera, en l'any 1863, fou l'artista Antonio Cortina, que adapta tècniques d'imatgeria sacra, sent clau per crear l'estil naturalista que tenien les falles,

sense cap concessió a la caricatura, fins que en 1872, es planta una falla a la plaça de Bous de València, la qual comparava dos famílies, una del moment i l'altra de principis de segle, basades en treballs de l'il·lustrador satíric Ortego, fent una àcida reflexió de la societat del moment.

A principis del segle XX i quan les falles van guanyant qualitat, allò que és criticat és la pèrdua de la intenció satírica i crítica, sempre que no s'apropara a la vulgaritat, i per la cada vegada més àmplia nòmina de falles que només eren pensades per a lloar fets o persones, les nomenades falles apologètiques. Estes falles acabaren, ajudades pels censors, amb la «crítica vecinal, la crítica a las autoridades políticas, la crítica anticlerical y el len-

guaje obsceno» (Ariño 1992:127). Així, només les falles que lloaven les virtuts de personatges o que eren un cant de valenciania, eren respectades per l'autoritat, convertint-se en les falles prototip a partir d'eixe moment. Model que es mantingué, amb matisos, fins als nostres dies.

El que sí que s'ha de reconèixer a les falles de principi de segle, és estar obertes als corrents artístics de l'època, sent més permeables a diferents tipus d'estètiques, fins que després de la Guerra Civil, es tallen quasi totes les ales dissonants, per a donar més valor a les falles que complien amb el cànon.

En la dècada dels trenta, podem trobar falles amb traces del surrealisme o l'art déco, entre alguns del moment. Del primer trobem l'exemple de falles com la plantada per la comissió la G. V. Ramón i Cajal- Troia en l'any 1934, baix el lema *El canó del mort*.

L'art déco es deixaria veure més, ja que es van utilitzar en moltes falles les pautes bàsiques d'este corrent, com un tractament pla de les pintures, com en la falla Pl. de la Mercè de 1935, *La pometa d'Eva*, de l'artista Ricardo Seba i Pallàs, o Blanqueries de 1933 que tingué per lema *¡Que perdut està el món!* També s'identificava este estil en el modelat per facetes que donava un resultat molt cridaner. Falles com Guillem Sorolla, de 1933 amb el lema *La Valencia moderna davant l'Estatut*, d'Enrique Barón i *L'extranger tot ho envaïx*, plantada a la Pl. del Mercat Central, en 1935, per l'artista Vicente Benedito, que s'apropava al cubisme.

La temàtica política torna als arguments fallers amb la proclamació de la II República, i ho fa amb força en falles que rela-

taren la caiguda i exili d'Alfons XIII, com Cuba-Dènia que dugué per lema *Alfonsito que plancha te has llevado*, de J. Martínez, o *Paso por la frontera*, plantada als carrers de Cadis-Dènia per la comissió. Les bondats de la República van ser proclamades –mai millor dit– en cadafals com Vivons-Cadis pels artistes Labrosa i Ferrer amb el lema *El poble desperta*; Plaça de Sant Gil d'Enrique Vidal amb lema *Monument en record de la proclamació de la República*, o, per l'últim i la plantada també per J. Martínez, *La indigestión del 12 de abril*, als carrers de Maldonado-Vinatea. Totes estes falles es plantaren en 1932, primera Setmana Fallera després d'instaurat el nou sistema polític.

Tot açò amb una tutela cada any més fèrria per part de l'Ajuntament, que va anar augmentant els pressupostos per a les falles, tant per a celebrar nous festejos com, beneficiant a les comissions amb una major quantia econòmica dels premis. Així, des de les 150.000 pessetes que es gastaren en 1926, se'n pujà en 80.000 en 1932, per a segons la Comissió de Festes d'aquell ajuntament republicà, «dar realce a la tradición valenciana es misión que genuinamente compete al Ayuntamiento.» (Ariño 1992:165). L'Ajuntament organitzava i gestionava les falles i amb este pressupost, les controlava perquè els arguments no se n'eixiren de mare i més quan, en 1933 i 1934, els conflictes socials i obrers i les vagues, posaren en perill la celebració dels festejos fallers.

Canvi de paradigma. 1940- 1985.

En acabar la Guerra Civil, la vida fou fortament regulada, i les Falles no anaven a escapar. Es van organitzar reunions

–a la primera n'acudiren molt pocs representats per por a represàlies– amb les comissions falleres després que «el 23 d'octubre de 1939, per mitjà de la Delegació del Govern arribà l'autorització per a la celebració de les festes falleres» (Sanchis 2010:11), unes festes que representaven «una autèntica litúrgia del valencianisme temperamental, una mena de religió civil» (Hernández 2002:52). El nou règim, volia fer de les Falles «instrument de legitimació ideològica i de pràctica política» (Hernández 2002:52), raó per la qual s'afavorix la seua reconstrucció com a festeig, aportant contrapartides econòmiques que conduïren les falles a la quasi total subordinació als poders municipals i nacionals.

Una de les ferramentes per a controlar la Festa, fou la censura aplicada als cadafals fins a 1971, que això sí, possibilità que les falles comptaren amb la càrrega més gran d'intel·ligència crítica mai vista, ja que guionistes i artistes procuraren fer crítiques que pogueren sortejar els ulls dels censors plantant-se falles amb crítiques directes, però ben camuflades, amb els poders socioeconòmics.

Així, les dos temàtiques que marcaren l'inici d'esta etapa als primers anys de franquisme, són l'estraperlo i l'apologia valencianista de tints folklòrics, però també aquelles que denunciaven les caresties i els pecats del dia a dia d'una població que feia prou en sobreviure. Més tard ja vindrien les falles que criticaven els moviments contraculturals, les drogues, l'emancipació de la dona o, per acabar, la situació política en la Transició.

Falles apologètiques, trobem la plantada a la plaça

de Lope de Vega en 1940 per Regino Mas, *Levántate y anda o Resurgimiento de las fiestas valencianas*, dos lemes que evoquen clarament les connotacions tant a Espanya i com en la Festa. El mateix any, a la plaça de Sant Jaume, es va plantar *El encant de Pepica o Esta es Valencia*, que estava plena de figueres vestides de valencians, d'edificis típics, com el Micalet, la Llotja o les torres dels Serrans. L'any següent, a la plaça del Mercat Central, Enrique Vidal plantà *L'ú i el dos*, que tingué per centre un Micalet i una torre de Santa Caterina, humanitzades i vestides de valencians en actitud de ballar.

L'apologisme valencianista continuà en les falles en tot el període, ressorgint amb molta força a finals dels anys setanta i principis del huitanta del segle passat, a conseqüència de la Batalla de València, però ja arribarem a eixe punt.

L'estraperlo va ser temàtica recurrent en els guions fallers als anys quaranta del segle XX, i era, segons el vers que Pensat i Fet dedicà a la falla Plaça de Jesús de 1945, perquè hi havia molta gent que s'entretenia molt amb ell.

Una de les falles icòniques al respecte fou la que Regino Mas va fer per al Mercat Central en 1944, *La llei de l'embut*, coronada per una recreació del Moisès de Miquel Àngel, i que ha passat a la història com una de les falles més completes de tots els temps. Esta falla significa «l'inici de la modernitat i, amb ella, l'autor tanca el cicle del qual hui coneixem com falla clàssica» (Sanchis, 2014: 28). La seua crítica ferotge, que no deixava a ningú relacionat amb el poder

en peu, va causar problemes tant a l'artista com a l'autor de llibret, Ricardo Valero.

També eren temes recurrents la falta de vivenda per a llogar i així o reflectiren artistes com Canet i García en la seua falla per a Plaça del Dr. Collado de 1946, on hi havia una representació del pensador de Rodin, qui, per molt que pensara, no trobava casa. O la situació de la dona, encara tutelada per son pare, fins als vint-i-un anys, i després per l'espòs, una vegada casada. Moltes falles tractaren esta temàtica en els anys quaranta i cinquanta del segle XX: la falla Alt-Sant Tomàs de 1947, *Monumento a la mujer casera*, de F. Roda, volia ser un monument a l'ama de casa; o la mala imatge que donava la falla Sant Vicent-Sang de 1940, «on un home fa una potada a una dona, que sembla eixir 'volant'. La falla volia cremar els vicis d'un ancià amb gran apetit sexual, però l'única representació de vici que hi havia era la dona.» (Medina, 2013: 129).

En estos anys els ninots continuaven amb la roba real, caps i mans de cera, encara que començava a gastar-se més el cartó, per damunt de tot en grans volums, fins que Juan Huerta i Enrique Viguer, es llancen a buidar íntegrament en cartó les figures de les seues falles. El primer, una figura d'un bomber per a una escena de la falla *La vida es un comercio*, Arxiduc Carles- Xiva, 1953. Per a dos anys després, plantar en Av. de José Antonio-Duc de Calàbria, la falla *Animales*, considerada com la primera en què es va utilitzar el cartó per la major part del modelatge de figures, «obrint una nova etapa material i estilística en el món de l'art faller.» (Colomina, 2006:46). El tractament

que Huerta realitzava de la caricatura dels ninots li facilitava l'ús del cartó, perquè no oferix un retrat naturalista dels personatges. Estils al que anirien afegint-se artistes, fins a canviar la manera d'entendre els ninots.

En els anys seixanta, anà veient-se cert aperturisme en la societat i les falles ho reflectiren, i més, des que s'aprovà la Llei de Premsa. En els últims anys de la dècada, es va sumar el moviment d'alliberació de la dona representat en les falles per mitjà del conegut «destape», en postes com Pl. del Mercat de 1976, de Joaquín Gómez, baix el lema *El destape*. Este tema a les crítiques capa als nou moviments contraculturals com el protagonitzat pels hippies.

Els artistes també feren crítica de l'ús de la píndola anti-conceptiva, en falles com *Control de natalidad*, de Plaça Lope de Vega 1976, de Mario Leonart; i es culpà a la dona de totes les conseqüències del seu alliberament i inclús de la problemàtica de les drogues, com en *Las drogas*, de Salvador Debón per Plaça de la Mercè de 1973, ja que –com ja he apuntat abans– la dona era retratada com la portadora de tots els vicis.

Això sí, els grans arguments des de mitjan dècada van ser tant la Transició, com la Batalla de València. Encara que les falles «van silenciar significativament l'arribada del nou sistema de llibertats, encara que hi ha honroses excepcions.» (Castelló, 2014: 125).

Cadafals com *La nueva torre de Babel* de Vicente Luna, de 1977, a l'encara plaça del Cabdill, o la de 1980, *Artículos de la Constitución* dels germans Ferrer per a Antic Regne de València-Mestre Serrano,

o l'avançada al seu temps *Llibertat*, plantada també a la plaça del Cabdill pel mestre Luna en 1975. O la visió més realista des del punt de vista històric, realitzada amb la desinhibició del pas del temps, en *La transició*, plantada per Manolo Martín en Na Jordana en l'any 2002 amb el disseny de Chema Cobo.

En seccions baixes, moltes falles també desenrotllaren arguments relacionats amb la política del moment van ser, entre altres, Glòria-Felicitat-Tremolar de 1978, dels germans Sánchez, amb el lema *Amageu els patos*, que dedicava una escena a la, acabada de nàixer, Democràcia que era atesa per una infermera. *Llibertats*, de José Carrero, també de 1978, per a Cadis-Recor Femenia-Puerto Rico, parlava de les demandes de certs col·lectius aprofitant l'aperturisme provocat per la nova situació política. Estava coronada per Adolfo Suárez, a lloms d'un dels lleons del Congrés, i Felipe González, que lluitaven damunt d'un mapa d'Espanya. En 1979, José Ferrer plantà *Primavera política* per a Sapadors-Vicente Lleó, fent un retrat de tota la fauna que s'enfilava a l'arbre de la política. Miguel Santaaulalia Nuñez, plantà a Suárez, González i Carrillo, vestits de músics coronant la falla de 1979, dels carrers d'Humanista Mariner-Manuel Simó, amb el lema *Al so que nos toquen*, que parlava del ritme marcat pels polítics, al qual ballava la societat; en la falla una jove i bella Democràcia era assetjada per uns i altres. Als carrers de Sapadors-Vicente Lleó, José Azpeitia plantava en 1980 *Democràcia*, de, on la Democràcia, feta llei i mare, triomfava damunt del crani de la dictadura franquista.

Pel que fa a la política local, els anys setanta acabaren parlant primer de l'Estatut d'Autonomia amb el decorat dels «episodis que formen part de la denominada «Batalla de València», respecte del qual un cert consens acadèmic veu l'origen en la disgregació de la dreta a la fi del franquisme» (Estellés 2014 a: 119). Quan el 10 de juliol de 1982 entra en vigor l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, les falles, des de feia uns anys, ja utilitzaven com argument, com a la falla de Vicente Luna *Concorde... Concòrdia*, en Plaça del País Valencià, 1981, «en què no sols es reivindicava la pau social, sinó també mesures impulsores de l'economia valenciana» (Castelló 2014: 131), o en la gràfica escena de la falla municipal de 1983, *Este país*, en la qual apareixia, arrossegant el bou mort de l'Autonomia, un tir de mulettes dirigit per Ricard Pérez Casado, alcalde de la ciutat en el moment, ajudat per Joan Lerma, president de la Generalitat, i per Manuel Girona, president de la Diputació de València.

Però, com he apuntat, des dels primers moviments encaminats cap a l'Autonomia, les falles retrataven tot el procés polític, en cadafals com el de Poeta Querol-Salvà, de 1979, *Autonomía de un tenedor*, on Vicente Giménez plantà un llaurador amb «cara de asco» segons *El Turista Fallero*, que mostrava una edició en paper de l'Estatut. També l'escena de la falla G. V. Ferran el Catòlic-Àngel Guimerà en la que un valencià esperava que li caiguera la bacora de l'autonomia. Una autonomia «descafeïnada», com denunciava la falla Cambrils-Camí de Montcada de 1979, plantada per la comissió

en 1979 amb el lema *La representació*. Les diferències dels distints grups polítics es reflectien en falles com *Lluites*, de Daniel López per a Av. de Peris i Valero-Cuba, de 1982, en la qual dos regidors de l'Ajuntament de València protagonitzaven una lluita de justes, per les diferències lingüístiques: el cavaller catalanista portava com a escut una tapadora del comú, pintada amb els colors de la bandera de Catalunya. En últim lloc, la falla *Estatut... brut*, plantada per la comissió Molinell-Alboraia, estava coronada per tres espantalls que representaven els partits polítics que havien redactat l'Estatut.

Així, en plena Batalla de València, les falles no escapaven a la possibilitat d'aprofitar tan sucós tema. Plantada també en Av. de Peris i Valero-Cuba,

en 1984, per Daniel López, *Los males de Valencia*, feia un repàs de tot allò que la nova autonomia no havia solucionat, i dels mals que aportaven els polítics de l'esquerra catalanista. Esta falla és un exemple del ressorgiment que va tindre l'apologia valencianista entre finals dels setanta i els primers anys huitanta, temps en què es plantaren falles com *Valencia y los valencianos*, Joan d'Aguiló-Av. de Gaspar Aguilar 1978, dels germans Sánchez; *Festes valencianes*, de Salvador Gimeno 1983, per Almirall Cadarso-Comte d'Altea; *Valencianías*, de Francisco Tomás per a Azcàrraga-G. V. Ferran el Catòlic 1981; o bé la coneguda *El nostre himne*, de José Martínez Mollà per a la comissió de la Plaça de la Mercé, en 1982. Així, les falles es convertiran en la màxima expressió

de la valenciana, i el blaverisme farà ensenya amb «l'assumpció majoritària de la valenciana temperamental com a element idiosincràtic de les Falles» (Flor 2011: 51). Fins i tot algunes falles van ser cremades a les tres de la matinada del 20 de març de 1982 com a protesta per «la no consideració a Madrid de la denominació Regne de València en l'Estatut d'Autonomia» (Flor 2011: 55), actitud seguida per unes setanta-cinc falles de la ciutat un 23% de les plantades aquell any.

Pel que fa a la seua construcció, les falles continuaven treballant-se de la mateixa manera des dels anys cinquanta –model en fang, buidatge en escaiola i positivació en cartó–, però ja des dels anys setanta un nou material estava emprant-se per a donar forma a les escenografies o per a fer detalls de factura senzilla, el suro blanc o poliestiré expandit. Fins que Miguel Santaaulalia, va modelar dos cares del grup que presentà a l'Exposició del Ninot per a la falla Ferroviària, el poliestiré expandit o suro blanc. El grup, batejat *El fantasma d'Hisenda*, va aconseguir el premi al millor Ninot de la Secció Especial, i va ser indultat pel Gremi d'Artistes Fallers. Este material seria utilitzat quatre anys després per Vicente Almela, en el cadafal *La mar de falla*, que plantà per a Espartero- Gran Via Ramón i Cajal, per a modelar per primera vegada grans volums. Esta falla és considerada com la primera realitzada sencera amb suro, però el mateix Almela ho ha desmentit en diverses oportunitats. Més avant en el temps vindrien el primer ninot indultat fet completament en pàntex, *Amb cucs de seda*, d'Agustín Villanueva Collar, es-

bossat per Rafael Boluda i modelat per Lluís Moran, per al cadafal *¡Ya semos europeos!*, plantat en Na Jordana en 1990, o la primera falla de secció especial tota creada amb suro blanc, de Santaaulalia, *El verí del teatre*, Na Jordana de 1994.

Més estètica que contingut. 1986- 2024.

La segona meitat de la dècada dels anys huitanta i quasi tota la dels noranta, les falles entren en un declivi, que ja anava anunciant-se des dels setanta. Els arguments, excepte excepcions, són recurrents, bàsics i en la gran majoria de propostes, sense cap aportació destacada. El final del segle XX el salva la revolució estètica que comença a viures en 1982 i que ha acabat per constituir les nomenades falles innovadores. En alt grau, per l'ús massiu del pantex en els obradors, material que afavorix la creació de volums o l'estilització de les formes fins a extrems mai vistos fins al moment. Però embrutix la cremà, resulta més car que el cartó i això sí el cartó faller tradicional, molt més contaminant que el suro per tindre entre els seus components tot tipus de residus, ha deixat de produir-se i resulta complicat buscar un substituíu al pantex. Encara que s'utilitzen cartons provinents del reciclatge i sembla que en els últims anys va recuperant-se el seu ús.

Les primeres estètiques noves que es veuen a les falles dels huitanta, les introdueix José Soriano Izquierdo perquè Alfredo Ruiz els donares volum, amb *Natura morta*, Plaça del Pilar 1982, esbossada per José Soriano Izquierdo i inspirada en el treball *We will arise* de l'il·lustrador Bruce Pen-

nington, trencant l'avorriment i saturació academicista del moment. Ruiz, comença depurant el modelatge de les figures i els elements escenogràfics, ja des dels anys setanta i acaba plantejant conceptes abstractes ja al segle XXI. A més els argumentaris de les seues falles contenen pautes filosòfiques que fan al públic pensar profundament en allò que han vist al carrer. Dos anys més tard plantaria *Utopia...ja!*, per a Espartero- Gran Via Ramón i Cajal, amb un estil semblant al de 1982, culminant la primera part del canvi amb el cadafal que plantà per a Humanista Mariner- Manuel Simó, *Evolució i... revolució* en 1987. Després vindrien propostes com, *I la gent passa...* Espartero- G. V. Ramón i Cajal 1993, d'encertat modelat i una gamma de grisos que donava força a tot el conjunt, o *Elegia II*, on una figura d'una embarassada totalment blanca feia exaltació de la vida, per a Quart-Paloma 1999. Estes falles les aprofita l'autor per a anar concretant la cerca del seu definitiu estil. En els seus últims treballs, Ruiz elimina tot material sobrant en el modelatge, utilitzant solament figures geomètriques bàsiques, almenys als cossos de les falles. *Ditirambe, proposta vitalista en roig*, Quart-Paloma 2001; *Redolant la roca*, Blanqueries 2002; *Concepte, precepte i afecte en rectangle horitzontal roig*, plantant per a la comissió Corona en l'any 2008, i, en últim lloc, dissenya *Després de la desena musa*, Pl. de Jesús 2013. Estes propostes són els màxims exemples de la depuració, tenint moltes similituds les dos últimes, en el treball de l'artista rus El Lisitzki, titulat *Colpeja als bancs amb la falca roja*, de 1919.

En els mateixos anys començà a destacar Julio Monterrubio, que venint d'una concepció de caricatura naturalista del seu modelatge, comença a eliminar sobrants, per suavitzar les formes, fins a arribar a una senzillesa de línies, aprofitant el dibuix i modelat de son fill Julio Sergio. El primer treball així concebut va ser *Valencia*, per a Espartero- G. V. Ramón i Cajal 1991, i es reafirma amb *Caceres*, Pl. del Pilar 1992, arribant a *Les velles belles arts*, a la mateixa plaça en 2004, que aportava una estilització de les figures que continuaria marcant el treball de Monterrubio en les seues propostes ja en solitari, com *Esta falla té molta tela*, Nou Campanar 2009, o l'Antiga de Campanar 2017, *Eterna seducció*, el seu últim gran èxit. O bé, les seues produccions infantils de principis del segle XXI, en les que utilitza els mateixos conceptes que a les grans o viceversa.

I dic viceversa, perquè en estos anys que han transcorregut del segle XXI, les falles grans han patit una infantilització, que ha devaluat els seus continguts i valors plàstics, qüestió afavorida per la digitalització dels processos de dibuix i modelat, que fan que s'aprofiten dissenyant tant per a falles infantils com per a grans, a més de la caiguda de les crítiques en la gran majoria de falles. Creant-se una subcategoria de falles buides, blanques o intrascendents. Un gran percentatge d'estes falles, es planten en les categories més altes, és a dir, en aquelles en què el primer si està directament vinculat a l'èxit de l'exercici i a les renovacions dels o les artistes, *tallant-se* moltes vegades els promotors i els autors, respecte a uns arguments més transgressius.

Més com ja he dit, alguns i algunes artistes i comissions, continuen fent de la falla un mitjà de comunicació crític, solidari o reivindicatiu, de la mà la major part de les vegades d'estètiques trencadores o actualitzades als corrents artístics del moment.

Les aportacions d'artistes com Rafa Ferrando, també entrarien en esta nova onada a nivell tant plàstic com argumental. D'estil suau en la pintura, modelats senzills sense elements innecessaris, i propostes reflexives sobre la condició humana, van ser treballs com *Café del temps*, *café de l'espai*, de 2003 per a Dr. Garcia Burstenga- Vte. Barreira; *Terratrémol d'amor al camp de batalla*, Serrans- Pl. dels Furs el mateix 2003 o bé *Setze voltes al Sol*, plantada en 2005 en la Pl. del Patriarca.

Altres comissions i artistes que fugiren de la industrialització plàstica i de la blancor temàtica apostant per la crítica, són, per exemple, autors com José Luis García Nadal i les seues falles per a Pl. d'Espanya en 2003, *Anti-globalización*; 2004, *Un altre món!*; i 2006, *Recuperem la memòria*, en les quals l'artista criticava els perills de la globalització socio-econòmica, feia una crida a la lluita per un nou món lliure del poder establert, o a favor dels qui lluiten per la llibertat i la perden. També la magnífica escena *No mojar-se*, de la falla *Meteorología de la vida*, en Sueca-Literat Azorín 2013, de José Lafarga i disseny de Carlos Corredera, comparava una família real amb una irreal.

Destacable per la seua la trajectòria com a comissió, la Falla Arrancapins, que des de mit-

jans dels anys huitanta ha oferit un ampli repertori de temàtiques sempre crítiques i reivindicatives, sent reconeguda per cadafals creats pels fallers i falleres de la comissió, com *Nuclear? No, gràcies*, plantada en 1984 i que pot ser considerada com la llavor dels argumentaris actuals; *A l'ast*, de 1998; *La sagrada família de l'esquerra*, que va veure la llum i el foc en 2003; o *Quan el mal ve d'Almansa... 300 anys després*, crua crítica a la situació política del moment, que posava peus per amunt qualsevol polític que es preara de ser-ho.

Daniel Jiménez Zafrilla, aconseguí la seua particular depuració de formes i temàtiques amb forta càrrega social, plantant falles com *Mai més...esclava te done*, Lepanto- Guillem de Castro de 2004, o *Insomni* per a Ripalda- Beneficència- Sant Ramón en 2007.

Manolo Martín Huguet aprofita les pautes de l'estètica pop, formes properes al còmic i pintura de colors bàsics aplicada de forma plana –seguint els passos de son pare–, intentant fer-se un lloc plantant treballs de forta càrrega política com *Tota pedra fa paret*, Pl. del Bisbe Amigó- Conca, 2005, o *Depredadors del Marítim*, de 2006 per a Malvarrosa- Av. A. Ponz- Cavite, criticant l'especulació urbanística a aquells barris de la ciutat i basada en les formes del dibuixant valencià Daniel Torres.

Dins d'esta línia d'actualitat sociopolítica, les falles reflectiren la crisi econòmica patida per la societat espanyola des de 2008. Cadafals com *Crisis? What Crisis?*, de Manuel Algarra per a Almirall Cadarso-Comte d'Altea 2010; la dels germans Gómez Fonseca junt amb la co-

missió Arts i Oficis-Actor Llorens baix l'aclaridor lema *En la Comunitat Valenciana, la caixa forta té moltes teranyines*, o bé *Homus jodidus*, esbossada per l'il·lustrador Paco Roca i portada al volum per Fede Ferrer en 2013 per a Gral. Barroso-Lit. Pascual Abad. Ja el 2006, la falla plantada per R. Olmos i J. L. Martín per a Dr. Olóriz-A. Fabián i Fuero feia una estampa de la societat de consum que deixava molt mal parat el ciutadà ras, i començava a deixar patent qui seria el patidor més clar de la crisi econòmica més recent. Portà per lema *Un mundo de desesperación*.

Pel que fa a arguments diferents i estètica sempre canviant i a l'orde del moment plàstic, destaca, la figura d'Anna Ruíz, qui dominant l'escultura i amb una concepció trencadora dels cadafals, ha marcat la pauta als últims anys en la innovació fallera. Compromís social, nous conceptes temàtics que busquen colpejar la consciència del públic i fer que pense, així com noves tècniques productives i materials poc utilitzats –normalment matèries primeres naturals com fusta, paper o cartó–, són els pilars bàsics de la seua producció. Entre els seus treballs més coneguts trobem *Rebel·lia*, M. Sorrell- Corona 2010, en què fa gala de la seua escultura més clàssica; *Espai públic* del mateix any, i plantada amb Giovanni Nardin, per a Pl. de Jesús, en què la falla es va convertir en una plaça més del barri, recuperant així l'espai que la comissió li lleva a la ciutat; o bé la plantada al mateix emplaçament en 2014 baix el lema *Repetixes o qüestions?*, on va esculpir un cap de grans dimensions en un material bast i poc agraït com el cartó corru-

gat, però en un resultat magnífic. O *D'amors*, on tots els ninots estaven despullats i es buscava la interacció del públic, en una falla que parlava de les llibertats de cadascú per triar, viure i transmetre els seus sentiments més íntims, per a Lepanto- Guillem de Castro en 2017. I de caràcter més filosòfic, *Biblioteca*, també per a Lepanto, en 2023, on parlava dels grans espais culturals i de pensament al llarg de l'història de la humanitat.

Altres comissions que han destacat en unes falles diferents i en l'ús de nous materials, que busquen ser més respectuosos amb el medi, són Borrull- Socors, amb propostes com *#A100IR*, *#A100ART*, *La galeria*, 2018; *L'in100di, jugar amb foc*, de Miguel H, plantada en 2022 o *Que si vols arròs, Catalina*, de Jaume Chornet, per a 2024, tota feta amb palla d'arròs.

Mossèn Sorell Corona, que han oferit el seu emplaçament a dissenyadors com Ibán Ramón i Dídac Ballester, *Ornament i delictes* 2013, realitzada per l'artista Emilio Miralles; a l'artista urbà valencià Escif en 2015 amb *Todo lo que sobra* que va ser passada a volum per La Comissió; o al dissenyador gràfic Javier Jaén, qui en 2016 projectà *Patrias de nailon*, creada per l'artista faller José Lafarga. En 2020, 2021 i 2022, Manolo Martín Huguet dona forma al disseny de Yinsen Estudio, *Jo per a ser feliç vull un camió*, en una trilogia força per la pandèmia i que alça un poca polseguera. I en 2023, Martín Huguet dona volum a un gran gat negre, ideat per Escif baix el lema *Nunca se sabe*.

Similar intenció de renovació en cada exercici té la comissió de Castielfabib- Marquès

de Sant Joan també barrejant artistes i dissenyadors. Així trobem propostes de Xavier Laumain - Romain Viault (*Arae Patrimonio y Restauración*) en 2017 que tenia el lema *Postnatura; Flor sense arrels*, de María Oliver Sanz - Javier Molinero Domingo (Sr. Mixuro) en 2015; o la falla *S'está lliurant una batalla encara que no ho sàpigues*, dels artistes Miguel Arraiz i David Moreno, que començaren plantant en esta demarcació, i continuaren oferint el seu particular punt de vista creatiu en la falla Nou Campanar amb el projecte *Ekklesia*, plantant en 2105 i reinterpretat per al festival del Burning Man en 2016 com a *Renaixement*, convertint-se en els primers artistes fallers que han sigut convidats a mostrar el seu quefer a tan conegut festival d'art contemporani. La comissió de Campanar, planta en el cicle 2020/21 la falla *Prime Time*, d'Alejandro Martínez del Río (Senyora Martínez).

Plaça de Jesús ja atresora una llarga trajectòria en l'experimentació fallera, amb projectes com *Tots som façana*, de Fede Felici en 2007; *Recorreguts* 2015, d'Anna Ruiz, *Evolució I. Homo*, plantat per José Lafarga en 2016; *Liberum libri*, 2020/21; *No cregues tot el que penses*, 2023; i *Remitents i destinataris*, 2024, estes últimes plantades pels Germans García Pérez.

Estes comissions i artistes, tenen en comú en apostar per les noves tècniques i materials que estan entrant als obradors, com he apuntat, intentant millorar les falles i les cremaes en l'aspecte ecològic. Així es comencen a treballar productes com les restes de palla i corfa d'arròs, serradura o senill, que barrejats amb aglutinants químics i, resumint els

processos, resultant en una pasta, que pot ser modelada en estat fluid per una impressora 3D, o convertida en planxes semblants a les de poliestiré. En la impressió 3D es reduïrien els residus, ja que els ninots estarien pràcticament esculpides per l'ordinador, faltant uns retocs i els acabats tradicionals. També un pantex ecològic d'origen vegetal, ha entrat els últims exercicis als tallers, però encara està, diguem, en fase experimental, i encara resulta prou car per a la majoria dels pressupostos.

Ja s'han pogut veure alguns ninots en estos materials, com en la falla Menorca- Luis Bolinches en 2018, quan Ivan Martínez fa una barreja de tècniques i d'èpoques, quan d'un model en plastilina trau un motle de silicona que després positivà en pas-

ta de palla d'arròs, acabant el ninot en els processos habituals, d'empaperat, massillat i pintant. O en 2019 quan un drac de foc cremava la falla infantil municipal de València, drac que estava realitzat en palla i corfa d'arròs, per l'equip de la UPV. Pel que fa al senill o carris, l'artista pegolí Dani Bertó va utilitzar-lo per a, una vegada triturat diverses vegades i aglutinat, donar forma a un borreguet fet en planxes d'este material, plantat en la falla Sant Joan d'Alzira. Un alt ús d'este material permetria netejar rambles, barrancs o rius d'esta planta invasora, restablint en part l'equilibri ecològic de les zones en què s'arreglaria.

A més de tot açò, comissions i artistes tracten d'utilitzar més fusta en les seues falles, però no sempre la fusta és eco-

lògica, ja que hauria de vindre de cultius amb esta qualificació i encara que emet manco pol·lució que el suro blanc, ho fa durant més temps. Però ja entrem en altres qüestions.

Més canvis? 2025- ?

Què ens oferirà el futur? No ho sabem, clar. Ja ho contaran els explicadors de la Festa d'ací a uns anys. D'allò que no tenim dubte, és que les falles continuaran canviant, tant en l'estètica com els arguments i segur que atrauen artistes, dissenyadors i guionistes que aportaran noves visions al voltant de nous temes que aniran sorgint o la seua apreciació de les temàtiques de sempre. I com no, nous materials facilitaràn la labor dels i les artistes i operaris. Esperem que facen més verda la cremà, amb components que no contaminen, ja que en cas de no ser així, arribarà el dia que no podrem complir amb el ritual fundacional de la Festa, la cremà. I sense cremà no n'hi ha falles i sense falles. No ens entendrem a nosaltres mateixa. Que tinguem bon futur.

Bibliografia

- Almela i Vives, F. (1949): *Las Fallas*, dins la col·lecció *Esto es España*, nº 5, Librería Editorial. Barcelona-Buenos Aires.
- Ariño Villarroya, A. (1992): *La ciudad ritual. La fiesta de las Fallas*. Antrophos-Ministerio de Cultura. Barcelona - Madrid.
- Bayarri Comunicació, *El Turista Fallero*, col. 1942-2024, València.
- Castelló Lli, J. (2010): *Falles apològiques: Suc i un poc de metralla per a la glòria i la lloança*, dins *Llibret Fa-*
- lla Joan d'Aguiló- Gaspar Aguilar*. València, Falla Joan d'Aguiló-Gaspar Aguilar, pp. 135-166.
- (2011): *L'enginy per trencar motles caducs*, dins *Associació Cultural «Falla Joan d'Aguiló» Llibret 2011*. València, Associació Cultural Falla Joan d'Aguiló-Avgda. de Gaspar Aguilar i Adjacents, pp. 159- 188.
- (2012): *L'enginy i gràcia. Molta figui i poca substància*, dins *Sàtira, falles i societat. Tro d'avís. Falla Plaça de la Malva 2012*. Alzira, Associació Cultural Falla Plaça de la Malva, pp. 48- 59.
- (2014): *Les Falles de la Transició (1973-1986): la democràcia ignorada i l'autonomia maltractada*, dins *Amb els Déus hem topat, Llibret Comte de Salvatierra-Ciril Amorós Falles 2014*. València, Associació Cultural Falla Comte de Salvatierra-Ciril Amorós, pp. 125- 139.
- Estellés Feliu, R. (2014 a): *La transició a València (1973-1983), un esquema*, dins *Amb els déus hem topat, Llibret Comte de Salvatierra-Ciril Amorós falles 2014*. València, Associació Cultural Falla Comte de Salvatierra-Ciril Amorós, pp. 113-124.
- (2014 b) *Les falles infantils es fan fadrines, nombre i temàtica*, dins *Llibret A. C. Falla El Mocador 2014*. Sagunt, A. C. Falla El Mocador, pp. 114- 135.
- Flor Moreno, V. (2011): *L'apropiació de la identitat valenciana: falles i anticatalanisme*, dins *Revista d'Estudis Fallers*, núm. 16. València, Associació d'Estudis Fallers, pp. 50-59.

- Hernández Martí, G. M. (2002): *La festa reinventada. Calendari, política i ideologia en la València franquista*. Universitat de València. València.
- (2012): *L'enginy i gràcia, una arma letal contra la sàtira fallera*, dins *Sàtira, falles i societat. Tro d'avís. Falla Plaça de la Malva 2012*. Alzira, Associació Cultural Falla Plaça de la Malva, pp. 42- 47.
- Medina Bonilla, J. J. (2013): *La dona a les falles, molt més que bonica i galana*, dins *Després de la desena musa, Llibret A. C. Falla Plaça de Jesús 2013*. València, A. C. Falla Plaça de Jesús, pp. 125- 154.
- (2014): *Art i falles, reflex solidari*, dins *Solidaritat, Llibret Falla Cronista Vicent Beger i Esteve 2014*. Torrent, Comunicació Corporativa, pp. 41-90.
- Sanchis Ambrós, M. (1999): *Regino Mas. Historia de una época*. València, Albatros.
- (2006): *La València inexistent. Temps de zona republicana (1931-1933)*, dins *CENDRA-Suc de Falles. Núm. 2. Primavera-Estiu 2006*. València, Associació Cultural Malalts de Falles, pp. 14- 22.
- (2006): *El bienni negre (1934-1936)*, dins *CENDRA-Suc de Falles. Núm. 3. Tardor-Hivern 2006*. València, Associació Cultural Malalts de Falles, pp. 14-22.
- (2007): *Les últimes falles de la República (III) 1936-1939*, dins *CENDRA-Suc de Falles. Núm. 4. Primavera-Estiu 2007*. València, Associació Cultural Malalts de Falles, pp. 16- 28.
- (2010): *Para la gloria se hizo la piedra y el bronce*, dins *CENDRA-Suc de Falles. Núm. 9. Primavera 2010*. València, Associació Cultural Malalts de Falles, pp. 10-14.
- (2013): *La dona, dona. Història paral·lela*, dins *Després de la desena musa, Llibret A. C. Falla Plaça de Jesús 2013*. València, A. C. Falla Plaça de Jesús, pp. 76- 124.
- (2014): «Hay que verlo para creerlo, els qu'enriqué l'estraperlo». *L'altra història de les falles*, dins *CENDRA-Suc de Falles, núm. 15. Primavera-Estiu 2014*. València, Associació Cultural Malalts de Falles, pp. 27- 29.
- Solaz i Albert, R. (2008): «Ocios entretenidos» 1819, dins *CENDRA-Suc de Falles. Núm. 6. Primavera 2008*. València, Associació Cultural Malalts de Falles, pp. 110-111.

l'edifici a la recerca
de nirvana

Iñaki Gotor
Il·lustrador

tradició: l'ànima d'una terra

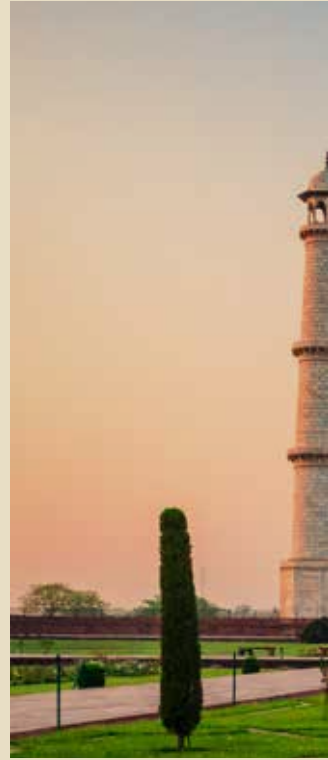
Carlos Segundo i Rajadell

Faller, aspirant a escriptor i un poc músic

Moltes vegades m'he preguntat, com supose que us haurà passat a molts de vosaltres, com és possible que en la societat en la qual ens trobem, les falles, les nostres benvolgudes falles, tinguen un lloc tan representatiu en l'entramat social i cultural actual com el que tenen.

Estem en una societat obstinada a viure sempre cap avant, on el futur és l'objectiu, el present és una cosa efímera i el passat és pràcticament inexistent. Ens preocupem més per planificar el que farem demà, amb els riscos i la possibilitat de frustració que això pot comportar si alguna cosa ix malament, que de gaudir el que tenim a l'abast en este moment o d'assaborir el bo que vam fer ahir.

Vivim en una societat on el que prima és la imatge que els altres tinguen de nosaltres (que, d'altra banda, no necessàriament es correspondrà amb la que creiem que estem transmetent), encara que per a això a vegades sacrifiquem els nostres

principis més bàsics, i, en casos extrems, fins a la dignitat.

Ens trobem en un entorn social on tenim cada vegada la pell més fina, on tot ens molesta, sense pensar en el que de nosaltres pot molestar a la resta; una societat on, per interessos encoberts en la majoria de les ocasions, es desnaturalitzen situacions que estan ja admeses com a naturals, però que no interessa que es vegi d'eixa forma: una societat que, en definitiva, és cada vegada més egoista i més interessada, i on els valors morals han sigut fagocitats pel mateix interès.

En l'àmbit legislatiu, d'uns anys a esta part també hi ha hagut un increment important de les restriccions al nostre col·lectiu emparant-se en les suposades molèsties que es generen als veïns, eixos mateixos que, com he dit anteriorment, no veuen els

perjudicis que generen, per exemple, en sol·licitar una zona d'aparcament per a minusvàlids i no donar-la de baixa i alliberar eixe espai quan el dret «prescriu», o en sol·licitar un gual amb vehicles de familiars que realment no aparcaran en ell habitualment.

Hem hagut de bregar amb polítics i associacions que van de progrés defenent un feminisme que la majoria de vegades ells mateixos s'encarreguen de degradar exhibint les seues vergonyes i desmarcant-se tot just començar si el seu discurs no els reporta beneficis, i que no han sabut veure que la cosificació de la dona està abans en un prostíbul o en un treball precari que en la imatge d'un niot amb els pits descoberts.

S'ha generat un entorn de violència, no contrarestat per les autoritats (en alguns ca-

sos se li ha arribat a donar la raó als violents amb la gastada frase als fallers de «vosaltres sabreu el que feu»), contra algunes falles pel fet de plantar ninots amb aparença de deïtats o de personatges estrangers perquè, suposadament, atemptaven contra la diversitat social i ètnica de la qual el nostre país fa gala: multicultural diuen, quan la cultura és el primer que es coacciona.

Com podeu veure, són massa canonades en la línia de flotació del vaixell, molts icebergs en l'oceà faller en el qual vivíem. El més fàcil hauria sigut tirar la tovallola i cremar la història en la falla més gran mai plantada i amb més sentiment per a després enterrar les seues cendres en el fons d'una burocràcia i una societat cada vegada menys permissives i més restrictives amb alguns i més condescendent amb valors pitjors que els que este món faller promulga.

Però això hauria sigut el fàcil... i el món faller mai hem sigut de vèncer-nos a les adversitats.

Hem sobreviscut a guerres, pandèmies, grans crisis econòmiques i socials, i sempre hem continuat plantant els nostres monuments, millors o pitjors, més grans o més xicotets, però sempre hem tornat al carrer.

I ho hem fet perquè ens impulsa el poder de la tradició: la tradició de la vida i la cultura dels nostres avantpassats, reflectida en la indumentària i els costums.

Ens impulsa la tradició a l'hora de reconèixer i recuperar una manera de vestir típica de la València de fa molt temps, una València d'horta i marjal on es buscava la comoditat, però en la qual també hi havia grans celebracions familiars o religioses on es vestien les millors gal·les, per això la varietat de la indumentària fallera actual executada en la majoria dels casos amb un màxim respecte als nostres ancestres.

Això ens porta a un altre gran element emparat per la tradició valenciana: eixos meravellosos telers de seda en els quals s'han elaborat al llarg de la història autèntiques obres d'art amb un estil on el color i les flors, tan típics de la nostra terra, han sigut els protagonistes. I el millor de tot és que, malgrat la industrialització a la qual la societat ha sotmés a este sector, encara hi ha peces tan exclusives que són treballades a mà, com es feia antigament, amb l'exclusivitat que això els dona.

Però, com també hem esmentat, ens sustenta la tradició de la cultura, de la nostra cultura valenciana, amb elements tan va-

riats i reconeguts a escala mundial com la pirotècnia, la música o la gastronomia.

València és terra de músics des de sempre. Grans compositors i intèrprets han passejat el nom de la nostra terra des de temps immemorials, obtenint grans reconeixements internacionalment. Però València és també terra de músics «populars», dels de cercavila i festa, i és terra d'esta mena de músics perquè si alguna cosa agradava ja als nostres avantpassats era confraternitzar, i la música era l'excusa perfecta per a estar una estona amb els companys de banda o xaranga. A més, no ens enganyem: als valencians, no sé

si pel clima o per què, ens agrada la festa, i si hi ha alguna cosa que ha sigut eixe motor de la festa des de sempre han sigut les nostres xarangues i orquestres. I eixes agrupacions han perdurat en el temps gràcies a eixa tradició transmesa de pares a fills, eixa tradició que fa que hui dia en la nostra terra hi haja al voltant de cinquanta mil músics, només comptant els federats, vetlant perquè este senyal de la nostra terra no es perda.

I què dir de la gastronomia. Molts han sigut els que han intentat confeccionar els grans plats valencians (paella, allioli, all i pebre, anguiles en qualsevol de les seues formes, coques...), alguns d'ells grans mestres de la cuina internacional, amb estretes, sols i altra parafernàlia que per a l'única cosa per al que servix és perquè qualsevol mortal que vaja als seus restaurants pague el triple per un menú amb el qual es queda amb el doble de fam que tenia. I molt pocs, o menys, ho han aconseguit. I no ho han aconseguit perquè la cuina valenciana cal sentir-la, però, sobretot, mamar-la. Eixos sofregits, eixos puntets de sal, eixe estar sentint al mateix temps que gaudint el que estàs fent, i sempre amb la generositat de mostrar als teus comensals les teues millors arts, no tant per a obtindre un reconeixement com per a oferir-los el teu millor regal. I totes eixes receptes s'han conservat gràcies a la tradició transmesa de pares a fills... I sí, està ben dit, perquè de segur em plouran alguns pals, però la cuina valenciana tradicionalment ha sigut cosa d'homes. I si no penseu, penseu...

Així i tot, si hi ha un element tenyit d'una especial tradició

en les nostres falles és, naturalment, la pirotècnia. I és especial perquè suposa la reinterpretació d'un element, la pólvora, la utilització de la qual més freqüent és sinònim de violència, desgràcia i dolor, transformant-ho en un element que convida a la festa. I això passa perquè, encara que a l'origen en la nostra terra es va utilitzar per a espantar a l'enemic i cridar a retirada en cas d'invasió, a algun dels nostres avantpassats se li va ocórrer que la seua utilització també podia servir per a cridar a les celebracions en temps de pau d'una forma més contundent i generalitzada. I una vegada s'havien assentat les bases de la fabricació dels petards per a dissuadir a l'enemic, perquè no aprofitar a eixa base. I este va ser l'origen d'eixa gran indústria pirotècnica valenciana que, igual que la música, i gràcies, una vegada més, a eixa tradició transmesa generació rere generació, és reconeguda i guardonada per tot el món.

De totes maneres, benvolguts lectors que heu arribat estoicament a este punt del text, no tireu res en falta?

Efectivament! El monument, eixe element que, igual que vosaltres heu aguantat llegint fins ací, aguanta any rere any els envits d'esta societat capaç de passar per damunt del que es proposa. És el protagonista imprescindible de la nostra festa. Eixe que uns bojos (en el millor dels sentits) s'encarreguen d'elaborar any rere any conservant la tradició apresada en els tallers i els gremis, i que, encara que alguns han intentat modificar, bé en estil, bé en materials, sempre acaba tornant als orígens, amb eixos cabirons de fusta que són els que els fan indestructibles per eixa soci-

etat que cada vegada més intenta acabar amb nosaltres pensant que som una simple festa més.

El que no saben, o no volen saber en la majoria dels casos, és que no som una festa més: som els paladins i els guardians de les tradicions d'una terra, i esta és la nostra manera de lluitar per la seua conservació. I si d'alguna cosa podem donar fe, és que continuarem transmetent eixa tradició a través de les falles mentre els nostres descendents vulguen.

દો ઠિલ, ટઠલ ઠ ટોલોદ વેદ લઠ ઠોલોલ

Santiago Ríos

Jubilat, historiador i literat faller

Les primeres evidències d'ús del foc per éssers humans, provenen de diversos llocs arqueològics en Àfrica Oriental, com Chesowanja (proper del llac Baringo), Koobi Fora i Olorogesailie, en Kenia. Les proves encontrades en Chesowanja consisteixen en fragments d'argila roja d'una antiguitat d'1,42 milions d'anys.

Huehuetéotl (en náhuatl: huēhueh-teōtl, 'deu-vell') és el nom amb què es coneix genèricament a la divinitat del foc. El seu culte va ser un dels més antics de Mesoamèrica, com ho testifiquen les efígies trobades en llocs tan antics com Cuicuilco i Monte Albán.

Peter Sohn, director de la pel·lícula «Elemental», naixé en New York l'any 1977 com fill d'immigrants sud-coreans. Segons explicava, els ciutadans de foc representen precisament als immigrants sud-coreans que migraren als Estats Units buscant millors oportunitats per a les seues famílies.

Philipp_Fassbender / Shutterstock.com

Amb la Cultura Achelense, dins del Paleolític Inferior, les fluctuacions climàtiques condicionaren les migracions a la recerca d'un equilibri entre recursos, mitjans i homes, entre el que va jugar un transcendental i revolucionari paper, l'ús del foc, controlat a voluntat. A partir d'este moment, al voltant d'uns 500.000 anys, el foc és inseparable de l'home i majoritàriament tot el que som, ho devem al foc, ja que sense ell no haguérem pogut superar el primer estadi d'Hominització.

Qualsevol assentament humà o habitat, a partir d'este moment, ho detecta amb un fi domèstic, per a calfar-se, il·luminar-se en les coves o a la nit i per a coure els animals caçats, imprescindibles en la seua primitiva dieta alimentària.

El culte ritual al foc, en els seus inicis, apareix en els nom-

brosos abrics alacantins d'Art Rupestre del Neolític Cardial, amb simbòliques figures serpentiniformes de traçades verticals, un «esperit igni», reflexa d'un culte al foc com energia, principi i final de la vida.

Els nostres avantpassats obtenien el foc, bàsicament, mediant dos sistemes: bé per fricció, refregant una fusta amb forma de vareta, d'aproximadament un centímetre de diàmetre, amb una altra aplanada i foradada; o bé per percussió, al colpejar amb destresa dos pedres fins que sorgia una espurna. Destaquen diversos historiadors que no va ser fins a l'any 7000 abans de Crist, quan els humans del Neolític adquiriren tècniques fiables per a fer foc a través d'utensilis que produïen fricció. Les anàlisis de les restes arqueològiques fan suposar que l'Homo erectus

coneixia el foc fa més d'un milió i mig d'anys, encara que era capaç de manejar-lo sense saber com generar-lo.

Com he dit abans, se servien d'ell per a cuinar i així consumien més calories que quan menjaven aliments crus, difícils de mastegar i digerir. A les nits socialitzaven fins tard, el que pot ser propici que començaren a contar-se històries i sorgiren altres tradicions culturals. En un poc d'imaginació, sense fonaments històrics i amb pensaments fallers, podríem afirmar que són els precursors de les nits de casal.

Quan els primers humans descobriren el foc, la seua vida es va fer més fàcil. Podien reunir-se entorn de les fogates per a calfar-se, tindre llum i estar protegits.

Més, el foc també tenia desventures. En algunes ocasions, el fum els cremava els ulls i els pulmons. És probable que les capes exteriors dels seus menjars estigueren carbonejades, el que va suposar un augment del risc de desenrotllar algun tipus de càncer. A l'estar reunits en un sol lloc, també era més fàcil que es transmeteren malalties.

Gran part dels estudis realitzats fins ara, s'han concentrat en l'avantatge evolutiu que el foc representà per als primers humans. S'han estudiat molt menys les conseqüències negatives del foc i la forma en què els humans s'adaptaren a elles, o no aconseguiren adaptar-se. En altres paraules, com influïren els efectes danyosos del foc en la nostra evolució? La premissa és que cuinar provocà canvis positius en la biologia humana, com cervells més grans. No obstant, dos estudis nous han proposat teories sobre la manera en què les

conseqüències negatives del foc afectaren l'evolució i el desenrotllament de l'ésser humà.

En la primera investigació alguns científics identificaren una mutació que va permetre als humans moderns metabolitzar algunes toxines, com les que es troben en el fum, a un ritme segur. No s'encontrà la mateixa seqüència genètica en altres primats, inclosos els antics homínids, com l'home de Neandertal i el de Denisova (Altái, Sibèria).

Els investigadors creuen que la mutació seria una resposta a la inhalació de les toxines del fum, que poden augmentar el risc d'infeccions en les vies respiratòries, reprimir el sistema immunitari i causar trastorns en el sistema reproductiu. És possible que esta mutació els haja donat als humans un avantatge evolutiu sobre l'home de Neandertal, encara que açò és una es-

peculació. Si açò resulta correcte, la mutació podria haver segut un dels mecanismes utilitzats per l'espècie per a acostumar-se a resistir alguns efectes negatius del foc.

Comprendre com pot haver ocorregut l'adaptació única dels éssers humans als riscos de l'exposició al foc, pot canviar la forma en què els científics han de concebre la investigació mèdica. És possible que altres animals que no evolucionaren al proper del foc, no són els millors models per estudiar com processem els aliments o eliminem toxines de les substàncies.

Como exemple l'estudi de l'acrilamida, un compost que es forma en els aliments quan es fregixen, fornegen o cuinen utilitzant temperatures elevades. Quan s'administra a animals de laboratori, en dosis altes, s'ha demostrat que produïxen càncer.

No obstant, la majoria dels estudis realitzats en humans no han trobat cap vincle entre l'acrilamida de la dieta i el càncer.

El segon estudi, suggerix que els efectes positius del foc per a les societats humanes també provocaren noves malalties. Esta teoria és que quan va començar a utilitzar-se el foc, tal vegada va contribuir a la dispersió de la tuberculosi pel contacte proper entre les persones, el que danyava els seus pulmons i provocava accessos de tos. Es creu que la tuberculosi ha matat a més de mil milions de persones pel que podria ser responsable de més morts que totes les guerres i fams juntes. Segueix sent una de les malalties infeccioses més mortals, ja que es calcula que es cobra un milió i mig de vides a l'any. Molt experts creuen que la tuberculosi va sorgir fa uns 70.000 anys. Per a aquesta

època, els éssers humans (les dades en què es calcula que els ancestres dels éssers humans començaren a utilitzar el foc sovint varien moltíssim, mes el consens és que va ocórrer fa almenys 400.000 anys).

«Observem que el descobriment del foc controlat deu haver provocat un canvi significatiu en la forma en que els sers humans se relacionaven entre sí i el mig-ambient», factors que afavorien el sorgiment de les malalties infeccioses, segons va explicar la biòloga i investigadora Rebecca Chisholm, També va portar conseqüències culturals negatives que encara existixen. Alguns antropòlegs han especulat que la inhalació de fum portà al fet que es descobrira com fumar. Des de fa molt de temps, els humans han utilitzat el foc per a modificar el seu medi ambient i cremar carbó, pràctiques que ens han conduït a l'acceleració del canvi climàtic. Una pintura de fa 15.000 anys encontrada en una cova en Espanya, retrata la recol·lecció de mel d'una bresca. S'usava fum per a dominar a les abelles. (Cova de l'aranya, en Bicorp).

L'anàlisi de 50 pedres gravades amb dissenys artístics fa uns 15.000 anys, descobertes prèviament en un jaciment en França, ha revelat que els nostres primers avantpassats crearen complexes obres d'art alumenant-se en l'obscuritat. Les plaques presenten patrons de danys per calor de color rosa, en les vores.

Les plaques de pedra del Paleolític són un tipus d'art mobiliari amb gravats que apareixen principalment en jaciments magdalenienso, una cultura de caçadors-recol·lectors que data de fa entre 23.000 i 14.000 anys. Un

equip de científics ha estudiat 50 plaques de pedra calcària trobades en Montastruc, un jaciment magdalenien del sud de França amb un context arqueològic ben definit, una característica comú a molts jaciments amb art, excavats en el segle XIX y principis del XX.

«Estes plaques son un tipus d'art raonablement comú en el període magdalenien, especialment en Europa occidental. Hi ha algunes col·leccions realment importants recuperades en Espanya, com en el jaciment rupestre de La Garma en Cantabria. De vegades un jaciment en est art pot tenir un sols exemple, como el francès de Étioilles, i en altres pot contar-se per centenars, com l'alemany de Gönnersdorf», diu Andy Needham, autor principal de l'estudi en el departament d'Arqueologia de la Universitat de York (Regne Unit) i codirector del Centre d'Investigació d'Arqueologia Experimental de York.

S'hauria d'explicar als xiquets que el foc és una mescla de gasos incandescent i altres partícules procedents d'una combustió. Com també que es nomena foc al conjunt de partícules o molècules incandescent de matèria combustible, capaces d'emetre calor i llum, producte d'una reacció química d'oxidació accelerada.

El foc és energia que vivifica i purifica a la vegada. Per tal motiu el ritual de la cremació estava summament extens entre l'ètnia ibera que va ocupar amb promiscuïtat les nostres terres valencianes. Els aixovars dels difunts que formaven part d'este ritual, es troben entremesclats amb les cendres de les fogueres que consumiren els cadàvers, símptoma evident d'un culte al foc que ha

anat pervivint, a través de la Història de la humanitat.

Les festes i balls nocturns de tots els nostres pobles medievals i posteriors, s'il·luminaven amb teieres enceses. Els retaules de carrer, quasi sempre ceràmics, sostenien un fanalet de llanda portant un ciri o un recipient amb oli.

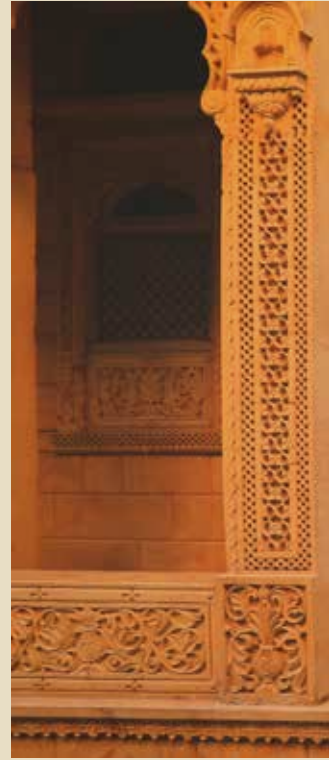
En alguns pobles del Maestrat perviuen ritus del foc en les seues festes populars, com la «matxà» de Vistabella o de Vilanova d'Alcolea. La tradició dels bous al carrer, tant en la Comunitat Valenciana com en la d'Aragó, ja des de temps immemorials, a l'aplegar la nit fosca li fiquen a l'animal dos boles de foc en les banyes, encertades en uns farratges, anunciant el perill de la seua presència. Les festes del solstici d'estiu en tants pobles del Pirineu, amb els rituals del foc com a protagonista principal.

El foc és part del sentiment que sembla consumir. Qui no s'ha trobat absorbt en la xemeneia de la llar, atiant el foc envoltat en sa crepitant candent? El foc és un historiador intens del món o, almenys, un actor recurrent. Les nostres festes són una foguera viva que manté el foc com abans ho feien les vestals. A foc lent fem els preparatius fins a omplir de flames la nit àlgida de la festa i també si cal, ens vestim de dimonis i juguem amb el foc.

Encara que els orígens són més modestos, el foc ha escampat les seues flames com si foren braços, fins a completar les festes valencianes tal com les entenem hui en dia. És que sols mancava una menuda espurna per a provocar este incendi. No hi ha en tot el món una festa del foc tan gran, com la festa de les Falles.

ਬਾਕੀ ਏਨ ਏਫ਼ ਬੀਏਫ਼
ਟਠਲ ਬਾ ਡਾ ਚੰਦੇਬ

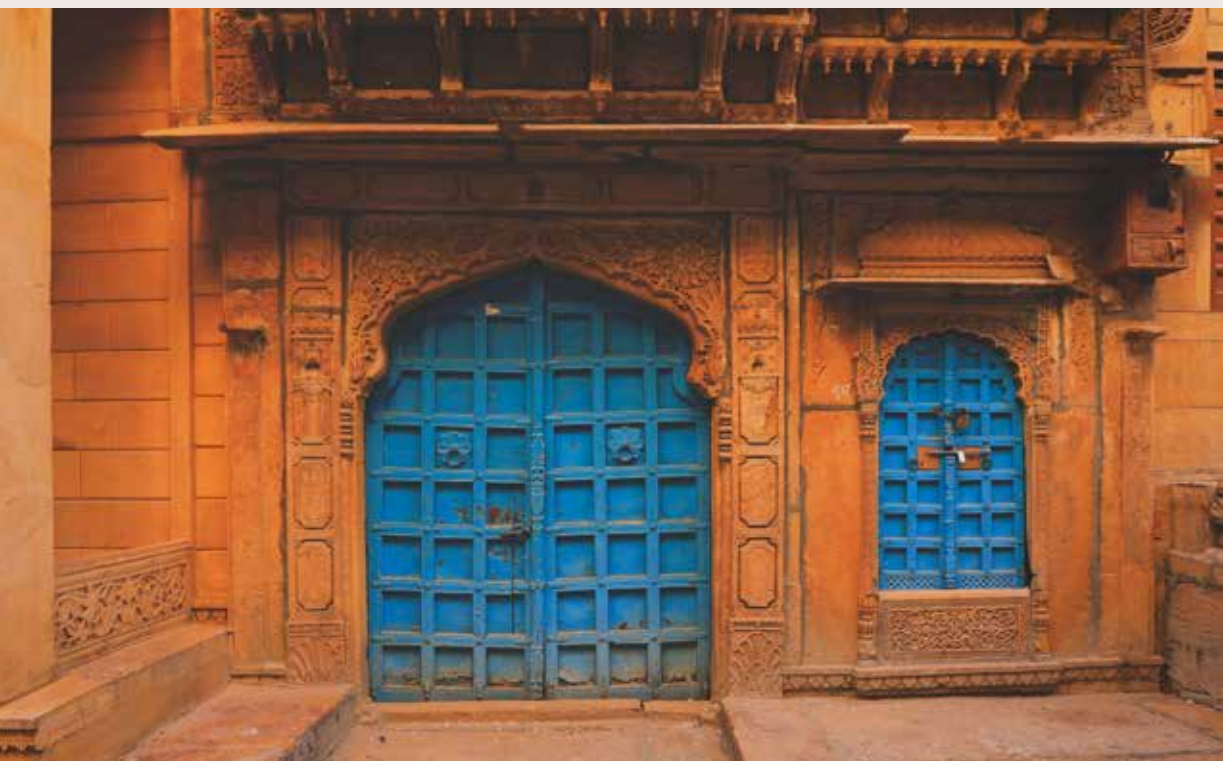

Mar Llucca
Fallera

Entre els nombrosos actes que Federació Junta Fallera de Sagunt havia planificat per a celebrar el seu 150 Aniversari, el més ambiciós sense cap dubte, era una exposició immersiva dels últims cent anys de falles a la comarca.

L'equip de documentació s'havia repartit la feina per dècades per tal de filtrar els documents més importants o significatius, ja que, encara que tindrien a la seua disposició una casa sencera de les tres que conformaven el Museu de la Ciutat Fallera ubicada a l'Antiga Gerència, el volum d'arxius de què disposaven era immens.

Les persones més joves havien escollit els temps més llunyans, aquells que sols existien en les històries de la gent més gran, aquelles festes falleres que no reconeixien i que, precisament per això, provocaven tanta curiositat. Repassaren les falles d'aquella època, que aleshores encara en deien 'monuments', tractant d'analitzar-les amb objectivitat, donat que en totes elles hi havia ninots que resultaven totalment ofensius

en l'actualitat sobretot la manera de representar les dones i les identitats de gènere no masculines en general, era vergonyós que les comissions de les seues pròpies falles hagueren acceptat plantar aquestes escenes!

Després de tres hores d'intensa feina i d'haver seleccionat solament un parell de vídeos i unes quantes fotografies, Gabi, Cris i Andi se n'anaren a la plaça del Sol, a sopar al Mercat, on havien quedat amb la colla. Era el seu centre d'oci preferit, a la planta baixa no solien anar-hi perquè era la zona de les tendes d'alimentació, però als dos pisos superiors es podien passar hores i hores als bars, restaurants i sales de música com la majoria de la joventut de la zona.

De totes maneres, aquella nit es retiraren d'hora ja que l'endemà, com era la gran final

dels *playbacks*, havien de matinar per a acabar d'organitzar-ho tot a l'Auditori Faller i distribuir les més de cinc mil localitats per a les diferents falles i personalitats que hi assistirien. Sabien que no acudiria la totalitat de la junta i tindrien molta feina, al final, sempre treballaven les mateixes persones, això sí que no havia canviat en un segle!

A la següent reunió del grup de documentació, comprovaren, amb gran sorpresa, com es tardaren molts anys en què una dona arribara a la presidència de Federació, no entendien quina importància podia tindre el gènere en la gestió de les falles, però conclogueren que al segle XXI havia de ser un factor important perquè, de fet, les falles que tenien a dones com a presidentes eren significativament menys que les que en tenien a homes. Podien

pensar que, tal volta, les falleres del passat eren menys capaces d'organitzar la gent i els actes de les falles, però Àlex, Pau i Gabi havien conegut les seues besàvies, que havien viscut a aquella època i eren exactament iguals que les dones actuals que no tenien cap barrera ni cap diferència amb els homes. De fet, no importava amb quina de les nombroses opcions de gènere t'identificares a l'hora de treballar o representar les falles, ni en cap altre aspecte de la vida. Era incomprendible com la societat tardà tant de temps en adonar-se'n!

trencant mur, obrint lent

Mar Lluca
Fallera

Ni una setmana havia passat des de la cremà i a la falla de l'Àlex ja s'obria el termini per a presentar-se a president. Ella estava molt nerviosa, aspirava a ser la primera presidenta de la seua falla, com son pare n'havia sigut el primer president feia ja més de vint-i-cinc anys, però sabia que no seria fàcil.

Només apuntar-se a la llista començaren els xiuxiuejos al seu voltant. Hi havia massa fallers i falleres que no acceptaven una dona com a presidenta, i menys a una com ella, així que es va vestir el seu millor somriure i es passà les següents dues setmanes fent campanya, ja que s'havia d'enfrontar a un altre candidat, home, és clar, apuntat a la llista en l'últim moment únicament per a evitar que ella isquera. Per fi arribà el dia de la votació, mai s'havia vist al casal una reunió tan multitudinària, moltíssima gent s'havia mobilitzat en contra d'ella. S'ho esperava; però ella, emparada per la seua gent, havia jugat les seues cartes i, per una minús-

cula diferència, va guanyar. Era un gran pas, però sols un de més en el llarg i tortuós camí que estava recorrent. El primer mes passà sense adonar-se'n, va aconseguir conformar una directiva, reduïda però de confiança; i, finalment, a la setena proposta, li aprovaren els pressupostos. Molts eren els que lladraven, però ella no pararia de caminar.

El següent gran assumpte pendent era la falla gran. L'artista que els havia dut a guanyar un primer i un segon premi de secció especial els últims dos anys havia mort, i la seua filla es quedaria amb el negoci. «Això sí que no ho consentirem!». «La falla feta per una dona, ni parlar-ne!». «Amb els meus diners, no!». Eren les frases més repetides quan es considerava el tema.

I la Marta ho sabia, sabia que moltes falles no confiarien en ella

i el taller perdria clients, però fer falles era la seua vida i lluitaria perquè fora el seu futur. La Marta havia vist apagar-se a poc a poc el pare, així que feia dos anys que era les seues mans al taller, unes mans que havien donat vida els ninots principals dels seus encàrrecs arribant a guanyar premis en secció especial, i ara la gent desconfiava d'ella, inclús el seu germà arribà a plantejar contractar «un» artista faller per substituir el pare i que ella es dedicara sols a ajudar-lo... Finalment, gràcies a la intervenció de la mare, la Marta va aconseguir ser l'artista principal del taller, i presentà un projecte tan espectacular a la falla de l'Àlex que no aconseguiren rebutjar-lo.

Passaren les setmanes i a la falla cada decisió de cada reunió era una lluita, però l'Àlex resistia i tractava de gaudir, for-

mava part d'aquesta comissió des que havia nascut, participava cada any a tots els actes, inclús aquelles falles que va haver de desfilars en cadira de rodes per què s'havia trencat la cama jugant a futbol.

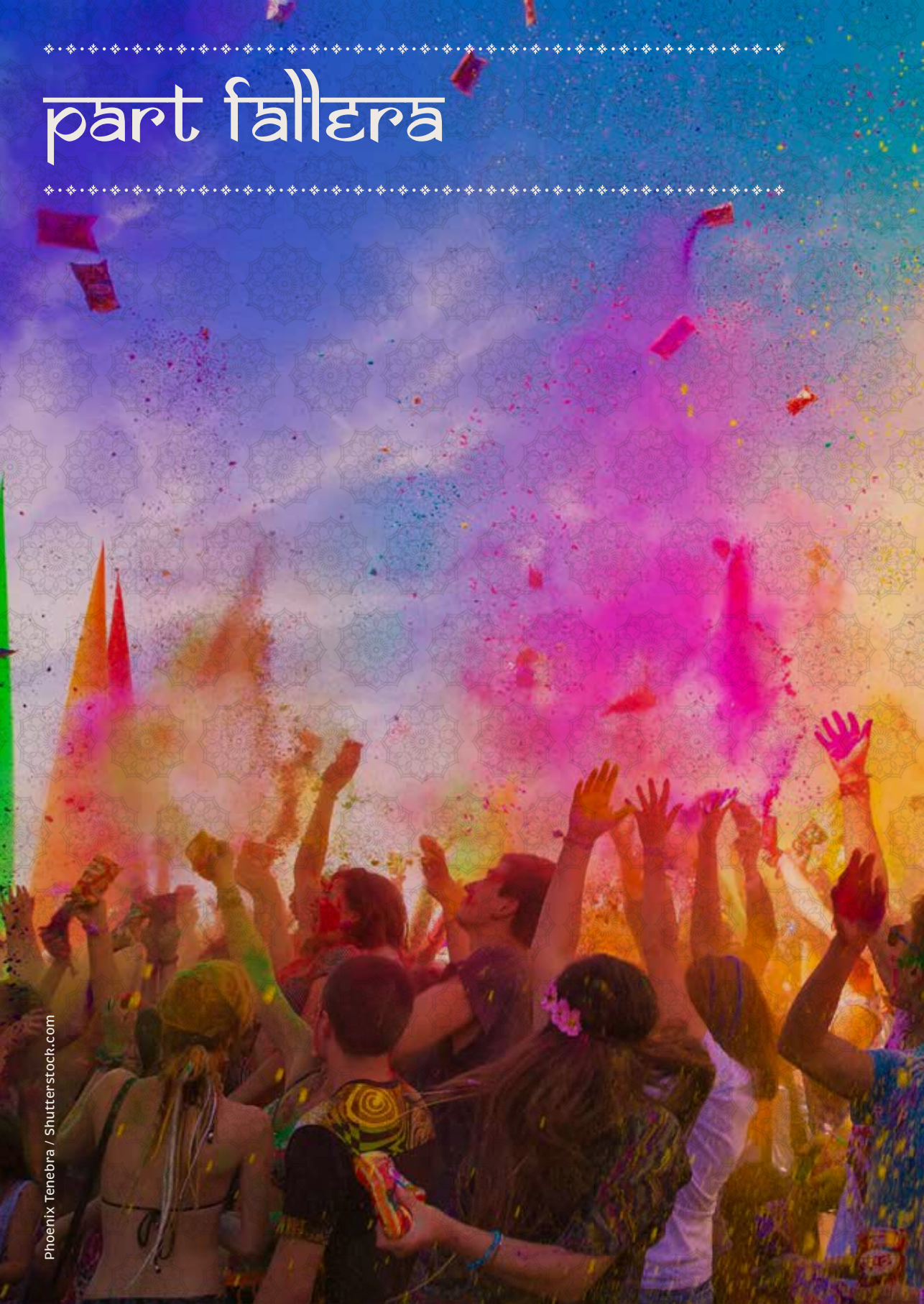
Passaren els mesos i arribà la tan esperada setmana fallera. La falla lluïa extraordinària a la plaça, tal com la Marta l'havia imaginat, i així ho va valorar el jurat, atorgant-li el primer premi de secció especial. Aquell dia 16 de març no cabien més nervis ni més alegria als peus de l'ajuntament. Amb l'eufòria de la victòria l'Àlex va rebre besos i abraçades de qui mai haguera somiat; és la màgia de les falles!

Finalment arribà el desitjat dia de Sant Josep. Seria la primera volta que l'Àlex ofrenara vestida de fallera. La desfilada se li va fer curta, de tan emocionada com estava, i amb llàgrimes a la cara va dipositar el ram als peus de la mare de Déu, entre els aplaudiments de la seua comissió, i la mirada orgullosa dels pares. Aquella nit el foc marcaria un final però també un renaixement, una transformació, l'evolució de les persones cap a una societat més inclusiva i igualitària.

part fallera

ā anaiḥ
 gārcía i benavent
 fallera lajor 2025

Cau la calor i el sol s'apaga,
 notem la suau brisa marinera,
 envoltada del perfum que embriaga,
 el somriure d'una fallera.

Fallera que al cole de nina anava,
 amb la ment amb la flama encesa,
 alegre i il·lusionada,
 amb la seua innocència i tendresa,
 amb un desig que a l'anima portava,
 ser regina, el somni d'infantesa.

Anaiḥ, els teus pares sempre deien no,
 que eixe somni no podia ser,
 i miraves amb el cor ple de goig,
 sense que arribara el teu moment.

Però a poc a poc anares madurant,
 i eixa espurna no s'esvaïa,
 notaves la flama bategar,
 cada volta amb més energia,
 sense saber quan anava a arribar,
 eixe tan anhelat dia.

Doncs per fi et trobem ací,
 asseguda al més alt del tro,
 amb la banda penjada del pit,
 com la nostra Fallera Major.

Resilient com la mar, que s'adapta al vent,
 eres força, eres llum en la foscor,
 i encara que el camí siga prou lent,
 tens l'ànima valenta, plena de passió.
 com un arbre arrelat en terra i cel
 ets l'exemple vivent de la superació.

Anaiḥ, el mar el teu rostre il·lumina,
 ja que a l'estiu molt t'agrada anar,
 però vols soltar adrenalina,
 i una moto d'aigua poder agafar.

Igual que els llargs passejos t'agraden,
 per començar cada dia al matí,
 on mai deixes que de tu se separe
 eixe xicotet però gran amic,
 Yoshi, és de tu inseparable,
 acompanyant-te al teu destí.

Però si una cosa et conquesta molt,
 si una cosa a tu t'il·lusiona,
 és agafar un megàfon,
 quan arribes a una boda.

Agafa el megàfon i crida al vent,
 fes valdre la teua gran emoció,
 doncs que s'assabente tota la gent,
 que d'aquesta gran comissió
 eres Anaiḥ García i Benavent,
 la nostra Fallera Major.

Gaby Collado

falla gran

LEMA

Samsara

ARTISTA

Erik Martínez

CRÍTICA

Gaby Collado

REMAT

L'hindú en defensa dels ciutadans

Aquest majestuós hindú,
la nostra falla corona,
vigilant als polítics de Sagunt,
que sols volen que la poltrona.

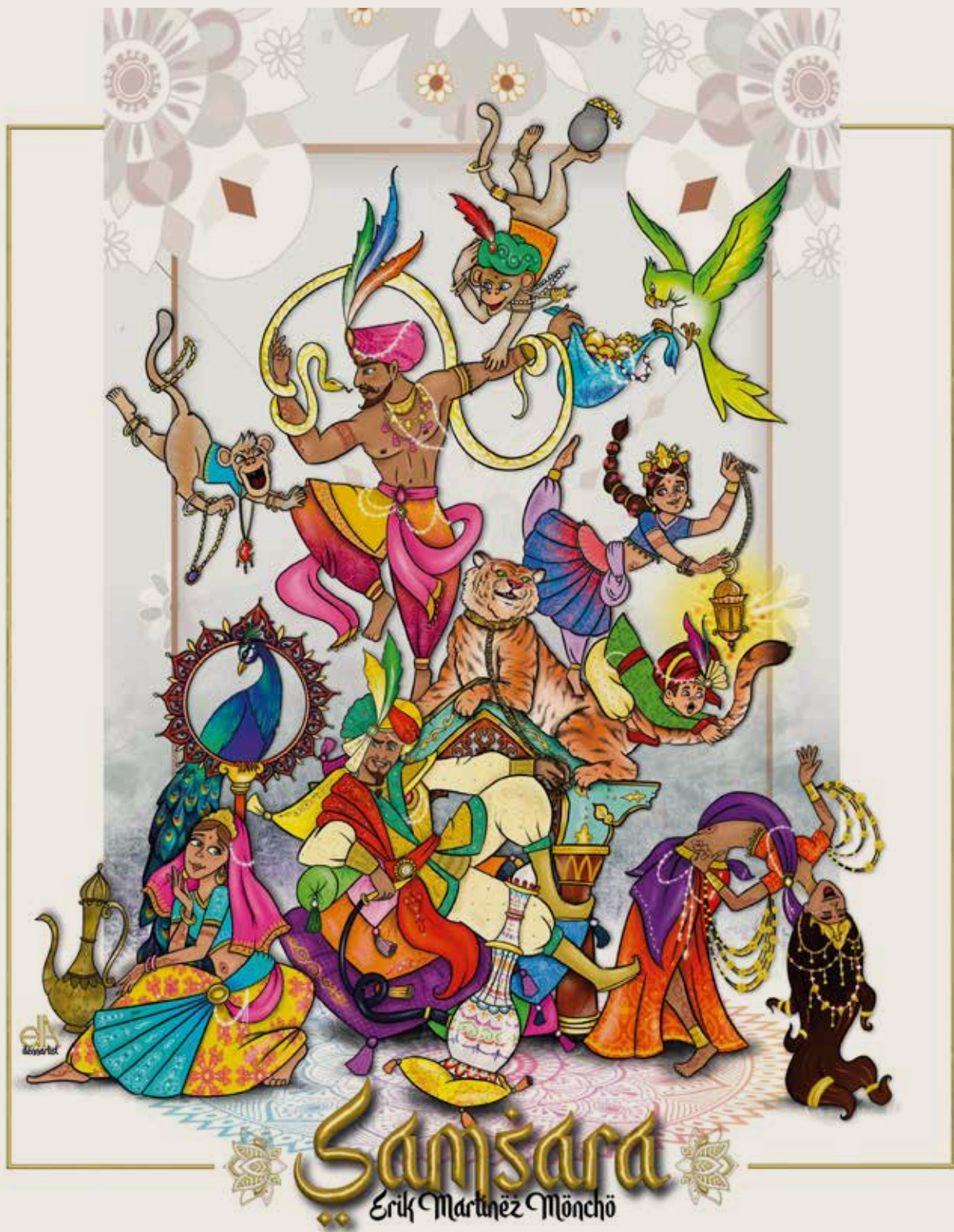
Vol que no ens furten als ciutadans,
i ens defensarà amb unghes i dents,
dels manifassers dels governants,
que busquen el seu interès.

COS CENTRAL

La parsimònia del Maharajà

Assegut no vaja ser que es canse,
trobem amb parsimònia el Maharajà,
igual que el nostre volgut alcalde,
amb el trinet de la nostra ciutat.

Un trinet que està fet una ruïna,
i no han fet res per rehabilitar,
mentres ell, es fuma una «cachimba»,
i se la rasca amb les dues mans.

CONTRAREMATS

Els micos lladres

Els micos lladres al carrer dansen,
fent enganyifes al personal,
apareixent en totes les imatges,
perquè al poder volen arribar.

A *Rafiki* i a *Chita* coneixem,
sempre estan a les xarxes socials,
són tant **Pepe Gil** com **Maribel**,
que els agrada molt publicar.

La nimfa verda vola

La nimfa ha volat espavilada,
fent valer el poder de l'erari,
com la regidora **Quesada**,
que ha dissolt el Consell Agrari.

Els camins rurals fets una merda,
nostres camps sospiren i ens manen callar,
deixen que nostra agricultura es perda.
I no sabem quins interessos tindran?

Les muntanyes tan poc cuida **Vidal**,
no inverteixen els suficients diners,
en millorar el nostre entorn forestal,
que utilitzem com a pulmó verd.

I és que poden agafar de la mà,
els dos regidors socialistes,
no sabem si entenen el significat,
de la paraula ecologisme.

Els tigre als joves vigila

Imposa molt el tigre *Shere Khan*,
que dona por amb les seues potes,
com pareix que massa s'està imposant,
a la Federació, el nostre **Hugo Morte**.

Els dos joves li estan fugint,
pareix que ja estan cansats,
i amb fermesa han decidit,
que es tornen als seus casals.

Com si fora La Gran Evasió,
se li ha fugat **Maria Viñals**,
Vicepresidenta de protocol,
i molta gent se li està anant.

Començaren molt somrients,
entre alegria i prou rialles,
doncs com es descuide un poquet,
no té equip quan cremem les falles.

La xica fa contorsionisme per arribar a final de mes

La ballarina intenta fer piruetes,
contorsions per arribar a fi de mes;
lloguers i preus excessius de vivendes,
i el somni d'un sostre es posa del revés.

A la gent no li ixen els contes,
més poc es preocupa **Nuria Carbó**
tal volta és que ella no s'assabente,
que viure és un dret i no ciència ficció.

A **Rovira** sembla que tampoc li pica,
i «el basurazo» el consistori ha signat,
que és un decret que ens duplica,
l'impost del fem de la nostra ciutat.

Les cases, un anhel; la vida, un combat,
els impostos, un càstig que no hem triat;
mentre els ciutadans estem ofegats,
els polítics, al seu palau encantat.

Una jove índia entre antiguitats

Aquesta jove de la Índia enguany, ha arribat per visitar la ciutat, però li ha paregut prou estrany, que part del museu estiga tancat.

I és que entre **Antonino i Carrera** fomenten un turisme erroni, no donen la importància primera, al nostre grandios patrimoni.

Tenen la ciutat desaprovada, amb un gran patrimoni cultural, i continuem, amb la nau tancada, sense l'ús del museu industrial.

Som terra de mar i muntanya, amb un poble nou i un amb vestigis, però poca gent ve a visitar-la, si no li donem el seu prestigi.

El bonic Paó visita nostra platja

Divisa nostra preciosa platja, Incrèdul, aquest majestuós Paó, per com deixem que l'arena es vaja, i no ens defensem de la regressió.

Doncs pareix que a **Roberto Rovira**, li importa poc Corinto i Almardà, prefereix pegar-se la bona vida, i mirar cap a un altre costat.

El vell Faquir vol anar al CEAM

El vell faquir somia amb el **CEAM** promés, que s'ubicarà a l'antic economat, de moment és una utopia només, perquè les obres no han començat.

Esperem que tinguen més rapidesa, que al **Casino** que està al costat, perquè el iaio és vell i l'edat pesa, i tal volta no el veurà estrenat.

El temple ple de pancartes

Els veïns d'unes quantes cases, volen fomentar la lectura, i han ficat unes pancartes, perquè volen la nostra censura.

Però si la normativa cal exigir, que es miren el melic de la panxa, doncs les reixes per a dins han d'obrir, com marca la nostra ordenança.

ESCENA 1: TRANSPORT PÚBLIC DEFICIENT

Aquestes ballarines de Sagunt, a estudiar dansa van a València, si volen anar en autobús, s'ho deuran prendre amb prou paciència.

Tenim un transport públic deficient, que sempre s'ompli de gom a gom amb cadència horària insuficient, i on els viatgers no poden asseure tots.

Doncs pareix que «**Raro**» no el sembla, el dilema al nostre regidor, tal volta ell no té el problema, perquè va en cotxe amb calefacció.

O com a ell li agrada córrer, voldrà que tots facen el seu esport, i que a «la capi» els nostres joves, arriben fent una maratón.

ESCENA 2

LA DEESA KALI VOL ESTAR A TOTS ELS LLOCS

Com si fora la deessa Kali,
Dario intenta controlar-ho tot,
no li importa l'escenari,
per fer la seua aparició.

Li agraden tots els saraus,
i com no, les fotos publicar,
que hi ha que conservar «els cacaus»
que la poltrona li està donant.

No és que tinga dos braços i dues cames,
ni que a tot ell puga arribar,
no fa falta fer que res passe,
si a les xarxes es pot aparentar.

Perquè en això si que és un màquina,
com la deessa de la creativitat,
es sap vendre a la pantalla,
com el missatge del rei a Nadal.

ESCENA 3

ELS ESTATS ZEN

Kaga-sutra: creença sota els nostres
polítics, que totes les coses que toquen
les empitjoren o les caguen.

Kalma-sutra: estat *zen* al que arriben
els regidors quan governen a l'hora
de solucionar els problemes veïnals,
s'ho prenen amb calma. «No m'estres-
ses que no hi ha presa».

Kakau-sutra: aprenentatge dels nostres
governants a fer el que els interessa,
mirant-se sols el melic o el cacau i ba-
rallant-se a veure qui el té més llarg.

Kamera-sutra: doctrina de tota la clas-
se política, tant se val el color, on qual-
sevol cosa que fan hi ha que fotografi-
ar-la i fer que quede constància. Com
si fora un «jo vaig estar ací».

Kalkul-sutra: Dogma polític pel qual
sempre es posen d'acord en com fer
el càlcul de pressupostos per a pujar-se
el sou. Comença per K perquè si la mul-
tipliques per dos, són el tipus de polí-
tics que tenim.

ESCENA 4

LA MALEIDA DANA

Aquesta dona de Paiporta,
ha buscat ajuda durant la **DANA**
com tants veïns i veïnes de l'Horta,
perquè la riuada no se'ls emportara.

València, nostra terra, plora,
per la gent que ho ha perdut tot,
per la vida de cada persona,
que ha deixat de bategar el seu cor.

Veiem aquesta decidida jove,
que amb energia ha anat ajudar,
doncs el **poble salva al poble**
sense l'ajuda dels governants.

Els polítics es tiren la culpa,
tant se val quin siga el seu color,
sols miren el llarg que tenen la xufa,
per guanyar vots per a les eleccions.

Fugí de la emergència l'a**MAZONA**
que trobem pujada a lloms de **Sánchez**
¿Perquè cap dels dos abandona
després de cagar-la en aquest desastre?

Carlitos té moltíssima jeta,
mentint-nos i tiran-li morro,
va donar dues hores tard l'alerta
perquè estava «dinant» al Ventorro.

ESCENA 5 HOLLY RUN

A la Holly Run s'han sumat
part dels nostres regidors,
com no, tots volien participar
a la carrera de colors.

A **Palmero** el veiem cabrejat,
amb les seues camises estampades,
ja que en subvencions la Generalitat,
per a l'ocupació ha fet retallades.

A **Javier Timón** també hem vist,
dins de l'abillament prou disfressat,
vol combatre panderoles i mosquits,
el nostre regidor de sanitat.

Puix els ciutadans no sabem que fer,
amb tant d'insecte a nostres cases,
cal que fumiguen una mica més,
perquè arriba a ser insuportable.

Fugeix el xiquet amb patinet,
que és de bateria i corre prou,
segur que és dels que van a fer,
a la **gigafactoria de PowerCo**.

Doncs farem bateries sostenibles,
que el mercat es reinventa,
perquè **Maria Rubio** vol fer possible,
complir l'Agenda 2030.

ESCENA 6

Darío es troba content i feliç
i amb el poquet que fa li basta,
sap que no el trauran de l'Ajuntament,
amb una oposició tant nefasta.

Riu amb el seu equip de govern,
i amb **Patricia** bromeja molt,
perquè sense quasi fer res
ningú critica la seua gestió.

Corretegen sempre al seu voltant,
replegant-li les engrunes els nanos,
no protesta **Joaquín Catalan**,
ni per descomptat **Tomás Serrano**.

Manolo en el seu moll sols pensa,
i **Pepe Gil** sempre parla de Sagunt,
com tots dos sempre van a la gresca,
a **Moreno** li val de cortina de fum.

ઠઠલોડ્ડોં દઃદત્તોવઠ

President

Sanchez i Rosillo, Manel

Vicepresident Primer

Casado i Lanero, Oscar

Vicepresident Segon

Gomez i Perez, Antonio

Vicepresident Tercer

Madrid i Gimenez, Jose M^a

Vicepresidenta Quarta

Gonzalez i Murciano, Natalia

Vicepresident Cinqué

Collado i Soria, Alejandro

Vicepresidenta Sisé

Gil i Arastell, Jaime

Vicepresidenta Setena

Argiles i Ruiz, Sonia

Vicepresidenta Huitena

Lacasa i Gonzalez, Carla

Vicepresident Nové

Parra i Cabrera, Bartolome

Vicepresident Decé

Gimenez i Rodriguez, Miguel

Secretaria

Llueca i Juesas, Maria del Mar

Rosell i Canet, Tamara

Lara i Ariza, Leticia

Burgos i Oliver, Rafael

Martinez i Puente, Laura

Piñeiro i Lopez, Mireya

Burgos i Sayas, Patricia

Tresoreria

Dolz i Boria, Paula

Piñeiro i Lopez, Mireya

Loteria

Sebastian i Latorre, Isabel

Delegació de Cultura

Miñana i Ruiz, Maria

Biosca i Merida, Mª Luisa

Macian i Torrecillas, Mª Jose

Rosado i Gash, Virginia

Marin i Amores, Rosario

Piñeiro i Lopez, Ainhoa

Lorenzo i Benito, Pablo

Delegació D'esports

Sayas i Ballester, Hector

Ortiz i Gutierrez, Javier

Perez i Moreno, Israel

Sanchez i Valle, Christian

Panes i Garcia, Alejandro

Delegació Recintes i Muntatges

Guiñon i Cebrian, Roberto
Martell i Peinado, Oscar
Cañizares i Lillo, Adrián
Monis i Viega, Rafael
Manzaneda i Diago, Virgilio
Manzaneda i Garcia, Christian
Mateo i Garcia, Vicente
Adam i Sayas, Borja
Llopis i Gimenez, Nando
Gimenez i Villarroya, Francisco
Abad i Piñeiro, Oscar
Agües i Rosado, Ruben
Fernandez i Espinosa, Aritz

Delegació de Juvenils

Alcaide i Bronchal, Mª Carmen
Raygal i Bru, Isabel

Delegació D'infantils

Martinez i Puente, Laura
Gomez i Perez, Paola
Lopez i Chinchilla, Veronica
Aparicio i del Saz, Selene
Ruiz i Escribá, Sheila
Richarte i Vidal, Laura

Delegació de Llibret

Collado i Soria, Gabriel
Madrid i Casado, Laura Maria
Sanchez i Minguez, Patricia
Llueca i Juegas, Maria del Mar
Plumed i Perez, Cristina
Garcia i Belmonte, Joaquin
Rey i Garcia, Alberto

Delegació de Casal

Martell i Peinado, Oscar
Monis i Viega, Ines
Ballester i Puertas, Antonio
Collado i Soria, Gabriel
Ripoll i Sanchez, Victor Manuel
Millan i Garcia, David

Delegació de Socis

Dominguez i Martinez, Mª Angeles
Gonzalez i Garcia, Mª Angeles
Garcia i Salvador, Mª Dolores
Pinazo i Gonzalez, Ainhoa

Delegació de Publicitat

Madrid i Casado, Laura Maria
Bruno i Rubio, Mar
Burgos i Oliver, Rafael
Plumed i Perez, Cristina
Caballero i Rams, Jorge
Guiñon i Cebrian, Roberto
Martinez i Fernandez, Ana
Casado i Monis, Vega

Delegació de Comunicació

Casado i Monis, Alba
Lopez i Camara, Francisco
Rubio i Sobrino, Carla
Iglesias i Fernandez, Alex

Delegació d'Igualtat

Gomez i Perez, Paola
Sanchez i Minguez, Patricia
Aparicio i del Saz, Selene

Delegació de Monument

Alcaraz i Asensio, Andres

Delegació d'Incidències i Relacions Veinals

Garcia i Belmonte, Joaquin
Marin i Amores, Rosario
Burgos i Oliver, Rafael

Delegació de Medi Ambient

Martinez i Fernandez, Ana
Gimenez i Llamas, Maria
Bujeda i Bese, Marta
Richarte i Vidal, Laura

Delegació de Festejos i Relacions Públiques

Burgos i Oliver, Rafael
Plumed i Perez, Cristina
Gimenez i Rodriguez, Francisco
Gimenez i Llamas, Francisco

Delegació D'ornamentació

Bujeda i Bese, Marta
Costa i Garcia, Maria Lourdes
Caballero i Perez, Mar
Ripoll i Sanchez, Victor Manuel
Ripoll i Sese, Maria
Herreros i Gimenez, Pablo
Sese i Ruiz, Cristobal
Herranz i Comeche, Jose Vicente
Piñeiro i Lopez, Ainhoa
Rosado i Gash, Virginia
Alcaraz i Asensio, Andres

Delegació de Pirotècnia

Lorenzo i Benito, Pablo
Gimenez i Madrid, Roman
Garcia i Belmonte, Joaquin

Delegació de Disfressa

Alvaro i Perez, Alba
Monis i Viega, Ines
Lopez i Hernandez, Daniel
Montañana i Escriba, Ainoa
Prieto i Benito, Iriana
Biosca i Merida, Mª Luisa
Sese i Morales, Olga

Delegació de Carrossa i Escenografia

Iglesias i Fernandez, Alex
Rubio i Sobrino, Carla
Roig i Lopez, Jordi
Gimenez i Villarroya, Francisco
Montañana i Escriba, Ainoa
Lorenzo i Benito, Pablo
Miret i Herrero, Jaume

Delegació de Comparsa

Rodriguez i Sanchez, Anais
Biosca i Merida, Mª Luisa

Delegació de Cavlacada de Reis

Gonzalez i Garcia, Mª Jose
Rodriguez i Sanchez, Anais

Delegació de Playbacks

Rodriguez i Sanchez, Anais
Gaspar i Trujillo, Alicia
Gaspar i Trujillo, Ines
Casado i Monis, Alba
San Antonio i Abad, Adrian

Delegació de Playbacks Infantils

Ripoll i Sese, Maria
Moya i Masso, Ariadna
Nieto i Martinez, Elena

Delegació de Vestuari de Playbacks

Sese i Morales, Olga
Abad i Susierra, Raquel
Gonzalez i Garcia, Mª Jose

Delegació de Bandes i Flors

Piñeiro i Lopez, Mireya
Pascual i Gimenez, Francisca
Sobrino i Belinchon, Elena
Perez i Garcia, Soledad
Camara i Zapater, Ana
Canet i Pellus, Maria Luisa

Delegació de Manteniment de Casal

Gomez i Barragan, Antonio

Delegació de Teatre

Torrente i Lopez, Minerva

Delegació d'Escenografia de Teatre

Marco i Diaz, Manuel

Delegació de Curtmetratges

Rey i Garcia, Alberto

Delegació de Protocol

Plazas i Jordan, Melania
Burgos i Sayas, Patricia
Marco i Torrente, Belen
Casado i Monis, Vega

Delegació de Cercaviles

Gimenez i Madrid, Roman
García i Anreus, Diego
Sebastian i Latorre, Salvador
Martell i Peinado, Oscar
Gimenez i Rodriguez, Francisco
Iglesias i Fernandez, Alex

fallas i fallas d'adults

A

Abad i Figueredo, Carles
 Adrian i Moreno, Marta
 Agües i Piñeiro, Adrian
 Akba i Herrero, Blanca Ipek
 Akba i Herrero, Emilio Eral
 Alcantud i Fernandez-Yanez, José Luis
 Alcantud i Fernandez-Yanez, Maria
 Alcañiz i Diaz, Alan
 Alcazar i Narvaez, Angela
 Alfonso i Ortiz, Borja
 Alfonso i Vicente, Rosario
 Alonso i Zalvez, Isabel
 Amores i Sanchez, Sara
 Antonino i Cuenca, Alberto
 Aparicio i Guirado, Anaïs
 Aracama i Azcoita, Iker
 Aracama i Caballero, Elena
 Argiles i Lorente, Juan Carlos
 Arocas i Pascual, Sandra
 Arocas i Perez, Fco Fermin
 Avila i Ariño, Maria
 Aznar i Alonso, Paola

B

Ballester i Peña, Juan Ramon
 Barcena i Hernandez, Claudimel
 Barquero i Barquero, Susana
 Barrada i Escriba, Andrea
 Bautista i Garrido, Ernesto
 Bolos i Garcia, Maria del Mar
 Borrás i Cerezuela, Paz
 Bru i Fraga, Alba
 Bujeda i Murciano, Carla
 Burgos i Romero, Nora

C

Caballero i Martin, Sergio
 Caballero i Villaescusa, Ricardo
 Camacho i Muñoz, Natalia
 Carrio i Sanz, Victoria
 Castellanos i Garrido, Pedro Jose
 Castro i Garcia, Vanesa
 Cebrian i Moya, Sergio
 Cebrian i Ruiz, Eva Maria
 Chavero i Vinuesa, Sara Esther
 Chinchilla i Bonaque, Cristina
 Clavijo i Cid, Samuel
 Clavijo i Mora, Mia Sara
 Collado i Soria, Gabriel
 Cortes i Sanchez, Marta
 Cosin i La Cruz, Maria
 Cruz i Villalba, Mar
 Cuadrado i Dominguez, Beatriz
 Cuadrado i Gil, Diego
 Cuadros i Navarro, Aitana

D

Del Puente i Sanchez, Roberto
 Domingo i Fernandez, Noa
 Domingo i Mestre, Maria Jose
 Domingo i Navarro, Juan Carlos

E

Esparcia i Caparros, Sara
 Espinosa i Alvarez, Eva M^a
 Espinosa i Alvarez, Maria Jose
 Esteban i Villalba, Claudia
 Esteller i Suarez, Lucia

F

Fabregat i Badia, Marina
 Fernandez i Sanchez, Esther
 Ferrer i Cabo, Noelia
 Ferruses i Machado, Maria

Flores i Serrano, Gabriela Patricia
 Fores i Biosca, Ana
 Fores i Biosca, Jorge
 Fores i Biosca, Marta

G

Gabarda i Herrera, Francisco Juan
 Gabarda i Lopez, Eduardo
 Gabarda i Lopez, Marina
 Gabarre i Planton, Manuel
 Galdón i Merenciano, Sheila
 Garcés i Sainz, Cristina
 Garcia de Los Angeles i Rico, Antonio
 Garcia de Los Angeles i Rico, Salvador
 Garcia i Belmonte, Carmen
 Garcia i Canas, Lourdes
 Garcia i Gomez, Javier
 García i Gomez, Laura
 Garcia i Lafont, Raul
 Garcia i Murciano, Lara
 Garcia i Perez, Gala
 Garcia i Perez, Teo
 Garcia i Roig, Gael
 Garcia i Ruiz, Maria
 Garcia i Rus, Alvaro
 Garcia i Rus, Angel
 Garrido i Barquero, Angela
 Garrido i Barquero, Celia
 Garrido i Barquero, Lucia
 Garrido i Rodriguez, Laia
 Genes i Radu, Alejandra
 Genes i Radu, Oscar
 Gil i Lara, Marc
 Gilabert i Garcia, Alba
 Gilabert i Garcia, Paula
 Gimenez i Alcalá, Hector
 Gimenez i Llamas, Juan Antonio
 Gimenez i Lluca, Jordi
 Gimenez i Moya, Ivana
 Gimenez i Villarroya, Adrian
 Gómez i Devesa, Pau
 Gomez i Herrero, Jennifer
 Gómez i Saez, Vera
 Gonzalez i Blanch, Ruben
 Gonzalez i Jordan, Begoña
 Gonzalez i Jordan, Timoteo
 Gonzalez i Torres, Cintya
 Granero i Rojo, Pablo
 Guillen i Lorenzo, Andrea

H

Hernandez i Diaz, Sara
 Hernandez i Lopez, Sandra
 Herranz i Bujeda, Hugo
 Herranz i Bujeda, Lucia
 Herranz i Lopez, Octavio
 Herranz i Martinez, Celia
 Herranz i Monge, Angela
 Herranz i Monge, Octavio
 Herrero i Crespo, Ines
 Herrero i Crespo, Mª Rosa
 Herrero i Crespo, Mercedes
 Hortelano i Abad, Alvaro
 Hortelano i Villalba, Sara
 Huerta i Iglesias, Javier
 Huguet i Diaz, Susana
 Hurtado i Lafont, Enrique

I

Isach i Martinez, Natalia
 Izquierdo i Gasso, David

J

Junquero i Munera, María Isabel
 Jurado i Lorenzo, Ana

L

Lacasa i Estruch, Francisco
 Lacasa i Gonzalez, Victoria
 Lacasa i Perez, Alejandro
 Lacoba i Gil, Naia
 Lara i Fernandez, Aurora
 Lazaro i Turon, Susana
 Llobel i Escamilla, Mireia
 Llopis i Godos, Fernando
 Lloret i Sansegundo, Sara
 López i Espes, Silvia
 Lopez i Fernandez, Saray
 López i Gimenez, Vera
 López i Lofiego, Walter Dario
 Lopez i Rus, Javier
 Lopez i Rus, Rocio
 Lopez i Tamarit, Ramon
 Lopez i Vicente, Constantino
 López i Villagrasa, Ivan
 Lorente i Martinez, Claudia
 Lorenzo i Benito, Alex
 Lucero i Lorente, Mario

M

Machado i Juan, Nuria
 Maeso i Rico, Nuria
 Maldonado i Durba, Aitana
 Manrique i Martinez, Oscar
 Marques i , Antoine Vincent
 Marques i Fernandez, Natalia
 Marquez i Lopez, Luis Miguel
 Martin i Dual, Sira
 Martin i Mico, Raquel
 Martinez i Molinero, Vega
 Marzo i Burgos, Victoria
 Melgosa i Spelmans, Luna
 Merlos i Boria, Juan Pablo
 Mira i Picazo, Alvaro
 Miret i Flors, Vicente
 Miret i Herrero, Ines
 Molero i Escrich, Maria
 Monge i Martinez, Eva
 Monreal i Rodriguez, Sara
 Montesinos i Martinez, Alba
 Montesinos i Martinez, Sandra
 Moreno i Candelo, Carla
 Moreno i Colas, Ana
 Moya i Cabo, Cristina
 Mulet i Llamas, Tania Maria
 Muñoz i Vazquez, Alba

N

Narvaez i Marti, Mª Jose
 Navarro i Esteban, Maria
 Navarro i Garcia, Lara
 Navarro i Garcia, Vega
 Navarro i Gomez, German
 Navio i Martinez, Maria

O

Orellana i Gonzalez, Diego
 Ortiz i Gandia^o, Juan Jose
 Ortiz i Soriano, Joan
 Ortola i Ponce, Lucia

P

Pacheco i Velasco, Laia
 Parra i Domingo, Aroa
 Pellus i Colas, Maria Angeles
 Peñalba i Medina, Marta
 Perez i Berna, Miguel Angel
 Perez i Gonzalez, Abraham

Perez i Herrero, Marta
 Perez i Herrero, Miguel
 Pérez i Ibañez, Irene
 Perez i Remiro, David Jairo
 Perez i Requena, Rebeca
 Pinazo i Gonzalez, Adrian
 Piqueras i Moreno, Laura
 Polo i Alonso, Angel
 Polo i Marin, Aroa
 Polo i Marin, Esteban
 Pozo i Anreus, Jairo
 Prat i Roca, Carla
 Prat i Roca, Marta
 Puentes i Garrido, Ester

R

Ramiro i Martinez, Jose
 Ramiro i Martinez, Sergio
 Ramos i Olmos, Arantxa
 Roca i Garcia, Ester
 Roca i Minguez, Juan Manuel
 Rodriguez i Argudo, Alba
 Rodriguez i Arnau, Jorge
 Rodriguez i Martinez, Alvaro Vicente
 Rodriguez i Plaza, Andres
 Roig i Perez, Lourdes
 Roig i Perez, Minerva
 Rojas i Calatrava, Ruben
 Romeo i Alcaide, Javier
 Romero i Gonzalez, Jose Miguel
 Romualdo i Huerta, Ana
 Ruiz i Cervantes, Sonia
 Ruiz i Escribá, Melanie
 Rus i Lopez, Ana Belen

S

Salvador i Uviedo, Cristina
 Salvador i Zapater, Cristina
 San Antonio i Abad, Lidia
 San Antonio i Algora, Julian
 Sanchez i Bermejo, Estela
 Sanchez i Crespo, Ariadna
 Sanchez i Raygal, Raul
 Sanchez i Villar, Alberto
 Sancho i Arroyo, Javier
 Sandoval i Martin, Natalia
 Sanz i Alegre, Pablo
 Sanz i Ruiz, Marta
 Sarasa i Huici, Leire

Sayas i Martinez, Mª Vicenta
Sese i Calvo, Ana
Simon i Cuenca, Angel
Solsona i Benitez, Darhia Anahi
Soriano i Hurtado, Maria Teresa
Soriano i Marin, Rafael
Soto i Garcia, Angela
Soto i Garcia, Ramon
Suarez i de Asis, Jose Ramon
Suarez i Suarez, Yaiza

T

Tejada i Lara, Ines
Tejada i Lara, Lucia
Tejada i Pino, Alfredo
Tomas i Calero, Alicia
Tomas i Gomez, Noa
Torrent i Cocera, Iris
Tortajada i Borrás, Jorge
Tortajada i Raygal, Adrian
Tortosa i Jimenez, Marta
Trenco i Alfonso, Adrian
Trenco i Alfonso, Elena

U

Urbano i Rivera, Juan
Urbano i Rivera, Miguel Angel
Urbano i Ruiz, Miguel Angel

V

Vicente i Alcaide, Shaila
Vicente i Punter, Ernesto
Vicente i Villamon, Maria
Vilches i Pires, Victor Manuel
Villar i Armero, Mª Mar
Villarroya i Martinez, Mª Isabel
Villarroya i Moliner, Alan
Villarroya i Torres, Carla
Villarroya i Torres, Daniela
Vitoria i Cuadau, Beatriz

Z

Zorrilla i Benedi, David
Zorrilla i Benedi, Ivan

इशोपदा प्रदेशिदन्तां इन्तान्तौ वैश्यां रिपौंति इह ईदं

Us convide a acompanyar-me en el meu somni, que es va tornar realitat. Us pose en situació.

Tot va començar el 14 d'abril de 2024, la nominació, seguidament, la proclamació, i la presentació, fins ací tot genial, però encara ens falta gaudir de la gran setmana fallera i espere sentir la màgia de les falles com sempre les he viscut, però ara des d'altra mirada, la de representar a la meua benvolguda comissió, LA FALLA PLAÇA RODRIGO, que m'ha vist créixer i formar-me dins d'este meravellós món.

Vull que els meus familiars, amics, fallers, veïns del barri... Puguen gaudir d'estes festes tan boniques com jo espere fer-ho.

Els nervis de la plantà no són els mateixos que en la cremà, en la plantà és el principi de la setmana fallera quan encara contemples els nervis dels premis de Sagunt o del cercaviles del Port de Sagunt, veient els monuments d'altres comissions falleres.

Però quan arribes a la cremà ja saps que serà el final del somni fet realitat, amb les cendres de la teua falla pel sòl i ja sents que el teu gran moment ha acabat.

Però estant orgullosa d'haver pogut representar a aquesta comissió en l'exercici faller de 2025.

Vull agrair molts moments amb els representants 2025, gràcies a vosaltres m'ho estic passant genial.

VISCA les falles i visca LA FALLA PLAÇA RODRIGO!!!

Laia Collado i González Fallera Major Infantil 2025

Intentaré dir aquestes paraules,
a una xiqueta jovial i senzilla,
paraules que faran plorar a un pare,
per dir-te tot el que jo sent, filla.

Hui comença el teu anhelat camí,
on cada pedra és un aprenentatge,
hui compleixes el teu preat desig,
hui comença el teu volgut viatge,
on seràs la reineta infantil
fent realitat, el que veies miratge.

T'has criat en aquesta falla,
has mamat nostra festa amb cor,
la Rodrigo es passió per a tu, Laia,
i com no, el taronja, és el teu color.

Cada part de tu, la meua ànima adora,
nina afectuosa i amb sentiment,
vull que sigues la teua escultora,
que alces com vulgues els teus ciments,
que forges la teua pròpia obra,
que crees al teu gust cada moment.

No dubtes mai del teu valor,
en tu resideix l'essència pura
sent la teua bondat i el teu amor
imprescindibles a cada aventura.

Però per cada instant poder gaudir,
has de prendre de una cosa nota,
que el temps passa, però no és infinit,
i encara que als teus somnis el món flota,
no has d'allargar tant l'estància al llit,
doncs tu dorms més que una marmota.

Has de prendre't tot en serenitat,
i aprendre quan una s'equivoca,
perquè últimament el «de verdad»
sempre està a la teua boca.

Més tanca els ulls i descobriràs tresors,
entre ombres i llums que es barregen,
on la foscor revela la claror,
i que amb la imaginació s'eleven,
per dir que per fi eres la major,
de la falla que t'ha vist créixer.

Brillaràs com el foc en la nit serena,
amb somriure dolç i esperit gentil,
brillaràs com la gran lluna plena,
per a regnar als nostres infants.

Sé que a cada acte no regatejaràs,
no et deixarem tirar balons fora,
i el teu cor en dos es dividirà,
doncs batega per dos front alhora,
perquè el càrrec tindràs que compaginar,
amb el futbol que tant t'apassiona.

Amb la banda el pit i la pilota al peu,
alguna volta et trobarem enguany,
perquè qui et coneix a tu veu,
el teu esforç, entrega i afany.

Filla, gaudeix del que tant desitjaves,
i deixa'ns que amb tu el pugam compartir,
esperem que siga com tu somniaves,
i veure't amb alegria i molt feliç,
perquè eres Laia Collado i González,
de Rodrigo, Fallera Major Infantil.

Gaby Collado

falla infantil

LEMA

Diccionari Faller

ARTISTA

Ausiàs Estrugo

CRÍTICA

Gaby Collado

REMAT

Un gran **D**iccionari Faller
vol escriure la preciosa xica,
per destapar tot el merder,
que hi ha a la nostra política.

Partit i color donen igual,
si ells tenen benefici,
i mentre tant als **C**iutadans,
que ens donen per l'orifici.

COS CENTRAL

Apareix la **F**allera major,
al cos central de la nostra falla,
com Dario apareix a tots els llocs,
on hi ha una càmera preparada.

Sap vendre'ns la **L**luna de València,
per arrasar a les eleccions,
posant per a les fotos amb paciència,
perquè sap que així es guanyen els vots.

ESCENA 1 La maleïda DANA

L'agricultor de l'**A**lbufera,
enguany no arreplegarà arròs,
la riuada ha arrasat nostra terra,
i ha deixat un paisatge devastador.

La bonica fallera **V**alenciana
s'ha arromangat per treballar millor,
doncs per a ajudar-nos front la DANA,
ha vingut gent de tots els llocs.

ESCENA 2 El llibret de falla

Escriu aquest humil poeta,
per als llibrets de Lo **R**at Penat
abans sols s'explicava la falleta
i ara fem l'enciclopèdia SALVAT.

Molt ha crescut l'**U**nivers faller,
però ara anem hem regressió,
perquè ens demanen moltíssims papers,
per a fer un acte qualsevol.

ESCENA 3 Flors i cendra

Ofrenant el seu ram de flors
trobem aquesta dona sense dormir,
pareix que pertany a una falla del Port,
doncs no matinegen els saguntins.

Puix quan aplega l'hora de la **C**remà,
està rebentada i feta pols,
els presidents a un acord no han arribat,
per a ofrenar per la vesprada tots.

ESCENA 4 La igualtat somiada

Asseguts dalt de tot el cadafal
trobem a la plaça dos xiquets,
somniau amb una utòpica **I**gualtat,
i en trobar un mon diferent.

Parlen de la igualtat entre homes i dones,
igualtat de gènere o social,
perquè el que importa són les persones,
i no la raça, el sexe o l'edat.

ESCENA 5 Incertesa agrícola

A Sagunt, terra de flors i **T**arongers,
ha arribat Quesada amb ma ferma i dura,
i ha deixat un futur incert,
a la nostra pobra agricultura.

Del Consell Agrari ha tancat la porta,
i a ordenat la seua dissolució,
algun benefici li comporta,
tindre dels nostres camps el control.

ESCENA 6 Xocolata amb bunyols

Un bons **B**unyols de carabassa
amb xocolata pren la xicona,
superpoders tindrà eixa tassa,
que li ha fet arribar a la poltrona.

Demana orxata feta de **X**ufa,
com la que es miren els governants,
a ells el ciutadà se la bufa,
i sols veuen el sou que van a cobrar.

ESCENA 7 El turista no pot llogar

Aquest **T**urista de la capital,
per a falles busca a Sagunt un pis,
però els lloguers s'han disparat,
i el jove l'haurà de compartir.

Ha mirat a totes les **W**ebs,
i inclús s'ha plantejat comprar,
però no li arriben els diners,
amb aquests preus desorbitats.

ESCENA 8 Senyor pirotècnic...

El **P**irotècnic la traca encén,
per a que esclaten els masclets,
com encén Pepe Gil les xarxes,
criticant l'Ajuntament.

Ha donat inici a la **M**ascletà,
amb la inacció del nostre alcalde,
sota el consultori del Raval,
que continua sense rehabilitar-se.

ESCENA 9 El molt honorable president

A **H**ugo Morte veiem preocupat,
i el mocador del cap prou el sua,
la Federació s'està desgranant,
i molta gent s'ha donat a la fuga.

La fallera ens mostra l'**E**spolí,
acomiantant-se amb les seues mans,
com feu Sonia Argilés i Laura Madrid,
i com també va fer Maria Viñals.

ESCENA 10 La Reial senyera

La reial **S**enyera representa,
la nostra llengua i la cultura,
però més d'un polític intenta,
fer amb nostres arrels la censura.

Doncs la llengua de **J**aume primer,
pareix que ens la volen furta
puix als col·legis als xiquets,
no els ensenyen en valencià.

ESCENA 11 Dolçaina i tabal

Sona en harmonia la **D**olçaina,
però ho farà baixet no moleste,
perquè els polítics ens toquen la gaita,
amb l'horari de les orquestres.

Fem redoblament de **T**abals,
Quan ens concedeixen un permís,
doncs traves sols fan que posar,
gràcies als nostres «amables» veïns.

ESCENA 12 El Kit de fallera

Llueixen les falleres radiants,
amb el somriure i la banda al pit,
però per als cercaviles aguantar,
s'hauran de preparar el seu **K**it.

Per a les forces reposar,
es menjaran una **P**aella a gust,
que no la faça el xef Román,
que ja no guanya cap concurs.

ESCENA 13 Exaltació

Trobem en aquest **N**inot,
l'Exaltació d'un grup de fallerets,
al carrer no poden jugar tampoc,
doncs molesten els nostres xiquets.

Doncs han lligat amb el **Q**uinal
unes boniques pancartes,
tal volta ens volen recitar,
per dedicar-nos unes paraules.

ESCENA 14 Germanor

Trobem aquesta gran **B**ellea,
que ens mostra les seues mans,
perquè majestuosa representa,
a les Fogueres d'Alacant.

És que la cultura del foc,
s'espandeix per tots els costats,
i engrandeix la gran **G**ermanor,
que ens representa als valencians.

fallaridz i fallaridz infantoidz

Adrian i Lahoz, Abril
 Alarcon i Avila, Brisa
 Alarcon i Avila, Luca
 Alarcon i Avila, Luz
 Anguita i Perez, Lucia
 Antonino i Huguet, Erika
 Ballester i Richarte, Alba
 Ballester i Richarte, Carles
 Borrás i Cerezuela, Alejandra
 Clavijo i Mora, Greta
 Collado i Burgos, Alejandra
 Collado i Burgos, Martina
 Collado i Gonzalez, Lola
 Corbaton i Romualdo, Carlos
 Domingo i Fernandez, Joan
 Esteban i Calvo, Elena
 Garcia i Lazaro, Lluna
 Garcia i Ruiz, Martina
 Gil i Lara, Eric
 Gimenez i Avila, Iher
 Gimenez i Espinosa, Angela
 Gimenez i Ferrer, Nuria
 Gimenez i Lluca, Xavi
 Goda i Carrio, Edurne
 Gomez i Conde, Claudia
 Guiñon i Miñana, Manuel
 Hernandez i Martinez, Olivia
 Huguet i Plumed, Cayetana
 Hurtado i Marzo, Enrique
 Lacasa i Garcia, Alan
 Lacasa i Garcia, Elma
 López i Galdon, Marc
 Lopez i Herrero, Angel
 Lopez i Sanchez, Marc
 Lorente i Martinez, Alejandra
 Lozano i Ruiz, Abril
 Lozano i Ruiz, Mateo
 Madrid i Lopez, Maria

Manzaneda i Garcia, Ariadna
 Manzaneda i Garcia, Yeray
 Marin i Perez, Gonzalo
 Marquez i Camacho, Vega
 Marquez i Camacho, Yago
 Martin i Munarriz, Rodrigo
 Martinez i Gomez, Candela
 Martinez i Gomez, Mario
 Martinez i Sanchez, Jorge
 Maties i Llorens, Sofia
 Merlos i Mulet, Noa
 Millan i Macian, Maria
 Morales i Lopez, Nazaret
 Muñoz i Chavero, Leia
 Navarro i Tudela, Baltasar
 Navarro i Tudela, Sofia
 Ortiz i Soriano, Julia
 Parra i Domingo, Iciar
 Perales i Ramos, Ferran
 Pozo i Arocas, Joel
 Pozo i Arocas, Julen
 Rubio i Peris, Paula
 Sánchez i Aparicio, Mateo
 Sebastian i Martinez, Nerea
 Soto i Marco, Daniela
 Tomas i Gomez, Diana
 Tudela i Ketterer, Valeria Beatriz
 Villarroya i Moliner, Julia

apadrinatx

Gonzalo Marín i Pérez

Mateo Lozano i Ruiz

Alejandra Collado i Burgos

RECOMPENSES

INFANTILS

València

Distintiu d'or

Antonino i Huguet, Erika
Aracama i Caballero, Elena
Domingo i Fernández, Joan
García i Pérez, Teo
Herranz i Bujeda, Hugo
Martínez i Gómez, Candela
Moreno i Candelo, Carla
Parra i Domingo, Iciar

Sagunt

Mascllet d'or i diamants amb fulles de llorer

Alarcón i Ávila, Luca¹
Collado i González, Laia²
Giménez i Ferrer, Nuria³
Lorente i Martínez, Alejandra⁴
Manzaneda i García, Ariadna⁵
Ripoll i Sesé, Delia⁶

1

2

3

4

5

6

7

8

MAJORS

València

Bunyol d'or i brillants amb fulles de llorer

Cuadrado i Gil, Diego

Bunyol d'or amb fulles de llorer

Carrió i Sanz, Victoria
García i Rus, Álvaro
García i Salvador, Mª Dolores
Herrero i Crespo, Mercedes
Miñana i Ruiz, Marfa
Monís i Viega, Inés
Ripoll i Sánchez, Victor Manuel
Roig i Pérez, Minerva
Rosell i Canet, Tamara
Vitoria i Cuadau, Beatriz

Sagunt

Mascllet d'or i diamants amb fulles de llorer

Giménez i Rodríguez, Francisco⁷

Mascllet d'or i diamants amb fulles de llorer

García i Belmonte, Joaquín⁸

इरेटाइइ ि इरटाइइ

A

Abad Susierra, Raquel
 Adam Yuste, José Francisco
 Adrián Gil, Hugo
 Adrian Moreno , Marta
 Akba Herrero, Blanca
 Akba Herrero, Emilio
 Akba Herrero, Eral
 Alandí, Rosa Maria
 Alarcon Ávila, Luca
 Alcaide Macia, Gema
 Alcalá Pardo, Mª Teresa
 Alcantud Fernández, José Luis
 Alcantud López, José Luis
 Alcantud López, Manuel
 Alcañiz Díaz, Alan
 Alcázar Asensio, Andrés
 Alcázar Narváez, Ángela
 Alcázar, Eulalia
 Alegre Renau, Mariló
 Alepuz Orts, Rosa
 Alfonso Vicente, Rosario
 Aliaga Alarcón, José Gaspar
 Alite García-Casarrubios, Ximo
 Almela Bastida, Mª Dolores
 Alonso Ratia, Milagros
 Alonso Zálvez, Isabel
 Álvarez Álvarez, Aurelia
 Álvarez Álvarez, Josefa
 Álvaro Pérez, Alba
 Amor Biosca, Carlos
 Amores Sanchez, Sara
 Andrés Masía, Ana María
 Andrés, Pilar
 Anguita Bueno, Emilio
 Anreus Solanas, Raquel
 Antonino Cuenca, Amparo
 Aparicio Del Saz, Selene
 Aparicio Del Saz, Sergio

Aparicio Guirado, Anaís
 Aracama Azcoitia, Iker
 Aranzabal Ríos, Jorge
 Argiles Lorente, Juan Carlos
 Argiles Ruiz, Sonia
 Argudo Cañadas, Ana Belén
 Arnau Carbonell, Amparo
 Arocas Pérez, Fermín
 Arroyo Ginel, Escolástica
 Arroyo Sánchez, Antonio
 Asensi Antunez, Mar
 Ávila Ariño, María
 Avila Holguín, Francisco
 Aznar Alonso, Paola

B

Badia Palmero, Toni
 Badía Pozos, Yolanda
 Ballester Peña, Juan Ramón
 Ballester Pérez, Cristobal
 Ballester Puertas, Luis
 Barberá Sánchez, Félix
 Barberán Villar, Mª Amparo
 Bárcena Hernandez, Claudimel
 Barreda i Ángel, Jose vicente
 Bautista, Ernesto
 Beltrán Ros, Chesco
 Benavent Arnau, Ana
 Benavent Martínez, Noemí
 Benedí Roger, Mª Belén
 Benítez González, Verónica
 Benito Mira, Lidia
 Bermejo Alvarez, Begoña
 Bermejo Álvarez, María
 Berna Jordan, Angeles
 Bernal Monreal, Dolores
 Biosca Mérida, Carmen
 Biosca Mérida, Mª Luisa
 Blanch Pitarch, Silvia

Blanco Ros, Angelines
 Blanquez Perez, Carlos
 Blanquez Perez, Elena Irene
 Blasco Galindo, Laura
 Bolós García, M^a del Mar
 Bolos, Mar
 Boria Marqués, Mª Vicenta
 Bru Fraga, Elena
 Bruno Rubio, Mar
 Bujeda Aranguren, Juan
 Bujeda Murciano, Carla
 Bujeda Sesé, Marta
 Burgos Muñoz, Javier
 Burgos Romero, Nora

C

Caballero Lebrón, Daniel
 Caballero Lebrón, Mª Isabel
 Caballero Martín, Sergio
 Caballero Pérez, Álvaro
 Caballero Pérez, Mar
 Caballero Villaescusa, Ricardo
 Cabrera Trincado, Amor
 Calabuig Pellicer, Pilar
 Calatrava Lopez, Carmen
 Calero Fernández, Enriqueta
 Calvo Peris, Ana
 Cámara Ballester, Noelia
 Cámara Zapater, Ana María
 Cámara Zapater, Manuel
 Candelas, Juan Carlos
 Candelo Estal, Mª Begoña
 Canelles Diaz, David
 Cañada Nova, Eva
 Cañada, Mª José
 Cañadas Álamo, Antonia
 Cañamache Hernández, Carlos
 Cañizares Lillo, Adrián
 Caparros Belmonte, Carmen
 Caparros Belmonte, Paqui
 Caparrós Márquez, Susana
 Carbonell Cosín, Amparo
 Carnicería Morte
 Carrasco Aliaga, Ethan
 Carrasco Martínez, Óscar
 Carrió Sanz, Mª Del Mar
 Castellanos Garrido, Pedro
 Cebrian Moya, Sergio
 Cebrián Ruiz, Nacho

Celda Garcia, Sergio
 Cerezuela Reverte, Ana
 César Adrian, Julio
 Chavero Vinuesa, Sara
 Chinchilla Bonaque, Cristina
 Chovert Díaz, Alberto
 Cid López, Silvia
 Clavijo Cid, Daniel
 Clavijo Cid, Samuel
 Clavijo López, Oscar
 Cócera Pico, Ana Isabel
 Colás Soria, Sonia
 Collado Burgos, Alejandra
 Collado Burgos, Martina
 Collado González, Lola
 Collado Jiménez, José Gabriel
 Conesa, Conchi
 Contantino López, Vicente
 Cortes Cebrián, Antonio
 Cortes Sánchez, Marta
 Crespo Llorens, Maria
 Crespo Llorens, María
 Crespo Llorens, Vicenta
 Crespo Pérez, Mª Carmen
 Cruz Villalba, Mar
 Cuadau Asensi, Patricia
 Cuadrado Domínguez, Diego
 Cuadrado Gil, Diego
 Cuadros Gallego, Juan Francisco
 Cuartero Mengod, Susana
 Cuenca Antonino, Pepe
 Cuenca Esteve, Esther
 Cuenca Valiente, Encarnación

D

De la Cal Sánchez, Pilar
 De la torre López, José
 De Los Ángeles, Raúl
 Del Puente Sánchez, Roberto
 Del Rey García, Alberto
 Devesa Herrero, Rosa Pilar
 Diago Ballester, Encarnación
 Díaz Martinez, Angelita
 Díaz Monserrat, Consuelo
 Díaz Rodríguez, Virtudes
 Díaz Sabio, Esteban
 Díaz Soria, Carmen
 Dolz Carrión, Isabel
 Dolz Sanchez, Vicente

Domingo Mestre ,Mª José
Dual Enguidanos, Inma
Durbá Escribá, Patricia

E

El Salmantino
Enmicucx, Ana
Escamilla Fraga, Cristina
Escribá Giménez, Vicente
Escribá Moreno, Manuela
Escrache Pernias, José Domingo
Escrig Sanchís, Chelo
Escrig Sanchís, Cristina
Esparcia Caparrós, Sara
Espinosa Álvarez, Mª José
Espinosa Andréu, Amparo
Espinosa Gaspar, Paco
Esteban Muñoz, Joaquín
Esteban Yuste ,Ana
Esteban Yuste ,Francisca
Esteller Salinas, Juan Carlos
Esteve Ferrando, Josefa

F

Fabat Zamora, Marlene
Faus Soler, Rosi
Fernández Adelantado, Nieves
Fernandez Arroyo, Carmen
Fernández Giménez, Vicenta
Fernández Palacio, Andrés
Fernández Ramírez, Luisa
Fernández Sánchez, Esther
Ferruses Machado, María
Figuerido González, Mª Luisa
Flores Marín, Sonia
Flors Bellido, Conchin
Forés Biosca, Marta
Franch De la Cal, Clara
Fuentes Padilla, Vicenta

G

Gabarda López, Eduardo
Gabarre Planton, Manuel
Galdón Merenciano, Elena
Galdón Merenciano, Sheila
Gallego Martínez, Mario
Gallén Ortiz, José Vicente
Gandía Sebastián, Vicenta
Garcés Sainz, Cristina

García Anreus, Diego
García Anreus, Sofía
García Antoni, Francisco Javier
García Belmonte, Carmen
García Belmonte, Joaquín
García Belmonte, Lydia
García Belmonte, Marta
García Benavent, Anaïs
García Benavent, Raquel
García Canas, Carmen Elvira
García Canas, Lourdes
García Canas, Pilar
García Casares, Joaquín
García Esteller, Juan Ignacio
García Fernández, Encarnación
García Garcés , Amparo
García Garcia, Ainhoa
García Gil, Pepita
García Giménez, Carmen
García Giménez, Mª Angeles
García Gómez, Chelo
García Gómez, Rosa
García Lara, Julio
García Lizama, Antonio
García Lizama, María Pilar
García Méndez, Aurora
García Munera, Jose Ramón
García Prior, Josefina
García Rubio, Elena
García Ruiz, Martina
García Rus, Álvaro
García Rus, Mario
García Salvador, Mª Dolores
García Serrano, Esther
García, Isabel
Gargallo Guiñon, Luca
Garrido García, Berta
Garrido Murciano, Vanessa
Gasch Bonet, Carmen
Gaspar Trujillo, Inés
Gassó Martí, Pilar
Genés Paredes, Gloria
Gil Arastel, Teresa
Gil Arastell, Jaime
Gil Carrón, Alejandra
Giménez Alcalá, Héctor
Giménez Badia, Alicia
Giménez Llamas, Francisco
Giménez Llamas, Juan Antonio

Giménez Madrid, Román
 Giménez Rodríguez, Francisco
 Goda Carrió, Eburne
 Goda Estada, José Manuel
 Gómez Barragán, Antonio
 Gómez Conde, Claudia
 Gómez Domingo, Carlos
 Gómez herrero, Jennifer
 Gómez Pérez, Antonio
 Gomez Perez, Paola
 Gómez Pol, Rosa
 Gómez Sáez, José
 Gómez San Isidro, Lidia
 Gómez Soriano, Cristina
 González Abad, Vicente
 González Blanch, Natalia
 González Carrasco, Timoteo
 González Cosín, Rosario
 González García, Hector
 González García, Silvia
 González Grimas, Jose Antonio
 González Murciano, Fernando
 González Torres, Cintya
 González Torres, Laura
 González, Fina
 Gracia Perello, Carlota
 Granero Rojo, Pablo
 Guillem, Mónica
 Guillén Lorenzo, Andrea
 Guiñon Cebrián, Roberto

H

Haro Torreblanca, Eloy
 Hergueta Alandí, Carolina
 Hernández Hernández, Melva Claudilia
 Hernández López, Sonia
 Hernández Rosa, Antonio
 Hernández Salinas, Verónica
 Hernández, Juan Carlos
 Herranz Lopez, Mª Francisca
 Herranz Lopez, Octavio
 Herranz Monge, Angela
 Herranz Salas, María
 Herranz Teruel, Carlos
 Herrero Alfonso, Sandra
 Herrero Crespo, Inés
 Herrero Crespo, Mª Ángeles
 Herrero Crespo, Rosa
 Herreros Crespo, Mercedes

Herreros Herreros, José Miguel
 Hortelano Abad, Álvaro
 Hortelano Villalba, Sara
 Huerta Iglesias, Javier
 Huerta, Asier
 Huguet Diaz, Susana
 Huici, Ainhoa
 Hurtado Marzo, Enrique

I

Ibáñez Jiménez, Aroa
 Ibáñez, Elisa
 Iglesias Blanco, Mª Elena
 Iglesias Fernández, Alex
 Isande Soriano, Verónica
 Izquierdo Gasso, David

J

Jairo Pozo Anreus
 Jiménez, Susana
 Jiménez, Susana
 Jiménez, Yolanda
 Jordán Gázquez, Toñi
 Jordán López, Isabel
 Jordán Martínez, Eva
 Juan Martínez, Silvia
 Juesas Navarro, María
 Jurado Lorenzo, Ana

K

Ketterer Molina, Antonia Begoña

L

La Paz Gómez, Tania
 Lacasa Estruch, Francisco
 Lacasa García, Alan
 Lacasa García, Elma
 Lacoba Gil ,Alberto
 Lacoba Giménez, José
 Lacruz Ros, Teresa
 Lacruz Ros, Victoria
 Lahoz Queralt, Teresa
 Lanero Lasheras, Leonor
 Lara Ariza, Leticia
 Lara García, José
 Lázaro Peña, Eva
 Lazaro Turón, Susana
 Lima Sousa, Paulo Jorge
 Llamas Quiñonero, María

Llobeiras Pena, Obdulía
 Llobell Escamilla, Nerea
 Llopis Godos, Fernando
 Lloret Sansegundo, Sara
 Lluca Juesas, Mar
 Llusár Molés, Mª Jesús
 Lofiego Frisone, Raquel
 López Avellaneda, Mireya
 López Camara, Francisco
 López Chinchilla, Cristina
 López Chinchilla, Verónica
 López Espes, Javier
 López Fernández, Estefanía
 López Fernández, Saray
 López Gil, Pilar
 López Gómez, Lorenzo
 López Hernández, Daniel
 López Herrero, Ángel
 López Jaria, Julia
 Lopez Marti, Mª Teresa
 López Martínez, Julia
 Lopez Martínez, Juan
 López Palacios, Juan José
 López Parra, Juan
 López Remiro, David Jairo
 López Rus, Rocío
 López Sánchez, Carmen
 López Sánchez, Mª Dolores
 López Sánchez, Manuela
 López Sánchez, Marc
 López Tamarit, Ramón
 López Vázquez, Osvaldo
 Lorente Juberías, Sonia
 Lorenzo Benito, Àlex
 Lorenzo Benito, Pablo
 Lorenzo Clemente, Laura
 Lozano Ruiz, Abril
 Lozano Ruiz, Mateo
 Lucero Rivero, Miguel Angel
 Lucia, Álvaro
 Lupiañez Maestro, Olga

M

Machado Vivas, Guillermo
 Macián Izquierdo, Javier
 Macián Izquierdo, Tomas
 Macián Puig, Francisco
 Macián Torrecillas, Mª José
 Madrid Casado, Laura

Madrid Ruiz, José María
 Madrid Vinuesa, Antonia
 Maeso Hernández, David
 Maeso Rico, David
 Maldonado Gallardo, José
 Manrique Martínez, Valle
 Manzaneda Diago, Virgilio
 Manzaneda García, Christian
 Marco Diaz, Manuel
 Marco Diaz, Verónica
 Marco Garcia, Leonardo
 Marco Pérez, Víctor
 Marco Torrente, Belén
 Marco, Ángela
 Margaretic, Ricardo Daniel
 Marín Amores, Rosa
 Marín Pérez, Gonzalo
 Mármoles Germán S.L.U.
 Marques Fernandez, Natalia
 Marqués, Antoine Vincent
 Márquez Camacho, Vega
 Márquez López, Luis Miguel
 Márquez Moya, Carmen
 Martell Peinado, Oscar
 Martí Cano, Dolores
 Martí Izquierdo, Pilar
 Martí Muñoz, Jesus
 Martín González, Nathalie
 Martín Martínez, Jorge
 Martín Mico, Raquel
 Martín Rahona, Marisol
 Martín Rahona, Susana
 Martín Villarroya, Javier
 Martínez Blasco, María
 Martínez Borrás, Rosa
 Martínez Cerezuola, Antonia
 Martínez Cervera, Maribel
 Martínez de la Paz, M Angeles
 Martínez de la Paz, Soledad
 Martínez Fernández, Ana
 Martínez González, Manuela
 Martínez Hernández, Isabel
 Martínez Lara, Felipe
 Martínez López, Mª Luisa
 Martínez Lozano, Beatriz
 Martínez Maceda, Pilar
 Martínez Martínez, Mª Jesús
 Martínez Martínez, Rita
 Martínez Molinero, Vega

Martínez Moreno, Salomé
 Martínez Puente, Irene
 Martínez Salvador, M^a del Carmen
 Martínez Sánchez, Jorge
 Martínez Sanchis, Pina
 Martínez Silvestre, Aria
 Martínez Trinidad, Manuela
 Martínez Zaballos, Hector
 Marzo Burgos, Victoria
 Massó Fabat, Mignoris
 Mateo Tortajada, Vicente
 Medina Calabuig, Pilar
 Melgosa Spelmans, Luna
 Mengod Navarro, Dolores
 Mérida Martínez, Consuelo
 Merlos Boria, Juan Pablo
 Mestre Izquierdo, Carmen
 Millan garcía, David
 Millan Macian, Maria
 Millan Marta, Ramón
 Miñana Ruiz, María
 Miret Flors, Vicente
 Miret Marco, Jorge
 Molina Olivares, Marina
 Moliner Almela, Laura
 Monge Gorriz, Vicente
 Monge Martinez, Eva
 Monge Martinez, Sonia
 Monís Viega, Inés
 Monís Viega, Mª José
 Monreal Gómez, Juan Victor
 Monreal Rodríguez, Celia
 Monreal Rodríguez, Marta
 Montañana Escribá, Ainoa
 Montero Muñoz, Jose Javier
 Mora Molina, Antonio
 Mora Molina, Pilar
 Morales Liviano, Jacinta
 Morales Santamaria, Ana
 Morcuende, Sonia
 Moreno Colás, Ana
 Moreno Jiménez, Isidro
 Moreno Martínez, Amparo
 Moreno Moreno, Jose Manuel
 Moreno Moreno, Loli
 Moreno Rosell, Mª Angeles
 Moreno Rosell, Remedios
 Moya Guillén, María
 Moya Massó, Ariadna

Muñoz Vázquez, Alba
 Murciano Rodríguez, Adoracion
 Murciano Rodríguez, Mª Angeles

N

Narváez Martí, Mª José
 Navarro Agües, Baltasar
 Navarro Bernal, Mª Isabel
 Navarro Catalá, Pilar
 Navarro Gómez, Carlos
 Navarro Gómez, Germán
 Navarro, Juan Carlos
 Nova Nova, Mª Carmen

O

Ojeda, Sonia
 Olmos Blasco, Marisa
 Orellana González, Diego
 Ortiz Agüera, Raquel
 Ortiz Gandía, Juanjo
 Ortiz Gutiérrez, Javier
 Ortiz Pérez, Julián
 Ortiz Soriano, Joan
 Ortiz Soriano, Juan
 Ortolá Ferrando, Vicent
 Ortolá Ponce, Lucía
 Ortolá Ponce, Violeta

P

Pacheco Martínez, Manoli
 Panes Suárez, Ruth
 Paredes Ros, Josefa
 Parra Domingo, Aroa
 Parra Domingo, Iciar
 Pascual Cotanda, Enri
 Pellus Colas, Mª Ángeles
 Peñalba Medina, Marta
 Perales Jiménez, Mª Isabel
 Perales Ramos, Ferran
 Perez Berna, Begoña
 Perez Berna, Gemma M^a
 Pérez Contreras, Jose Ramon
 Pérez García, Dolores
 Pérez González, Abraham
 Pérez Ibarre, Francisca
 Perez Masip, Pilar
 Perez Moreno, Israel
 Pérez Palomar, Amparo
 Pérez Pérez, Maximina

Pérez Perona, Rosa M^a
 Pérez Requena, Pedro A.
 Pérez Requena, Rebeca
 Petkov Dimitrov, Emil
 Picazo Reolid, Mª Isabel
 Pilar Anreus Mata
 Pinazo Rodríguez, Jose Antonio
 Piñeiro Lopez, Ainoa
 Piñeiro López, Mireya
 Plaza García, Elena
 Plazas Álvarez, Jose Antonio
 Plazas Jordán, Victor
 Plumed Pérez, Cristina
 Plumed Pérez, Ramón
 Ponce Isach, África
 Ponce Isach, Mariola
 Pozos Huerga, Emilia
 Prat Roca, Carla
 Prieto Paniagua, Felipe
 Prieto Rodriguez, Mª Begoña
 Puentes Garrido, Ester

R

Radu Petrache, Claudia
 Raez López, Rosario
 Ramírez González, Rosa
 Ramiro Martínez, José
 Ramos Catalán, Antonia
 Ramos Olmos, Arantxa
 Rams Caballero, Alejandro
 Rams Mengod, Rosa María
 Raygal Bru, Isabel
 Raygal Marti, Mª Asuncion
 Requena Sorroche, Rosa
 Ribelles Lerga, Elena
 Richarte Vidal, Inés
 Richarte Vidal, Laura
 Rico Canet, José Luis
 Rico Reche, Francisca
 Rico, Pilar
 Ripoll Sesé, Delia
 Roca García, Patricia
 Roca Minguez, Juan Manuel
 Rodríguez Cejudo, Laura
 Rodríguez Plaza, Andrés
 Rodríguez Sánchez, Anais
 Roger Devesa, Mª Rosa
 Roig Pérez, Jordi
 Roig Pérez, Lourdes

Roig Pérez, Minerva
 Rojas Calatrava, Rubén
 Rojas Rojas, Bienvenido
 Romero González, José
 Romualdo Huerta, Ana
 Rosado Gasch, Virginia
 Rosell Canet, Tamara
 Rubio Carmona, Remedios
 Rubio Sobrino, Carla
 Ruiz Cervantes, Silvia
 Ruiz Escribá, Melania
 Ruiz Escribá, Sheila
 Ruiz López, Beatriz
 Ruiz Martinez, Pedro
 Ruiz Moya, Marisa
 Ruiz Roda, Mª Dolores
 Ruiz Sánchez, Dolores
 Ruiz, Rosario
 Rus Herranz ,Mari Carmen
 Rus Herranz, Rosa
 Rus López, José Carlos
 Rus López, Miguel Ángel
 Rus López, Santiago

S

Sáez Belt, Micaela
 Sáez Gracia, Ana Belén
 Sáez, Felicidad
 Sainz Valentín, Carmen
 Salcedo Ruiz, María
 Salinas Almenara, Mª Luisa
 Salinas Pérez, María
 Salvador Marqueño, Mª Carmen
 Salvador, Luis
 Sánchez Aguilar, Alicia
 Sánchez Aparicio, Mateo
 Sánchez Arnedo, Francisco
 Sánchez Mínguez, Patricia
 Sánchez Ocaña, Francisco Javier
 Sánchez Pérez, Andrés
 Sánchez Raez, Cathya
 Sánchez Valle, Mª Carmen
 Sánchez Villar, Carolina
 Sancho Arroyo, Javier
 Sanz Cebrian, Daniel
 Sanz Fernández, Inés
 Sanz Nava, Mª Victoria
 Sarasa Huici, Leire
 Sarasa, David

Sayas Ballester, Hector
 Sayas Ballester, Raúl
 Sebastian Latorre, Isabel
 Sebastián Latorre, Mª Carmen
 Sebastián Latorre, Salvador
 Segura Muñoz, Marisa
 Serra Torres, Rosa
 Serrano Muñoz, Ana Isabel
 Sesé Calvo, Ana
 Sesé Casamayor, Juan
 Sesé Costa, David
 Sesé Ruíz, Cristobal
 Silvia Bisi, Mónica
 Sobrino Belinchón, Elena
 Sobrino Belinchón, Fernando
 Solsona Barriel, José
 Sorando Izquierdo, Marta Isabel
 Soria Armero, Ana
 Soria Armero, Mª Jose
 Soriano Hurtado, Maite
 Soriano Marín, Rafael
 Soriano, Alejandro
 Soto Fernández, Lucía
 Soto Marco, Daniela
 Suarez Alegre, José Ramón
 Suarez de Asis, José Ramón
 Suarez de Asis, Oscar
 Suárez Moreno, Nuria
 Suárez Suárez, Aray
 Susierra Martínez, Felicidad

T

Talavera Gómez, Jose
 Tarazón Pérez, Rubén
 Tarraga Pascual, Samuel
 Tébar Gallur, Juan
 Tejada Pino, Alfredo
 Tejadillos Ballestar, Sergio
 Tomás Calero, Alicia
 Tomás Sánchez, Francisco Javier
 Torrecillas Garriguez, Mercedes
 Torrent Cócera, Iris
 Torrent Llorente, Javier
 Torres García , Mª Jose
 Torres Palacios, Mª José
 Tortajada borras, Jorge
 Tortosa, Miguel
 Tudela Ketterer, Ana
 Tudela Ketterer, María Albaicín

U

Uviedo Molina, Anabel

V

Valero Muñoz, Julia
 Valle Julian, Mª Carmen
 Vallejos Muñoz, Luis
 Vicari Ferrer, Jesus
 Vicente Punter, Ernesto
 Vidal Queralt, Albert
 Vidal Queralt, Amparo
 Viega Lorenzo, Inés
 Vilches Castro, Juan Manuel
 Vilchez Marín, José Ángel
 Villaescusa Gómez, Francisco Javier
 Villagrasa Ballester, Marina
 Villalba de la Cal, Leticia
 Villamón Ribate, Eva
 Villar Armero, Mª Mar
 Villar Martínez, Amparo
 Villarroya Argenti, Carlos
 Villarroya Fernández, Carlos
 Villarroya Fernández, Julio
 Villarroya Martínez, Silvia
 Villarroya Moliner, Alan
 Vinuesa Veral, Mª Pilar

Y

Yuste Abril, Higinia

Z

Zálvez Paul, Esperanza
 Zapater Ventura, Marga

တတိယိတံ ခာ ပာပတူိတတ

President d´honor

César Augusto Sanz i Faus

Padrina

Carmen Martínez i Bernat

President

Vicente Rodríguez i Cabañas

Vicepresidents

Ramón Mejías i Sancho
Francisco Rosell i Serrano
Miguel Ángel Argente i Alcázar

Secretari

Juan Jordán i Burgos

Vocals

Julio Juan i Franco
José Antonio Pinazo i Rodríguez

Fallera Major

Asunción Villuenda i Martínez

Cort d´honor

Dolores Sebastià i Sebastià
Consuelo Aguilar
Manolita Martínez i González
Lali Sánchez i Alcázar
Angelita Jordán i Blasco

ဒုတိယိတံ ဝီဟောာာ

JOSEFINA GARCIA PRIOR

ADMN. LOTERIAS Nº 2

anuari faller

જાણીતા ૩ નોત વેદોઃ તોરવેદોઃ

President
José Antonio Naranjo i Ojeda

Madrina
Naiara Gimeno i Olmedo

President Infantil
Pablo Ferrer i Blasco

Madrina Infantil
María Marzá i Torres

Mahou

La música
enciende
las Fallas

Valencia ya suena
a marzo y este año
se va a escuchar.

Descubre más

cuidar

les nostres tradicions
ens posa en peu.

 **caixa
popular**

Cuidem les persones.

Servici pel **Manteniment** de la teua vivenda

Fontaneria

Reparacions domèstiques

Pintura

**TOTES LES TEUES
NECESSITATS EN
UN SOL TELÈFON!**

 653087913

IVAN ARNAU

EL IO DEL PUERTO

Menú exclusivo carnes

TE ESPERAMOS!
RESERVAS AL 613396935

SOLO CON
RESERVAS

Av. Morvedre 80, Puerto de Sagunto

Cami La Vallesa s/n 46520
Puerto de Sagunto, Valencia
Pedidos: 962 671 644

Oficina y Fax: 962 680 966
info@perezplumed.com
www.perezplumed.com

Avda. Mediterráneo, 85 Puerto de Sagunto
Tfno. 96 118 30 20

Comida típica y variada de Andalucía y en especial
sus patatas bravas

PARA TAPEO Y PICOTEO

El Cortijo
Andaluz

**Carrer Braç de la Creu, 2
46500 Sagunt, Valencia
T. 962 680 581
www.jofemesa.com**

**CONSTRUCCIONES
M A D R I D**
☎ 96 267 91 25

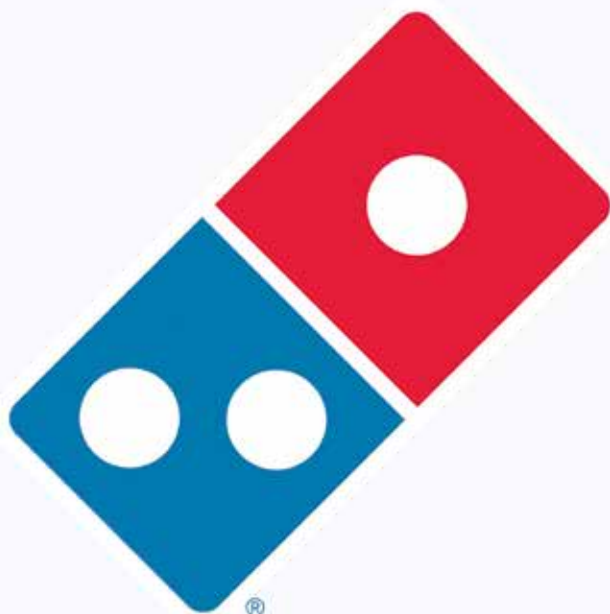

Floristeria
Sayas

naturalment...

C/ Treball, 23 - Port de Sagunt
T. 962 672 643

Domino's Pizza®

963 08 71 61

**C/ Periodista Azzati, 7
(Puerto de Sagunto)**

Cafés
VALIENTE
desde 1955

EN RUTA

DISTRIBUCIÓN DE ALIMENTACIÓN Y BEBIDAS

CARRER PUIG DE SANTA MARIA, 10

SAGUNT, VALÈNCIA

962 65 08 10

CANET

REMEMBER FEST 2025

4 OCTUBRE 16:00 H

Entradas en www.canetrememberfest.com

 **SAGUNTO
CASH**

CASH & CARRY

Precios al alcance de todos

TING ELS PREUS
ENCESOS

EN FOC

Situado en la calle Aceria 27B 46520
Pol. Ind. Ingruinsa · Puerto de Sagunto (Valencia)
Horario de atención al público
de 9.00H A 14.00h y de 16.00h A 19.00h.
Los sábados de 9.00h A 14.00h.

Limpieza Industrial

Auxiliares y control de Accesos

Movimiento de vehículos

Gestión de Residuos no peligrosos

Mozos de carga y descarga

Servicios para Puertos, Aeropuertos
e Instituciones Públicas

Tif. 96 267 19 21

info@limpiezasismed.com

limpiezasismed.com

C/ Almacén de Hierros, 12

P.I. Inguinsa 46520 Puerto de Sagunto (Valencia)

A L'antiga

Roba Tradicional

Juan Vicente Solaz Giménez

C/ Concepción Arenal, 25 baix - Port de Sagunt
962 678 767 - 616 671 475

T. 96 267 22 44. Avd. 9 de octubre, 53
46520 PUERTO DE SAGUNTO (Valencia)
teide@teidehostal.com / www.teidehostal.com
www.teiderestaurante.com

teide-1958
TEIDE RESTAURANTE & HOSTAL
Tradición y Actualidad

FLEXIBILIDAD

COMPROMISO

INICIATIVA

CREATIVIDAD

EQUIPO

PASIÓN

Creando talento e innovación, en la élite de las tecnologías Microsoft, a nivel internacional

encamina
PIENSA EN COLORES
info@encamina.com
www.encamina.com

OFICINA VALENCIA
Avd. Jerónimo Roure, 49
46520. Puerto de Sagunto
Telf: 962 698 064

OFICINA MADRID
C/ O'Donnell, 34. 3ª planta
28009. Madrid
Telf: 917 893 823

OFICINA TENERIFE
Av. Trinidad, 61. Campus Central ULL
38200. S.Cristóbal de La Laguna (Tenerife)
Telf: 962 698 064

Expercasa Puerto de Sagunto

AMB LES FALLES

Tramitación de
HERENCIA

Préstamos
HIPOTECARIOS

Amplia cartera
DE CLIENTES

Valoración Inmobiliaria
GRATUITA

☎ **960 647 529**

📞 **660 375 919**

Av. Camp de Morvedre, 85

46520 Puerto de Sagunto

puertosagunto@expercasa.com

Vende tu vivienda con
EXPERCASA

conoce el valor de tu inmueble **GRATIS**

[Red en franquicia. Cada agencia tiene su propio titular y es autónoma del franquiciador]

Vértice

LIBRERÍA PAPELERÍA

papeleriavertice@gmail.com

ESTAMOS EN:

C/ Gómez Ferrer 87- Tel. 962670396
Puerto de Sagunto

Fotocopias
B/N y color

Manualidades
y bellas artes

Libros de texto
y lectura

Material escolar
y de oficina

Servicios a
empresas

PASTELERÍA
La Moderna
momentos inolvidables

info@pasteleria-lamoderna.com

C/ Luis Cendoya, 46 · 46520 · Puerto de Sagunto · Valencia · T. 962 671 272 / Av. de Francia, 22 · 46023 · Valencia · T. 963 814 884

larrea
correduría de seguros

96 268 30 36
650 903 363

info@segurosarrea.es
www.segurosarrea.es

MDR
ASESORIA
Fiscal-Contable-Laboral

96 268 26 75
627 539 051

info@mdrasesoria.es

ENCUÉNTRANOS EN: c/ Periodista Azzati, 12, bajo | 46520 Puerto de Sagunto

La Cruz

INMOBILIARIA

WWW.PISOLACRUZ.ES

VENDE**96 2683988**

C/ TROVADOR 69 PUERTO SAGUNTO

Seguridad,
garantía y
confianza

7:00 a 19:00 hrs. / SÁBADOS ABIERTO
Murillo 40, Puerto de Sagunto 650697153
C/ San Joan 36, Puzol 653933237
Escuelas Infantiles Sol y Luna Siglo XXI

Urky

Bar Restaurante

Isla Córcega, 54
46520 PUERTO SAGUNTO (Valencia)
urkydos@gmail.com

Tel. 96 267 91 30
96 267 25 76

CELEBRACIONES

C/ Vent de Gregal, 1 Bajo (Edificio Quesada Jara)
 Junto Campo de Fútbol
 46520 Puerto Sagunto (Valencia)

Tfnos : 660 64 66 13 / 619 41 47 42

Polígono industrial La Vila, c/ La Valldigna, 7
 Novetlè 46819 (Valencia)
xaima@ataudesxaima.com
 Telf. 962 283 343

RESTAURANTE CHARQUITO

MENÚ DIARIO LUNES A DOMINGO - TAPAS CASERAS

¡ Tu buen gusto... nuestro placer..!

C/ Castellón, 35 bajo - PUERTO SAGUNTO ☎ 96 267 60 90 📘 [facebook.com/groups/charquito](https://www.facebook.com/groups/charquito)

Móvil: 620 788 516 - arcaslignum@gmail.com
 C/ Cervantes, 13 Pta. 2ª - Simat de la Vallidigna - 46750 - Valencia

Mármoles Germán Gálvez, S.L.U. PEI AYO 27

Germán Gálvez Año
GERENTE

EXPOSICIÓN: | **TALLER Y EXPOSICIÓN:**

C/ La Pau, 16 Tel. Fax 96 266 16 93 46500 SAGUNTO	C/ Alzira, 10 Tel. 96 255 03 83 - Fax 96 255 30 20 46196 CATADAU (Valencia)
--	--

LÁPIDAS

E-MAIL: divina@divina.net
 WEB: www.divina.net

Tel. 96 227 12 11 - Fax 96 227 77 12
 Avda. de la Ribera, s/n - Apdo. 75
 46800 XATIVA (Valencia)

andrésasesores_

agencia de seguros - alberto andrés boria

Especializados en seguros de Vida y Salud

Cuidamos de ti

Agencia de Seguros AXA Sagunto
 C/ Diagonal nº6 Rojo (Tras Ambulatorio y Centro Médico de Especialidades) - 46520 Puerto Sagunto (Valencia, España)
 Tl 96 118 88 20 - Email: andres.asesores@gmail.com - Blog: <http://www.axasagunto.blogspot.com.es/>

- Servicio de Asistencia al Cliente
- Fontaneros, Albañiles, Pintores, Cristaleros, etc.
- Coches en alquiler desde 10 €/día

www.segureli.com
ecaballero@segureli.com

ELISEO
 Corredor de Seguros

Av. 9 de Octubre, 105 (Bajo)
 46520 Puerto Sagunto (Valencia)

Tel.: 96 267 95 57
 Fax: 96 268 05 90

JULMAR

JOYEROS DESDE 1957

Centre Comercial Carrefour
 Avinguda de l'Advocat Fausto Caruana
 Local 2, 46500 Sagunto, Valencia
 962 681 533

722 83 27 69

C. Alcalá Galiano, 40, 46520 Port de Sagunt,
Valencia

📱 @carnal_steak_house

¡TENEMOS APP!

- Reserva 24/7
- Promociones
- Ficha cliente
- Contenido exclusivo

www.elsetribocarnedepotro.com

- Carnes Selectas
- Elaboración Propia
- Variedad de Embutidos
- Productos Gourmet
- Packs para deportistas

ENVIAMOS A TODA LA PENÍNSULA EN 24/48h.

979 666 016 | 979 666 016
 @elsetribocarnedepotro
 Avda. Reina de Castella, 88
 46100 Puerto de Sagunto - Valencia
www.elsetribocarnedepotro.com

Selva

CAFETERÍA - BAR

- DESAYUNOS-
- TOSTADAS-
- TOSTAS ESPECIALES-
- FOCACCIA RELLENA-
- EMPANADAS ARGENTINAS-
- CHURROS-
- CHOCOLATE-

📍 ISLA DE CORCEGA 14, PUERTO SAGUNTO.

+34 624 65 02 15

📷 SELVA.BAR.CAFE

Tasca Bacco

de vinos y tapas

Avenida Mediterráneo (esquina con Isla La Toja)
 Puerto de Sagunto - Valencia
 T.617 383 828

EL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANT

El Celler. Faura
El lugar donde celebrar.

Whatsapp 620 24 28 57

Teléfono 96260 50 05

EL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANT

RESTAURANT **EL CELLER** FAURA

EL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANTEL CELLER
RESTAURANT

**Puesto Mercado 18
Puerto de Sagunto (Valencia)
T. 655 307 681**

MESÓN de ICORDERO
GASTROBRASA

¡Feliz Fallas 2025!

vamos a disfrutarlas tod@s...

C./ Asturias, 2 - Puerto de Sagunto - telf. 962 679 744

www.mesóndelcordero.es

serrano

 J o y e r í a

RELOJERIA • TALLER DE JOYERIA PROPIO

CALIDAD Y BUEN PRECIO

Telf. 96 268 21 35

Avd. 9 de Octubre, 97 A • Puerto Sagunto

• PUERTO DE SAGUNTO •

THEBOX

20 **PS** 14

PRUEBA UNA CLASE GRATIS

☎ 615 15 01 13

🌐 THEBOXPS.ES

📷 @THEBOXPS

📍 AVENIDA OJOS NEGROS 63/6, 46520, PTO. DE SAGUNTO

19 Tapas 500 Pinchos

PCMAS INFORMATICA
 Cl Buenavista 126 Bajo
 46520 Puerto Sagunto
 Valencia

nanglo
 puerto de sagunto
 restaurante

¡A domicilio!
 Puerto de Sagunto,
 Sagunto, Canet,
 Almirante y Corfú

Mínimo 20€
 2,9€€ por pedido
ENVÍO GRATIS
 por pedidos de 55€ o más

— comida hindú y nepalí —

CALLE ISLA CERDENYA, 26 B
 PUERTO SAGUNTO
 TEL: 96 019 16 35 631 97 87 07

 nanglo indian Nepalese restaurante
 nanglo_restro www.nanglo.es **Glovo**

Tel. 962 674 296 / 675 203 394 / 657 664 984
C/ Buenavista, 128 - Puerto de Sagunto (Valencia)

Variedad en pan y bollería

Pan de agua - Pan de espelta - Pan de centeno - Pan de semillas - Pan rústico - Pan de pueblo
Pan de fibra verde - Torta de tomate - Torta de cebolla - Torta de verduras
Torta de morcilla - Torta de salmón
Rocas de sobrasada, de embutido y de tomate

Especialidad en tartas

Canela, manzana, frutas, mil hojas, yema y trufa

Catering para fiestas y cumpleaños

La Lyonesa

Desde 1968. Cocinamos por ti. Comida para llevar. Pastelería.

Las recetas de las abuelas siempre serán las mejores.
Con nuestra cocina casera queremos que no queden en el olvido

Artesanos. Calidad y confianza.

T. 649 695 137 / 962 673 331

Facebook: Lyonesa Puerto De Sagunto
Virgen del Carmen, 22, bajo. Puerto de Sagunto (Valencia)

Cafetería

El Paso del Cid

C/ Cid, 5
Puerto de Sagunto
Valencia

T. 626 244 201

cafepasodelcid@gmail.com
Facebook: Cafetería El Paso Del Cid

maquillaje social / maquillaje con aerógrafo / maquillaje audiovisual /
peinado y maquillaje de fallera / especial novias / radiofrecuencia
tratamientos faciales y corporales
servicio a domicilio

T. 669 142 882 / tinalcaide@gmail.com

Avda. Arquitecto Alfredo Simón 28 bajo - Puerto de Sagunto

 carmenalcaide.makeup

ALMUERZOS
POPULARES

TAPAS

PLATOS
CASEROS

Ven y disfruta de un ambiente familiar!

Av. Juan de Austria, 56 | Puerto de Sagunto | 963 430 458 | 653 818 107

Cervecería Galiano

Mª José Torres Palacios
Tel: 696 752 455

Desayunos
Almuerzos
Comidas
Cenas

Menú diario
Martes a Domingo

Especialidad en:
Arroces y
Carnes a la brasa

Tel. Reservas: 96 118 30 14
www.cerveceriagaliano.com

C/ Alcalá Galiano, 26 bajo

INTERSPORT
THE HEART OF SPORT

**DEPORTES
MORENO**

Intersport
España
Port de Sagunt

C/. Colón, 57 (junto al Mercado)
46520 / PUERTO SAGUNTO (Valencia)
Tel. 962 683 810

PROMESSA NOVIAS
FIESTA - NOVIO - COMUNIÓN

C/ Lluís Vives, 1 Izq. - T. 962 678 069
46520 Puerto de Sagunto (Valencia)
email: contacto@promessanovias.com
www.promessanovias.com

ESTABLECIMIENTO AUTORIZADO
PARA EL SELLADO DE LA
PRIMITIVA, LA BONOLOTO
, 1 X 2, EUROMILLON
GORDO DE LA PRIMITIVA
QUINIGOL Y APUESTA HIPICA
VALIDACION INFORMATICA ONLINE

JOSEFINA GARCIA PRIOR

ADMN. LOTERIAS Nº 2

TOTALMENTE INFORMATIZADA

Les desea Felices Fiestas

Plaza 1 de Mayo, 64 - Teléfono: 96 267 14 76
PUERTO SAGUNTO (VALENCIA)

BAR CAFETERÍA ECLIPSE

ALMUERZO Y MENÚ DIARIO
C/Velarde, 4, 46520 Puerto De Sagunto, Valencia

Calle Asturias 27, Puerto de Sagunto
T. 960 080 549

CHOCOMEL

PASTELERÍA
DEGUSTACIÓN

C/ Isla Menorca, nº 7
46520 - Puerto de Sagunto
Tel.: 96 267 58 70
chocomel-past@eno.com

AutoTalleres

COLORAUTO

PLANCHA Y PINTURA

Avda. Periodista Azzati, 28 - Tel. 96 267 96 50
PUERTO SAGUNTO (Valencia)

ECOAS

ECONOMISTAS | ASESORES FISCALES

C/ 14 de abril, 49 | 46520 Puerto de Sagunto
T. 96 267 55 73 | F. 96 267 92 06 | asesoria@ecoassagunto.com

Bar Títo

Almuerzos populares Menús Cenas

SONIDO PROFESIONAL
 C/Segorbe N.24 - 96 267 63 47
 46.520 Puerto de Sagunto (Valencia)
 email: info@enclavedelmusico.com

Bar café Mailon

Calle Velarde, 5, 46520 Port de Sagunt, Valencia

☎ 685045443

BAR CERVERA

**PARA PULPO, CERVEZA Y
VINO., VEN A CASA DE
RUFINO.**

AV.CAMP DE MORVEDRE 44

TEL: 962680943

NFRENMENU@MSN.COM

CHURRUCÀ
PANADERIA
LA MERCED

Y AHORA TAMBIEN EN BOCATERIA LA PLAYA

Agradece su confianza

BORDADO
PERSONALIZADO E INDUSTRIAL

C/ TEODORO LLORENTE, 142
46520 PUERTO DE SAGUNTO
962 690 941

Chollos

Calle cabo de gata, 8 Bajo 46520 – Puerto Sagunto

Horario 09:30-21:00

De lunes a sábado

VelillaGroup.

U⁺Power

FAL

CHINTEX

sparco
TeamworkSAFETY EVOLUTION
JUBAMARCA
THE SAFETY COMPANYBLS
EQUIPOS DE
PROTECCIÓN
RESPIRATORIA

ISSALINE

bollé
SAFETY

*VESTUARIO LABORAL

*EPI'S

*SEÑALIZACIÓN

*TEXTIL PUBLICITARIO

*MERCHANDISING

PERSONALIZACIÓN DE PRENDAS

*SERIGRAFIA

*BORDADOS

DSL Laboral
 vestuario y protección
www.dslvestuario.com

TENEMOS TODO
LO QUE NECESITAS
PARA DAR IMAGEN
A TU NEGOCIO

Telf: 96 267 61 92
C/ ALCALÁ GALIANO 26
PUERTO DE SAGUNTO/VALENCIA

Bodegas Ferri

Desde 1952

www.bodegasferri.com

Pepa Ferri Gómez

Luis Cendoya, 52 Puerto Sagunto
bodegasferri@hotmail.com

Teléfono 962 682 914 - Móvil 618 153 593

BAR
Don Quijote

Don Quijote

autoescuela
J.MOTOS

SI TIENES 17 AÑOS PUEDES SACARTE EL TEORICO DEL COCHE

www.autoescuelajmotos.es

Tel. 96 267 92 25 · Av. camp de Morvedre, 82
46520 Puerto de Sagunto

Entra e infórmate de:

- *NUESTROS CURSOS INTENSIVOS, TEORICOS Y PRACTICOS
- *TOPOS LOS PERMISOS: AM, A2, A, B
- *PROFESOR PERMANENTE MAÑANA Y TARDE
- *FACILIDADES DE PAGO
- *METODO DE APRENDIZAJE PROPIO

"PORQUE
CONducir
NO ES UN
JUEGO"

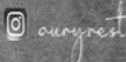
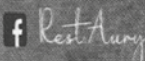
restaurante *Aury* cafetería

- DESAYUNOS
- ALMUERZOS
- TAPAS VARIADAS
- ENSALADAS
- MENÚ DIARIO
- ARROCES POR ENCARGO
- CARNES
- PESCADOS
- POSTRES CASEROS

Reservas 641 96 98 09

☎ 641 96 98 09

C / Virgen del Llosar 33, 46520 - Pto Sagunto

BAR 9 DE ABRIL

ALMUERZOS: POPULARES

ESPECIALES:

chivito/chivita; brascada;
calamares; chipirones plancha;
sepionets

SUPREM:

rabo de toro ; pulled pork;
potro; entrecot

RACIONES:

- Croquetón de rabo de toro
- Patatas dos salsas con Pulled Pork
- Patatas dos salsas con torreznos de Soria
- Huevos rotos trufados con rabo de toro,
- Sepionet, pulpo, torreznos con piparras,
- ensaladilla y mucho más...

CALLE PROGRESO ,10 - FRENTE CASA DE
CULTURA (PUERTO DE SAGUNTO)
TELÉFONO: 643372118

LOS RASOS DE MARGA

**Toldos - Tejidos - Telas de disfraces
Cortinas - Decoración**

638 972 602 / 962 679 775
C/ Pablo Iglesias, 23
Puerto de Sagunto

Loli Burgos

Victoria Marzo Burgos
Maquillaje y peinado • Eventos • Falleras

C/ Virgen del Carmen, 11
Puerto de Sagunto • 962 672 215

*Cocina mediterranea
y de mercado*

C/. VIRGEN DEL LOSAR Nº 22
RESERVAS TLF 961 148 609

TAPAS
CARNES DE CAZA
PESCADOS
ARROZES

Peluquería canina
Yesi y asociada

Centro de Estética para tu Mascota

TEL. 96 267 54 46
C/ PALANCIA, 21
46520 PUERTO SAGUNTO

LABORGRAFIC.com

Avda. Camp de Morvedre, 131 Bjo. Izq.
- Puerto de Sagunto -
mail: laborgrafic@laborgrafic.com
Tel. 96 108 84 97 - 673 369 042

VESTUARIO LABORAL   **SERIGRAFIA - BORDADOS**
CALZADO PROFESIONAL   **MERCHANDISING**
MATERIAL DE ESCALADA   **EQUIPOS DE PROTECCION**

JOYEROS ARTESANOS Rubio, S.L.
Miguel Ángel Rubio Domene
Segorbe, 28 - Tel: 96 267 17 31
PUERTO DE SAGUNTO

FELICES FIESTAS

DUO ALIANZAS **CC** de Crédito Agrario ALIANZAS
www.duoo.es   www.cnavarro.com

FESTINA **CITIZEN**
LOTUS **CALYPSO**

BODEGA MICÓ
Desde 1954

Tel 96 267 01 39 - bodegamico@gmail.com
C/ Teodoro Llorente, 193. Pto Sagunto - Valencia

Gestoría - Asesoría Gramage, S.L.

Siempre en Vanguardia
Gestiones Administrativas
Asesoría: Fiscal, Laboral
Contable
Correduría de Seguros

AV. CAMP DE MORVEDRE, 89 BAJO
TEL. 96 267 00 00 - FAX: 96 268 00 90
46520 PUERTO SAGUNTO
www.gestoriaagramage.com - jorotogramage@gestores.net

nº Col. 2821

Germán

Clinica de Fisioterapia y Rehabilitación
Germán Cabo Blánquez
Tratamiento en consulta y a domicilio

Telf. 660.124.926

C/ Palmereta nº2 - Bajo, Pto Sagunto (Valencia)

BAZAR XINFU

AVDA.HISPANIDAD 12-14
46520 PUERTO DE SAGUNTO
TEL:961185460

ROPA   FERRETERÍA
REPARACIÓN MASCOTA
PAPELERÍA   REGALO
MENAJE   LIMPIEZA
ACCESORIOS DE MOVILES

Saneamiento Biosca Sanchis

Distribuidor Oficial: **Roca**

EXPOSICIÓN Y VENTA:
Teodoro Llorente, 124
46520 PTO. SAGUNTO (Valencia)

Tel. y Fax: 96 267 04 85
WhatsApp: 605 050 485
info@saneamientobiosca.es

- SANITARIOS Y GRIFERÍA
- MUEBLES Y COMPLEMENTOS
- FONTANERÍA
- CALEFACCIÓN
- ACS

Marcelino Cabrera

tendencia en moda

Pepe Jeans
LONDON

MOLLY
BRACKEN

Salsa
JEANS

C/ Virgen de los Dolores 5 - Puerto Sagunto (Valencia)
T. 962 682 627

A mediodía
Arreglets
con "Arroz"

Avd. Mediterráneo 81 • Tel. 96 267 28 41
46520 PUERTO SAGUNTO

JESMAR

PERFUMERIA Desde 1964

Menéndez y Pelayo, 32
46520 El Puerto De Sagunto
Tel: 962671341

PARFUMS
SAPHIR
CLARINS

SERVICIO Y REPARTO PARA
HOSTELERÍA Y COMERCIO

C/ Jerónimo Roure, parc 53 • Pol. Ind. Ingruinsa
T. 630 950 067 • Puerto Sagunto

Jacaranda

BAR RESTAURANTE

Desayunos, almuerzos, menú diario, cenas ...

Reservas: 96 043 63 41

 642 80 56 27

Avd. 9 de Octubre, nº 20 - bajo • 46520
Puerto de Sagunto

 GALAXIA
COSMÉTICOS

962 67 22 67

 BAR 11 ABRIL II

C/. Segorbe, 12
Puerto Sagunto

 685 164 335

 685 164 336

**TODO DE NUESTROS
PIZZAS DE LA
CASA**

cafeteria once de abril dos

 TREMENDO

PLAYA PUERTO SAGUNTO

desde 1986

 ZONA WIFI

el escondite de la ballena

C. Alcalá Galiano, nº 32, Port de Sagunt, 96108 73 42

Los Lagos

Almuerzos y menú diario

C/Isla Ibiza, 15, 46520 Puerto de
Sagunto, Valencia

 962076315

Cafetal

COFFEE SHOP

C/ Velázquez, 4
T. 962 670 038
46520 Puerto de Sagunto
(Valencia)

Caprici

Moda y Complementos
Julia Rodriguez Chinchilla

Avda. Camp de Morvedre 194
46520 Puerto de Sagunto (Valencia)
☎ 96 268 23 17 • 699 780 781

Avda 9 de octubre, 96
Puerto De Sagunto
T 617 329 982
bohemiandreams2016@gmail.com
IG @bohemiandreams2016

Diseño ópticas

ESPECIALISTAS EN MODA Y DEPORTE

Avd. Camp de Morvedre, 82 bajo Tel. 96 268 40 50 Puerto de Sagunto
www.diseñoopticas.es

 601 075 033

 @diseño-opticas

AL PAN, PAN
HORNO A LEÑA
Domingo

ESPECIALIDADES DE ESTA CASA:
PASTAS CASERAS
BOLLERIA CALIENTE (Mañana y tarde)
PERO LO MEJOR DE TODO:
EL PAN NUESTRO DE CADA DIA

HORNO MERCADO: TEL. 96 267 15 80
HORNO CATALUÑA: TEL. 96 268 21 85
HORNO BALADRE: TEL. 96 268 27 95
HORNO APRENDICES: TEL. 96 267 32 80

PUERTO SAGUNTO

peluquería
barbería

Antonio Martín.
Antonio Martín

avda. Camp de Morvedre, 103b
46520 Puerto Sagunto
689 933 494

Joyería · Relojería

 Maite®

Av. 9 de Octubre 61
Puerto de Sagunto
T: 962 674 613

epicentre

T: 963 148 459

 ROSMAR
Indumentaria Valenciana
Trajes Falleros

AVDA. CAMP DE MORVEDRE, 87
PUERTO SAGUNTO
Telf. 96 267 15 75

 Sabor del Monte®
desde 1985

C/ Trabajo, 12 • Tel. 962 673 781 • Puerto Sagunto (Valencia)
Avda. 9 de Octubre, 71 • Tel. 961 088 389 • Puerto Sagunto (Valencia)
C/ Servas de Jesús, 24 • Tel. 964 513 974 • Burriana (Castellón)
Avda. Jaime I, 48 • Tel. 964 052 010 • Vall d'Uxó (Castellón)

info@sabordelmonte.es • www.sabordelmonte.es
www.facebook.com/sabordelmonte

**COORDINADOS DE EDREDONES
Y CORTINAS
CONFECCION E INSTALACION**

ROPA DE HOGAR
TELA DISFRACES, GRAN VARIEDAD
CAMP DE MORVEDRE, 83 TEL. 96 267 84 33 682439845
PUERTO SAGUNTO - VALENCIA
Visítanos en Facebook

 Smile
HM Digital

damos solución a tus necesidades
de impresión y personalización

C/ Maestrat N°1 Bajo
Puerto de Sagunto
hmdigitalcb@gmail.com

Tel. y Whatsapp
96 267 42 69

Organizamos cualquier tipo de evento.
Nos amoldamos a tu bolsillo.
¡¡¡EL PRECIO LO PONES TÚ MISMO!!!
Tenemos los personajes para tus fiestas
de tus dibujos animados favoritos.

686 595 389

SALSAS EL BRAVERO

Av. Camp de Morvedre, 48 · Puerto de Sagunto

ESTUDIO CREATIVO
EUREKA^{TM}
SOLUCIONES

HAPPY DAYS
DISEÑOS QUE EMOCIONAN

Avda. Sants de la Pedra 49, bajo. - Sagunto (Valencia)
697 57 68 62

CONFECIONES

96 118 30 79 · 652 907 396

C./ Asturias, 49 · Bajo Izq.
46520 PUERTO DE SAGUNTO
sento49@hotmail.com

Av camp de Morvedre, 83
Elaboración de comidas caseras

CARPINTERIA METALICA

TAGEAL, S.L.

ALUMINIO - HIERRO

Tel. 96 262 85 66 • Fax. 96 262 90 81
C/. Cementerio, 12
46591 ALBALAT DELS TARONGERS (Valencia)

blancojoyeria
CONTIGO CREAMOS ESTILO

Avda. 9 de Octubre, 82A (EDIFICIO OMA)
46520 PUERTO SAGUNTO (Valencia)
tel/fax. 96 268 08 71

Cafetería Panadería

Desayunos y almuerzos populares

C/ Cánovas del Castillo, 96 · T. 962 675 007
Les desea buenas fiestas Josefina

TINTORERIA
Trisec

C/ Fornás, 1
Puerto de Sagunto

96 268 10 41
sumesacb@yahoo.es

Horario:
L-V: 9:30h a 13:30h y 16:30h a 20:30h
S: 9:30h a 13:30h

SONDANI

Tu zapatería y mucho más

677604785

Zapatos a medida

Especialistas en fallera novia y fiesta

Av Camp de morvedre N 62
46520 puerto de Sagunto Valencia Reparación de calzado

SUMINISTROS DE PINTURAS SAMPER, S.L.

Pinturas Decorativas y Marinas

Papeles Pintados

Moquetas

Suelos Vinílicos

Pincelería

Productos de Piscinas

Manualidades

Vinilos

Parquet Natural y Laminado.

Plaza 1º de Mayo 2
46520 Puerto Sagunto (Valencia)

☎ 96 268 05 72

☎ 692 89 15 23

info@samperweb.com

Abierto todos los días
tardes, fines de semana
y festivos mediodía

Tapas, Arroces y
Platos Combinados

C/ Cataluña nº 11-B
46520 Puerto Sagunto

Pedidos para llevar
962 679 378

Cristina Cañada

Estética avanzada

Calle Larga, 20 · Puerto de Sagunto

T. 656 464 508

CLÍNICA **VILAMAR**
DENTAL

Alicia González Generoso
Nuria Brenchat Aguilar
ODONTÓLOGAS

Av. Arq. Alfredo Simón, 26-1º-3º
Tfno. 96 267 68 69 - vilamar@clinicavilamar.es
46520 Puerto Sagunto (Valencia)

RESTAURANTE CHINO
Jugui
Av. Mediterraneo, Nº 87
46520 Puerto de Sagunto
Valencia
Telf: 96 268 40 04

ROBERTO MARTINEZ
FOTOGRAFO

OLGA KARTANOVICH
FOTOGRAFIA Y VIDEO

Plaza Ramón de la Sota, 9
Oficina 204 (edificio la Rotonda)
46520 Puerto de Sagunto (Valencia)

699104252
@olga.oknails
olga.oknails@gmail.com

La Principal

desayunos almuerzos comidas tapas copas

GRUPOS / CENAS DE EMPRESA / CELEBRACIONES

961 088 762

C/ Del cid, 7 - 46520 Puerto Sagunto (Valencia)

PELUQUERIA
SILVIA

MARTES CERRADO

C/ Palancia, 41 Dcha. - Tfno: 96 268 35 12 - 46520 PUERTO SAGUNTO

Mira todo lo que hacemos e inspírate!

IMPRESIÓN DISEÑO VINO SERIGRAFÍA PUBLICIDAD LÁSER
SELLOS MERCHANDISING FOTOS CHAPAS LONAS PAPELERÍA

Avda. Camp de Morvedre, 2
(esquina Avda. Mediterráneo)
46520 Puerto Sagunto (Valencia)

RESERVAS: Telf. 96 108 87 94 - 620 24 28 37

Especialidad en:
ARROCES

Carnes a la parrilla de Piedra Volcánica
Brochetas - Caracoles
Rabo de Toro - Mollejas de cordero
All i Pebre - Frituras de pescado

Y mucho más...

El Paseo
Horchatería • Heladería

Passeig Marítim, 5
Port de Sagunt
T. 618 201 858 / 960 090 630
www.horchateriaelpaseo.es

www.petarderiafantasia.com

PETARDERIA FANTASIA
VENTA DE PETARDOS CLASE F1, F2, F3, T1 Y MARINA
SE HACEN TODA CLASE DE EVENTOS: BODAS, COMUNIONES...

625 748 350 • 647 442 559

Estamos en Calle Poble Vallbona, 10 Puerto de Sagunto,
Trabajamos para servir petardos de gran calidad a precios
económicos... Bombetas, bengalas, volcanes, tracas
valencianas, silbadores, cohetes, truenos, baterías...

¡Con tu compra
la mecha te sale
gratis!!!

Nuestras tiendas en:
Sedaví, Aldaia, Moncada,
Foios, Massamagrell,
Meliana, Burriana,
Benaguacil, Valencia y
Puerto de Sagunto

Este año abrimos en Valencia

AFACAM

PODEMOS AYUDARTE
PUEDES AYUDARNOS

¡HAZTE SOCIO!

Asociación de Familiares de
Personas con la Enfermedad
de Alzheimer y otras demencias del
Centro de Morvedre y Puzos

Camino del Mar
S/N (SAGUNTO)
Tel. 96 255 04 27
www.cmfafacam.com

secretaria@cmfafacam.com
direccion@cmfafacam.com

**HOSPITAL
VETERINARIO**

24 horas
TFNO. 96 269 01 71

MIGUEL IZQUIERDO

Plaza Rodrigo, 5 (Esquina Pablo Iglesias)
46520 Puerto Sagunto (Valencia)

